

Д-р Володимир Бирчак:

Руська читанка

для IV. клясы

гимназійної и горожаньских
шкôл.

Взоры поезії и прозы.

////

ПРАГА

Накладом Державного Выдавництва.

84

Д-р Володимир Бирчак:

Руська читанка

для IV. клясы
гімназійної и горожанських
шкôл.

Взоры поезій и прозы.

Затверджено до ужитку в середніх школах Пôдкарпатскої Руси
ро зпорядком Міністерства Шкôльництва и Народної
Освѣти з дня 3. IX. 1924. Число: 92.444-II.-23.

////

Цѣна книжки в переплетѣ
Кс. 27·50.

ПРАГА 1924.

Накладом Державного Видавництва.

Шкôльнъ книжки, выданъ Державным Выдавництвом, не
свободно продавати дорожше як за цѣну означену на их.
заголовном листку.

Всѣ права застореженъ.

Печатня Державного Выдавництва в Празѣ.

I. Дѣл.

Взоры поезіѣ.

A) Етика.

1. Казки (митичнѣ).

1. Гордый царь.

Народна казка, из зборника Рудченка.

Десь-не-десь, в якомъ царствѣ, в якому государствѣ, не в нашей земли, не за нашою памяти, жив собѣ царь, та такій гордый, що не приведи Господи! Хто-бы йому що не радив, не сказав, нѣкого не послухає, а робить усе, що тольки йому на думку упаде и нѣхто йому перечити не смѣй! Засумовали усѣ министры та бояры, засумовав и люд увесь.

Раз пойшов царь до церкви. Слухає — пан-отець читає Святое Письмо, що послѣднѣ будуть першими, а першъ послѣдними... Сѣ слова не сподобались цареви. Поступає служба иде царь до дому, звелѣв пан-отця до дому привести. Приходить пан-отець. „Як ты посмѣв читати, що послѣднѣ будуть першими, а першъ послѣдними? Значить и я, нынѣ першій, можу завтра бути послѣдним? Не читай менѣ того!“ — „Як же не читати, каже, коли написано.“ — „То що, що написано? Се буде написано не знати що, то ты й будеш читати? Щобы ты те мѣсце замазав, и бôльше читати не смѣй!“ — „Не я, ваше царське величство, писав тѣ слова,“ каже пан-отець, „не менѣ их и замазовати!“ — „Як ты смѣєш менѣ перечити? Я царь, ты повинен мене слухати!“ — „Усе каже пан-отець, — буду слухати, — а в церковномъ дѣлѣ Бог постановив, а людям не змѣнити!“ — „Як-то не змѣнити? — крикнув царь — коли хочу змѣнити, то и змѣню! Щобы ты менѣ зараз выкинув слова тѣ и щобы нѣколи не читав их в церквѣ — чуєш?“ — „Не смѣю, каже, не моя воля.“ — „Я тебѣ приказую!“ — „Не смѣю!“ — каже. — „Ну, так даю тебѣ три дни подумати, а четвертий день, у вѣчер явися до мене, и коли не змѣниш тыхъ слов, не носити

тобъ головы на плечах!“ — Пан-отець низенько уклонився и пойшов до дому.

От уже третій день кінчиться, а пан-отець и сам не знає, що робити? Умерти за вѣру не страшно — та жѣнка и дѣти маленькѣ... Ходить та плаче... Горе! — Ляг вѣн спати, так не спиться. Колиж над раном заснув, бачить в снѣ — стоить в головах янгел тай каже: — „Не бойся нѣчого; Бог мене послав на землю боронити тебе!“ — Встав пан-отець рано радый, як бы щоинко народився. И помолився щиро Богу.

Прокидається й царь рано тай гукнув, щобы скорше мысливѣ збиралися — поїде на ловы.

Полюють они у лѣсѣ. Коли бачить царь: олень вискочив из корча. Царь за ним; так женеться, олень не втече, царь не дожене. Розпалився царь, погнав коня, ось-ось-ось настигне... Коли рѣчка на дорозѣ. Олень у воду; царь одежу з собе та собѣ у воду. Пливати умѣв добре, думав — настигне. От-от ще кришечку и за роги ухопить... А олень переплив на берег, царь разом, та тольки хотѣв його за роги — аж оленя не стало... (Бо то був ангел!) Царь здивовався — дивиться сюды, туды: де то олень подѣвся? Коли бачить, на том боцѣ хтось одягається у його одежу, сѣдає на його коня и рушає. Царь думав, що то злодѣй якій, або що, а то був той самый ангел. Приняв вѣн на себе обличє царя, догнав мысливых тай поїхав з ними до дому. А царь збстався без одежѣ у лѣсѣ. — Коли дивиться, аж далеко десь дым піднимаетя над лѣсом и неначе хмара стелиться по чистом небѣ. Вѣн подумав: „То мабуть мои мысливѣ палять!“ — Пойшов туды, на той дым. Приходить, аж то цегольня. Роботники повыходили, дивляться, що оно таке та що за чоловѣк без одежѣ? А вѣн у корчах ноги покалѣчив, тѣло подрапане. Люде змиловались над ним, дали йому стару, заваляну свитину, вынесли йому єсти хлѣба черствого та огуркѣв и пытають: „Скажи чоловѣче, хто ты такій?“ — „Дайте, каже, наїмся, а то єсти хочу.“ — Нагодовали його; може вѣн з роду не єв нѣчого з таким смаком, як той хлѣб черственный та огурки. — От, як наївся то й каже: „Тепер скажу вам, хто я такій: я царь ваш! Як достануся у столицю, то я вас нагороджу!“ — „Ах, ты ледащо! Щобы то жебрак якійсь та смѣв себе царем величати?! Подивися на нього — ще й вынагороджовати хоче! — „Вы, — каже царь, — не смѣйте мене лаяти, бо

звелю вам головы зрубати!“ (Забувся — думав, що дома.) — „Хто? ты?!” Да давай його бити. Били — били, взяли тай прогнали. — Пойшов вон, по лъсъ блукаючи.

Иде та иде, аж бачить знова, дым пôднимается над лъсом. Вон знов думав, що то мысливъ тай иде на них. Аж ид вечеру вже знов приходить до другоѣ цегольнѣ. Там над ним змиловалися, нагодовали його, напоѣли, дали йому стареньку одежину, бо й самъ бѣднѣ були. Они-ж думали, що то так собѣ якійсь бѣдный чоловѣк; може од войска ховається, а вон як наївся та одягся, то й каже: „Я царь ваш!“ — Тѣ смѣються над ним. Вон знов посварився з людьми. И тѣ його побили добре тай прогнали. Вон и пойшов собѣ у лъс — аж вже й ноч. От вон приляг пôд деревом тай переночував, а вранцѣ встав и поплѣвся, куды очи глядять.

Аж-ось приходить у трету цегольню та уже й не признається, що вон царь; усе думає про те, якби йому у столицю дôстatisя. От и там його нагодовали роботники, та бачуть, що у него босѣ, покалѣченѣ ноги, змиловалися и дали йому старенькѣ чоботы. Вон их пытає: „Чи не знаєте, куды тут путь до столицѣ?“ Они йому розказали. А вже далеко ув旄шов за цѣльний день.

От пойшов вон тою дорогою, якою йому показано. Иде та иде и приходить у якесь мѣсточко. Аж от затримує його на дорозѣ жандарм: „Стой!“ кричить. Вон став. „Пашпорт е?“ — „Нѣ, нема.“ — „Як же ты без пашпорта ходиш, ты волоцюго якійсь?“ — Взяли його тай посадили в темницю. — По якому часу пытають його: „А звѣдки ты?“ Вон сказав, з такоѣ и такоѣ столицѣ. Тодѣ його сковали из злодѣями тай повели.

От привели його у столицю тай знова посадили в темницю. Через якійсь час приходить старшій и розпитуєся, кто и за що сидить? От оден каже: „У войску був; там мене били, що не вмѣю на трубѣ грати, так и втѣк; а мене отсе й поймали...“ — „А ты за що?“ пытає далѣ. — „А я, — каже, — не мав що єсти тай полѣз у чужу комору, так мене сюды завдали.“ Пôдходить старшій до царя: „А ты за що, жебраку?“ От вон йому розказав усю правду: „Був я царем, та таке й таке приключилося зо мною.“ — Тут на його дивляться, що вон зовсѣм не подобный на царя. А вон, звѣсно, за довгій час

змарнѣв, борода вѣдросла. Куды там — зовѣм не подобный! А таки запирається, що царь. Як уже його не звѣдовали: Царь, тай годъ!

От и порѣшили всѣ, що вѣн божевольный тай выгнали його з темницѣ. Як його выпустили, то так бѣдує, що Господи! Як що знайде яку роботу (а до роботы не призвычаєний), то ще й нѣчого; а часом — то тым тѣльки й живе, що просить шматок хлѣба. Ночує, де Бог дастъ; часом де в бурянѣ, або так де пѣд плотом. До того дожився!

А ангел, зробившись царем, поѣхав з мысливыми до дому. Приїхав. Нѣхто нѣчого й не догадуєся, що то не царь, а ангел. У вечер приходить до него пан-отець та й каже: „Воля твоя царю, голову мою зняти; не пристану я на те, щобы выкинути слово из Святого Письма!“ А царь йому: „Ну, слава Богу! тепер я знаю, що у моѣм царствѣ є такій пан-отець, що мѣцно стоить за Боже слово. Роблю тебе найстаршим архиереєм.“ — Пан-отець подяковав, уклонився до землѣ тай пѣшов собѣ, дивуючися, що се таке, що з гордого царя та зробився такій тихій та справедливий? — От, и всѣ дивуються, що таке з царем сталося, такій зробився тихій та поважный, по ловах не ъездить, а все ходить, розпитуєся, де яка неправда, чи яка кому кривда, чи що; на все сам увагу звертає и скрѣз чинить суд справедливий. Як перше народ сумовав, так тепер радъє.

А царь той так бѣдує, так бѣдує! — Коли через три роки приходить такій царскій указ, щобы на такій-то й на такій день усѣ сходились до царя обѣдати: богатъ и убогъ, и паны и мужики. От и посходились усѣ, прийшов и той царь нещасливый. А на царскому дворѣ таких столів понакривано, що Господи! От сѣдають усѣ за столы, піуть та ъдять, а царь сам з министрами усякѣ напитки та наѣдки розношує, кожного сам припрошує; а тому цареви нещасному вдвое против інших накладає й наливає. Усѣх нагодовали й напоѣли; а далѣ царь почав розпитоватися людей, чи нема кому якоѣ кривды, або образы? А як почали вже люде розходитися, царь став у брамѣ з мѣшком грошей и усѣм дає по гривнѣ, а тому нещасному цареви дав аж три гривнѣ.

Через три роки знова царь зробив обѣд и знов скликає усѣх людей. От нагодовав, напоѣв, розпитався про все, що в його царствѣ робиться, дав по гривнѣ усѣм, а тому нещас-

ному цареви у двоє давав ъсти й пити и на дорогу дав знова три гривнѣ.

От, через три роки знов робить обѣд. От, посходились люди, и богатъ и убогъ, и паны й мужики; понадались, понапивалися, подяковали, стали розходитися. Той нещасливый царь и собѣ хоче йти, так вон його затримав. Повѣв його до себе у палаты тай каже: „Се тобѣ Бог присудив, щобы ты девять лѣт покутовав за свою гордость; а мене послав, щобы я навчив тебе, як царь повинен людей жаловати. Ну, тепер ты, бѣдуючи та волочучися по свѣтѣ, набрався трохи розуму, тож гляди, щобы добре народом правив! Бо з сього часу ты будеш знов царем, а я полечу до Бога на небо!“ — И се кажучи, звелѣв йому умытися й пôдголитися, бо борода у нього выросла; дав йому царску одежу, а далъ й каже: „Иди тепер — там у покоях сидить царска дружина; иди туды, там тебе нѣхто и не познає, що ты той самий, що жебраком волочився! Нехай тобѣ Бог поможе у всѣм добром!“ — Як сказав се ангел, то й не стало його, только одежа лишилася.

От царь перш усього помолився широ Богу, а тодѣ й пойшов на раду з дружиною. Вод тої поры правив вже вон народом, як навчив його ангел.

2. Мати.

Казка Г. Х. Андерсена.

Мати сидѣла над колыскою коло свого дитяти. Як она тяжко журилася, як боялася, що оно вмре! Личко в него зовсѣм зблѣдло, оченята замкненѣ, ледви-ледви дух зводило и тольки часом тяжко дыхало, нѣбы зотхало . . .

Матери все болячѣйше ставало дивитися на маленьке сotвортяня.

Несподѣвано постукав хтось в дверѣ и в хату увійшов старый чоловѣк; на нѣм був нѣбы покровець, що коней покрывают; покровець грѣє, а єму того й було треба: на дворѣ була холодна зима, все було закрыте снѣгом та кригою, а вѣтер так и рѣзав лицо.

Побачивши, що дѣд тремтить од холоду а дѣтина задрѣмала на хвилинку, мати одйшла од колыски наляти гостеви горня молока и поставити в печ, щобы загрѣлося. А дѣд сѣв коло колыски и почав колысати дѣтину. Мати сѣла бѣля дѣда,

глянула на хору дѣтину, послухала, як она тяжко дыхає и взяла єѣ за руку.

— Правда, оно не вмре! — сказала мати. — Господь не вѣдомъе его вѣд мене?!

Дѣд — а сеж и була смерть — якосъ дивно кивнув головою, нѣбы то „так“, нѣбы то й „нѣ“.

Мати схилила голову и слезы покотилися з очей . . . Скоро голова єѣ затяжила — она бѣдолашна вже три днѣ и три ночи не стуляла очей . . . Сон перемог єѣ, але тольки на хвилинку; она зараз же кинулася и затремтѣла з холоду.

— Що се? — скрикнула она, озираючися навкруги: дѣда не стало в хатѣ, та не було й дѣтины; дѣд забрав єѣ.

У кутку шипѣв старый годинник; оловяна вага спустилася до помосту. — Гуп! и годинник став.

Бѣдолашна мати выбѣгла з хаты, голосно кличучи свое дитя. На снѣгу сидѣла жѣнка в довгом, чорном убраню и сказала матери:

— Смерть була у твоїй хатѣ и я видѣла, як она зникла з твоєю дѣтиною. Она летить швидше од вѣтру и нѣколи не вертає того, що раз узяла.

— Тольки скажи менѣ, куды она пойшла! — сказала мати. Тольки покажи менѣ стежку и я найду єѣ.

— Я знаю, куды она пойшла, але тобѣ не скажу, аж поки ты не переспѣваешь менѣ всѣ пѣснѣ, якѣ спѣвали свому дитяти. Я дуже люблю их и вже не раз их чула, бо я ноч и я видѣла, як ты плакала, спѣваючи их.

— Я переспѣваю тобѣ усѣ, всѣ! — одказала мати. — Только не задержуй мене тепер! Менѣ треба догонити Смерть, знайти свое дитя!

Ноч мовчала и мати, ломлючи руки и заливаючися слѣзми, почала спѣвати. Богато переспѣвала она пѣсень, ще бôльше вылляла слез. Нарештѣ ноч сказала:

— Иди праворуч, просто в темный сосновый лѣс, туды полинула Смерть из твоим дитятем.

Мати пойшла. Дойшовши до перехрестної стежки серед лѣса, она задержалася. Кудыж тепер ити?

Край перехрестної стежки стояв голий корч терну, без листя, без квѣтів; булаж холодна зима и вон мало не цѣлый був покривий з верху крыгою.

— Чи не йшла туды Смерть из моим дитятем?

— Ишла — сказав терновый корч. — Але я не скажу, куды она пôшла, аж поки не нагрѣеш мене на своих грудях, коло своего серця. Я мерзну и скоро цѣлый крыгою вкryюся.

Она моцно притиснула ёго до своих грудей. Острѣ шпички вгородилися ѿй глубоко в тѣло и на грудях буйными каплями зачервонѣла кров . . . А терновый корч увесь зазеленѣв и зацвив у холодну зимову нôч — так тепло коло серця в тяжко зажуреноѣ матери.

И терновый корч показав, куды ѿй ити. Мати пойшла и стежка довела єѣ до великого озера. Але на нѣм нѣгде не было нѣ корабля, нѣ човна. Озеро замерзло зверху тоненькою крыгою; ити по крызѣ не можна було, бо крыга не здержана бы, алеж и брысти крыга заваджала; тай глубоке було дуже озеро. А матери треба було перехопитися через него, щобы ити далѣ глядати дѣтины. И мати припала до озера устами, щобы выпити ёго; нѣяка людина не змогла бы сего учинити, але нещасна мати вѣрила в чудо.

— Нѣ! з сего нѣчого не буде! — сказало озеро. — Давай скорше так погодимося. Я збираю перлины, але таких ясных та чистых, як твои очи, ще й не выдѣло. Коли ты годишся выплакати их у мене, то я перенесу тебе на той берег до великоѣ теплицѣ, де Смерть выкохує в теплѣ свои квѣты и дерева: там кожда ростина — людское житя.

— О, нѣчого я не пожалѣю дати, абы найти свое дитя! — сказала, плачуучи мати. Заплакала ще дуже и єѣ очи впали в озеро и стали двома дивно гарними перлинами. Озеро подхопило матерь и якбы на крылах перенесло єѣ на дургій берег, де стояв величезный будинок. Не можна було розобрati, чи то гора уся покрыта корчами и печерами, чи то будовля. Та бѣдолашна мати не видѣла того нѣчого — онаж бо выплакала свои очи.

— Деж менѣ найти Смерть, що забрала мое дитя? — промовила мати.

— Она ще не верталася! — одказала стара садовничка, що доглядала теплицѣ. — Але як ты знайшла сюды стежку, хто тебе сюды справив?

— Господь! — вѣдовѣла мати. — Вон зглянувшись надо мною, зглянься и ты! Скажи, де менѣ глядати мое дитя?

— Та я его не знаю, — сказала жѣнка, — а ты слѣпа. Сеѣ ночи привяло богато квѣток та дерев и Смерть незабаром прииде их пересаджовати. Ты-ж знаеш, що у кождоѣ людина є свое дерево житя, або своя квѣтка — се з огляду на те, яка ты людина. Як глянути, то всѣ тѣ дерева и квѣтки зовсѣм нѣбы звычайнѣ ростины, але в кождой из них бѣться серце. И дѣтяче сердечко бѣться. Пойди, послухай коло ростин: може и спѣзнаеш, в котрой бѣться серце твоє дѣтины. Але щож ты менѣ даси, як я тебѣ пораджу, що треба далѣ робити?

— Нѣчого менѣ тебѣ дати! — вѣдмовила нещасна мати.— Але я пôшла бы за для тебе на край свѣта.

— Ну, там менѣ нѣчого не треба! — сказала жѣнка. — Ты скорше оддай менѣ свои довгѣ, чорнѣ косы. Ты сама знаеш, якѣ они гарнѣ, а я люблю гарнѣ косы. А я оддам тебѣ за них свои сивѣ — се уже красще, — як зовсѣм без нѣчого.

— Тай только всего? — сказала жѣнка. — Я й з радостею оддам тебѣ свои косы.

И она вѣддала старой жѣнцѣ свои чудовѣ чорнѣ косы, а собѣ взяла єѣ сивѣ.

Потом она увѣйшла в велику теплицю, де росли квѣты и дерева; там пôд склянными накрывками цвили нѣжнѣ гіяценты, росли великѣ пышнѣ рожѣ, тут — водянѣ ростины; деякѣ були свѣжѣ та здоровѣ а деякѣ зовялѣ и кругом них обвивалися водянѣ гадюки та чорнѣ раки стискали их своими клѣщами. Були тут и пышнѣ пальмы и дубы и яворы; росла и петрушка и запашный танус. Кожде дерево, кожда квѣтка мала свое имя; кожда квѣточка, кожде деревце — то було людске житя, а самѣ люде розкиданѣ були скрѣзь по свѣту: той жив у Китаю, той у Гренландіѣ, той ще десь. Були тут и великѣ дерева, що росли у деревляных скринях; им було дуже тѣсно и скринѣ мало не розскаковалися; та було богато маленьких, хворых квѣточок, що росли на чорноземѣ, пообкладанѣ мохом; видно було, що про них дуже дбають, дуже их кохають. Нещасна мати прихилася до кождоѣ квѣточки, дослушовалася, як бѣться єѣ сердечко и помѣж миліонами спѣзнала серце своеѣ дѣтины.

— Ось оно — сказала мати, простягаючи руку до маленькоѣ блакитноѣ квѣточки, що сумно схилила головку.

— Не зайдай квѣтки! — сказала стара жѣнка. — Але стань, коло неѣ, а як прииде Смерть, — а єѣ що хвилины сподѣюся,

— то ты не давай ѿй забрати звідсы квітку, а нахваляйся, що повирываєш ще й інші квітки. Сего она перестрашиться, бо она одповідає за них перед Богом: ні одної квітки не вольно ѿй збрвати без Єго дозволу.

Нараз повіяло великим холодом и сліпа мати догадалася, що то прилинула Смерть.

— Як ты знайшла сюда стежку? — звідала Смерть. — Як ты могла попередити мене?

— Я мати! — одповіла жінка.

Смерть простягла свою довгу руку до маленької ніжної квіточки, але мати оборонила її своїми руками, стараючися не помяти ні одного листка. Тоді смерть дыхнула ѿй на руки; подых Смерти був холоднійший од найхолоднішого вітру и руки материні, мов неживі, спустилися в низ.

— Не тобъ змагатися зо мною, — промовила Смерть. —

— Але Бог дужшій вôд тебе! — вôдказала мати.

— Алеж я тôлько слухаю Єго наказу! — сказала Смерть.

— Я Єго загородник: беру Єго квіти и дерева та пересаджу их у великий райський сад, у невідому краину; але як они там ростуть и що дѣється в том саду, того я вже не смію тобъ казати.

— Вôддай менъ моє дитя! — благала мати, плачуши, а потім скопила дві чудові квітки и скрікнула: — Я повириваю всі твої квітки! Я в безнадії!

— Не займай их! — сказала Смерть! — Ты кажеш, що ты нещасна, а сама хочеш зробити нещасною іншу матір! . . .

— Іншу матір! — сказала нещасна жінка и пустила из рук квітки.

— На тобъ твої очі! — сказала смерть. — Я добула их из озера; они так ясно блищали там, але я й не знала, що они твої. Возьми их, они стали яснійші, як були — и глянь сюди, в отсей глубокій колодязь. Я назву имя тих квітів, якъ ти хотіла повирывать и ты побачиш усе их жите на землі. Поглянь, що ти хотіла знищити.

И мати глянула в колодязь. Радостно було дивитися, яке добро було тим людям из житя одної квітки, сколько щастя й радости давала она всім навколо себе! Глянула жінка и на жите другої квітки — и побачила саме горе, недостатки та всяке лихо.

— Обидвъ долъ — божа воля, — сказала Смерть.

— Котра из сих квѣток має нещасливу долю, а котра щасливу? — звѣдала жѣнка.

— Сего я не скажу, — одповѣла Смерть. — Але знай, що дивлючися на долю сих двох квѣток, ты бачила в однѣй из них долю свого дитятіи, все, що єму судилося в житю.

Мати скрикнула из страху. — Якаж доля судилася моїй дѣтинѣ? Скажи менѣ! Обратуй мое неповинне дитя вѣд усего того лиха! Скорше возьми єго! Понеси єго в царство боже! Забудь мои слезы, мои благаня! Забудь все, що я говорила и робила.

— Я не розумѣю тебе! — сказала Смерть — Хочеш ты, щобы я oddala тебѣ твоє дитя, чи щобы вѣднесла єго в невѣдому краину?

Мати, ломлячи руки, упала на колѣна и благала Господа:

— Не слухай мене, як я прошу в тебе того, що йде против Твоєї святої волї! Не слухай мене! Не слухай мене!

И она похилила голову . . .

А Смерть понесла єї дитя в невѣдому краину . . .

II. БАЙКИ.

(Дидактична байка.)

3. Оセル и лис.

З байок Езопа.

Оセル и лис жили довго из собою в приязни и ходили та-кох разом на ловы. Коли одного разу волочилися по околици, зайшов им лев так нечайно дорогу, що лис напудився, що вже не може утеchi.

Тогда взявся на спосѣб. З уданым усмѣхом промовив до льва:

— Я не боюся нѣчого з твоєї стороны, великоможный король! Але коли хочеш, щобы я тебѣ послужив мясом моего дурного товариша, то толькo прикажи.

Лев обѣцяв єго пощадити, а лис завѣв осла в глубоку яму, так що той не м旤г з неї вилѣзти.

З ревом кинувся тепер лев на лиса, вбив в него свои пазурѣ и сказав:

— За осла не боюся, вон менъ не утече, але тебе, невѣрного товариша, розбодру наперед.

Из сего така наука: ворог користується зрадою, але зрадника не любить.

4. Медвежій суд.

Евген Гребенка.

Лисичка подала у суд таку бумагу¹⁾,
Що бачила она, як попеластый вол
На паньской винницѣ²⁾ пив як мошенник³⁾ брагу⁴⁾,
'В съно и овес и соль.

Суд'ю був медвѣдь, вовки були підсудки.

Давай они єго по своєму судить,

Трохи не цѣлѣ сутки.

— „Як можна грѣх такій зробить!

Оно було-б зовсѣм не диво,

Коли-б вон ъв собѣ мясиво,“ —

Медвѣдь сердито став ревѣть.

— „А то вон съно ъв!“ — вовки завыли.

Вол щось почав був говорити,

Та суд'ї рѣч єго з почину перебили,

Бо вон сътенкій був — и так опредѣлили

И приказали записать:

— „Тому що вол призвався попеластый,

Що вон ъв съно, соль, овес и сласти⁵⁾>,

Так за такѣ грѣхи єго четвертовать

И мясо розодрати судіям на ровнѣ части —

Лисицѣ-ж ратицѣ віддати.

5. Господарь и вол.

В. Самойленко.

Один господарь був свободѣ друг великий
И зняти вон хотѣв з вола ярмо на вѣки,
Але на той замѣр вол єму сказав:

— Вѣд коли я живу, я те ярмо тягав,

И батько мой носив и всѣ дѣди носили:

¹⁾ бумага = папір, тут скарга, ²⁾ винница = паленчарня, ³⁾ мошенник = злодѣй, ⁴⁾ брага = kőlesböl készült sör, ⁵⁾ сласти = смачнѣ рѣчи.

Спасибо Богови, наш рôд не збувся силы.
 За ласку дякую; не був бы я волом,
 Як бы я не схотѣв зостатись пôд яром.
 И люде є такъ — дурнѣ та ще й упертѣ.
 Родилися в ярмѣ, в ярмѣ хотять и вмерти.

6. Штука и праця.

Франц Прохаска.

— Перестань из своим варварским голосом и дай менъ час на пѣсню! — говорило варыто¹⁾ машинової молотѣльни. — Чи сам ты не спостерѣгаєш смѣшности нерôвного порôвняння из мною?

— Не йду з тобою в перегоны — гучала машина. — Гукливый мôй голос є пѣснею працѣ, живительки всѣх, котра со-творила и удержує й тебе. Най буде й ще бôльше верескливий голос працѣ — ъй належиться першеньство.

III. ЛЄГЕНДЫ.

7. Лєгенда про св. Андрея, апостола Руси.

На основѣ „Начальної лѣтописі“.

Святый Андрей, брат св. апостола Петра, голосив Христо-ву науку на побережах Чорного моря. Коли прийшов до Кор-суня, побачив, що недалеко впадає Днѣпро до моря и горѣ Днѣпром пойшов святый Андрей ширити Христову вѣру. Довго ишов в ôн горѣ Днѣпром, аж одного дня задержався у пôдножа гôр над берегом тої рѣки. Стуженый довгою дорогою спочав.

Коли встав на другій день, оглянув зором красу природы довкруги: тут высокѣ, гарнѣ горы зарослѣ зеленю, у их стôп широкій, могучій Днѣпро, а далѣ безмежнѣ степы. Очарованый красою промовив апостол до своих ученикôв:

— Бачите сѣ горы: кажу вам, що на сих горах заснїє божа благодать; и саме тут повстане великий город и богато церков возвигне Господь.

И по сїм выйшов з учениками на сї горы и поблагословив их и поставил на них хрест и, помоливши, пойшов далѣ горѣ Днѣпром ширити далѣ боже слово.

На поблагословленых горах повстав пôзнїйше город Київ, столиця и матеръ всѣх руських городôв.

¹⁾ варыто = инструмент до гри из струнами.

8. Спѣвак.

Юрій Федъкович.

— Ходѣть, люде, ходѣть добрѣ,
Ходѣть мои дѣти! —
Каже Господь милосерный,
— Подѣлю вас свѣтом.

— Що видите, то и ваше,
Усьо вам дарую!
Ох лишенъко: як мураски
Усѣ ворохнулись!¹⁾)

Гуцул вхопив полонину,
Мужик хапнув поле,
Циган клепач та ковало,
Дяк сѣв серед школы,

Жид загарбав мѣшок грошей,
Нѣмець бочку пива,
И так далѣ и так далѣ —
Усе розхватили . . .

Аж и спѣвак шкандибає:²⁾)
— А менѣ що, Боже? —
— Ох лишенъко — а ты-ж де був
До тепер, небоже,

Що не прийшов, коли іншѣ?
— Я був, Боже, в раю,
Щоб' на Тебе надивиться,
Послухать як грають

Тѣ ангелы бѣлокрылѣ,
От де я був, Боже!
— Щож тут робить? — каже Господь —
Я вже не поможу.

Двѣ рѣчи менѣ остались
Й тѣ тобѣ дарую:
Рай мой свѣтлый з ангелами
И волю святую.

¹⁾ ворохнулись = порушилися, пôшли, ²⁾ шкандибає = иде поволи.

9. Мак.

Катря Гриневичева.

Одного дня Божа Мати ходила по хатѣ з недужим дитятком на руках. Смутно нахилилася над ним, цѣловала єго ясне во-лося, здаєся вже по десятый раз розпочинаючи свою колысанку¹⁾. Спѣвала в нѣй про пахучѣ, весняннѣ цвѣты, синє небо, нагрѣте теплом божоѣ любови и про той поток, що над ним росте шувар... Хлопя клонило голову що раз близіше до матерної груди и заснуло. Тодѣ Марія поклала його обережно на постели, а сама, боса як була, выбѣгла з хаты за лѣком у мѣсто. У полі гудѣв проникливий²⁾ вихор, дерева ронили збояле листє, по бороздах миготѣли калюжѣ води... Щобы не тратити часу, Мати Божа выбрала коротшу дорогу и пустилася ити стернею, з якої щойно вчера спрятали сусѣды зерно.

Божа Мати спѣшилася. З єї босых, покалѣченых нôжок плыла каплями кров и значила по стернѣ пурпурому дорожку.³⁾

Ранком як сонце кинуло на дрѣмучій Назарет жмут⁴⁾ про-мѣня, через шибку окна, що єї протирали Исусовѣ рученята, було видно два рядки маков, як довгѣ, довгѣ шнуры из коралльв. В пораннѣм леготѣ⁵⁾ они тремтѣли як живѣ на своих тонких стеблинках, а сонце цѣловало радостно их нѣжнѣ, пурпуровѣ пелюсточки⁶⁾.

Через цѣлій день збѣгалися дѣти з Назарета, щобы на-рвати собѣ и своим тых цвѣток. И маленький Исус выбѣг у тепле полуудне поигратися з ровесниками посеред чудових квѣтів. Коли уже мав досить игры, назбирав гарну китицю червоних квѣтів и весело спѣшив домов. Коло окна сидѣла мама и пряла лен при кужели. А коли она схилилася, щобы обняти малого пустунчика⁷⁾, вон убраав єї волося у тѣ як поломѣнь, червонѣ, тремтючѣ квѣтки.

Повна солодкої погоды дивилася на него обрадованная Марія.

Вод сеї поры, посеред людских ланов⁸⁾, де росте хлѣб на-сущный для чоловѣка, з кождым лѣтом цвітуть дорожки божѣ, як довгѣ шнурочки коралльв.

¹⁾ колысанка = пѣсня спѣвана при колысцѣ, ²⁾ проникливий = такій, що проникає до кости, сильний, ³⁾ дорожка = дорога, путь, ⁴⁾ жмут = то, що можемо взяти в жменю, сноп, ⁵⁾ легот = легонькій вѣтер, ⁶⁾ пелюсточки = листки, ⁷⁾ пустунчик = той, що пустує, ⁸⁾ лан = широке поле.

IV. ИСТОР. ОПОВѢДАНЄ, ИСТОР. ПѢСНЯ, ДУМА, ПЕРЕКАЗ, БЫЛИНА.

10. Ишли молодцъ рано з церковцъ.

Нар. коляда. — Зап. Уріол Метеор в селѣ Скала.

Ишли молодцъ рано з церковцъ,
Ой дай, Боже!
Ой ишли, ишли, раду радили,
Раду радили не однакую,
Не однакую, а троякую.
— Ой, ходѣме-ж мы до ковальчика,
До ковальчика, до золотника,
Покуймо-ж собѣ мѣдянѣ човна,
Мѣдянѣ човна, золотъ весла.
Ой пустимося на тихій Дунай.
Долбѣ Дунаем пôд Царегород.
Ой чуємо там доброго пана,
Що платить добре за заслуженьку.
Ой дає на рôк по сто червоныхъ,
По сто червоныхъ, по коникови,
По коникови тай по шабелцъ,
Тай по шабелцъ, по парѣ сукон,
По парѣ сукон тай по шапочцъ,
Тай по шапочцъ тай по панночцъ.

(Ся коляда згадує подѣл IX. вѣку, коли то руськѣ войска ходили не раз в помôч царгородскому (византійскому) цѣсареви, коли в него були войни, або повстаня.

В записках византійского цѣсаря Константина Порфирородного заховалися рахунки з грошей, якѣ заплачено руському полкови з 700 жовнѣрôв, который воював з Византійцями проти Арабôв в 910. роцѣ.)

11. Плач невольників на турецкій каторзѣ.¹⁾

Козацка дума.

У святу недѣлю не сизѣ орлы заклекотали,
Як то бѣдніев невольники у тяжкій неволі заплакали,
У гору руки пôдбімали, кайданами забряжчали;
Господа милосердного просили та благали:
— Подай нам, Господи, з неба дробен дощик,

А з низу буйный вѣтер!²⁾)

Хотяйбы чи не встала на Чорному морю быстрая филя,
Хотяйбы чи не повыривала якороб з турецкої каторги!
Ой, вже ся нам турецка-бисурманська каторга надоѣла.

Кайданы, желѣзо ноги повривало,
Бѣле тѣло козацке молодецке коло жовтої кости пошмугляло.

Баша турецкій бисурманській,
Недовѣрок христіянській,
По ринку вон похожає,
Вон сам добре тее³⁾ зачуває;

На слуги свои, на Турки-яничары зо-зла гукає:
— Кажу я вам, Турки-яничари, добре вы дбайте,

Од ряду до ряду захожайте,
По три пучки⁴⁾ тернины и червоної таволги⁵⁾ набираите,
Бѣдного невольника по тричи в одному мѣсци затинаите! —

То тѣ слуги, Турки-яничары, добре дбали,
Од ряду до ряду⁶⁾ захожали,

По три пучки тернины и червоної таволги у руки набирали,
По тричи в одному мѣсци бѣдного невольника затинали,
Тѣло бѣле козацке молодецке коло жовтої кости обрывали,

Кров христіянську неповинно проливали.

Стали бѣдніев невольники на собѣ кров христіянську зобачати,
Стали землю турецку, въру бисурманську клясти-проклинати:

— Ты земле турецка, въро бисурманська,
Ты, розлуко христіянська!

Не одного ты розлучила з отцем з матерю,

¹⁾ каторга = турецкій корабель, ²⁾ евфемія, невольники просять Бога о бурю на морѣ, бо в часѣ бурї могли легко освободитися, ³⁾ то в скаргу невольників, ⁴⁾ пучок = вязанка, ⁵⁾ таволга = лозина, ⁶⁾ невольники, якъ весловали на каторзѣ, сидѣли рядами.

Або брата з сестрою,
 Або мужа з вѣрною дружиною !
 Вызволь, Господи ! всѣх бѣдных невольникôв
 З тяжкоѣ неволѣ турецкоѣ,
 З каторги бисурманьсков
 На тихѣ воды,
 На яснѣ зорѣ,
 У край веселый,
 У мир хрещеный,
 В города христіянськѣ !
 Дай, Боже, миру царскому,
 Народу христіянському,
 Славу на многѣ лѣта.

12. Смерть трох братôв у рѣчки Самары.

Козацка дума.

Ой, усѣ поля Самарскѣ почорнѣли,
 Ясными пожарами погорѣли ;
 Тѣлько не згорѣло у рѣчки Самарки,
 У крыницѣ Салтанки,
 Три терна дрѣбненьких,
 Три байраки зелененьких ;
 То тым они не згорѣли,
 Що там три браты рѣдненьких,
 Як голубоньки сивеньких,
 Пострѣлянѣ та порубанѣ спочивали ;
 То тым они спочивали,
 Що на раны пострѣлянѣ та порубанѣ дуже знемогали.
 Озоветься старшій брат до середушого словами,
 Обблѣтесь гôркими слезами :
 — Прошу я тебе, братику м旤й рѣдненькій,
 Як голубонько сивенькій !
 Добре ты учини,
 Хоть из рѣчки Самарки,
 Або з крыницѣ Салтанки,
 Холодноѣ воды знайди,
 Раны мои пострѣлянѣ та порубанѣ покропи, охолоди !
 То середушій брат тес зачуває,
 До него словами промовляє :

— Братику мőй рôдненькîй,
 Як голубонько сивенькîй!
 Чи ты менъ, брате, въры не доймаєш,
 Чи ты мене на смѣх пôдоймаєш!
 Чи не одна нас шабля порубала,
 Чи не одна куля нас пострѣляла?
Що маю я на собѣ девять ран — рубанъ, широкъ,
 А четыри стрѣлянъ, глубокъ!
 Так мы добре, брате, учинъмо,
 Свого найменьшого брата попросъмо,
 Нехай найменьшій брат добре дбає,
 Хоть на вколѣшки вставає,
 Войскову суреку¹⁾ в головах простягає,
 У войскову суреку добре грає, приграває;
 Нехайбы нас стали страннъ²⁾ козаки зачувати,
 До нас дохожати, смерти нашоѣ доглядати,
 Тъло наше козацке, молодецькое в чистомъ полі поховати!

То найменьшій брат тее зачугає,
 До старших братов словами промовляє:
 — Братики мои рôдненькъ,
 Як голубоньки сивенькъ!
 Не есть се нас шабля турецка порубала,
 Не есть се нас куля яничарска пострѣляла,
 А есть се отцева ѹ панъ-матчина молитва покарала!
 Як мы в охотне войско од отца, матери, од роду од'їзджали,
 Мы з отцем, з матерю и з родом опрошеня не брали³⁾,
 А як против церкви, дому Божого, проѣзджали,
 Мы шапок з головы не знimalи,
 Милосердного Бога на помоч не прохали⁴⁾!

(Каждый брат журиться о що иньшого в смертной годинѣ, их характеры?)

¹⁾ сурека, сурма = труба, ²⁾ страннъ = стороннъ, ³⁾ опрошеня брати = пращатися, ⁴⁾ прохати = просити.

13. Степан Мусѣч.

Сербска нар. дума. — Перек. М. Старицкій

Степан Мусѣч пє вино холодне
У Майданѣ, щиро-срѣбномъ мѣстѣ,
На своєму паньскому двору красномъ;
Наливає йому Вайстин джура.

Як холоднымъ подкрѣпився трохи,
Степан Мусѣч обернувсь до джуры:

— Ой, Вайстине, мой коханый сынку!
Я тепер от спочивати ляжу;
Ты-ж вечеряй и вино пий тутка,
Только выйдеш на подврѣ бѣле
Подивитись на безхмаре небо:
Чи вже мѣсяць на заходѣ ясен,
Чи на сходѣ свѣтова вже зорка,
Чи не час нам вырушать в дорогу
На Косове красне поле ровне,
На весѣлї¹⁾ до чесного князя?
Бо ты знаєш, мой коханый сынку!
Коли мы були ще на зобраню,
Як то князь нас заклинал всѣх Богом,
Заклинал и проклинал страшенно:

— Хто од роду и з колѣна Сербов,
В комъ кров сербска, кто зоветься Сербом,
А не прииде на Косовску сѣчу²⁾ —
Бодай Бог його скарав на дѣти:
Най не зна' вон нѣ дочки, нѣ сына!
Най нѣчо з його руки не родить, —
Нѣ вино, нѣ бѣлая пшениця!
Бодай зхирѣв з своим родом цѣлым! —

Лѣг Степан на пуховой перинѣ,
Сѣв вечерять його джурз вѣрный.

По вечерѣ, як вина напився,
Вон выходить на подврѣ бѣле,
Подивитись на безхмаре небо,

¹⁾ весѣлї = тут: битва, бой, ²⁾ сѣча = битва.

Чи вже мъсяцъ на заходѣ ясен,
 Чи на сходѣ свѣтова вже збрка?
 Чи не час им вырушать в дорогу
 На Косове красне поле, рѣвне,
 На весѣле до чеснога князя?

Як настав час, вон пôшов до стайнѣ
 И выводить двох лицарских коней —
 'Дного пану, а собѣ другого;
 Их сѣдлае, убирае в зброю.
 Вернувшись далѣ на подвѣрье бѣле
 И выносить корогву шовкову,
 А на ыѣй же по ясномъ єдвабѣ
 Аж дванайцять хрестов злотых сяе,
 Щей икона пресвятого Йвана,
 То-б' патрона Мусѣча Степана.
 Ставить вон ту корогву пôд стѣну
 И бѣжитъ сам до свѣтлицѣ в гору,
 Розбудити господаря своего.

Як дойшов вон до дверей свѣтлицѣ,
 Його стрѣла Мусѣчова жѣнка —
 Пригортае, у лице цѣлує:

— Брате в Бозѣ, Ваѣстине джуро!
 Брате в Бозѣ и в святому Йванѣ!
 Ты в нас завжды був слугою вѣрнымъ:
 Заклинаю-ж тебе Богом, брате,
 Не буди ты господаря рано!
 Бо я сю нôч сон недобрый мала,
 Нѣбы лине голубине стадо,
 Ведуть перѣд соколы два сивѣ;
 Стадо лине з нашого ще й двору
 На широке, на Косово поле,
 Сѣло-пало в обозѣ турецкому,
 Як упало, больше не злѣтало...
 То, мой брате, сон вѣщую лихо:
 Тра обом вам сподѣватись смерти!

Але ѣй на тее джура Вайстин:
 — Сестро люба, Мусѣчова жѣнко! —

Нѣ, не хочу я скривдити, сестро,
И моего и твоего пана:
Бо не знаеш, як на том зѣбраню
Заклинал нас, усѣх Сербов, Лазарь,
Заклинал и проклинал страшенно:

— „Хто од роду и з колѧна Сербов,
В комъ кров сербска, кто зоветься Сербом,
А не прииде на Косовску сѣчу, —
Най нѣчо з його руки не родить,
Нѣ вино, нѣ бѣлая пшениця!
Най не зна' вѣн нѣ в хозяйствѣ щастя,
Анѣ в домѣ од дѣтей потѣхи!
Бодай эхирѣв з своим родом цѣлым“!
— То й не можу учинити зрады
И моему и твоему пану! —

Пошов джура до свѣтлицѣ в гору,
Став будити господаря своего:
— Вставай зараз, господине любый!
Час-пора нам вырушать в дорогу! —

Степан скочив на легенькѣ ноги,
Лице мыє у водѣ холодн旣,
Пышнѣ шаты одяга' на себе,
Шаблю остру причѣпля' до боку;
Бере кухоль, налива червоным,
Пе вино на честь и славу Божу,
На честь Божу, на щасну дорогу...
Ой, за столом, в своим мѣстѣ бѣлом
Пе вино в остатнє воевода!

От напившись, выйшли в двох до двору
Й посьдали на двох добрых коней.
Розгорнулась корогва хрещата,
Бубны, сурмы загули, заграли —
И в поход всѣ вырушили з Богом.

Бѣлыи день им засвѣтив в дорозѣ,
На Косовом красном поли, рѣвном;
Тут их стрѣла дѣвчина Косовка:
В руках держить коновки двѣ яснѣ,

Щирозлотъ, а проте порожнъ;
 Пôд пахою шлык¹⁾ шовковый бѣлый,
 На нѣм з пѣря бѣлая китиця,
 Знизу пѣря всѣ закутъ в срѣбло,
 В серединѣ золотом повитъ,
 А на верху в щирѣ перлы вбранъ.

Оббѣзвався до дѣвчины Мусѣч:

— Помагай-Бог, моя сестро мила!
 Де була ты? Чи не в бою часом?
 Звѣдки є сей шлык у тебе бѣлый?
 Дай-но, сестро, менѣ шлык шовковый
 Подивитись, чи познаю, чий вѣн?
 Най мене побѣ лиха година,
 Коли скривдить я й на думцѣ маю!

Йому й каже дѣвчина Косовка:

— Будь здоровый, воеводо княжій!
 Нѣ; у бою не була я з роду:
 А збудила мене мати рано;
 Встала я й пôшла по воду чисту.
 Як прийшла-ж до рѣчки я Ситницѣ,
 Аж вода вся каламутна й збита:
 Несе, брате, юнаков та коней,
 Шапки турскѣ²⁾ и завоѣ довгѣ,
 Й наших Сербов шлыки бѣлѣ, пышнѣ;
 Отсей шлык найблизше плыв до краю,
 Увойшла я до Ситницѣ в воду
 Та й зловила шлык шовковый, бѣлый,
 Маю брата меньшого вѣд себе,
 То сей шлык оддам рѣдному брату,
 А китицу — вже собѣ зоставлю. —

Каже и дає шлык воеводѣ.

Только глянув пан Степан на него,
 Только глянув — и познав одразу,
 Шлык познав и ревнѣ слезы ронить . . .
 Як-же вдарить бѣлою рукою
 По колѣнѣ сильно-дужом з жалю,

¹⁾ шлык = шапка, ²⁾ турскѣ = турецкѣ.

Аж шарлат розпався на колѣнѣ
Й на правицѣ — золотѣ запоны:

— Лихо тяжке, Боже ты м旤й милый!
На менѣ вже мого князя клятьба,
Мого князя, Лазаря святого. —
Шлык вертає дѣвчинѣ Косовцѣ,
А правою вытяга з кишенѣ,
Бѣй дає три золотѣ дукаты:

— На! их, сестро, дѣвчино Косовко!
А я в имя пресвяте Христове
Иду битись на Косове поле,
Як пошле Бог, що вернусь здоровым,
Обдарую тебе лѣпшим даром:
Як-же ляжу, моя сестро, в бою —
Най на спомин сей дарунок буде! —

Те сказавши, острогами вдарив
Коня в боки и погнав у рѣчку:
Перебѣгли ото в брѣд Ситницю
И на табор, на турецкій впали.

Степан Мусѣч зараз кинувсь з войском
Трох пашїв розгромили й побили;
Як з четвертим вже взялися битись,
Степан Мусѣч тут поляг на землю,
Коло него ляг и Вайстин джура,
Й цѣле войско, аж дванадцять тысяч.

Полягли всѣ, де царь сербскій згинув,
Де упало й сербске царство славне.

14. Переказ про Довбоша.

Наш Родный край.

Давно, давно, коли єще була в нас панщина, було де не було, дагде в Мараморошѣ, було одно маленькоє село. Далеко, далеко межи темными лѣсами. Там и сонце лиш подаколи заглянуло в оконця маленьких хиж. Только на минутки запускало свои лучи, аби розвеселити тых людей и дѣточок и одразу запряталося за горами.

А сесъ люде и окрем того так рѣдко були веселъ. А зашо? Не робота, не тяжкій трудный живот смутив их, але один великий пан. Сей жив недалеко од них, в Раховѣ. Жив по паньски, в богатствѣ. Бо сему панови мусъли всъ бѣднѣ, простъ люде из околицъ робити даръмо и из всякого урожаю давати десятину и ще платити подать. Бо сей пан був нямешом, а они крѣпаками. Се була та панщина.

За се були смутнѣ люде и в тѣм малом селѣ, бо из того, що они великим трудом приобрѣли, заробили, одобрав лѣпшу часть пан.

Найбѣльше смутився тым один бѣдный чоловѣк, старый Довбош, который жив из своею бабусею и наймолодшим сыном во великой нуждѣ.

Особливо смутився сего лѣта, бо хоть як измагався, не знаяв заробити тѣлько, абы панови заплатити панщину. Окрем 12 ягнят и кучѣ, де перебував, не мав вон нѣякого маєтку.

А пан не чекав. Панови треба платити. А єще пан мав серце из каменя. Нѣкому не одпустив панщину, хоть бы був якій мизерный.

Молодый Довбош, 16 лѣтний хлопчище, ходив через цѣлое лѣто из ягнятами. Чув од отца, що пан пообѣцяв, если до осени не выплатить панщину, одбере ягнѧта. А вон знаяв, що пан задержав все сякѣ обѣцянки.

Лѣто минало, минало, а панщина не була выплачена.

Коли раз над вечер повернув молодый Довбош дому из ягнятами, видить: коло кучѣ стоять красный кѣнь, на кони сидить пан и кричить на старого и махає кожаным батогом.

Довбош хотѣв обернутися назад из ягнятами, але було уже поздно. Пан увидѣв єго и закричав: „Сюда из тими ягнятами, ты псе!“ — Довбош прийшов, а ягнѧта за ним.

„Но идѣм! Приженеш ягнѧта в мой двбр!“

Молодому стиснув жаль сердце. Пожене там ягнѧта, може пан дастъ их зарѣзати?

„Но! Що мудруєш? Ходѣм!“ — крикнув пан.

„Я не жену! Жени ты!“ — сказав хлопецъ.

Пан зачервонѣв, а онь трясся од яости:

„Ты псе! Ты смѣеш казати, абы я, пан, гнав ягнѧта? На...“ — лаяв розбѣшеный пан и хотѣв ударити батогом в лицѣ Довбоша.

Довбош, охоронивши своє лице, пôдняв товстый бигарь. И як було, як не було. Пан пригнувся дуже близько до Довбоша в своїй ярости, або молодий Довбош пôдняв дуже нагло и высоко бигарь... Бог знає... Доста, що бигарь ударив пана в нôс... И читаво ударив, бо панови затемнілися очи и єго заляла кров. Коли пан крикнув з болю, молодого Довбоша вже не було.

На другій день прийшли панські слуги из саблями. Глядали Довбоша, але не знайшли... Слуги забрали только ягнята и погнали з великим криком.

А молодий Довбош блудив вже темними лѣсами и не зناє, що чинити. Дому не смѣв повернути, а в лѣсах що буде из ним зимою?

Раз валяючися горами и лѣсами, увидѣв одну колыбу, за-прятану помеж дуже густыми деревами. Зайшов а найшов там старого дѣда. Дѣдо зрадовався молодому хлопцю, став єго звѣдовати, одкуда прийшов и як попав сюда. Як Довбош иска-зав свою исторію, не пустив єго дѣдо далъ, а подержав у себе. И выучив єго за опришка, бо сей дѣдо був один из найслав-нѣйших опришків даколи.

Сяк став Довбош опришком, розбойником.

Не истекли три лѣта, а уже мав цѣлу компанію, около сто хлопців, из тих маленьких сел. И боялися єго в цѣлобій околицѣ — особливо паны.

Дармо гонили єго, дармо посылали на него войска, тѣ не знали єго имити. Все там указався, де єго не глядали.

Сяк став в ôн страшным паном се є околицѣ... Люде гово-рили, що и не умре нѣколи, бо має таку силу, що и куля єго не бє. И слухайте:

Раз... свѣтлим днем, перед очима своих товаришев тра-філа єго куля. Було то так: Старий дѣд, который выучив Довбоша, замастив єго тѣло даякою мастею. Од товѣ масти Довбоша не ималася нѣ сабля, нѣ куля. Только така куля могла єго убити, котра була вылята из гака пôдковы первый раз ко-ваного чорного коня. Но о сїм нѣкто не зnaє, только Довбош и одна жона из Яс'ня, котрой в ôн раз хвалився сим дѣлом. И то погубило єго. Жона сказала се своєму чоловѣку Сте-фану... А Стефан Дэвбонка изготовив таку кулю и застreliv Довбоша.

15. Королѣвска долина.

Наш Рôдный край.

Мало хто знає за Королѣвску долину. Находиться она в Карпатах Мараморошины, в селѣ Нересницѣ.

Красна всегда ся долина. Весною покрыта нѣжным покровом цвѣтôв. Лѣтом залита пѣснями соловея и пастухôв. В зимѣ бѣлый снѣг блестить на верху трех склонов гôр, якъ гармонійно окружаютъ сю долину.

Сеся „Королѣвска долина“ помѣщає в собѣ два малѣ озера. Озера суть малѣ своею просторонею, но доста глубокѣ и вода в них солена.

Старѣ люде говорять за них так:

Уже дуже давно були там банѣ, де копали кам'янну сôль. На верху бань були хижѣ, а в хижах жили великѣ паны — начальники. Сесь жили дуже нечестно тай на кônци подружилися з чортами.

Але хотяй паны добрѣ були из чортами, цѣлком им пôддатися не хотѣли. Многораз не послухали чортôв, а многораз и обманули их. А то замѣтили чорты тай задумали мститися на панах. Раз поговорили межи собою, що нападутъ на панôв и загублять их. Але один паньскій слуга дôзвався о тôм, якій план мають чорты. И сказав панам, а паны nocheю, тихо, утекли так, що чорты не видѣли.

Сяк другій день устроили чорты на дворѣ бал. Хотѣли выманити всѣх панôв из хиж и загубити. Зачали играть и бубны бити, так що вся земля задрожала. А паны не выйшли. Чорты доти танцювали и били бубны, що аж земля прорвалася пôд ними и они всѣ провалилися пôд землю.

Вода из пôд землѣ хлюпнула туда. Залляла яму и учинилися два малѣ озера.

Вода стоять и до нынѣ. А по краям озера видно дерева из розрушеных хиж. На верху воды тут и там выступаютъ бульки, то землею придавленѣ чорты дыхаютъ — кажуть старѣ люде.

V. ЕПОПЕЯ, ЛИЦАРСКА ПѢСНЯ.

16. Гомеровоѣ Иліяды перша пѣсня.

В перекладѣ Ксенофonta Климковича.

Пѣсню спѣвай нам, богине, о гнѣвѣ Пелида¹⁾) Ахила,
Гнѣвѣ страшнѣм, що Ахайцям стосотнього лиха накоив,
Та пребогато до Аду повтручовав душ непобѣдных
Лицарїв, их же самых порозкидовав пsam на поталу²⁾)
И рѣжнородному птаству; та Зевеса воля сповнилась.
З тоѣ добы, коли вперше у сварцѣ оба роз'єднались,
Людоволодець³⁾ Атрид⁴⁾ и хоробрый Ахил боговитый.

Щож се за бог, що привѣв их обох по завзятоѣ распрѣ⁵⁾)?
Сын то Латоны и Зевеса; бо на короля розбѣлившиесь,
Пошесть страшну вон в обозѣ розгнѣтив и гинуло войско,
Тым що Адтрид володѣтель зганьбив богомольника⁶⁾ Хриза.
Раз бо прийшов отсей Хриз до насадов⁷⁾ скористых ахайских
Бранку⁸⁾-дочку выїзволяти, богатый пôдносячи окун,
Маючи берло в руках золоте, а на нѣм Аполонов
Божій вѣнецъ повивався; усѣх умоляв вон Ахайцїв,
Двох же Атрея сынов особливо, начальников войска:

— О вы, Атриды, и вы всѣ озброенї пышно Ахайцѣ!
Най вам усѣм помагаютъ боги, що в Олимпѣ домують⁹⁾),
Город Пріямов розбитъ и щасливо вернутись до дому,
Только ж дочку мою любу пустѣть и приймѣть подарунки,
Зевеса сына шануючи, далекострѣлого Феба. —

Отже всѣ іншѣ тодѣ и згодились прихильно Ахайцѣ,
Щоб' шановати жреця та блискучій той окун приняти;
Лиш Агамемнона сердю отсе не було до вподобы¹⁰⁾),
Злющо єго вон вôдправив та ще и ось так лихословив¹¹⁾).
— Дѣду, абы я тебе не застав на опуких¹²⁾ насадах,
Нѣ щоб тепер ты загаявсь, нѣ знов же туды волочився!
Бо анѣ берло тобѣ, анѣ божій вѣнок не помôг бы.
Бранки не пущу скорѣйш, аж до старости лѣт довѣкує

¹⁾ Пелид = сын Пелея, ²⁾ потала = зневага, ³⁾ людоволодець = той, що володѣ над людьми, король, ⁴⁾ Атрид = сын Атрея, ⁵⁾ распра = сварка, гнѣв, ⁶⁾ богомольник = той, що молиться до бога, священик, ⁷⁾ насад = малый корабель, ⁸⁾ бранка = невольница, ⁹⁾ домовати = жити, ¹⁰⁾ не було до вподобы = не злюбилося, ¹¹⁾ лихословити = ганьбити, ¹²⁾ опукій = выпуклый, круглявый.

В Аргосѣ, в нашої палатѣ, вѣд батька и роду далеко.
Идиж собѣ геть, не роз'яруй¹⁾ мене, щоб вернувся здоровый. —

От що вѣн рѣк²⁾), а дѣдусь налякавсь и приказу послухав;
Мовчки и пошов узбережем³⁾ невгамно⁴⁾ шумячого моря,
Геть идучи вѣд насадѣв, та в голос тодѣ и помолився
Фебу могучому, сынови красноволосоѣ Леты:

— Выслушай ты срѣбнолукій, що навкруги Хризы⁵⁾ колуеш⁶⁾
Килю⁷⁾ святу стережеш и могучо в Тенедѣ пануеш,
Сминтею⁸⁾: скоро хоть раз до вподобы хором⁹⁾ твой убрав я,
Скоро хоть раз я й спожожив¹⁰⁾ тобѣ що найтовстшѣ бедрицѣ¹¹⁾
Кѣз та быкѣв, то й менѣж се одно уволи¹²⁾ ось бажанє:
Слезы мои покарай на Данайцях стрѣлами твоїми! —

Так говорив молячись, Аполон же почув и услухав.
Грозен зойшов из вершочкѣв Олимпа, лютуючи в сердцю.
В него був лук на плечах и сайдак¹³⁾ довкола затвѣрный.
Та аж звенѣли стрѣлки за плечима сердитого бога,
Сколькои нѣ рушивсь. Оттак вѣн ишов, мов та ноч наступала.
Потом же съвѣт вѣд насадѣв оподаль тай кидав стрѣлами;
Бренькотом страшным тодѣ й залунало вѣд срѣбного лука.
Зразу ще только у мулов стрѣляв та в собак дармоходѣв,
Але опосля и людям зсылав вѣн закалену¹⁴⁾ стрѣлу;
И костырѣ¹⁵⁾ з умерцями горѣли невпинно та густо.

Девять так днѣв по таборѣ лѣтали съ боговѣ стрѣлы,
А на десятому Ахил цѣле вѣйско покликав на раду.
Сеж наустила¹⁶⁾ єму бѣлораменна Гера богиня.
Жаль бо ѿй стало Данайцѣв, як бачила страшный их помбр.
Скорож зойшлися старшѣ тай зобралися всѣ на раду,
Встав тодѣ зпосеред них и промовив Ахил скроногій:

— Нынѣ, Атриде, нам, що наблукались доволѣ, гадаю,
Требаб до дому вертаться, як хочемо смерти минути;
Аджеж вѣйна вже и помбр поспѣльно нас губить Ахайцѣв!
Отже хибаб вѣщуна, чи й якого жреця запытати,

¹⁾ роз'ярити = розгнівати, розсердити, ²⁾ рѣк = сказав, ³⁾ узбережем = край берега, ⁴⁾ невгамно = безнастанно, ⁵⁾ Хриза = мѣсто на березѣ Троадѣ, в святынею Аполона, ⁶⁾ коловати = обходить довкруги, володѣти, ⁷⁾ мѣсто в Троадѣ из святынею Аполона, ⁸⁾ Сминтей, призвыще Аполона, ⁹⁾ хором = храм, святыня, ¹⁰⁾ спожожити = спалити, принести жертву, ¹¹⁾ бедрицѣ = стегна, ¹²⁾ уволити = сповнити волю, ¹³⁾ сайдак = сагайдак, ¹⁴⁾ закаленый = загартованый, ¹⁵⁾ костырь = máglya, ¹⁶⁾ наустити = порадити.

Або и сногаду¹⁾ якого — бо й сон вôд Зевеса буває —
 Най бы сказав, задля чого отсе Аполон так озлобивсь²⁾:
 Чи за обѣт нас карає вôн, чи за сотеннюю жертву³⁾?
 Może бажає вôн дыму из сытих кôзлôв та ягняток.
 Чей же опосля и зволить вôд нас вôдвернути погибель. —

Так то промовивши, с'в вôн; а зпом'ж сидячих пôднявся
 Тесторôв Калхас, що був наймудрійшій з ус'х птахогада⁴⁾.
 Знав вôн докладно усе те, що єсть, що й було и буде;
 В походѣ пôд Иліон проводив вôн ахайским насадам,
 Тым, що мистець був въщун, осънений ласкою Феба.
 Доброзычливо рѣч свою зачав вôн и так ось промовив:

— Зевсови милый Ахиле! Велиш ты менѣ розповѣсти,
 Чом то розлютився так Аполон, далестрѣльй⁵⁾ владика?
 Я розповѣм; але ты обѣцяй и менѣ забожися,
 Що и словами готов захистити⁶⁾ мене и руками.
 То бо, я думаю, мужа розсердим такого, що крѣпко
 Всѣми Аргивами править, котому й Ахайцѣ послушнѣ.
 Вельми бо дужій король, розозлившиесь на простого кметя⁷⁾,
 Бо хоч здається, що жовч на разѣ вже у нѣм прокипѣла,
 Все таки вôн переховує лютость у своїй утробѣ.
 И доконає опосля; глядиж, чи мене оборониш. —

Зараз єму одвѣчав и промовив Ахил скороногій:
 — Зовс'єм вôдважно розказуй, яке не буlob въщованє!
 На Аполона, любимця Зевеса, котому, Калхасе,
 Молишся й волю єго обявляєш Данайцям, святую⁸⁾!
 Поки я жив и дивлюся на свѣт, то нѣхто вже на тебе
 Бѣля опуких насадôв важкоѣ руки не пôдймe,
 Из вс'х Данайцїв нѣхто, Агамемнона хоч бы назвав ты,
 Що величаеться нынѣ з ус'х найможнѣйшим у войску. —

Отже вôдваживсь тодѣ и промовив въщун неомильний:
 — Нѣ за обѣт не карає нас бог, нѣ за жертву сотенну,
 А задля того жреця, що зневажив єго Агамемнон,
 Волѣ не давши дочцѣ и богатий вôдкинувшi окуп.
 Так за отсе й покарав далестрѣльй тай ще покарає,
 Анѣ важкоѣ руки не вôдверне скорѣйш вôд помору,

¹⁾ сногада = той, що одгадує сny, ²⁾ озлобитися = розсердитися,
³⁾ сотenna жертва = жертва 100 волів, ⁴⁾ птахогада = той, що одгадує бу-
 дучність з лету птахôв, ⁵⁾ далестрѣльй = той, що далеко стрѣляє, ⁶⁾ захи-
 стити = оборонити, ⁷⁾ кметь = селянин, ⁸⁾ святую — божуся.

Аж чорноокую доню сердечному¹⁾ батькови звернуть,
Дармо, без окупу, й доки до Хризы не вышлють святоѣ
Жертвы сотенноѣ; тольки тодѣ й ублагаємо бога! —

Так то промовивши в ôн с єв; а зпомежи них и пôднявся
Лицарь Атрида, широкомогучій король Агамемнон.
Лютый був, серце у нього довкола аж чорне в ôд жовчи,
Злостю наповнилось вельми, а очи мов полумя сяли.
В Калхаса позôр лукавый найперше впялив и промовив:

— Лих ворожбите! мен є ще н є коли добра не зв єщав ты;
Завше в ôд серця — душъ ты и рад наворожити лиха.
Г ôдного слова мен є не сказав ты н є коли, н є вд єяв.
Так от и нын є в єщуєш мов божую волю Данайцям,
Начеб то й справдѣ на них далестрѣльй наводить ту кару,
Н єбы за те, що блискучого окупу взять не хотїв я.
Але и так я готов в ôдослати е є, як се треба,
Сам я волїв бы раднїйше, щоб в ôйско жило, н єж погибло.
Тольки сегодня-ж мен є и приdbайте ралець²⁾, щоб один я
Зпомїж Агривôв не був без дарунку, бо так не годиться;
Аджеж вы бачите вс є: мой ралець дôстається де инде!

Зараз єму в ôдповѣв и Ахил, богатырь скороногій :

— Славою гордый Атриде, из вс єх ты найбôльше захланный!
В ôдкиля-ж³⁾ возьмутъ для тебе ральца веледушн є⁴⁾ Ахайц є ?
Аджеж громадскій якій, щоб був запас у нас, я не знаю;
Здобыч усю нажаковану⁵⁾ з городôв, мы спаювали⁶⁾ ,
На ново-ж тай в ôдбирати в ôд в ôйска ще бôльш не годиться.
Отже ты богови бранку в ôддай, а опôсля Ахайц є
В троє и в четверо мы нагородим, як Зевес колись нам
Трою, варовный⁷⁾ и крѣпкій той город, здобути поможе. —

Тутже єму и король Агамемнон у в ôдповѣдь каже:

— Н є вже, хоч скôльки й удалый єси, боговитый Ахиле!
Ты не хитри, бо мене не змудруеш ты, н є не намовиш!
Хочеш либонь⁸⁾ подарунок свôй маючи, щобы один лиш
Я та не мавши, сидїв? Та щоб в ôддав я, ты радиш?
Добре, як іншій дарують ралець веледушн є Ахайц є,
Розмѣрковавши як сл єд, щоб дарунок для мене був гожій.⁹⁾

¹⁾ сердечный = нещасливый, ²⁾ ралець = дарунок, ³⁾ в ôдкиля = в ôдки, ⁴⁾ веледушный = велиcodушный, ⁵⁾ жаковать = работати, ⁶⁾ спаювати = подѣлити, ⁷⁾ варовный = укрѣплений, ⁸⁾ либонь = мабуть, в єдав, ⁹⁾ гожій = добрый, одповѣдный.

А не дарують они, то и сам я прийду и, напавши,
 Возьму чи твöй, чи Аясöв ралець; чи ралець Одисею,
 Тай вöдведу. Та не рад же и буде, кого навъщу я.
 Алеж бо правда: об сëм поговоримо мы ще опосля.
 Нынъ же чорный насад скотимо на широкее море,
 Вправных гребцëв доберемо, сотенную вложимо жертву
 И гарнолицю саму в корабель уведемо Хризöвну;
 А кораблем хтонебудь зпомъж старших най править на морю,
 Чи Идомен, чи з Аясöв котрый, чи Одис боговытый,
 Або и ты, найстрашнъйш з усëх, лицарюго, Пелидо.
 Дëло святе сповняючи, йди й умоли стрëлобога. —

Глянув Ахил скороногий на него й озвëрившись каже:

— Ох ты захланнику хитрый, одътый безстыдностю зовсëм!
 Як жеж розказöв твоих буде слухати каждый Ахаëць,
 Чи на выправу ити, чи на остре из ворогом битись!
 Яж не для себе прийшов, щобы ту списоносых¹⁾ Троянцëв
 Все воювати, они против мене нѣчого невиннъ;
 Нѣколи анъ волôв, анъ коней моих не займали,
 Анъ у Фтіë мой, буйнепашком²⁾ краю, людоживнôм³⁾),
 Поль не спустошили, бо помъж нами широкъ прослались
 Горы, чорнъючъ лъсом, и филъ ревучого моря.
 Але для тебе, безстыдный, прийшли мы, тобъ угожаем,
 За Менелайову честь и твою, ты собача лично⁴⁾,
 Трою воюємо! Сам анъ журишся ты, анъ дбаєш!
 Ще бо и грозиш менъ, що у мене заграбиш дарунок
 Той, що заробленый тяжко, ахайскъ сыны даровали.
 Рôвного твому ральця я-б нѣколи й не мав, як Ахайцъ
 Инколи пышноцвитучу троянську розкинуть оселю,
 Завше хоть бôльшу и тяжшу трудноъ вôйны половину
 Руки мои подоймають, то скоро до паю прийдеться,
 Лучшій дарунок тобъ все, а я и малым вдоволившись
 Впять до насадôв иду спочивати, охлявши у битвах.
 Нынъж у Фтію пôду, бо далеко зноснъйше до дому
 Знова на скривленых човнах вернуться, нѣж — думаю — осьде
 Ганьбу вôд тебе приймивши, тобъ й побôльшати маєтки..

Зараз єму на одвëт людовладець гукнув Агамемнон:

— Гей же, й бѣжи, як тебе закортъло! Тобъ я не скажу

¹⁾ списоносый = той, що носить список (копіє), ²⁾ буйнепашный = буйний в пашу, ³⁾ людоживный = що живить людей, ⁴⁾ личина = обличе, лице.

Ту задля мене остатись; зô мною остануться ишѣ,
Що пощанують мене, а найпаче сам Зевес промыслибог.
 Ты з королѣв всѣх, годованцѣв божих, менѣ найнемильшій.
Що хоробрѣйшій єси, то вôд бога якогось се маеш.
 Хочеш до дому — иди з кораблями и з всѣм товариством.
 Там и царюй Мирмидонцям; про тебе я й справдѣ не дбаю,
 Гнѣв твôй байдуже менѣ; а грозиш, то погрожу ось як:
 Скоро-що Феб-Аполон домагаєсь у мене Хризобни,
 Я на своѣм корабли и з своею таки дружиною
 Вышлю еѣ; а до тебе прийду и гарнолицю Бризбну
 З намета возьму я сам, твôй дарунок, щоб добре ты тямив.
 Сколько я можностю высшій вôд тебе, щоб каждый боявся
 Рôвным менѣ величати себе й заходиться зô мною! —

Так вôн сказав. Та розлютивсь Пелид; а лицарскее серце
 В грудях єго волохатых вагатися стало на двое:
 Або щоб острый та ясный добути свôй меч, що при боцѣ,
 И розгромивши всѣх стрѣчных отту й порубати Атрида,
 Або й досаду смирить, вгамовавши озлоблену душу.
 В тôм, як сю думку єще ворочав¹⁾ вôн у мыслях и в серцю
 И добував свôй величезный меч, появилася Атена.
 З неба зôслала еї бѣлораменна Гера богиня,
 Люблячи рôвно обох и обом благоволячи в серцю.
 Стала в заплѣчу²⁾ Пелида, имивши за кучерѣ русѣ,
 Тольки єму й увилиась, а другим була невидима.
 Эжахся Ахил и, назад обернувшись, Паладу Атену
 Зараз пôзнав; та страшено яснѣли богининѣ очи;
 Летним озвавшися словом, промовив до неї вôн ось-як:

— Дочко егидодержався Зевеса, за чим ту явилася?
 Чи Агамемнона хочеш, Атрида, побачить лукавство?
 Отож я й кажу тобѣ та гадаю, що й сповниться тее:
 Гнеть через гордость свою та оттут и загубить вôн душу.

Зараз єму вôдрекла синьоока богиня Атена:

— З неба злетѣла я ту вгамовати, чей будеш послушный,
 Гнѣв твôй; зôслала мене бѣлораменна Гера богиня,
 Люблячи рôвно обох вас, обом благоволячи в серцю.
 Отже покинь ты свôй гнѣв и меча не торкайся рукою.
 Только словами картай, щоб якнебудь зôгнати досаду³⁾.

¹⁾ ворочати думку = раздумовати, ²⁾ в заплѣчу = за плечами, ³⁾ досада = гнѣв.

Я-ж обѣцяю тобѣ тай оно й доконається певно:
Скоро у троє тобѣ та таких же й блискучих дарунков
Ось заплатять за обиду; вгамуйсь лиш и нам повинуйся. —

Бѣ на отсе скороногій Ахил так у вѣдповѣдь каже:

— Бачу, що треба, богине, заховувать заповѣдь вашу,
Сколько-б вѣд гнѣву душа не горѣла, бо лучше се буде.
Того, хто слуха богов, и они, знай, услухають радо! —

Рѣк и на чересѣ срѣбном затис ваговитую¹⁾ руку
Й зараз свїй меч величезный у похву вѣгнав и послухав
Слова Атены; она же опять на Олимп понеслася
В дворы Егіоха²⁾ Зевеса, де и иншѣ домують богове.
Тут же Пелид та наново доганными словами дуже
Лаять Атрида зачав, вже нѣяк не гамуючи гнѣву:

— Ты винопою, з обличем собаки та з оленя серцем!
Анѣ до битвы коли з боєвым узброитися людом,
Нѣ на засѣдку пойти в товариствѣ хоробрых Ахайцїв,
Ты не такій то поквайный; ты сього боишся як смерти.
Аджеж бо й лекше оно по широком обозѣ ахайском
Грабить дарунки в того, хто тобѣ щось противного скаже.
Царь-людоѣд ты єси; й над ледачими, видно, пануєш;
То бо, Атриде, ты пакости нынѣ в останнє накоив,
Тольки я й кажу тобѣ и великим проклятєм кленуся
Берлом отсим, що уже анѣ листя, нѣ гиля нѣколи
Больше не пустить, як раз свїй оземок оставило в горах
Й не зеленѣти ме знова, як з него жельзо зчѣмхало
Листє и кору обстругало, а нынѣ ахайскѣ сынове
Носять в руках, правосудцѣ, що пильно бережать
Зевса законов; такою присягою нынѣ кленуся:
Буде колись, за Ахилем затужать ахайскѣ сынове,
Всѣ до одного, а сам ты не здужаєш — сердъся як хочеш —
Помоч им дати, колись як вѣд Гектора рук, людогубця,
Гинути будуть ватаги; и душу розшарпаєш в собѣ
З горя-журы, що Ахайця найлучшого не вшановав ты! —

Теє сказавши Пелида тай берлом шпурнувши об землю
Цвяхами скрѣзь золотыми набиваным, сїв собѣ также.
Супротив сидячи, лютивсь Атрид. Ось тепер то аж Нестор
Золотоустый, привѣтливый речник Пилійцїв, скопився.
В него солодша вѣд меду из уст выливалася мова.

¹⁾ ваговитый = тяжкій, ²⁾ Егіох = той, що держить Егиду.

Два покол'я уже миломовного людского роду
Перевелися, що з ним и родились разом и зростали
В Пилосѣ пышно бутном, а вон вже пановав се над третим.
Мудро мъркуючи, сей промовляти зачав ось — тай каже:

— Пробог! велике ось горе ахайску навѣщу землю!
Веселый стане Пріям и Пріамовѣ дѣти зрадѣют;
Втѣшаться вельми Троянцѣ усь и окрѣпнуть на духу,
Скоро почують, що вы ось оба зачинаете распрю,
Вы, що найпершѣ з Данайцїв єсьте и на радѣ и в бою.
Будьте послушнѣ, та чей же оба вы молодшѣ вѣд мене.
Лицарям ще й не таким та вѣд вас куды хоробрѣйшим
Був я товариш, а рады мое ѿни не цурались.
Нѣ, вже таких я не бачив потому и бачить не буду
Лицарѣв як Перитой та Дріас полководець
Та як Кайней та Ексадій та й сам Полифем боговитый,
Чи як Егѣв Тезей богатырь, з невмираками¹⁾ схожій!
Люде були мъж людьми, що годує земля, найсильнѣйшѣ,
Дуже могучѣ були, та могучих они й воювали,
Диких розбйників гірских, котрѣ до ноги всѣ погибли.
Був я товариш и им — то бувало и Пилос покинув,
Землю стороньску геть — геть оставляючи; скоро запросять,
З ними ишов воювати и сам. От таких то нѣхто вже
З люду, що нынѣ выводить земля, побѣдити не змог бы;
Радуж мою уважали й они и були все послушнѣ.
Отже и вы повинуйтесь, бо рады послухати лучше.
Ты, хоч могучій еси, не займай у Пелида Бризбвны,
Годѣ займати ралець, що єму й даровали Ахайцї.
Ты же, Ахиле, вгамуйсь и не смѣй лихословить цареви
Лайкою, чести бо тоѣ, що вон не доскочив ще жаден
Царь-берлоносець, хоть Зевс прославив до тепер не одного.
Ты хоробрѣйшій, бо мати-богиня тебе породила;
Всеж таки вон вельможнѣйшій и старшій от-тут над усѣми.
Ты же, Атриде, и сам погамуйся вѣд гнѣву, се я вже
Прошу тебе, тай Ахилеви выбач за гнѣв ты, бо вон же
Всѣм нам Ахайцям найкрѣпша у лютому бою застава. —
Зараз єму вѣдвѣчав и промовив крѣпкій Агамемнон:
— Справдѣ доладне все тее, що ты ось, дѣдусю, говориш.
Алеж бо сей чоловѣк перевысшити хоче всѣх інших,

¹⁾ невмирака = той, що не вмигає, бог.

Всъм верховодити хоче и оттут старшовать над усъми;
Приказ давати усъм, а я слухать его не гадаю.
Вжеж, що хоробрым его учинить сподобили богове,
То изза того-б ему и позволено править зухвальства?—

Рѣч же его перебивши, Ахил боговитый промовив:

— Трусом по правдѣ мене та ледачим тодѣ и назвали-б,
Скоро-б у всякѣм я дѣлѣ и словѣ тобѣ пôддався.
Иньшим ты верховоди и старшай, а менѣ не приказуй
Больше нѣколи, бо й я не послухаю бôльше тебе вже.
Ще одно скажу, та се затверди собѣ в памяти добре;
Биться, з оружем в руцѣ, задля бранки не буду нѣколи,
Анѣ з тобою, нѣ з иньшим яким; вôдбирайте, що дали;
З иниших же статкôв, що есть бѣля чорного мого насаду,
З тых нѣчогъсенько ты проти волѣ моєї не рушиш;
Або як хочеш, поважся, нехай бы и отсѣ подивились,
Як то та чорная кров по спису запосочиться з тебе! —

Так посварившись и налихословивши рѣзко той тому,
Встали оба и розрушили збрôр у насадôв ахайских.

По той сварцѣ вôдсылає Агамемнон Хризôвну єї батькови,
а вôдбирає Ахилеви Бризôвну. Ахил, тым розяреный, забираєся
з Мирмидонами до свого табору и там жде осторонь вôд ахай-
скаго войска, поки Агамемнон его не перепросить. Тымчасом
Зевес зсылає на просьбу мамы Ахила, Тетиды, на ахайске войско
одно лихо за другим; вправдѣ також Ахайцѣ побѣджають деколи
Троянцїв, але по бôльшої части выходять Троянцѣ побѣдно.
Коли таке лихо склалось, просить Ахила его побратим Патрокл,
щобы ему позволив надѣти его зброю и вырушити з Мирмидонами
на помôч Ахайцям. Ахил вволяє волю Патрокла. Коли
Троянцѣ убили Патрокла и здерли з него чудову зброю, роз-
яреный Ахил дôстає вôд Гефайста нову зброю на просьбу
матери и вырушає на Троянцїв, щобы помстити смерть по-
братима. Ахил убив начального троянського вожда, Гектора,
найстаршого сына Пріяма и ще на трупѣ мститься жорстоко за
смерть Патрокла. Опôсля приходить до Ахила старенький Пріям
з великим окупом, щобы выкупити погибшого сына; Ахил вы-
дає Гекторового трупа. Похоронами Патрокла и Гектора кон-
читься ся величава епопея, зложена з 24 пѣсень, в котрой зве-
личанѣ подѣл 51 послѣдних днїв десятого року облоги Трої.

17. В Гомеровоѣ Одисеѣ шеста пѣсня.

В перекладѣ Петра Нѣшильскаго.

Так от в кущах¹⁾ спочивав неборак Одисей богорѣвный,
Сном та трудами здоланый.²⁾ Богиня Атена тымчасом
В город пôшла Феакійцѣв, у землю народа чужого,
Що проживали колись то давно в Гиперіѣ³⁾ широкой,
В близкѣм сусѣдствѣ з Киклопами, людом жорстоким и диким.
Сѣ их раз-в-раз ображали, бо були далеко сильнѣйшѣ.
От задля сего вѣдси Навзитой богорѣвный их вывѣв
Тай посадив у Схеріѣ, далеко вѣд перших сусѣдôв;
Город построив, стѣною обвѣвши, настроив будинкôв,
Храмôв богам и усѣм задля оранки землю вѣдмѣряв.
Та вже тепер вон, лѣтами здоланый, пôшов до Аиду
И Алкиной над Феаками правив, владыка розумный.
От, у єго то палаты пôшла синьюока Атена,
Певный змысливши у серцю своїм поворот Одисею.
Прямо пôшла она в тую свѣтлицю, в котрой спочивала
Гарна царѣвна, красою своею на богôв похожа,⁴⁾
Се Навзикая, дочка Алкиноя славетного вельми.
Спали з царѣвною и двѣ подруги, мов граціѣ гарнѣ,
Бѣля дверей на порозѣ, а дверѣ як золото блищали.
Тихо-тихенько она пôдступила до ложа царѣвны,
Та в головах зупинившись, промовила слово до неѣ,
Постать принявши и обличе дочки мореходця Даманта;
Була она Ѣй ровесница и з нею давно вже дружила.
От у такому обличѣ Атена сказала царѣвнѣ:
— Нащо тебе, Навзикайо, такую недбалу, нехарну⁵⁾
Мати на свѣт породила? Не дбаеш ты зовсѣм на пышне
Бѣле, лежить оно брудне, непране; а от и весъля
Вже не далеко, коли и сама одягнутся чепурно
Мусиш и дати вдягнутись своим поѣзжанам⁶⁾; одежа
Добра почету⁷⁾ дає, тай родителям радость вѣд того.
Встань же, ходѣмо на рѣчку, лиш только займеться збрниця,
Пôду з тобою и я та поможу скорѣйше попрати,

¹⁾ кущ = корч, ²⁾ здоланый = побитый, ³⁾ Гиперія и Схерія, казочнѣ краї, в которых проживали Феаки и куды буря кинула корабель Одисея,
⁴⁾ похожій = подобный, ⁵⁾ нехарный = нечистый, ⁶⁾ поѣзжанин = той, що єде (иде на возѣ або на кони, тут: весельна дружина), ⁷⁾ почета = почесть, повага.

Бо вже не довго прийдеться тобъ дѣвовать, Навзикайо.
 Вже-ж то до тебе отсе прысылаются за рушниками
 Самъ найлучшъ з отсе землъ, де й сама ты родилась.
 Встань же, пôди до отця й попроси, щоб рано-раненько
 Мулôв у вôз запрягти приказав, щоб могла ты повести
 Бѣлѣ ѹодежу свою та и иньшъ хусты на рѣчку;
 Та й задля тебе таки оно лучше поѣхать, як пôшки
 Йти, бо до рѣчки вôд города нашего дуже далеко. —

Так от сказавши, пôшла синьюока богиня Атена
 Знов на Олимп, де, як кажуть, господа¹⁾ богôв нерухома;
 Де анѣ вѣтры не вѣютъ, нѣколи й дощу не буває,
 Та и зима не приходить, де тôлько лиш лѣто та лѣто;
 В небѣ нѣ тучъ не хôдять, нѣ хмары, а все оно ясне.
 Там то блаженіѣ боги ввесь вѣк свôй проводять щасливо.
 И от туды то й пôшла синьюока, напутивши²⁾ сонну.

Скоро на небѣ збрница зойшла бучнотронна й збудила
 Гарну як квѣт Навзикаю и та, здивовавши снови,
 Зараз пôшла до палаты родителям сон розказати,
 Батькови милому й ненцѣ, котръ вже давно повставали.
 Мати з своими челядками бѣля кабицѣ³⁾ сидѣла
 И вовну сукала червону; отця-ж на порозѣ зустрѣла,
 Йшов в ôн до славных дорадников своих на ранную раду,
 З вечера ще, бач, туды запросили єго Феакійцѣ.
 От, пôдступивши близенько до батька, Навзика сказала:

— Таточку любый! Просила-б тебе, чи не можна-б просторый
 Вôз нарядити на добрых колесах, щобы ним на рѣчку
 Бѣлѣ попратъ вôзвезти, що лежить там у мене кальне⁴⁾;
 Та и самому тебѣ таки лучше сидѣти на радѣ
 Серед громады почесноѣ в чистой сорочцѣ й одежѣ.
 В пышных палатах твоих пять сынôв выростаютъ у тебе;
 Два з них жонатѣ, а три, молодѣ хоть, так теж на порѣ вже
 Хочеться и им молодым на веселых бувать вечернициах
 В чистой одежѣ, а се все спорудить одна я повинна. —

Так говорила она; об весѣлю сказать повстыдалась
 Батькови своему; та в ôн догадався вже сам и промовив:

— Я не жалѣю нѣчого для тебе, нѣ воза, нѣ мулôв;
 Ідь собѣ, ёдь! От рабы тебѣ зараз налагодяять вôз той

¹⁾ господа = дôм, палата, ²⁾ напутити = навести на добрый путь, по-радити, ³⁾ кабиця = огнище, ⁴⁾ кальний = нечистый, брудный.

Гарный на добрых колесах, просторый, широкий и высокий. —
 Так от сказавши, вон зараз приказ дав рабам своим върным.
 Миттю рабы подмастили просторый на двух колесах
 Вон, а потом привели и запрягли пару мулов до воза.
 Вынесла бѣле свое молода королевна з свѣтлицѣ.
 Та и поскладала гарненько усе на обтесаный вон той.
 Мати-ж у кошик дорожный наклада всѣлякоѣ єжи,
 Хлѣба и до хлѣба, а пити — налила вина у козиний
 Мѣх; Навзикая тымчасом вже выйшла тай сѣла на возѣ,
 Потом дала в золотому пуделку¹⁾ пахучого масла,
 Щоб то, скупавшися, доня з подругами ним намастилась.
 Взяла у руки батог королевна и вѣжки блискучѣ,
 Ляслула тым батогом понад мулами и тѣ, стрепенувши,
 Швидко побѣгли и повезли и бѣле и саму королевну.
 Та не одну — поспѣшали за нею слѣдком и подруги.
 От незабаром²⁾ они и до быстроѣ рѣчки достались,
 Де городянки раз-в-раз прали хусты и де протѣкало
 Столько воды, що настарчило-б бруднее все перепрати.
 Там они стали, приѣхавши, и выпрягли мулов из воза
 Та и пустили их берегом пастися на команию
 Мягку и солодку; самѣ-ж поздбѣмали руками из воза
 Бѣле и хусты, та все позносивши у темную воду,
 Стали у ямах топтать проворнѣйше одна вон другоѣ.
 Потом, як всю кальнину³⁾ ту пoprали и переполоскали,
 Рядом усе простелили здовж рѣчки на жовтому пѣсочку
 Там, де найбѣльше вода раз-у-раз камѣнцѣ обмывала.
 Далѣ, скупавши гарненько и натерши маслом пахучим,
 Сѣли на мягкїй муравѣ над самою рѣчкою снѣдать,
 Та дожидались, щобы хусты вон вѣтру и на сонцѣ просохли.
 Посля снѣданя, як всѣ — и сама и подруги наѣлись,
 Грати в мяча почали, поскидавши завивала з себе,
 А Навзикая спѣвать зачала и пішла погуляти.
 Як от Діяна з горы стрѣлоносная сходить в долину,
 Чи по Тайгетѣ широкому, чи Еримантѣ полює
 Диких отых кабанов та плохих скроногих оленїв,
 А бѣля неѣ кругом дочки Зевса егидодержавця
 Бавляться нимфи — панянки. Латона-ж втѣшається дуже,

¹⁾ пуделко == коробка, ²⁾ незабаром == недовго, ³⁾ кальнина == брудне бѣле.

Що пом'ж ними дочка головою и чолом найвысша,
 Й легко єъ розп'ознати, хоч нимфи усь дуже гарнѣ,
 Так м'ж под'угами своими там выдавалась Навзика.
 Коли-ж вже треба було им до дому назад повервати,
 Й мулоб' они запрягли й поскидали всъ хусты на возъ,
 Иные знов загадала синьоока Атена,
 Щоб Одисей ось прокинувсь та д'вчину гарну побачив,
 Що показала-б йому ту дорогу у город Феакоб.
 Мяч королевна взяла та и кинула ним на подругу,
 Та не попала, мяча-ж геть закинула в' воду далеко;
 Скрикнули гучно всъ разом, а тут Одисей и прокинувсь,
 Съв на листвѣ та почав розважать собѣ в мыслях и в серцю:

— Ох менѣ горе! у землю яких отсе смертных зайшов я?
 Может съ люде жорстокѣ та дикѣ и правды не знаютъ,
 Может й прихильнѣ, гостинѣ и серце в них богобоязне?
 Сеж, то, здається, почувсь менѣ голос тоненький, д'вочій,
 Нимпф молодых, що живуть по кущах та по горах высоких
 Та у водѣ по глибоких рѣках и в дубровах зеленых,
 Чи, може справдѣ отсе я добивсь до людей таки справжних?
 Ну, лиш устану, розвѣдаю сам, роздивлюся, побачу!
 Так от сказавши, и выповз з кущѣв Одисей богорѣвный,
 Кинулись в ростѣч д'вчата, куды як попали, над рѣчку,
 Только зосталась одна Алкиноя дочка; ѿй Атена
 Смѣлость у душу вложила и страх геть прогнала з суставов;
 Стала она супротив Одисея, а той собѣ думав,
 Чи то просить отсю д'вчину гарну, обнявши колъна,
 Чи таки oddaleki та ласкаво й словами мягкими
 Треба просить, щоб одежду дала, показала и город.
 Так вон собѣ розважав и домысливсь, що лучше вѣдъ всього
 Оддалеки попросити ласкаво й словами мягкими.
 Щоб, як колъна єъ обойме, не розсердилась панна.
 Зараз узяв тай сказав ѿй ласкавее й хитре слово:

— Эмилуйся, панѣ! богиня яка ты єси, чи то смертна?
 Як що богиня єси з тых, що небом широким владѣють,
 То до Діяны либоњ, до дочки лиш великого Зевса,
 Мушу по виду, по росту й по стану тебе прирѣвняти;
 А як що ты хто из смертных, що все на землѣ проживають,
 Тричи блаженнѣ у тебе отець и шановная мати,
 Тричи блаженнѣ й браты твои; дуже десь, мабуть, их серце

Завше утѣхи та радошъв повне таки через тебе,
 Як· они бачуть, що йде у танок така гарная квѣтка.
 А вѣд усѣх буде долею найщасливѣйшій своею
 Той, хто тебе у свої дом поведе та з богатым посагом.
 Я ще нѣколи такого мѣж смертными й в очи не бачив
 Нѣ чоловѣка, нѣ жѣнки; з повагою дивлюся на тебе!
 Только колись то в Делосѣ таку в Аполоновом храмѣ
 З финика¹⁾ выросшу бачить прийшлося стрункую галузку;
 Бо я ходив и туды и за мною богато народу
 Йшло по дорозѣ отсѣй, де прийшлося менѣ бѣд натерпѣться;
 От same так и галузку ввидавши отсю, дивовась я
 Довго, бо з землѣ нѣде таке дерево не выростало,
 Як и тепер — от дивлюсь я на тебе й вѣд страху не смѣю,
 Щоб то колѣна обняти твои, моє-ж горе велике.
 Вчора, в дванайцять аж днѣв, я вѣд темного збавився²⁾ моря:
 Страшній филъ носили мене та бурхливъ буруны³⁾,
 Як я поплыв из Огигії⁴⁾, сеж мене знов якійсь демон
 Кинув сюды, щоб и ту натерпѣтися горя; як бачу,
 Сему не буде конця, менѣ боги єще щось готовують.
 Змилуйся, панно, тебе менѣ першу прийшлося зустрѣти.
 Після того, як бѣды перенѣс я богато та горя;
 Болѣше нѣкого з людей, що живуть в сїй землѣ, я не бачив.
 Город менѣ покажи, тай одежину дай одягнутись,
 Може ряднину яку, сюды йдучи, з собою принесла.
 Най тобѣ боги пошлють усе тее, чого ты бажаєш:
 И чоловѣка й господу и мир, тишину у семействѣ;
 Лучшого-ж в свѣтѣ нема нѣ добра, нѣ милѣйшоѣ долѣ,
 Чим як у згодѣ любенько жена з своим чоловѣком
 В домѣ своїм господарять на злость ворогам та сусѣдам,
 Добрым же людям на радость, собѣ на почет та на славу. —

От Навзикая єму бѣлорука на сеє сказала:

— Гостю! на злого або божевольного ты не похожій,
 Щастє й богатство людям сам Зевс роздає олимпійскій
 Добрым и злым, однаково кожному, як кому схоче;
 Дав вѣн отсе й тобѣ, и ты повинен усе перенести.
 Отже тепер, як прийшов ты в наш город и в нашу землю,
 Ты нѣ в одежѣ не мати меш нужды, нѣ в чом небудь иньшом,

¹⁾ финик = пальма, ²⁾ збавився = выратовався, ³⁾ бурун = бурнѣ вѣтры, ⁴⁾ Огигія = остров.

Що тольки треба подати такому, як ты бъдоласъ.
 Город тебъ покажу и именя народу вѣдкому:
 Городом сим и сію землею Феаки владѣютъ;
 Я-ж є дочка их царя, Алкиноя зычливого завше;
 Ним и Феаки усъ мають силу и въ славъ витають. —

Сее сказавши, на гарных товаришок своих гукнула:

— Стойте лиш, любъ подруги! Куды, чоловѣка уэрѣвши,
 Вы бъжите? Може думка у вас, що вон есть якій злодѣй?
 Нѣ, не такій то отсей чоловѣк, та й нѣколи не буде,
 Щоб хто лукавый забрався у землю людей феакійских
 Нас плюндровать, бо шановнѣ мы дуже у боговъ безсмертныхъ
 Тай живемо мы далеко-далеко вѣд всѣхъ серед моря,
 И не вчащае до нас сюды смертный нѣякій нѣколи.
 Сей бъдолаха тыняеться¹⁾ й тут опинивсь ненароком²⁾;
 Треба йому помогти, бо всѣ странники³⁾ та неимущѣ,⁴⁾
 Всѣ од Зевеса бувають; а всяке даяніе — благо!
 Дайтеж йому, вы подруги, чого попоѣсти и выпить;
 В рѣчцѣ най вмыєся вон, де найлучшій вѣд вѣтру затишок. —

Так говорила она и подруги назад повернулись.

От, повели Одисея к водѣ й посадили в затишку,
 Як Навзикая, дочка Алкиноя царя повелѣла.

Дали йому простирало, хитон⁵⁾, положили й одежду,
 Ще й в золотому пуделку дали и пахучого масла;
 Потомъ казали до рѣчки пти та скупатися в горлах⁶⁾.
 А Одисей богорѣвный почав обмывати на собѣ
 Мул, що и спыну йому покрываю и широкіѣ плечѣ;
 Твань⁷⁾ з головы сполоскав, що нальзла з безплодного моря.
 Потомъ обмывши гарненько и масломъ себе намастивши,
 Став одягати одежду, що гарна царѣвна прислала.
 Тут його Зевса дочка, синьюока Атена, зробила
 Высшим на вид и гладчайшим и кудры густіѣ на плечѣ
 Позавивавши йому поспускала, як цвѣт гіякінту.
 Так от як золото срѣблом красить й вымережує штучно
 Майстер мистець, що навчився в Гефайста й Палады Атены
 Штукам усяким и гарніѣ дуже роботы майструє,

¹⁾ тыняеться = волочитися, вандровати, ²⁾ ненароком = не по свой волъ, нехтячи, ³⁾ странник = подорожный, ⁴⁾ не имуще = бѣднѣ, ⁵⁾ хитон = верхня довга и широка одежда, ⁶⁾ горло = устье рѣки, ⁷⁾ твань = болото, намул, кал.

Так Одисея Атена красою цѣлого здобила.
От и пôшов в ôн на берег до моря тай съв на пъсочку;
Вельми красою в ôн сяв. Задивилась на його царѣвна,
Трохи же згодом¹⁾ сказала подругам своим молоденьким:

— Слухайте, що я вам скажу, мои бѣлорукъ подруги!
Нѣ, не без волѣ безсмертных богов, що Олимпом владѣютъ,
Сей чоловѣк от приходить до нас, богорѣвных Феаков;
Спершу менѣ показався в ôн простым чоловѣком,
Тепер у богов вдається, що небом владѣютъ широким.
О, як бы от и менѣ та попавсь такій судженый милый,
Щоб тут и жив, щоб тут таки схотѣв и по вѣк зоставатись...
Ну, поки що — йому да те, подруженьки, ъсти и пити! —

Так говорила она и послухали слова подруги,
Зараз пôшли й Одисееви ъсти и пити принесли.
Хижо почав уплѣтать неборак Одисей богорѣвный
Страву, и пити, бо ъжи давно вже не бачив и в очи.
А Навзикая пригожа тымчасом задумала иньше.
Хусты згорнувши усъ, поскладала на гарному возѣ,
Мôцнокопытных мулôв запрягла и сама потом съла,
Та, обернувшись до Одисея, сказала ласкаво:

— Встань тепер, гостю! у город ходѣм; я тебе запроважу
Аж до господы отця моего, де зустрѣнеш и побачиш
Самых що есть найзнатнѣйших и самых найкрасших Феаков.
Тольки, бач, от що зробѣм, ты здається менѣ, не без глузду.
Поки мы будемо лугами широкими йти та ланами,
Ты, милый гостю наш, и вы, подруженьки, рядом, за возом
Йдѣте скоренько, а я попереду на возѣ поїду.
Мы незабаром дôстанемся в город; вокруг його высокѣ
Башты стоять, а по сей и по той бôк затишная пристань,
Вузка дорога тудою; загнутіѣ човни щоглиств²⁾)
Геть запрудили³⁾ єѣ, бо над кождым човном є й повѣтка⁴⁾),
Там и майдан Феакійцъв, увесь буркованый⁵⁾ камѣнем
Вынятym з моря й добутым з землѣ, там и храм Позейдона
Гарний, высокій; поскладанѣ там корабельніѣ снасти⁶⁾
И парусы⁷⁾ и канаты⁸⁾ и там же вытесують весла.

¹⁾ згодом = по часѣ, пôзнѣйше, ²⁾ щогли = машты, ³⁾ запрудили = заповнили, ⁴⁾ повѣтка = мале забудоване, ⁵⁾ буркованый = брукованый, выложеный, ⁶⁾ снасть = энаряд, ⁷⁾ парус = вѣтрила з грубого полотна, ⁸⁾ канаты = линвы, грубя мотузе.

Бо Феакійцъ нѣ лукобъ не знаютъ, на стрѣлы не дбають!
 Имъ тольки-бъ човна прудкій, та щоглы на човнахъ та весла.!
 Симъ всѣмъ пышаючись, геть по безкрайому морю вгнанять.
 Вѣдъ поговору людей сихъ я и хочу сковать, щобъ потомъ
 Не насмѣвавсь кто небудь, а богато з нихъ є языкатыхъ,
 Якъ насъ зустрѣне такій де лукавый, то скаже:

„Хто ото иде з Навзикаю гарный такій та высокій?
 Де сього гостя найшла? Чоловѣкомъ ѿй буде напевно.
 Чи заволоку якого, що човна втяряв, запопала
 Здалека з краю чужого, бо близъко такихъ ту не має,
 Чи то прийшов самъ бажаный, божокъ, за молитвы до неѣ,
 З неба зойшовши, и буде она з нимъ весь вѣкъ проживати?
 Лучше таки, що сама от пойшла та знайшла чоловѣка
 Въ иньшому краю, бо з тыхъ легинѣвъ феакійскихъ замозныхъ,
 Що присылались до неї, щобъ сватать, раз-у-разъ глузовала. —

Такъ говорити муть; пойде на мене недобрая слава.
 Гостю! глядижъ, не забудь отсихъ слобъ моихъ, щобъ найскорѣйше
 Провѣдъ вѣдъ моего отца ты достав и дождавсь повороту.
 Бѣля дороги найдешъ ты дуброву Атены зелену
 З чорныхъ высокихъ тополь; и крыница въ нѣй є и левада,
 То бачъ, держава є моего отца и цвитучая нива,
 Стольки од города, скольки, якъ крикнуть, луна досягає.
 Йди-жъ отъ у туу дуброву, сюды и дожидайся, ажъ поки
 Мы не приїдемъ у городъ, до дому отца не прибудемъ.
 А якъ собѣ розмѣркуєшъ, що вже мы достались до дому,
 Заразъ у городъ иди Феакійцъвъ, иди и розпѣтуйсь,
 Де ото двбръ и палата є моего отца Алкиноя,
 Та його легко познани; до него дорогу покаже
 И хлопчикъ маленький: нѣхто, бачъ, з усѣхъ Феакійцъвъ не має
 Гарного дому такого, якъ батька моего Алкиноя.
 Въ двбръ увѣйшовши, ты маєшъ коморы и челяднѣ хаты,
 Потомъ скоренько пройди и переднюю свѣтлицю, то и стрѣнешъ
 Неньку шановну. Сидить она бѣля кабицъ изъ жаромъ
 Та, до стовпа притулившиесь, тонкую, що любо и дивитись,
 Вовну червону сукає, а ззаду сидять покоївки.
 Тамже таки при кабицѣ стоять и столецъ пан-отцевъй,
 Де Алкиной раз-у-разъ, немовъ богъ той, винце попиває.
 Отъ и минувши його, обойми ты руками колъна
 Неньки моєй, щобъ день повороту, на втѣху и радость

Як найскорше побачив, а ты вôдсъля далеченько.
 Як що ласкаво она тебе прийме и буле прихильна,
 Мати меш певну надъю — и рôдных своих привитати
 И у палаты высокъ та в рôдную землю вернутись. —

Так от сказавши, она батогом понад мулами знову
 Ляслула, й тъ за собою далеко покинули рѣчку.
 Мулы собѣ пôтюпцем тупотѣли ногами об землю,
 А Навзикая вѣжками их здержує, щобы за нею
 Пѣшѣ могли поспѣшать, Одисей и єї всѣ подруги.
 Сонце спочало и они у священу дуброву Атены
 Славную в'їхали, де Одисей и зостався чекати.
 Сѣв тай почав так молитись дочцѣ Олимпійця Зевеса:

— Выслушай, дочко Зевеса єгидо-державця, молитву!
 Сей раз бодай ще почуй, коли перш мене чуть не хотѣла,
 Як потопав я, як гнав мене славный земль потруситель.
 Дай-же, щоб були Феяки прихильнѣ до мене й ласкавѣ! —

Так в ôн моливсь, и почула молитву Палада-Атена;
 Тôльки єму не являлась, бо дуже боялася дядька.
 Сей же сердитый раз-враз, вельми ремствовав¹⁾ на Одисея
 Богоподобного, поки в ôн в землю свою не вернувся.

* * *

Одисея складається з 24 пѣсень, якъ дадуть розложитися на 4 часті.

1 часть обоймає 1—4 пѣсню.

Вибираючися пôд Трою, оставив Одисей свого сына Телемаха малым хлопцем. Але за десять лѣт, якъ Одисей перевѣв пôд Троєю и ще за других десять, в яких Одисей блукав по морю, вырѣс Телемах на поважного королевича. З Пенелопою, жѣнкою Одисея, хотять женитися рôжнѣ женихи, але она сподѣєся повороту Одисея, тому все зволѣкає з женихами, утримуючи их в зводливой надъє. За порадою своего учителя, Ментора, выбираєся Телемах до вождів, котрѣ брали удѣл в троянській войнѣ и котрѣ вже вернули до дому, щобы розвѣдатися про батька. Але в нѣкого не може нѣчого певного довѣдатися.

2 часть 5—12 пѣснѣ.

Одисей блукає по рôжных морях и краях, аж в десятому роцѣ своєї блуканини добиваєся на остров Феаков-Схерію. Іх король приняв Одисея гостинно, в часѣ бенкету оповѣдає Оді-

¹⁾ ремствовати = нарѣкати.

сей про своє пригоды десяти лѣт, мѣж иньшими про те, як був на островѣ Огигії, де Нимфа Калипсо перемънювала людей в звѣрят, то знов про своє пригоды на островѣ киклопа Полифема, якого Одисей хитро ослѣшив. Король Феаков одправляет Одисея до дому.

3 часть 13—19 пѣсня.

Одисей стрѣчає свого сына Телемаха, оба приїздять до своеї дорогої Итаки и збираються прогнати женихов Пенелопы.

4 часть 20—24 пѣсня.

Одисееви вдаєся при помочи богинї Палады Атены втихомирити збунтованих вельмож и привернути лад и порядок.

Иліада одзначається описами лицарских боїв и лицарского завзяття, Одисея малює знов образы з природы, жите людей в рôжных его одмънах: жите домашнє, жите пастырїв, моряков и представляє також вѣровання людей в тых давних часах. Усе та описано нѣжно, дотепно и из знанем тайн людского серця.

18. Пѣсня о полку Игоря.

Переклад Максимовича.

1. часть.

Пожд на Половцѣв.

1. Заспѣв.

Автор выхвалює давного руського спѣвака Бояна; по сѣм обѣщює нам заспѣвати пѣсню про Игоря, который:

Войско храбреє навѣв
За святую руську землю
Та на землю Половцѣв!

2. Затьмѣне сонця.

От, поглянув Игорь на яснее сонце,
А сонце мѣнилось;
И тьмою вдразу усе його войско
Як ночю покрылось.
И каже дружинѣ безстрашный князь Игорь:
— О, братя й дружино,
Вже-ж лучше нам в поли порубаным бути,
Як стати в полону;
А сядьмо на конѣ та побачим, братя,

Мы синього Дону.¹⁾

Запала в ум князю одвѣдати Дону

Велика охота;

И божеъ знамя йому заступила

Сердешня скорбота²⁾.

— Хочу, — каже — з вами в половецкѣмъ поли

Копе изломити,

Там голову хочу свою положити,

Або симъ шоломом³⁾ изъ Дону напитись! —

3. Приход Всеволода⁴⁾ з Курска.

Иржуть конѣ за Сулою⁵⁾,
А въ Київѣ звенить слава;
Трублять трубы надъ Десною⁵⁾,
У Путивлѣ⁶⁾ стоять стяги.
А князь Игорь надъ Осколом⁷⁾
Брата-друга дожидає.

Иде Буй-Тур Всеволод⁸⁾ князь
И словами промовляє:
— Один брат менѣ ты рѣдный,
Один свѣтъ менѣ ты свѣтлый,
Игорь милый! Мы з тобою
Святославичѣ⁹⁾ обое!
Сѣдлай, брате, свої конѣ;
А моѣ тобѣ готовѣ,

Бо ще въ Курску осѣдланѣ¹⁰⁾

Для тебе ѿ моѣ Куряне.

Люде добрѣ повдавались:

Подъ трубами сповивались,
У шоломахъ колысались,
Концемъ копя годовались:

Всѣ дороги изходили,
Всѣ яруги оглядѣли;
Тугѣ луки натягнули,
Повнѣ тулы¹¹⁾ розомкнули,
Добрѣ шаблѣ наострили;
А самѣ, як вовки сѣрѣ,
Скачуть въ поли, щобъ дѣстati
Собѣ чести, князю славы.¹²⁾ —

¹⁾ Дон = рѣка, що впадає до Азовского моря, плила черезъ половецкую землю, побачити Дон — значить: здобути половецку землю, ²⁾ скорбота = бажаня — заступило ему божеъ знамя, то є затмѣння сонця, ³⁾ шоломомъ напитися воды зъ Дону = здобути половецку землю надъ Дономъ, ⁴⁾ Всеволод = рѣдный брат Игоря, ишов зъ нимъ на Половцівъ. Въ сїй пѣснї описана ихъ стрѣча, велика любовь братовъ и хоробрость Всеволодовыхъ воиновъ, ⁵⁾ Сула и Десна = рѣки, що впадають до Днѣпра, ⁶⁾ Путивля = городъ, де володѣвъ сынъ Игоря — Володимиръ, якій такожъ ишовъ на Половцівъ, ⁷⁾ Осколъ рѣка въ степѣ, ⁸⁾ Всеволода названо изза его хоробрости Буй-Туромъ, то є буйнымъ туромъ, ⁹⁾ Святославичѣ = зъ роду князя Святослава, ¹⁰⁾ Курск лежавъ на пограничу Руси и половецкої землѣ. Куряне, то жителѣ курскої области, мусѣли все бути готовѣ до борбы зъ Половцями, тому и говорить про нихъ ихъ князь, що они подъ трубами сповивались, у шоломахъ колысались, концемъ копя годовались — то є, що они родилися и выростали на полю бою. Въ дальшомъ говорить Всеволод, що его Куряне все готовѣ до бою (тугѣ луки натягнули, повнѣ тулы розомкнули, добрѣ шаблѣ наострили), ¹¹⁾ тулы = сагайдаки, ¹²⁾ сей рефрен высказує идею, изза якої йдуть Куряне до бою. Повторяєся вѣн и при концѣ 4 пѣснї.

4. Грôзна нôч¹⁾.

В той час Игорь князь у стремен
 Золотый ступає,
 И по чистому вôn полю
 Єде, проїзжає.
 Ясне сонце йому тъмою
 Там путь заступало;
 А тут темна нôч грозою
 Йому застогнала.
 Пробудилась сонна птиця,
 Звѣре проквиляє²⁾;
 От, и Див³⁾ уже над древом
 Выє и гукає;
 То земли вôn половецкой
 Звѣстку посылає:
 К Волзѣ, к Сулѣ, на Поморе,
 В Сурож, в Корсунь славный
 И тобѣ Тымутороканьскій
 Идоле поганый⁴⁾.
 Бѣжать к Дону небитыми⁵⁾
 Половцѣ шляхами;
 Кричать гарбы⁶⁾ як лебедѣ,
 Летячи степами.
 Игорь князь на Дон великий

З войском поспѣшає.
 А його бѣды вже птиця
 В лозах доглядає;
 Вовки сѣрѣ по яругах
 Грозы выжидаютъ⁷⁾;
 Орлы клекотом на кости
 Звѣре закликаютъ;
 На щиты червонѣ⁸⁾ брошуть
 Лисицѣ по полю.
 О, святая руська земле,
 Ты вже за горою⁹⁾)
 Довго, довго нôч темнѣє;
 Зоря — свѣт не мрѣє¹⁰⁾;
 Поля — степы половецкѣ
 Густый туман крыє;
 Солов'їв не чутно; галич¹¹⁾)
 Говор пôдоймає.
 Руське войско по широким
 Полям поспѣшає;
 Их червоными щитами
 Перегорожає;
 Собѣ чести, князю славы
 Оно добуває.¹²⁾

¹⁾ Игорь не послухав остереженя, яке давала природа затмѣнem сонця, тепер вѣщуетъ ему природа иными признаками горе и нещастя, ²⁾ звѣре проквиляє = звѣрята (вовки, лисы) выютъ, вѣщуючи горе, ³⁾ Див = якесь божище, прихильне Половцям а вороже Русинам. З опису слѣдує, що то божище сидить на деревѣ як птах, слѣдить походъ Русинов; коли ж их побачило, криком дає знати Половцям, щоби стереглися, ⁴⁾ Див дає знати Половцям, якъ жили над Волгою, Сулею, на Поморю т. е. над побережем Чорного Моря, над Сурожем т. є Азовским морем, в Корсунь на Крымѣ и до Тымутороканя над Азовским морем, ⁵⁾ Остережене Дива помогло, Половцѣ вже готовѣ, бѣжать небитыми дорогами == навпростець, ⁶⁾ гарба == степовой, широкий воз, ⁷⁾ грозы выжидаютъ == выжидаютъ грôзною хвилѣ, нещастя Игоря, ⁸⁾ у Русинов були червонѣ щиты, ⁹⁾ за горою == далеко, що вже не мож вернутися. Автор бачить нещастя, яке має впасти на Игоря и жалує, що руська земля вже — за горою, ¹⁰⁾ рання зоря, що вѣщуетъ день, не скочить, ¹¹⁾ Галич = галки, ¹²⁾ Поробнай конецъ З пѣснѣ.

5. Побѣда над Половцями.

Они в пятницю у ранцъ
Половцѣв стрѣчали,
И погані полки их
Побили, стоптали;
И розсыпавшись стрѣлами
По чистому полю,
Дѣвчат гарных половецких
Помчали¹⁾ з собою;
З ними золото и срѣбло,
Парчѣ²⁾ злотоглавѣ;
Оксамиты дорогіѣ
До себе забрали³⁾,
А саквами⁴⁾, опанчами⁵⁾,
Кожухами тыми
И всѣм добром, що поганѣ
Половцѣ носили,
По болотах и грязюках
Мосты помостили⁶⁾.
А червоне тее знамя,

Бѣле хоругвище,
И червону пышну чолку⁷⁾
И срѣбне ратище⁸⁾)
Святославичу⁹⁾ вручали,
Его привитали.
Вже Олега гнѣздо¹⁰⁾ смѣле
У поли спочило.
Так далеко на чужину
Оно залетѣло.
Не в обиду-ж було оно
На свѣт породилось;
Нѣ соколу, нѣ кречету¹¹⁾)
Оно не корилось,
Анѣ тобѣ, ворон чорный,
Половчин позорный.
Кза¹²⁾ поганый сѣрым вовком
Бѣжить, поспѣшає;
Кончак¹²⁾ вражій йому к Дону
Слѣды прокладає.

6. Суботня битва.

А на другій день в суботу,
Як стало свитати,
Почала зоря кровава
На небѣ палати;
А вѣд моря чорнѣ хмары
Идутъ-выхожаютъ,

На четыри яснѣ сонця¹³⁾)
Они надвигають:
А в них синѣ блискавицѣ
Дрожать и блискають.
Ой, там бути, там гремѣти
Великому грому.

¹⁾ помчати = забрати, ²⁾ парча = дорога матерія ткана золотом ³⁾ дѣвчата Половцѣв, золото и срѣбло — се перша часть добычѣ, яку руськѣ вѣйска забрали собѣ, ⁴⁾ сакви = бесаги, торбы, ⁵⁾ опанча = гуня, ⁶⁾ Сакви опанчѣ, кожухи и інша половецка одѣж = се менше цѣнна добыча, тому кидають єї в болото и мостять нею мосты, ⁷⁾ чолка = вѣдзнака, на верху якої в чолка (волося из кѣньского чола), ⁸⁾ ратище = копіе, ⁹⁾ Святославич = Игорь. Войсковѣ одзнаки oddали Игореви. Всю воєнну добычу подѣлили отже на три части, ¹⁰⁾ Олегове гнѣздо = вѣйско Игоря, бо Игорь був внуком Олега Святославича, ¹¹⁾ сокол, кречет = дикѣ, хижѣ птицѣ, тут під ними розумѣє автор Половцѣв, ¹²⁾ Кза и Кончак = половецкѣ ханы, ¹³⁾ четыри сонця = четыри руськѣ князї, якї выправилися на Половцѣв (Игорь, Всеѡлод, сын Игоря Володимир и братанич Игоря Святослав Ольгович).

Там ити дощу стрѣлами
З великого Дону.
На той рѣчъ на Каялъ
Копям поломаться;
Об шоломы половецкъ
Шаблям позбиваться.
От Стрибоговъ¹⁾ унуки,
Вѣтры, з моря вѣютъ
И на Игореве войско
Всѣ стрѣлами сѣютъ.
Земля стогне, течуть шумно
Рѣчки засмученѣ:
Вѣтсѧ пыл понад полями,
Лепечутъ знамена.
Тож вѣдь Дону и вѣдь моря
Враги надвигаютъ;
И вже наше хробре войско
Кругом обступаютъ,
Криком-гуком вражѣ дѣти
Все поле покрыли,
Мы червоными щитами
Перегородили.

Яр — Тур Всеволоде,
Наш удалый княже,
Насамперед²⁾ стоиш в битвѣ

И на войско враже
Прискаеш³⁾ стрѣлами
И гремиш мечами
Об оварскіѣ⁴⁾ шоломы
Половцѣв поганых.
Там, де Тур проскаче
Половецким полем,
Своим блискаючи ясным
Золотым шоломом,
Там лежать рядами
Головы поганѣ
И шоломы порубанѣ
Острыми мечам.
Яр — Туру не страшнѣ
Нѣякіѣ раны⁵⁾),
Бо весь свѣт вѣн забуває,
Як до бою станѣ;
Забуває почесть,
Свой рожай удалый⁶⁾),
Золотый престол отцѣвскій,
И Черниговъ славный;
И княгиню гарну,
Глѣбовну кохану,
Еѣ любый милый звычай
И добрый обычай.

7. Битва на Каялѣ⁷⁾.

Ой, из ранку до вечера,
З вечера до ранку,
То не хмары громовіѣ
Гремлять без устанку;
Гремлять шабль об шоломы;
Летять, свистять стрѣлы;
Та трещать булатнѣ копя

В далекой чужинѣ,
У той дикой половецкой
Безлюдной пустыни.
Чорна робля копытами
Була изорана,
А засѣяна костками,
Кровю поливана;

¹⁾ Стрибог — бог вѣтровъ, его внуки = вѣтры, ²⁾ насамперед = на са-
момъ передѣ, ³⁾ прискаеш = кидаеш, ⁴⁾ оварскѣ = арабскѣ, ⁵⁾ нестрашнѣ нѣ-
якіѣ раны, якѣ ему могли завидати в бою, ⁶⁾ рожай удалый = удалый,
высокій роб, ⁷⁾ битва, в якой Половцѣ побили Русиновъ, одбулася над рѣч-
кою Сюурлѣем, ту рѣчу называє поет Каялою.

Уродила-ж она Руси
Тùгу ѹ горюванє¹⁾).
Що шумить там, що звенить там
Рано на свитаню.
То князь Игорь полем скаче,
Полки завертає²⁾;
Бо за братом Всеволодом
Серце завмирає.
Бились день и другій бились;
На третій, в недълю,
Впали Игоревъ стяги
В обѣдню годину.
Там на березѣ кровавом
Быстроѣ Каяли,

Розлучилися два браты
И в неволи стали³⁾;
И кровавого вина там
Уже не достало.
Там-то рускіѣ дружины
Весѣле кônчили
И сватовъ своих впоили,
И полягли самѣ⁴⁾;
Ой, лягли за руську землю
Они головами.
Жалкуючи, в чистомъ поли
Трава повалилась
И дерево аж на землю
З туги похилилось⁵⁾).

2. часть.

Игорь в половецкомъ полонѣ.

8. Плач пѣвца о Руси.

И вже, братя, не весела
Настала година;
Уже нашу славну силу
Пустыня покрыла.⁶⁾

В силахъ внука Дажбогова⁷⁾
Уздвиглась Обида⁸⁾)
И на землю Троянову⁹⁾
Дѣвою ступила;

¹⁾ Порбнанє битвы до ораня и засѣваня поля взято из народноѣ поезіѣ, в якой часто спѣвається, що поле було з'оране кônьскими копытами и засѣянне „козачими буйными головами“. — Прим:

²⁾ Чорна робля заорана Бѣлымъ тѣломъ зволочена
И кулями засѣяна, И кровю зполочена...

³⁾ Вже зраненый князь Игорь здѣймив свой шолом и хотѣв завернуты полки, якъ пустилися до утечи, але дарма, розбите войско стало утѣкати. Половцѣ взяли много в полон, живых вернуло на Русь по той битвѣ всего 15 людей,

⁴⁾ Игорь и єго брат Буй-Тур Всеволод дѣсталися до половецької неволї,

⁵⁾ тут порбнуеться знов битву до пиру: Русини запросили Половцїв на кровавий пир — на весѣля, своих сватов (Половцїв) напоїли своею кровю, а самѣ полягли — мертвѣ, ⁵⁾ природа, яка перше вѣщовала Игореви горе и єго остерѣгалася, щобы не йшов до бою з Половцями, тепер спбвчуває его горю,

⁶⁾ Пустыня = дикѣ Половцї, ⁷⁾ силы внука Дажбога, Дажбог = найвысшій бог, внуком Дажбога є Русь, ⁸⁾ Обида = ганьба, представлена дѣвою, яка має бѣлѣ крыла як лебедь. Автор представляє єї подобно як народ представляє собѣ смерть, або заразу, в бѣлой одежди. Обида сплеснула крылами и збудила давне нещастя и давне горе, яке було на Руси — незгоду князїв, ⁹⁾ земля Трояна = Русь.

И всплескала она крылём
Як лебѣдка бѣла,
Там, по синьому по морю,
Край тихого Дону.
Пробудилося приволе
Роков стародавных.
Та в князѣв уже пропала
Вражда на поганых.¹⁾
— Се мое, и то мое есть²⁾ —
Каже брат до брата;
За малу рѣч великую
Почали казати;
И самѣ на себе стали
Незгоду ковати.
А вороги з побѣдою
На Русь набѣгали;
З усѣх сторон руську землю
Они руйновали.
О, далеко залетѣв ты,
Наш ясный соколе,³⁾
За птахами гонячися
На синее море!
И вже Игоревой рати

З мертвых не пôдняти.
Знов Кончак и Кза поганый⁴⁾
З криком поскакали,
И пожар в огневом розѣ
По Руси помчали.
Зарыдали руськѣ жоны
И заголосили:
— Вже нам мыслями не змыслить
Дружин⁵⁾ наших милых;
Анѣ думками их здумать,
Нѣ очима взрѣти;
А тым золотом и срѣблом
Вже нам не дзвенѣти.⁶⁾ —
Стогне, братя, Київ з туги,
А Чернигов з горя;⁷⁾
Тоска-печаль серед Руси
Розлилась як море
А князѣ самѣ на себе
Незгоду ковали;
А вороги з побѣдою
На Русь набѣгали,
И собѣ, по бѣлой⁸⁾ з двору,
Дани забирали.

9. Пѣсня Святославови київскому.⁹⁾

Святославичъ-ж¹⁰⁾ то смѣлъ
Знову розбудили
Тую тяжкую неславу,
Котрую приспав був

¹⁾ вражда на поганых = завзяте воювати з погаными Половцями,
²⁾ причиною незгоды була борба о землѣ, загалом о матеріальнѣ добра = а не о идею, ³⁾ ясний сокол = Игорь; птахи, за якими гониться = Половцѣ,
⁴⁾ оба ханы выкористали неудачу Игоря и напали на Русь, палячи городы и села и вбиваючи людей, ⁵⁾ мужѣв, чоловѣкѣв, ⁶⁾ золотом и срѣблом, яке забрали Половцѣ, ⁷⁾ на Чернигов напали Половцѣ, ⁸⁾ по бѣлой = Половцѣ брали данину од двора по бѣлой шкурѣ куны, або може се бути: по бѣлой (срѣбнѣй) гривнѣ (монета), ⁹⁾ Тут згадув автор славну побѣду Святослава київского над Половцями, яка одбулася колька мѣсяцїв перед походом Игоря (1184). Святослав враз з другими князями взяв тодѣ до неволї 7000 Половцїв и богато половецких князїв, межи ними и хана Кобяка, якому казав стяти голову в Київѣ, ¹⁰⁾ Святославичъ = Игорь и Буй-Тур Всеvolod.

Грôзный киѣвскій владыка,
Святослав великий.

Як гроза, там¹⁾ в ôн мечами прогремѣв,
И могучими полками страх навѣв,
И на землю половецку наступив;
Там и горы и яруги²⁾ в ôн зробив,
Там и рѣки и озера замутив,
А потоки и болота изсушив;
И як вихор на Кобяка налетѣв,
З лукоморских³⁾ полкôв єго ухопив:
И впав Кобяк у Киѣвѣ на горах,
В Святославовых высоких теремах.

Там и Нѣмцѣ и Венедїцѣ
И Греки й Морава⁴⁾
Величають и спѣвають
Славу Святослава;
Князя Игоря тымчасом
Кають⁵⁾ непомалу:
Втопив золото в ôн руське
И добро в Каялу.
На той рѣчцѣ половецкôй,
З сѣдла золотого
Пересѣв уже князь Игорь
В сѣдло полонного.⁶⁾

10. Сон Святослава.

Сумнѣ стали в ôд печали
Городовѣ стѣны:
Приунили⁷⁾ й затужили
Веселѣ краины.

Святославу-ж великому
Сон приснився дивный:⁸⁾
— От у Киѣвѣ на горах,
На лôжку тисовôм,

¹⁾ там = в половецкôй земли, ²⁾ яруга = недоступный яр, ³⁾ лукоморскѣ полки = полки тых мъсцевостей, де море творить лук, полки над Азовским морем, ⁴⁾ в Киѣвѣ, в дворѣ Святослава, по славнôй побѣдѣ зобралися рôжнѣ народы, величаючи побѣду Святослава, ⁵⁾ кають = ганьблять, дорѣкаютъ Игореви, що своею нещасною выправою знищив наслѣдки великовѣ побѣды Святослава, ⁶⁾ пересѣв в сѣдло полоненного = дѣстався до неволї, ⁷⁾ приуnити = змарнѣти, затужити, ⁸⁾ сон, якій приснився Святославови, був тым дивный, що був вѣщій и не на добро; єму приснилося, що вкрывали его чорним покровом, що означає в народных вѣрованях смерть, приснилося йому далѣ, що давали вино змѣшане з отруєю, що знов вѣщує смерть.

Сю нôч, каже, мене чорним
Вкрывали покровом;
Вино синє з отруєю
Менѣ наливали
И все тулами пустыми
Половців поганых
Буйный жемчуг насыпали
И мене ласкали.¹⁾
У теремъ злотоверхом
Сволока не стало;²⁾
И всю нôч бѣсовске
Вороне кричало.

Одгадали сон бояре,³⁾
И князеви кажуть:
— Уже туга полонила
Думы твои, княже.
То два соколы ясненькі⁴⁾
Крылем стрепенули
И з престола золотого
В поле полинули,
Щоб изнов Тьмутороканя
Города добитися,
Або з Дону великого
Шоломом напиться.
И вже шаблями пôдсѣкли
Крыла соколинѣ,

А их самых повязали
В желѣзнѣ путини.⁵⁾
Було-ж темно на третій день;⁶⁾
И два сонця яснѣ,
Два стовпы тiѣ червонѣ
Примеркли й погасли;
И два мѣсяцѣ из ними,
Молодѣ обое⁷⁾ —
Тож Владмир з Святославом
Заволоклись тьмою.
И у синьому у морѣ
Они потонули;
И велике буйство знову
Ханови вернули.⁸⁾
На той рѣцѣ на Каялѣ
Тьма свѣт заступила;⁹⁾
И по Руси простяглася
Половецка сила;
Як гнѣздо свирѣпых пардôв¹⁰⁾
Она розойшлася;
И хула¹¹⁾ на нашу славу
Уже нанеслася;
Загремѣла зла неволя
На вольную волю;
И вже Див той ненавистный
Кинувся до долу.

¹⁾ Святославови снилося далѣ, що хтось висипав з половецких тулôв (сагайдакôв, в яких були стрѣлы) жемчуг (перлу) на его тѣло и тым жемчу-
гом его гласкав. Се треба так розумѣти, що з половецких тулôв выпадали
не жемчуги — а острѣ стрѣлы на войско Игоря, тѣ стрѣлы и були причиною
слез, тѣ слезы не гласкали Святослава — а пекли (евфимія), ²⁾ коли кому
присниться, що в его хатѣ не має сволока (геренды), то сей сон по народ-
ним вѣрованням також вѣщув смерть, ³⁾ князь не зрозумѣв сна и просить
бояр о выясненя; тѣ зрозумѣли сон и выяснюють, ⁴⁾ Игорь и Всеволод, ⁵⁾ путини = пута, вязи, ⁶⁾ три днѣ тривала битва на Каялѣ, третього побили
Половці Игоря, ⁷⁾ два сонця — се Игорь и Всеволод, два мѣсяцѣ — мо-
лодшѣ князѣ, щоправлялися з Игором, ⁸⁾ Половці, перед роком побитї
Святославом, одзыскали знов свою силу, побивши Игоря, ⁹⁾ тьма = По-
ловці, свѣт = Русини, ¹⁰⁾ свирѣпих пардôв = диких леопардôв, ¹¹⁾ хула =
ганьба, высше згадана Обида.

11. Плач Святослава.

И князь выронив крѣзъ слѣзы
 Слова золотіѣ:
 — О, м旤й Игорь, Всеволод м旤й!
 Сыны молодіѣ!
 Рано¹⁾ землю половецку
 Стали руйновати,
 И мечами там своими
 Славы добувати;
 Та не з честю, моѣ дѣти,
 Вы там воювали,
 Бо не з честю кров погану
 Вы там проливали!
 Вы в булатѣ²⁾ заковали
 Серця вашѣ смѣлѣ,
 И в великому завзятю
 Добре закалили;
 Та що-ж, се вы, моѣй срѣбнѣй
 Сѣдинѣ зробили?!

А вы так, сыны, сказали:
 „Мужаймося самѣ!
 Мы самѣ собѣ добудем
 Там новоѣ славы,
 А славою предкѣвскою
 Подѣлимось самѣ!“³⁾
 А чи диво-ж и старому
 Помолодѣть, братя!
 Коли сокол излинѧе,
 Має вон завзятia,
 Вон за птицею женеться
 Высоко ѹ сердито,
 И гнѣзда своего нѣкому
 Не дастъ на обиду.
 Та то лихо: менѣ помоч
 Вод князѣв минулась;⁴⁾
 И та добрая година
 В нѣвець обернулась!

12. Плач Ярославны.

Чутно⁵⁾ голос Ярославны⁶⁾;
 Як зозулька на зорѣ,
 Зарыдала, загукала,
 У Путивлѣ на стѣнѣ⁷⁾:
 — Я зозулькою далеко
 По Дунаю полечу,

И бобровый рукавець м旤й
 У Каялѣ обмочу;
 Свого милого я князя
 До серденька пригорну,
 И кровавѣ єго раны
 Я промыю, обѣтру. —

¹⁾ рано = за рано, за скоро, не маючи ще силы, ²⁾ булат = сталь,
³⁾ тут закидае Святослав Игореви и Всеволодови честолюбивостъ, они сказали „мужаймося самѣ“, самѣ воюймо из Половцями, не просячи жадного руського князя о помоч. Се робили они тому, щобы собѣ здобути „нову славу“ и щобы „подѣлитися славою предкѣв“. Коли бы они були побили Половцїв, своею славою були бы притѣмли славу походов их предкѣв,
⁴⁾ вон вже старий не в силѣ зобрать князѣв до бою проти Половцїв, щобы увѣльнити Игоря з неволѣ, ⁵⁾ чути, ⁶⁾ Ярославна, жѣнка Игоря, була дочкою Ярослава Осьмомысла, князя Галичини. Коли Игорь попався в неволю, она молиться до сил природы (вѣтра, Днѣпра и сонця), щобы тѣ помогли вернути князеви з неволѣ, ⁷⁾ У Путивлѣ на стѣнѣ, — Путивля, город, якій належав до Игорового, сына, в яком переживала Игорова жѣнка. На стѣнѣ = на стѣнах муроб укрѣпленъ.

То княгиня Ярославна
У Путивлъ на стѣнѣ,
Зарыдала, загукала,
Як зозулька на зорѣ:
— Ой ты, вѣtre, буйный вѣtre,
Чого все напротив дмеш,
И на легких своих крыльцях
Стрѣлы ханьскіѣ несеш¹⁾)?
Чи то-ж мало тобѣ вѣять
З облаками у горѣ,
Та по синюму по морю
Колыхати кораблъ.
Нащо-ж, вѣtre, буйный вѣtre,
Нащо радость ты мою,
В чистомъ поли вже розвѣяв
По срѣбному ковилю? —
То княгиня Ярославна,
У Путивлъ на стѣнѣ,
Зарыдала, загукала,
Як зозулька на зорѣ:
— Ой ты, Днѣпре Славутице²⁾),
На просторѣ собѣ пробив

Крутѣ горы камянніѣ³⁾)
Через землю Половцѣв.
И до войска Кобякова,
В час великоѣ вѣйны,
Ты доносив, Днѣпре славный,
Святославовѣ човны⁴⁾).
Принеси-ж до мене князя,
Друга милого мого,
Щоб я слез моих не слала
Все на море до него. —
То княгиня Ярославна,
У Путивлъ на стѣнѣ,
Зарыдала, загукала,
Як зозулька на зорѣ:
— Сонце ясне и прекрасне!
Всѣмъ тепло и свѣт даеш;
Нащо-ж войско мого друга
Ты лучемъ своимъ печеш?
Нащо имъ, в безводномъ поли,
Луки смагою звело,
И ихъ тулы за плечима
Лютымъ горемъ затягло?!⁵⁾) —

3. часть.

Поворот Игоря на Русь.

13. Утеча Игоря.

Море приснуло к пѣвночи,
Стовпъ туманный потягнувсь:
То Богъ каже путь-дорогу
Князю Игорю на Русь,
Щоб з неволѣ на отцѣвскій
Золотый престолъ вернувсь.

От вечернѣ зорѣ згасли;
Игорь спить — нѣ, вѣнъ не спить,
Поле мыслями вѣнъ мѣрить⁶⁾),
Де Донецъ та Донъ бѣжить.
Конь за рѣчкою готовый;
От, и свиснув тамъ Овлур⁷⁾),

¹⁾ вѣтеръ вѣявъ въ часѣ бою вѣдь Половцѣвъ до Игоря и нѣсъ поло-
вецкѣ стрѣлы на руське войско, ²⁾ Славутица або Славута — имя, якимъ называють и нынѣ Днѣпра = славный, ³⁾ се односиться до пороговъ бѣля нынѣшнаго Катеринослава, якъ пробивъ Днѣпро, ⁴⁾ въ часѣ выправы Святослава на Полов-
цѣвъ въ 1184 р., ⁵⁾ сонце „звело смагою“ (горячомъ) луки и „затягло тулы“ (са-
гайдаки) — зъ причины горяча не могли Русини, вѣдѣтъ вѣдь воды, боронитися,
⁶⁾ думає про втечу, ⁷⁾ Овлур = выхрещеный Половчанинъ, якій помігъ Иго-
реви въ утечѣ.

Звѣстку князю посылає —
И князь Игорь як не був !
Стукнув, гукнув степ широкій,
И травою прошумѣв ;
Уздвигнулись о побночи
Соннѣ вежѣ Половцѣв¹).
А князь скочив горностаєм²)
В очерет высокій,
И поплыв як бѣлый гоголь³),
Через тор глубокій,
А там кинувсь на коня вон,
Мчиться скользки духу ;
З коня скочив, побѣг вовком⁴)
Своѣ быстрѣ конѣ.

К Донецкому лугу ;
А там соколом вон ясным
Летить у туманѣ,
Бючи гуси и лебедѣ,
На стравы доладнѣ⁵) —
На обѣд и на вечерю,
На снѣданя раннѣ.
Летить соколом князь Игорь ;
За ним вовком босым
Овлур мчиться, труся⁶) в лузѣ
Холоднї росы.
Надорвали они в гонѣ
Своѣ быстрѣ конѣ.

14. Донець — рѣка.

От, бѣжить Донець⁷) веселый,
До Игоря каже:
— Ой, не мало чести й славы
Буде тобѣ, княже ;
А Кончакови досады,
А Руси одрады.

Игорь каже : — Дончелюбый !
Буде й тобѣ славы,
Що ты князя так лелѧв⁸)
На хвилях привѣтных ;

Що пôд деревом зеленым,
На берегах срѣбных,
И зеленую травицю
Єму постеляв ты
И теплыми туманами
Его укрывав ты ;
Що єго так доглядав ты
З воды гоголями
А чорнятами⁹) на вѣтрах,
На струях чайками.

15. Погоня.

Не сороки то скречочуть
По дикому полю,
То Кза скаче за Кончаком¹⁰)
За князем в погоню.
У той час уже сороки
Там не скречотали,

И вороны не кричали
И галки мовчали,
Они только в густых лозах
Помалу скакали.
Дятль стуком путь-дорогу
Ид Донцю взначають,

¹) вежѣ = табор, ²) горностаєм = як горностай, ласиця, ³) гоголь = дикій голуб, ⁴) вовком = як вовк. Порѣвнання: горностаєм, вовком, ясним соколом == взяти в народної поезії, ⁵) доладний = той що є до ладу, порядний, ⁶) труся = стручуючи, ⁷) Донець = рѣка на границѣ руської землї, ⁸) лелѧти = колисати, тут: доглядати, охоронювати, ⁹) чорня == чорна дика качка, ¹⁰) Половецкѣ ханы.

Солові́ гарним співом
Ясний день витають¹⁾.
А лихій Кза до Кончака
Каже, промовляє:
— Коли вже наш ясний сокол²⁾
До гнізда літає,
Золочеными стрілами
Сокольця³⁾ мы розстріляєм. —

А Кончак до Кзы лихого
Каже, промовляє:
— Коли вже наш ясний сокол

До гнізда літає,
То красною дівчиною
Сокольця мы втенетаєм.⁴⁾

А лихій Кза до Кончака
Так відповідає:
— Як красною дівчиною
Его втенетаєм,
То не буде сокольця в нас,
Нѣ дівчини тобъ,
И почне нас птиця бити
В половецькому полі.

16. Игорь на Руси.

Ясне сонце в небѣ сяє,
Игорь в руському краю,
От, дівчата заспівали
На тихому Дунаю.
Віуться п'єсні голосні
Через моря в Київ,
Іде ко святій Пирогоши⁵⁾
Игорь на Боричев⁶⁾.
Звеселилися краини,
Городы зрадили;
Старых князів величають,

Молодым співають:
— Слава Игореви князю,
Буй-Тур Всеволоду,
Владимиру молодому,
И всьому их роду.
Много літа князям славним
И дружинам справним,
Що бутийсько бисурманське,
За мир християнський.
Слава князям и дружинам
По всім українам!

19. Косове поле.

Косовим полем називається велика високорівня над річкою Ситницею в Сербії. Нині лежать там гарні села и городи; кождому Сербови Косове поле тым дороге, що там зведено богато славних боїв за свободу Сербів. Найважнійший бой зведено тут в 1389. році.

Султан Амурат I. (Мурат Газі) здобув в 1386 р. Ниш и тым отворив собі приступ до Сербії. Сербський царь Лазарь, принево-

¹⁾ Перед битвою (грозна ніч) віщовали Игореви горе сороки, ворони, вовки и лисиці, тепер коли Игорь вертає на Русь, твішиться природа его поворотом, ²⁾ ясний сокол = Игорь ³⁾ соколець = сын Игоря Володимир, який остався в неволі и потім оженився з дочкою половецького хана, ⁴⁾ втінетати = зловити в тенета, съти, ⁵⁾ Пирогоща = так звалася церков, ⁶⁾ Боричев = передмістє Києва.

леный на основѣ договору платити турецкому султанови що-рѣчно велику данину, рѣшився звести бой на жите або смерть, щобы только освободити Сербію зпôд турецкого панованя.

Коли султан выправився до Азії, збрав Лазарь не велике, але хоробре войско и выйшов на Косове поле. На вѣсть про се вертає султан з Азії з великим войском, щобы покарати Лазаря.

В войску Лазаря не было згоды межи Милошом Кобылицом и Вуком Бранковичем з причины сварки мѣж их жѣнками. Вук Бранкович, побитый в двобою, оклеветує Милоша перед царем Лазарем, що ось то Милош сприяє Туркам; в дѣйности в бою зрадив Вук Бранкович.

До битвы пришло дня 15 червня (юнія) в день св. Вѣта (Widow dan); в битвѣ згинув царь Лазарь, згинув Милош и сотки славных лицарїв.

Отсю битву оспівав сербскій народ в много пѣснях и думах и в лицарском епосѣ Косове поле.

Косове поле.

Переклад из сербского М. Старицкого.

(Скорочене.)

Ой блискоче блискавка з Едрена,
Гром гуркоче з Цареграда саме.
То не гром бе блискавками з неба,
Ох, то Турків грецкій царь впускає
Из Медины у свою державу,
Щоб вѣд Сербов боронили Греков,
Воювали Неманича царство!

Вже зброиться хан турецкій Мурат,
Збира войско по своїй державѣ,
Бере Турків и юнаков грецких;
Тристы тысяч назбирав вѣн войска
Й веде збройно свое вѣйско хиже
Воювати на Косовом Сербов,
Добувати Лазарево царство.
Написав вѣн лист до царя Лаза,
Посылає до Крушевця мѣста,
Та в листѣ до него так мовляє:
— Царю Лазе! Володарю сербскій!

Высылай менѣ ключъ вѣд мѣста,
 И в заставу твого сына Стеця,
 Та ще й гарач за сѣм роков часу.
 А не то, збирай на мене вѣйско,
 Найзвѣятших воякѣв-юнаков
 Тай веди их на Косове поле.
 Там мечами покопаем межъ.
 Людским трупом выстелим границъ!
 Я кажу без кривды и без зрады,
 Шо тебѣ вже царювати годъ! —

I.

Став читати Лазо лист вѣд хана,
 Обѣймае его сердце туга,
 Дробнѣ слезы по обличю ринуть
 Мов по вѣтам дощовіѣ краплѣ.

Поруч з ним сидять три воеводы:
 Шо один — то Косовець Иванко,
 А що другій — то Милан Топлиця,
 А що третій — воевода Милош,
 Ото бачуть три державцѣ славнѣ,
 Шо царь в смутку дробнѣ слезы ронить,
 То й их сердце осягнула туга.

Обѣзвався воевода Милош:
 — Царю Лазе, володарю славный
 Прибували й перше до нас листы,
 Та таких ще не було смутливых;
 Якто жаль нам, володарю славный,
 Шо сумуеш, дробнѣ слезы рониш. —

А царь Лазарь одрѣка журливо:
 — Чи вы чули, мої дѣти любъ?
 Все Косове вражѣ Турки вкрыли.
 Мене кличе на Косове Мурат,
 Кличе ворог з ним дѣлитись царством
 Та мечами покопати межъ,
 Трупом нашим выслати границъ;
 Хоче взять у нас ключъ вѣд мѣста
 И в заставу — моего сына, Стеця,
 Та ще й гарач за сѣм роков часу!
 — Шо-ж почати, мої дѣти любъ?

Есть у мене, але вельми трохи
 Лицар'в-завзятых проти Турк'ов.
 Хоть списати юнак'в-завзятых,
 Вс'х на пап'р одного по одн'ом,
 Так навряд чи буде й сотня тысяч?
 А у Турк'ов страшна сила войска,
 Тристыяч вояк'ов заклятых!

— Тяжко-жалко край занапастити!
 Що-ж робити? воювати год'в,
 Бо на Серба одного три Турки!
 Хиба може додасте вы раду
 На Косове отсе йти покорно,
 Поклонитись тому хану низъко?
 Тяжко-важко, Сербіє преславна,
 Тебе Туркам пôддавати в неволю!
 Може зважмось воювати хана?
 Не жал'ймо мы свое є крови
 За святый хрест, за преславну в'єру,
 Та за нашу предков'чну волю! —

Розпалився з тої речи Милош.
 И цареви палке слово кинув:
 — Царю Лазе, володарю славный!
 Краще в бою лицарем вмирати,
 Як зостатись бабієм зрадливым!
 Збирай войско по ус'їй держав'ї,
 Та удармо на Косове боєм;
 Его змыєм по лицарски кровю,
 Пôд пятою в тых гадюк не будем.
 Най нас дѣти не кленуть до в'єку,
 Що по зрад'их дали в неволю! —

Слуха царь палке Милоша слово
 Та рад'є-веселиться серцем,
 Воєводам промовляє знову:
 — Так! Славн'їше лицарем вмирати,
 Ан'ж нашу батьк'вщину рôдну
 У неволю бусурменьську дати!
 Та хто-ж буде в нас охочим-щирым,
 Абы завтра, до сход сонця рано,
 Взяв одягся у турецке вбраня

Тай и побыл бы на Косове поле
 Переглянуть Муратове войско,
 Чи велика в того хана сила,
 Чи богато лицарев-завзятых? —

Обозвався воєвода Милош:
 — Царю Лазе, володарю славный!
 Не сумуй ты, не печалься дуже,
 Не вяли ты серденька журбою;
 Як судилось та Господь споможе,
 То я завтра, до зорѣ раненько,
 Туды в поле побратима вышлю,
 Побратима, Косовца Ивана. —

II.

Як у ранцѣ заясиев день бѣлый,
 Схопивсь Милош, очуняв з просоня,
 Став побрата споряжать в дорогу.
 Убирає у турецку одѣж,
 Коня крыє килимом зеленым,
 Абы Турки не змогли спознати;
 Ясну зброю припявши до боку,
 Выряжає на Косове поле.

От надѣхав до Косова Йванко,
 Кинув оком по Косовом поли,
 Аж там бачить незлѣчиме войско.
 Боже милый! — и не стямывшись з дива:
 Сколько в лѣтѣ на деревах листу,
 То ще болѣше в бусурменов войска!
 Вкрыли степ весь юнаками ѹ коньми,
 Их шатер як лебедине стадо,
 Хоруговок, — якбы хмар на небѣ,
 Списов довгих — цѣлый лѣс чорнѣе;
 Коли-б з неба яблоко кто кинув,
 Не на землю-б оно певно впало,
 А упало-б на коня, чи Турка,
 Чи на спис а чи ѹ на стяг широкій.

Через три днѣ и четыри ночи
 Оглянув все Косовець Иванко
 И щасливо вертався до дому,
 Его вгледѣв воєвода Милош;

Скоро скочив на легенькъ ноги,
Сѣв на своего вороного зараз
И майнув¹⁾ ним по широкомъ поли
Побратиму Йованови на зустрѣч.

И пытаешься его Милош стиха:
Де-ж бував ты, що видав ты, друже?
Чи ты бачив бусурменьскъ орды?

— Ой великъ бусурменовъ хмари!
Та не легко воювати з ними,
Але там я першій трупомъ ляжу,
А Мурату не пôддамсь в неволю!

Слуха тее воєвода Милош,
Промовляє знов до побратима:
— Я тебъ отсе на зустрѣч выбѣг,
Щоб сказать и пораду дати;
Не кажи ты усього цареви,
А то царь ще засмутиться серцемъ
И не пôде на Косове боєм!

Змовився так Милош з побратимомъ,
Потомъ знова вороных допали
Та й пôгнали до царского двору.
Ту царь Лазарь запытався тихо:
— Ну, мой джуро, Косовче Иване!
Чи богато у Мурата войска?

— Царю! — каже Косовець Иванко:
— Не багацько в того Турка войска,
Смѣло з ними поборотись зможем! —

Слуха тее царь преславный Лазарь,
Та серденькомъ звеселивсь болячимъ;
Усмѣхнувшись, чорнила взяв, паперу,
Тай сѣв листы державцямъ писати:

— Выбирайте лицарїв-завзятых,
Выбирайте юнаков найкрасших
Та приходьте у Крушево рбнне;
Вдарым боєм на Косове поле,
Бо Косове цѣле Турки вкрыли,
Мурат славный веде перед войску,
Звоювати хоче край наш рôдный.

¹⁾ майнути = мигнути, тут: поѣхати скоро.

Краще ляжмо у кровавом бою,
А нѣж пôдем ворогам в неволю,
Щоб над нами та знущавсь невѣра! —

Ой зобрались усъ сербскѣ силы,
И царь Лазарь скликав раду радить
Воєводôв и державцъв славных:
Як в похôд из войском выступати
На Косове, на широке поле,
Як там краще втаборити войско
И куды єго порозставляти?

Тодѣ саме Милѣца цариця
Одяглася у смутное вбрания,
И ввойшла, рыдаючи, на раду:
— Царю Лазе, моє ясне сонце!
На Косове йдеш ты воювати,
А мене-ж ты на кого лишаєш,
На кого тут кидаєш в Крушевцъ?
Хто-ж менѣ тут стане в оборонѣ,
Як в нас Турки завоюютъ царство? —

Промовляє тодѣ славный Лазарь:
— Моє серце, Милѣце царице!
Отсе маєш з мого пальця перстень;
Завтра рано, як у сурмы¹⁾ вдарять,
И в похôд мы выступати будем,
Выйди ты ранесенько до брамы;²⁾
Там зустрѣнеш девятьох соколôв,
Братôв рôдных, Юговенкôв славных,
Покажи з руки моєй перстень;
Кого схочеш залишити дома,
Най тебѣ той в оборонѣ стане! —
Таку раду дав царици Лазарь
И хоть трохи заспокоив бѣдну.

III.

В ранцъ рано, на свитаню саме,
Выступає в похôд пышне войско,
Выступає тысяч сто четыри
Та хоробрых лицарцъв-завзятых.

¹⁾ сурма = труба, ²⁾ брама = ворота.

Попереду пан хорунжій ъде,
 Пан хорунжій Юговенко Бошко;
 А по заду Юг-Богданко сивый,
 Поруч з ним сыны всѣ девять ъдуть,
 Наче девять соколів сивеньких.
 А за ними воєвода Милош.

Боже милый, що то чуда й дива!
 Глянеш оком, веселиться серце.
 Выступає буйне, пышне войско
 З города, из Бѣлого Крушевця;
 Гомонить все лицарство завзяте,
 Тупотять и вороніѣ конѣ,
 Слезы ронють матери та сестры,
 Стоять смутнѣ та ламаютъ руки.

Йде походом на Косове войско;
 Розмовляють лицарѣ мѣж себе,
 Гомонять про лицарскую славу.

Прибувають на Косове поле.
 Втаборяють все хоробре войско,
 Розпинають там наметы¹⁾ бѣлѣ,
 Выставляють хоругви хрещатѣ;
 Споружають и цареви Лазу
 Намет пышный на зеленой кручи.

Туды входить царь преславный Лазарь
 Святковати ангела день свого.
 Ой засѣли воєводы сербскѣ,
 Поряд всѣ по старшинѣ за столы,
 Поживають всѣ вечерю паньску
 И кружаютъ вино добре з кубкѣв.
 Помянув царь славою пророка,
 Взявши в руки золотую чашу,
 Обозвався до громады словом:

— Воєводы, мои любѣ братя!
 У чиє-ж менѣ здоровья пити?
 По лѣтях бы выпив я в здоровлѣ,
 У здоровлѣ Юг-Богдана дѣда,
 По любови, шурякѣв²⁾ коханых,

¹⁾ намет = шатро, ²⁾ шуряк = шурин, швагро.

Девятьох соколикôв Югенкôв,
 По уродѣ, то Страхинѣ бана,
 По державѣ, Бранковича Вука,
 По юнацтву, в Милоша здоровлѣ!
 Ой здоров був, мôй Милоше вѣрный,
 Спершу вѣрный, а теперка зрадник!
 Завтра рано, як ударим боем,
 Менѣ вчиниш в боюваню зраду,
 Мене зрадиш, а невѣрѣ вслужиш! —
 Ох и тяжко ся образа-кривда
 Уразила серденько Милошу;
 Спалануло полумям обличе,
 Вôн збрвався из стôльця на ноги,
 Чашу взяв цареви на здоровлѣ
 И таким ось одбзвався словом:
 — Ой спасибôг за витане, царю,
 Не спасибôг — за твою промову!
 Ой не був я и не буду зрадник,
 Поки вѣку и моєъ славы!
 Ale завтра мы спбзнаєм, царю,
 Завтра рано, як зоря засвѣтить
 Хто твôй зрадник, а хто вѣрный, царю!
 Як-що Бог дасть и судила доля,
 Запевняю незломимым словом,
 Що на завтра, до свитаня рано,
 Осѣдлаю свого вороного,
 Переїду крбзъ турецке войско,
 До шатра преславного их хана.
 И Мурата зарубаю мечем,
 Притопчу ногою ще невѣру,
 З єго пальця здойму ханьскій перстень,
 И тобѣ, мôй царю, подарую! —
 На сѣм словѣ хильнув чашу Милош,
 Потом нею в стол дубовый брязнув,
 Повернувся и з намету выйшов.

IV.

В ранцѣ-рано й свѣт ще не свитає,
 Як прокинувсь воєвода Милош,
 Вороного коника сѣдлає,

Та пôдводить до свого намету
И припина меч тяжкîй до боку.
Як узрѣли побратимы тее,
Посъдали вмить на дужих коней
И послались за побратом-другом.

Над'езджають до Ситницѣ рѣчки,
До Сажміѣ камянаго мосту;
Перебрались через мост щасливо,
Проѣзжають мѣж турецким войском,
Держачи wysoko вгору списы.
Думка в Туркôв: пôддаются Сербы!
И несутъ до хана добрѣ вѣсти.

Як зачув те хан могучій Мурат,
Диван-раду завзыва листами,
Та й пытае у неѣ порады:
Щож подати им на привитане,
Ой чи ногу, а чи руку бѣлу?

Диван-рада промовля до хана:
— Сором г'яврам подавати руку;
Подай ногу, най цѣлують в ногу,
Щоб були всѣ пôд ногами в тебе! —

На тÔм словѣ прибуває Милош,
Разом з ним обидва побратимы;
Прибуває, из коня зсъдає,
Дає єго Косовцеви й каже:

— Бережи-ж ты вороного пильно,
А я сам пôду в намет до хана
И єго там привитаю щиро,
Привитаю як хвалився вчора! —

От и входить у намет до хана;
Єго бачить хан могучій Мурат,
По килимѣ простягає ногу,
Та до него промовляє згорда:
— Злегка, злегка, Лазаревый джуро!
Не скаляй ще черевикôв в мене,
А цѣлуй в пôдошву та остроги!

Ой спалахнув, мов поломѣнь, Милош,
На Мурата хижим вовком скочив,
Сталевый меч выхопив из похвы

Й розплатав сливе¹⁾ на двоє хана;
З ôтхнув хан и слова не промовив.
А Милошъв меч блискоче, сяє.

Кладе трупом бусурменôв вражих;
Не встиг Милош до коня припасти,
Як скотилось голов сотень з десять.

Побратимы всѣ коней допали,
Та помчали по Косовом кôньми,
Съчуть Туркôв, в пень рубають вражих.
Свѣте-Боже, Господи м旤й милый!
Дзюрчить, ллєся вража кров рѣчками,
Страшно глянуть, подивиться страшно!
Блискавками мечъ сербскъ сяють,
Летять на дôл головы турецкъ:
Ой шаткують воеводы сербскъ,
Косять Туркôв мов траву зелену.

Зворушилась вся турецка сила,
Воеводам заступа дорогу;
Та не здужа заступить им проезд.
Пробивають шлях завзятцъ кôньми,
Зупинаютъ бѣля филь Ситницъ,
Щоб умыти змученъ обличя
И кробавъ сильнъ-дужъ руки.
Та, спочивши на хвилинку тутка,
Поспѣшають до царя Лазаря.

Аж ту нараз як покрикне Милош:
— Ох, и горе-ж, побратимы любъ!
Ой зостанусь зрадником я, вѣрный!
Я роэтив страшенного Мурата,
Та забув из пальца перстень зняти,
Щоб цареви на гостинецъ²⁾ дати.
Почекайте-ж коло рѣчки, братя —
Я вернусь ще у намет до хана,
Най не топчуть мою вѣрнѣсть щиру! —

На сѣм словѣ сѣв на вороного
И вернувся у турецкій табôр.
Ой, братам жаль покидати брата,
И собѣ за ним погнали кôньми.

¹⁾ сливе = майже, ²⁾ гостинецъ = подарунок.

На невѣрѣ ударяютъ боемъ,
 Пробиваютъ собѣ проѣздъ мечемъ
 До намету до Мурата-хана.
 Зупинивъ тутъ воевода Милошъ,
 З коня скочивъ, у намета вѣтъгає,
 Топче хана власною ногою,
 Его перстень изъ руки здѣймає.
 Налѣтаютъ бусурмены-Турки,
 Обступаютъ хмарою Милоша,
 Щобъ помстити хана Магомета.

Вытягає сталевый мечъ Милошъ,
 Бліснувъ же нимъ навѣту въ наметъ
 Й покотились головы турецкѣ.
 Дорубавъсь, на вороного скочивъ,
 И давай нимъ пробивать дорогу
 По Косовомъ, по кровавомъ полю,
 И от-отъ уже-б добитись краю —
 Ажъ єму тутъ горе-лихо тяжке!
 Бѣда лине, ненадѣйна скрута . . .¹⁾
 З горы-скелѣ летять Бусурмены,
 Застромляютъ ратища у землю.
 Ой чорнѣютъ ратища борами,²⁾
 Конь басуе³⁾ та на острѣ скаче.
 Ой наскочивъ, тай въ траву звалився,
 Списы острѣ пôдломили ноги!
 А Милошъ вѣдь него геть вѣдскочивъ,
 Ухопивъ у рухи списъ довжезныи,
 Та и давай нимъ натискати Туркѣ.
 Сѣче, коле, головы стинає,
 У крови весь по Косовомъ бродить,
 Та рубає Бусурменовъ вражихъ.
 З усѣхъ боковъ налѣтаютъ Турки,
 На Милоша ударяютъ боемъ,
 Нависаютъ хмарою, хапаютъ
 И за спину єму руки вяжутъ.

Ой доходитъ царю Лазу вѣстка,
 Що лягли три воеводы славнѣ.
 Що панъ Милошъ зарубавъ Мурата,

¹⁾ скрута=скрутна, нещасна година, ²⁾ бôр=лѣсъ, ³⁾ конь басуе=стаетъ дуба.

Та дѣстав велику собѣ яссу¹),
Аж звязали єму руки дужѣ.
Як покликне тодѣ гласом Лазарь:
— Ой чувайте-ж, орлики крылатѣ,
Всѣ хорунжѣ й воеводы славиѣ!
Завтра рано, як зоря засяє,
Гей ударим мы на Туркôв боем,
Переборем, перебемо вражих! —

Тай скликає воеводôв Лазарь,
З ними раду войсковую радить,
Розставляє й роздѣляє войско
Та до Вука промовляє словом:
— Любый затю, Бранковенку Вуче!
Веди войско за планину²) Шару,
Ой, як брязнутъ мечѣ й шаблѣ в поли,
Поспѣшайся нам у помоч стати;
Ты удар тым Бусурменам в плечѣ
И розбий их боюванем добрым! —

V.

Ой велике Лазареве войско:
Сорок тысяч доброго лицарства,
Як упали на тых Туркôв боем,
Полилася кров турецка степом.
В пень рубаютъ усѣх вражих Туркôв!
Пашѣв вѣсъм вже розбили в шматѣ,
Як з девятим завязлися битись,
Аж поляг старый Богдан-Юг в бою,
Коло него Юговенкôв девять,
Братôв девять, соколôв крылатых.³)

Наступає цетинський владыка,
За ним линуть Чорногорцѣ жвавѣ,
Шумлять вѣтром Босняки завязтѣ,
Сѣчуть Туркôв, до ноги рубаютъ;
Пашѣв вѣсъм вже розбили в шматѣ.
Як з девятим завязлися битись,
Аж ляг трупом цетинський владыка;

¹) яssa = утѣха, слава, ²) планина = полонина, ³) гляди „Смерть матери Юговенкôв“, читанка д. III. кл. ст. 207.

Полягло з ним усе славне вѣйско,
Лягли трупом Боснаки завзятъ.

Выступає тодѣ з вѣйском Лазарь,
Коло него ъде бан Страхиня,
За ним вѣйско як бы хмара суне,
Сорок тысяч лицарѣв завзятых.
Летять стрѣлы, гудуть списы острѣ,
Мечѣ, шаблѣ блискавками сяютъ,
Сѣчуть добре, Туркѣв в пень рубають.
Буються, буються, вже й заходить сонце,
Оточили, притиснули Туркѣв,
Аж до рѣчки обстутили тѣсно . . .
От-от-от розбѣ, знищить боем,
Переломить Муратову силу
Славне вѣйско лицарским завзятем . . .

Аж тут сталося лихо тяжке, горе . . .
Бранковенко царя Лаза зрадив.
Як побачив з полонины добре,
Що всѣ Турки полягають трупом,
Вывѣв вѣйска Вук дванайцять тысяч,
И у помоч став на руку Турка,
Воювати та свого-ж державця.
Тут-то трупом лягло славне вѣйско,
И скотилась голова царская,
Покотилась по травѣ зеленой,
Бережечком у Ситницю рѣчку.

Бан Страхиня тодѣ кинувсь з мечем
Сѣче Туркѣв, просѣка дорогу —
Его-ж Бог крив, що не має раны,
От, пробився, до Крушевця лине
В оборону славноѣ царицѣ,
В оборону Милѣци вдовицѣ,
Та Милоша любоѣ дружини,
Вукасовы молодоѣ панѣ,
Щоб в полон их не забрали Турки.

От прибув бан до Крушевця мѣста,
Милѣца в зустрѣч єму выходить,
Выходить и Милоша дружина, —
Закувала, мов зазуля в лузѣ:

— Ох и горе, нещаслива доля!
 Ой, деж наши лицаръ завзятъ?
 Розказав им правду всю Страхиня,
 Все щосталось на Косовом поли.
 А тымчасом взяли Турки Лаза
 Й понесли аж до Мурата хана.
 Тодъ каже Баязет завзятый,
 Що став в Туркѣв пановати ханом:
 — Ой Мурате, володарю славный!
 Перед смертью царя Лаза маєш,
 Пережив ты ворога своего. —
 Зачув тее хан турецкій Мурат
 Тай до Туркѣв обернувшись словом:
 — Мои Турки, яничары славнѣ!
 Слухайте-ж вы сына-Баязета,
 Вѣн вам буде матерю и батьком;
 Не лютуйте яничары-Турки,
 А що Милош мене свѣта збавив . . .
 Ой буває всѣляко у бою,
 В тѣм лицарство — кто кого поборе! —
 Те промовив и спустив дух тихо.
 Взяли Турки Лазаря й Мурата
 И поклали обох поруч в купѣ,
 А Милоша Лазареви в ноги . . .
 А Милѣца жалобница смутна,
 Пише лист до Баязета хана
 И в листѣ его благає, просить:
 — Ой дозволь менѣ, нещасной, хане,
 На Косове боєвище выйти;
 Там знайду я Лазаря могилу,
 Єъ змью дрѣбными слезами,
 И оплачу вѣрную дружину;
 Там знайду я воєводов славных,
 Що лягли у сѣчи головами;
 Ой дозволь их из собою взяти,
 Та в Крушевци поховати чесно. —
 Глянув хан, що удовиця пише,
 Прочитав и пише лист до неѣ:
 — Ой, Милѣцо, нерозважный жалю!
 Ты не бойся на Косове выйти,

Поглядати вѣрную дружину
 И всѣх сербских воєводôв славных,
 Що лягли у сѣчи головами.
 Знайдеш там их головы и трупы
 Й поховаєш, де сама бажаєш!
 Там нѣхто тебе не зайде, панъ. —

* * *

Вôдобрала отсей лист цариця,
 Прочитала, кличе хлопця джуру,
 Єму каже запрягти кариту.
 Сѣла панъ в кариту злотисту,
 Сѣла з нею й Вукасова гожа
 Й их слугинъ посьдали з ними;
 Й виѣзжають на Косове поле.

Боже-ж милый, всемогучій Боже!
 Туман сивый покрыв цѣле поле;
 Лежать трупы лицарскъ и коньскъ,
 Чорна хмара заступає сонце,
 И темнота степ широкій крыє.
 Ой здавалось, якбы глянув оком,
 Наче горы бовваньють купы,
 Купы трупу з юнакôв та коней;
 Затопила чорна кров все поле,
 Затопила всю траву зелену,
 И зовялу й збиту чисто коньми;
 Лежать в полі перебитъ списы,
 Без похвôв сторчать мечъ щербатъ,
 Та шаблюки, зломанъ, погнутъ,
 А що стрѣлы, немов прутє в лѣсѣ
 Усе поле всіяли, устлали;
 Лежать в полі тысячами конъ
 И юнаки, ранами покрытъ,
 Иржуть конъ, а юнаки стогнуть,
 Вовки выють, гайвороня кряче . . .
 Страшно глянуть, подивитись страшно!

Оттаке-то склалось, братя любъ!
 Через зраду и незгоду нашу
 Впало царство й батькѡвщина рôдна,
 Наша слава й вôльна воля щезла!

20. Лис Микита.

Иван Франко.

Царь Лев скликує з початком весни въче звѣрят; усе, що виє, гавкає и квакає, приходить первого дня. Перед царем Львом оскаржують звѣрят лиса Микиту, який своєю хитростею и обманом наборив много лиха — особенно серед курячого роду. Найбôльше скаржиться вовк Несытый на лиса Микиту. Лис Микита не прийшов на суд, тому царь Лев посылає медведя Бурмила по лиса (I. пѣсня).

Коли медвѣдь прийшов до лиса Микиты, лис веде его в вечер на мед у двôр Охрина; тут лежав товстий дуб, який зачав колоти Охрин та не скончив. У щелину дуба каже лис запхати медведеви лабы, а сам выбиває клин. Дуб зловив медведя за лабы, люде збѣглися и выбили медведя (II. пѣсня).

По сѣм высылає царь другого посла — кота Мурлику, того обѣцяє лис завести на мыши — а заводить у сильце наставлене на куну. Кота бют люде як и медведя. Аж третього посла борсука Бабая послухав лис и йде з ним до царя (III. и IV. п.).

Суд пôд проводом цапа Базилька засудив лиса на кару: повѣсити на смертельнôй вербѣ (V. пѣсня).

Шеста пѣсня.

1.

Слухайте-ж, як Лис Микита
Цупко, наче кôнь з копыта,
На брехню пустився й лесть!
Щоб лиш на гили не згинуть,
Не задумавсь кам'янъ кинуть
И на батька свого честь:

2.

— Цраю и весь чесний зборе!
Превелике, люте горе
По заслuzѣ бе мене!
За злодѣйство дам я душу,
Та одно злодѣйство мушу
Розказати вам страшне.

3.

Кôльканайцять лѣт вже тому,
Як мôй батько — де, в якому
Мѣсци, хто се зна? — напав¹⁾

Славный скарб царя Гороха.
Та добра єму нѣ троха
Скарб той клятий не придобав.

4.

Батько мôй — горда був штука;
Финансовая наука
Був єго любимый фах.
Льстив царю, мъняв все фарбу;
Щоб лиш стать министром скар-
Вон на се острився страх. [бу,

5.

Та ты, царю, хитрость скрыту
Проглядѣв, прогнав Микиту,
А министром стався Рись.
И пôшов мôй батько в пущу²⁾
И понѣс вон думу злющу —
Одомститися колись.

¹⁾ напав = знайшов, ²⁾ пуща == пустыня.

6.

пу щи скарб найшов заклятый,
И почав вон мърковати,
Щоб великий бунт пôднять,
Щоб царя зôпхнути з трону,
Славну-ж царскую корону,
Щоб Медведеви вôддать.

7.

Спôлку вон зôбрав велику ;
З листом шле кота Мурлику
До Бурмила : — Так и так,
Льва мы хотем скинуть з трону
Слиж ты царскую корону
Хочеш взять, пришли нам знак.—

8.

Ну, на вѣсть таку Бурмило,
Начеб що єго вжалило,
Схопився и сам прибѣг.
— Братье, — каже — я все з вами !
Або ляжем головами,
Або Льва завяжем в мѣх ! —

9.

Батько м旤й и Кот Мурлика,
Вовк, Бурмило и велика
Их рôдня, усѣ зойшлись,
И на бунт, на чорну зраду,
Братовбійчу, люту згаду
Всѣ вроично сприсяглись.

10.

Из околиць чужоземных
За Горохôв скарб-наемных
Мали вoйск навербувать ;
Я пôслухав всю их змову,
Про страшну єв основу
Став я пильно мъркувать.

11.

Я Бурмила хитру злобу
Добре знаяв ; єго особу
Непочесну и смѣшну

Став рôвнать з тобою, пане,
И кажу : Сей опуд стане
Нам царем ? Ну, батьку, ну !

12.

Энав ты скарб найти великій,
Та бѣда, коли владыки
Лѣпшого найти не вмѣв ;
Де Бурмило — царь народа,
О, прощай там, честь, свобода,
Сила й слава у звѣрѣв !

13.

И неначе голос з неба
Звав до мене : — треба-треба
Завязати зрадѣ рот !
Хоть той зрадник — батько твой,
При царю ты вѣрно стой !
Будь, Микито, патріот ! —

14.

Так розмърковавши гладко
Дожидав я, аж м旤й батько,
Як умовилася, знай,
Купка зрадникôв тых темных
На вербунок вoйск наемных
Рушить у сусѣдний край.

15.

Вже давнѣйше в переднôвку
Выслѣдив я ту крыївку,
Де м旤й батько скарб сховав ;
Ну-ж тепер безпроволочно
Выносити денно й нôчно,
Все до чиста я забрав.

16.

Невеликий час минає,
Аж м旤й батько повертає ;
Вже готове вoйско жде,
Лиш вербунок заплатити,
Генералôв назначити,
Хоть в огонь оно пôде !

17.

Не витав рôдню, домôвку¹⁾
Батько мôй, лиш у крыѣвку
Просто шасть — и обомлѣв!
Препуста — пуста печера,
Що була ще повна вчера!
Скарб усесь мов хто замѣв.

18.

Що вôn бѣга, шкряба, нюха,
Скарбу нѣ слѣду, нѣ духа!
Тут старый ума лишивсь!
Заскомлѣв немов на зубы,
Далѣ шнур найдовши грубый,
На гиляцѣ задусивсь.

19.

А Несытый и Бурмило,
Зрозумѣвши, що постигло
Батька мого, подались;
Страх — лояльнѣ поробились
И служить тобѣ пустились,
Зрадником оставсь лиш Лис.

20.

Днесь они — пôдпоры трону!
Я-ж, що спас царя й корону,
Батька своего погубив,
Пôд гилякою тут стою
И смерть бачу над собою.
Ну, повѣсьте! — я скônчив.

21.

Так то Лис в брехни був смѣ-
[лай],
Всѣ присутнѣ оставпѣли,
А сам Лев аж затремтѣв.
От оно що тутка скрыто!
— Дякую тобѣ, Микито —
А... той скарб... ты де подѣв?

22.

— На высокой Чорногорѣ,
Де Черемош воды скорѣ
По камъню вниз жене,
У Говерлѣ просто серця
Коло третього реберця
Є леговище скальне.

23.

Там лежить той скарб не-
[ткнутый],
Царю, твôй вôn мусить бути,
Я тобѣ єго зберѣг!
Жалко только, що нѣкому
Не вказав я стежки д'ньому,
Щоб по моїй смерти мôг...

24.

Лев не дав єму скônчити;
— Хто ту смѣє говорити
Що о смерти твоїй днесь?
Царске право є — прощати;
Зараз з него шнур той зняти,
Мы касуєм весь процес!

25.

— Бóльше маєш ты заслуги
Мѣж звѣрями, нѣж хто другій!
А грѣхи тѣ, що за них
Мав ты висѣть, правду рѣкши,
Не вартують торбы сѣчки
Супроти заслуг цѣнных.

26.

— Тôлько слухай: В добру пору
Ты зо мною в Чорногору
Завтра рушиш скоро свѣт;
Лиш я сам до сего льоха²⁾),
Де є скарб царя Гороха,
Буду знати тайный вхôд.

¹⁾ домôвка = дôм, ²⁾ льох = пивница, печера.

27.

— Царю—Лис сказав маркотъ
З радоъ душъ охотный [ныи¹]
Я з тобою йти в ту путь;
Та в предсмертну я годину
Слюбував, коли не згину,
За грѣхи покуту збуть.

28.

Пѣшки до святого Риму,
Вѣдтак аж до Русалиму
Слюбувався я пойти.
Як поверну, ясный пане,
Скарб тобъ ся весь дѣстане,
Найбогатшим станеш ты! —

29.

— Шож — Лев мовив — рѣч
[побожна!]
Слюбував — ломать не можна,
Тож иди й здоровый будь! —
Далѣ возных зве на згоду,
Щоб они всему народу
Выубили царскій суд.

30.

— Всѣм, кому на тѣм залежить,
Вѣдати о тѣм належить:
Царь по силѣ своих прав
З Лиса, званого Микиты,
Зволив всю вину здоймити,
И до ласки знов принял.

31.

— Хто-б смѣв Лиса попрѣкнути,
Лапою єго дѣткнути,

Чи позаочно хулить
На такого патріота,
Тому царь язык из рота
Вырѣзати повелить. —

32.

Ой, як вчув Медвѣдь, Мурлика,
Вовк той засуд — страх велика
Их досада обняла!
Зараз почали бурчати,
Далѣ рушила кричати
З ними рѣдня их цѣла.

33.

Але вже було за позно;
Лев из трону крикнув грѣзно:
— Хто там смѣє ще бурчати?
Га, то вы поганцѣ клять,
Що мене у власн旣 хатѣ
Сприсяглись замордувать?

34.

— Бач, якѣ святѣ та божѣ!
А в душѣ думки ворожѣ!
Лис вам на завадѣ став?
Але годѣ вже мантачить!²)
Будете тепер вы бачить,
Справедливостъ наших прав! —

35.

— Гей, берѣть Бурмила тута³)
И закуйте в добрѣ пута!
Вовка в дибы прикрутѣть,
И Кота звязѣть и прямо
Впрѣть в тюремну темну яму,
Де не блима сонця свѣт! —

Коли царь Лев освободив Лиса Микиту, Лис выбирається и прошу до Єрусалима. На приказ царя одпроваджує єго цѣлы царскій двбр аж до могилы. Заяць Яцуньо и Цап Базилько о, проваджують Лиса аж до дому; тут убиває Лис Заяця в свої

¹) маркотный = загрыженый, ²) мантачити = обманювати, ³) тута == ту

хатъ, а голову Заяця одсылає цареви замѣсть скарбу. Розгніваний царь оголошує, що Лис Микита вынятый зпод права (VIII пѣсня). За намовою Бабая ставиться Лис Микита вдруге перед лицем царя и своею хитростею и проворностею оправдується знов (IX—IX пѣсня). Щобы оправдатися и очиститися из усіх провин, вызыває Лис Микита Вовка Несытого, як заступця всіх покривденых, на двобой. Сей одбувається семого дня и за порадою малпы Фрузѣ выходить Лис побѣдником и царь Лев именує єго своим министром (XII пѣсня).

VI. ПОВѢСТЬ (РОМАН).

21. Захар Беркут.¹⁾

З историчної повѣсти з XIII. столѣття Ивана Франка.

На ясн旣й полянѣ було тихо, важко, сумно, немов посеред збору лежав дорогій всѣм мертвяк. Только Мирослава²⁾ хлипала голосно, утиряючи ряснѣ слезы, що котились по єї лиці. Нарештѣ она зблізилась до Захара и сказала:

— Батьку, що ви зробили?
— Те, що мусѣв зробити. Инакше було бы нечесно — вѣдовѣв Захар.
— Але ваш сын, ваш сын, що з ним буде?
— Що дасть Бог, доню. Та годѣ не плач! Пора нам думати о дѣлѣ. От вже Вѣз³⁾ до заходу клониться и готури⁴⁾ голосять в гущавѣ — ранок зближається. А ну, громадяне, ходѣмо братися до обороны, нѣ — до нападу, до послѣдної боротьбы з наїздниками! Тямте, яку я вѣдовѣв передав им. Ходѣм, най нѣхто не остається. И старѣ, и малї, кожде придається. Покажемо тым дикарям, що може громада.

З гомоном повстали Тухольцѣ⁵⁾ и повалили з ясної поляни під обрыв, оглядати дѣло майстрів — машини-метавки.⁶⁾ Ма-

¹⁾ Захар Беркут поважний гѣрняк в Тухольщинѣ, котрого там вважали якби патріярхом. Беркут значить скальний орел. Захар Беркут став на чолѣ Тухольцїв в борбѣ проти Монголів, котрѣ в 1241 р. хотѣли перейти Карпаты. В сїм уривку описується, як Тухольцї звалюють великий кам'янь, сторож, щоби загатити рѣку и затопити ворогів, ²⁾ Мирослава, донька, боярина Тугара, котрый зрадив Тухольцїв и станув по сторонѣ Монголів, ³⁾ Зоряна громада, звана також Великим Медведем, ⁴⁾ дикий когут, ⁵⁾ Поселенцї Тухольщини, гѣрськів околицї около Тухлї, ⁶⁾ машина до кидання кам'яня.

шины майже всюди вже стояли готовѣ, грубо збитѣ з сырого, грубого дерева, позверчованѣ и позбиванѣ кѣлками, алеж и робленѣ не на мѣць, а про хвилеву потребу. Та не до огляданя завзыав громадян Беркут. На хвилю только они спинилися коло машин а вѣдак купами йшли чимраз далѣ понад кручею, далѣ долиною, аж до того мѣсця, де тухольскій поток тѣсниною выпливав з долины и де край него стояв величезный камяный стовп четырехгранный, грубый и нахиленый над потоком, званый тухольским сторожем. Туды за проводом Захара и Мирославы спѣшила вся тухольска громада; молодцѣ несли на плечах довгѣ, грубѣ ялицѣ и драбины, дѣвчата величезнѣ вѣнки з листя и смерекового галузя, старшѣ несли довгѣ звитки шнурѣв и линв. Огнѣ в той сторонѣ погашено, щои ворог перед часом не доглянув, що тут робиться.

Звѣльна, осторожно, без шуму, мов тиха вода, почала спускатися громада крутыми стежками долѣв обривом в долину. Попереду сильный вѣддѣл оружноѣ молодежи, который лавою в три ряды став у долинѣ, зверненый до монгольского табору може яких тысячу кроков вѣдси вѣдаленого. Далѣ пошли молодцѣ з драбинами, шнурами и ялицями: драбины приставлено до обривов и по них легенько зсунено ялицѣ в долину. Дѣвчата передали свои вѣнки молодцям; им не слѣд було сходить в долину, де кождоѣ хвилѣ мѣг напасти ворог. Напослѣдок посходили до долу и старѣ з Захаром Беркутом и оглянувшись становище оружных и всѣ прилады, поспѣшили до тѣсницы, крѣз которую з шумом котив до долу свои чистѣ филѣ тухольскій поток.

Захар зупинився перед Сторожем и почав пильно дивитися на него. Тихо було довкола. Захар молився:

— Великій наш Сторожу! Ты, котрого дѣды наши уважали своим опѣкуном, котрого и мы шановали доси щорѣчными признаками. Три разы вже ты нѣч по ночи являвся менѣ в снах, немов то ты падаешь и придавлюєш собою мене. Я вѣрю, що ты добрий и ласкавий, а коли ты кличеш мене до себе, то я радью твому зазыву и радо пойду за тобою. Але коли и ты сам хочеш рушитися з свого одвѣчного стояння, то розбий, Господине, своим тягаром отсего поганого ворога, дѣтей Мораны,¹⁾ що знов нынѣ вкрыли благословенне твоє дѣдичество, тухольску долину! Зломи другій раз погану силу, так як зломив еї пер-

¹⁾ Морана = богиня смерти, дѣти Мораны = поганцѣ, Татары.

шій раз, коли могучою рукою розбив сесю скальну стѣну и дав водам протоку и даровав людям сесю прекрасну долину! Загати є є тепер назад, нехай згине горда ворожа сила, що тепер знущається над нами.

В той хвилі огненна блискавка з полудня к пôвночи роздерла темне небо и далеко в горах загуркотів гром.

— Так, се твой могучій голос! — сказав радосно Захар.
— А ну, дѣти, послѣдний раз ув'їнчайте сей святий кам'янь.

Чотыри молодці є вилезли на кам'янь и обвили єго вершок зелеными в'їнками. Знов загреміло в полудневої стороні.

— Воля єго, дѣти, — сказав Захар — обвивайте єго шнурами. А вы пôдкопуйте єго з долу, пôдкладайте пôдоймы. Живо, дѣти, живо!

Тихо, без стуку працювали десятки рук коло Сторожа. З горы обкручовано линвами и шнурами, з долу пôдкоповано єго основу, а в шпару, що показалась недалеко пôд землею, вкладано скосом ялици, щоби пôдважити кам'янь поперек тѣснины. Швидко справні молодці зробили всі потрібні приготовання, пôднимали драбини, попôдкладали грубе кам'яня пôдоймы.

— Береться за линви, всі, хто може тягнути! За пôдоймы, хлопці! — розказав Захар и вôдразу сотні рук принялися за дѣло.

— Далі, дружною силою! — крикнув Захар. — Тягніть, тягніть!

Гекнув¹⁾ народ з натуги, затріщали грубі пôдоймы, але кам'янь и не похитнувся.

— Ще раз дужше натискайте! — кричав Захар и сам принялася за линву. Захитався величезный кам'янь.

— Рушається, рушається, подається! — закричав радосно народ.

— Ще раз напирайте з усеї силы!

Ще раз гекнув народ и разом ослабло напружене шнуроб, величезный кам'янь рушився з свого мъсця и похитнувшись у воздусі, з страшеним глухим ломотом повалився до долу, поперек потока и тѣснини. Застогнала и затряслася тухольска долина вôд страшного удару и далеко перловими каплями бризнула вода потока и радосним голосним криком наповнили воздух Тухольці. Ворухнулася в своим таборѣ сонна монгольска

¹⁾ гекнути = гойкнути.

сила, заверещали вартовъ, загомонѣли начальники, забрящала збура, але за хвилю усе утихло. Монголы сподѣвались нападу, але Тухольцъ и не думали нападати на них. Они выконовали зовсѣм іншій напад.

Захар жваво, мов молодець, оглянув положене обваленого каменя. Камень упав так добре, немовбы вѣдьку був сюды припасований. Правда воды потока собою вѣн не загатив, бо тата плыла глубшим корытом, але ось уже тухольскъ молодцъ двигали на друках великъ плиты, а другъ вычищували дно потока вѣдь намулу и круглого камъня, щобы зовсѣм щѣльно замурорвати водѣ прохѣд.

— Живо, дѣти, живо! — заохочовав Захар, стоячи над потоком и допомагаючи в роботѣ то своею радою, то руками. — Затикайте, замуровуйте поток, поки ще вода не прибула. В горах знать дощъ впали великъ, живо прибуде повѣнь, а тодѣ трудне було бы наше дѣло. А стѣну вывести треба рѣвно з отсими обрывами заввишки, — побачимо, що вдѣє сила Джингисхана проти силы воды.

Робота йшла живо. Живо поток був зовсѣм замурований. Гнѣвно закрутилася виром на мѣсци спѣнена вода, мов не сподѣваючись, що се єї спиняють на бѣгу. Люто плыснула филя о величезный камънь, кинулась була пôдгryзати спôднѣ, на днѣ покладенѣ плиты, шукати мѣж ними проходу, але все було дармо, всюды камънь тай камънь щѣльно стисненый и збитый в одну могучу стѣну. Заклекотѣла вода. Порушилася у всѣм своим руслѣ и стала зачудована, спокойна на вид, але з гнѣвом нуртующим у своїй хрустальнѣй глубинѣ. Але нѣ, запора стояла на мѣсци зимна, гладка, горда в своїй неподвижности, непоборима. Пильнѣ руки Тухольцѣв раз-в-раз скрѣпляли єї, на-валюючи камъня на камъня, плиты на плиты, споюючи их липкою, непромокаючою глиною. Мов нова, всемогучою волею здвигнена скала, пôднималася камяна гать все выше и выше пôд руками Тухольцѣв. Оружнѣ молодцѣ давно вже покинули свое становище в долинѣ, лицем до монгольского табору и промѣняли луки та топоры на дручки и молотки до оббиваня камъня. Радосно глядѣв Захар на их роботу и на их дѣло; в єго очах свѣтилася певнѣсть побѣды.

А в том на сходѣ, над монгольским табором, кровавою луною розжеврѣлися хмары. Свитало. Рожеве свѣтло облило вы-

сокій шпиль Зелеменя¹) и сыпалося искрами чим раз низше. Далѣ хмары розступилися и звѣльна, мов боязко выкотилося сонце на небо и глянуло на Тухольцѣв, що кончили свою роботу. Повный щироѣ радости глянув Захар на схôд, промовляючи поднесеным голосом:

— Сонце, великій, преясный володарю свѣта! Одвѣчный опѣкуне всѣх добрых и чистых душ! Глянь на нас! Бач, на нас напав дикій народ, що понищив наши хаты, зруйновав наш край, вырѣзав тысячѣ нашего народу. В твоѣм имени стали мы з ним до смертельного бою и твоим свѣтлом клянемся, що неодступимо до послѣдноѣ хвилѣ, до послѣдного вѣддыку нашего. Поможи нам в тѣм страшнѣм бою! Дай нам твердость, вмѣлостъ и згоду! Дай нам не злякатися их силы и вѣрити в свою силу! Дай нам згодою и розумом побѣдити нищителїв-ворогов! Сонце, я покланяюсь тобѣ, як дѣди наши тобѣ покланялися и молюсь до Тебе всѣм серцем: дай нам побѣдити!

Вон замовк. Слова его горячѣ, могучѣ тремтѣли в свѣжом раннѣм повѣтрю. Слухали их не толькo Тухольцѣ. Слухали их горы и подавали их вѣдгомон вѣд плаю до плаю²). Слухала их сперта хвиля потока и мов надумавшия покинула битися о камяну гать и повернулася назад.

22. Полковник Шрам у Хмарищу.

З историчної повѣсти „Чорна Рада“ Панталеймона Кулѣша.

По веснѣ 1663. року двох подорожных верхи на добрых конях зближались до Київа з Бѣлогородського шляху. Один був молодий собѣ козак, збройний як до вѣйни; другій по одежи и по сивої бородѣ сказать бы пôп, а по шаблюци пôд рясою, по пистолях за поясом и по довгих шрамах на виду³) старый козак. Конѣ в них потомленѣ, одежа и тороки⁴) позапылюванѣ: зараз було знати, що єдуть не з близька.

Не доїздячи верстов зо двѣ, чи зо три до Київа, взяли они у лѣву руку тай побрались гаєм по кривої дорожцѣ. И хто толькo бачив, як они з поля повернули в гай, усяке зараз думисялось, куды они простують. Крива дорожка вела до Череваневого хутора Хмарища. А Черевань був дуже грошовитий

¹) Зелемѣнь, гора недалеко Тухлѣ, ²) Плай = стежка в горах, ³) вид = лицо, ⁴) тороки = ременѣ коло сѣдла.

та веселый пан из козацтва, що збогатилось за десятилѣтню вѣйну. Рѣч тут про Богдана Хмельницького.¹⁾ От тодѣ то й Черевань доскочив собѣ несчисленного скарбу та посля вѣйни и съв хутором²⁾ коло Київа.

Було се над вечер. Сонце свѣтило стиха, без жары и любо було поглянути, як оно розливалось по зеленых вѣтках,³⁾ по суковатих, мохнатых дубах и по молодой травицѣ. Пташки спѣвали и свистали усюды по гаю так голосно та гарно, що все кругом неначе усмѣхалось. Подорожнѣ були якосъ смутнѣ. Нѣхто-б не сказав, що они єдуть у гостѣ до веселого пана Череваня.

Отже они вже и під Хмарищем. А те Хмарище було окрите гаями, справдѣ наче хмарами. Кругом обняла єго рѣчка з зелеными плавами,⁴⁾ лозами и очеретами. Через рѣчку йшла до ворот гребелька. А ворота в Череваня не простѣ, а дѣдичѣвскѣ. Замѣсть ушул⁵⁾ рублена башта під гонтовым щитом и під баштою вже дубовѣ ворота, густо вѣд верху до низу цвяхованѣ.⁶⁾ Бувало тодѣ у ту старовину таке, що и в день и в ночи сподѣвайсь лихого гостя. Так над воротами у баштѣ було й вѣконце, щоб роздивитись перше, чи впускати гостя до господы, чи нѣ. Над щитом — островерхій гребѣнь з дубових верхов, а округ хутора — годящій вал.

Підѣхавши під браму, гостѣ почали грюкати шаблею в цвяхи. По гаю пішла луна,⁷⁾ а в хуторѣ не озыдавсь нѣхто; та вже не скоро хтось за воротами почав кашляти и стало чути, як щось або старе або недуже береться в баштѣ по сходах до вѣконця, лѣзе тай гуторить само з собою.

— Враг єго — каже — знає, якій тепер люд настав! Приїде ка' зна⁸⁾ що, ка' зна звѣдки тай грюкотить, мало ворот не розломить. А як бы роков пятнайцять або двайцять назад! Так усяке сидѣло на Українѣ тихо та смирно, наче пчола в зимовнику. Ге, то-то бо! Ох Боже правый, Боже правый!

— Се Василь Невольник — каже тодѣ старшій. — Однаковий и досѣ.

¹⁾ Богдан Хмельницькій стояв на чолв повстання України проти Польщѣ. Вѣйни тривали од 1648—1657 р. и закончилися андрющівскою умовою, ²⁾ заложив господарство, ³⁾ вѣти = галузя, ⁴⁾ плав = низкій напливовий берег, ⁵⁾ ушул = стовп, до якого прикрѣпленї ворота, ⁶⁾ цвяхованѣ = по-вывибанѣ цвяхами, желѣзными клинцями, ⁷⁾ луна = вѣдгомон, вѣдголос, ⁸⁾ ка' зна = кат знає.

— Хто там грюкає, наче у свои ворота? — пытає Василь Невольник крізь віконце.

— То гдѣ тобѣ розпитовати! — озвався пôп. — Бачиш, що не Татары, то и впускай.

— Боже мôй правый! — аж скрикнув Василь Невольник — та сеж Паволоцкій¹⁾ Шрам!... Не знаю, чи одчинати ворота, чи перше бъгти до пана.

— Одчини перше ворота — озвався Шрам — а потом бъжи собѣ куды хочеш.

— Правда, правда, добродѣю мôй любый! — каже старий клюшник тай почав испускатися у низ, усе таки розмовляючи сам из собою. — Гора из горою не зайдеся, а чоловѣк з чоловѣком зайдеся. Ох, не думали мои старѣ очи вбачити пана Шрама!

От одчинились ворота. Полковник Шрам из сыном (той молодий козак був єго сын) схилившись в'їхали. Василь Невольник з великої радости не зінав, що и робити; кинувсь до Шрама и поцѣловав єго в колѣно. Далѣ до сына:

— Боже правый! Боже правый! То се твôй Петрусь! Орел, а не козак!

Петро нагнувшись из сїдла и поцѣловались из Василем Невольником.

— Орел, а не козак! — каже знов Василь Невольник. — Що, якбы таких друзяк приплило хоч двѣ чайки до Кермана,²⁾ як я пропадав там у неволї? Ох, Боже правый! далась менѣ та проклята неволя добре знати, не забуду єї до вїку!

Справдѣ Василь Невольник був собѣ дѣдуся такій мѣзерний, мов зараз только з неволї выпущеный: невеличкій, похильй; очи єму позападали и наче до чого придивляються, а губы якось покривились, що ты сказав бы: в ôн из роду не смѣявся. У синьому жупанкови, у старых полотняных шароварах — тай те на йому було мов позычине.

Петро, старого Шрама сын, скочив на землю и взяв в ôд пан-отця коня.

— Веди нас, Василю, до пана — каже полковник Шрам. — Де в ôн? Чи в свѣтлицi, чи в пасъцѣ? У него здавна була охота до пчолы; так тепер певно вже пасъчникує.

¹⁾ Паволоцкій = в города Павлочи, ²⁾ Кермань = турецка крѣпость, де сидѣли увязненї невольники.

— Еге, добродѣю — каже Василь Невольник — благую часть избраў собѣ пан Черевань. Нехай єго Господь на свѣтѣ подержить! Мало куды й выходить из пасѣки.

— Ну, та вже-ж вѣд людѣй ище не вѣдцурався? Чи може справдѣ зробивсь пустынножителем?

— Єму од людѣй одцуратись?! — каже Василь Невольник.
— Та єму й хлѣб не пôде в душу, як бы єго людѣ покинули. У нас и тепер не без гостей. Побачиш сам, що в нас за гость тепер у Хмарищи.

Та вѣдчинивши у пасѣку воротця, дѣдуясь и повѣв Шрама попод дерева.

* * *

Щож то був за Шрам такій и як се вон був разом поп и полковник?

Був вон сын Паволоцкого попа, по прозвищу Чепурного, учився в київской Братской школѣ и вже сам выйшов був на попа. Якже пôднялись козаки з гетьманом Остряницею¹⁾, то и вон устряв до козацкого войська; бо горячій був чоловѣк Шрам и не всидѣв бы у своїй парафії, чуючи, як иллється рôдня єму кров.

Де пробував, де тинявся попович Паволоцкій Шрам десять років вѣд Остряницѣ до Хмельницкого? Про се богато треба бы було писати. Сидѣв вон зимовником серед дикого степу на Низу²⁾, взявши собѣ жѣнку бранку Туркиню и проповѣдовав вон слово правди Божої рыбalkам и чабанам запорожским; побував вон на полі й на морю з Низовцями³⁾, видав не раз и не два смерть перед очима тай загартовався у воєнном дѣлѣ так, що як пôднявся на Ляхов Хмельницкій, то мав з него велику користь и пôдмогу. Нѣхто красше него не ставав до бою . . . У тих то слuchаях пошрамовано єго здовж и впоперек, що козаки, як прозвали єго Шрамом, то й забули реєстрове⁴⁾ єго прозвище. И в реєстрах то, коли хотите знати, не Чепурним єго записано. Било козацтво у ту войну на те, що або пан, або пропав, то не кождый писався власним прозвищем.

Отже минули, мов короткѣ свята, десять років Хмельницины. Вже й сыни Шрамовѣ пôдросли и допомагали батькови

¹⁾ Остряниця робив повстане против Польщї, ²⁾ Низ = землї над нижним бѣгом Днѣпра, ³⁾ Низовцѣ — козаки, ⁴⁾ реєстрове = записане в реєстрѣ, списѣ.

у походах. Два полягли пôд Смоленьском; остався тôльки Петро. Іще таки й пôсля Хмельницкого нераз дзвонив старый Шрам шаблею; далъ, почуваючись, що вже не служить сила, зложив из себе полковництво, постригся у попы тай почав служити Богови. Сына посылав до вôйскового обозу, а сам знав одну церков. Вже — думав — Украина заживе громадским розумом.

Колиж дивиться, аж изнов не гаразд починяється на Українъ. Свары та чвары и вже гетьманьскою булавою почали грatisя мов цѣпком. Повернулося у старого серце, як почув, що ко-зацка кров иллється понад Днѣпром через Выговського¹⁾ и че-рез навѣженого Юрася Хмельниченка, що одержав пôсля него гетьманованє; а як досталась вôд Юрася булава Тетеръ, то в ôн аж за голову вхопився. Чи молиться, чи Богу служить — одно в него на думцѣ: що ось погибне Украина вôд недруга отчины. Було чи выйде серед церкви з наукою, то все одно мирянам править: „Блюдѣтесь, да не поробощенъ будете; стере-жѣтесь, щоб не дано вас изнов Ляхам на поталу!

Як же вмер Паволоцкій полковник, що послѣ Шрама уряд держав та збийшлась рада, щоб нового полковника выбрати, в ôн выйшов серед рады у поповской рясъ тай каже:

— Дѣти мої! Наступає страшна година: перехрестить ма-бути нас Господь изнов огнем та мечем. Треба вам тепер такого полковника, щоб знав, де вовк, а де лисиця. Послужив я Укра-їнъ з батьком Хмельницким, послужу вам, дѣти, ще й тепер, коли буде на те ваша воля.

Як почула се рада, то так и загула в ôд радости. Зараз окрили Шрама шапками, вôйсковыми корогвами, дали єму до рук полковницкѣ клейноды, вдали з гармат тай став пан-отець Шрам — полковником.

* * *

Скоро увôйшов Шрам в пасъку, ще не помолились и свя-тому Зосимови²⁾, що стоить по пасъках, як слухає — у Че-реваня щось играє.

- Е, та се в вас и бандура!
- Та ще чия! — каже Василь Невольник.
- Так се у вас Божій Чоловѣк? — спытав тогдѣ Шрам.

¹⁾ Выговській = гетман по Богданѣ Хмельницкому, ²⁾ Святий Зосим = опекун пасък.

— А то хтож бы так заграв, як не вон? Такого кобзаря не було, та може вже и не буде меж нашим козацтвом.

Идуть они, аж бандура заговорила голоснѣйше. Оддалеки — так наче сама з собою розмовляла, а тут и голос почав підтяговати до неї. Гляне Шрам, аж сидить на травѣ під липою и Божій Чоловѣк и Черевань.

Звався Божим Чоловѣком слѣпий старець кобзарь. Темний вон був на очи, ходив без чобот, а грошей носив повнѣ кишенї. Щож вон робив з тими грѣшми? Викупляв невольників з неволї. Іще до того знав вон лѣчити усякѣ болѣсти и замовляти раны. Може вон помагав своїми молитвами над недужим, а може и своїми пѣснями; бо в него пѣсня лилась як чары, що слухає чоловѣк и не наслухається. Зате то и поважали єго козаки, як батька, и хоть бы, здається, попросив у кого остатню свитину з плечей на викуп невольника, то и ту єму оддав бы всякий.

Тепер вон розпочав смутну думу про Хмельницького, як умирав козацькій батько:

— Ой настала жаль-туга та по всѣй Українѣ...

Не один козак гôрко плаکав од сеї думки, а Черевань только похитовавсь, гладючи черево; а щоки — як кавуны: смъявсь од широго серця. Така була його вдача.

Полковник Шрам, стоячи за деревом, дивився на них обох. Давно вже вон не бачив свого смѣшливого приятеля. И хоть бы крышечку перемънився Черевань! Только лисина почала більше вилысковатися. А в Божого Чоловѣка довга, до самого пояса, борода ще красше процвila сѣдинами; а по виду дѣдуясь просияв якимсь свѣтом. Спѣваючи пѣсню, вѣд серця голосити и до плачу доводить, а сам підведе в гору темнѣ очи, наче бачить таке, чого видюющій з роду не побачить.

Слухав єго Шрам довго, а далѣ вийшов изза дерева тай став напротив Череваня. Як схопиться м旣й Черевань: — Братъку! — каже (бо трохи картавив¹), — чи се ты сам, чи се твоя душа прилетѣла послухати Божого Чоловѣка?

Тай обнявсь и поцѣловавсь из Шрамом, як і з рѣдним братом.

Божій Чоловѣк и собѣ простяг руки, як зачув Шрамов голос.

— Бувайте — каже, — здоровъ, пане полковнику, чули мы, як Господь наустив²) тебе взятись изнов за козакованє.

¹⁾ не вимовляв правильно слів, ²⁾ наустив = порадив, навѣв на добру дорогу.

— Яким же, бгате, отсе случаєм? — пытає знов Черевань.

Шрам одвѣтовав, що йде на прощу до Київа тай спытав у Божого Чоловѣка:

— А тебе, дѣду, звѣдки и куды Господь несе?

— В мене, — каже, — одна дорога по всему свѣту: Блаженнѣ милостивіѣ, яко тіѣ помилованї будуть . . .

— Так, батьку м旣й, так добродѣю! — перебив єму Василь Невольник. — Нехай на тебе так Господь зглянеся, як ты на мене зглянувся! Три роки, як три днї, промучивсь я в проклятй неволї, на турецкїй каторзї¹⁾, на тых безбожных галерах²⁾; не думав уже бачити святоруського берега. А ты выспѣвав за мене сто золотих червоноїх; от я и знов мъж хрещеных миром, и знов почув козацькую мову!

— Не менѣ дякуй за се, — каже Божій Чоловѣк, — дякуй Богу та ще тому, хто не поскупився выкинути за тебе з череса сотню дукатів.

А Черевань, слухаючи, только радѣв та смѣявся.

* * *

Свѣтлиця в Череванія була також, як и тепер буває в якого заможного козака, що ще за лѣпших часів дѣд або батько збудовав. Сволок³⁾) гарный, дубовий, штучно покарбованый и слова з святого письма вырѣзованї; вырѣзано: и хто свѣтлицю збудовав и якого року. И лавки були хорошੀ, липовੀ, та ще и килимцями позастелянї. И стол и божник з шитым рушником округи и все так, як и тепер ведеся. Одно только диво було в Череванія, якого вже тепер нѣгде не узриш. Кругом стѣн були полицї; а на тых полицях срѣбнї, золотї и кришталевੀ кубки, коновки, фляшки, тацы и всяка посудина, що то на войнѣ поздобувано. Ще по стѣнах висять шаблї, старосвѣтскї сагайдаки⁴⁾ татарскї, нѣмецкї гаркебузы⁵⁾), стелевੀ сорочки, шапки-сисюрки, що вкриють тебе желѣзною сѣткою и нѣяка шабля не вѣзме.

Дѣстстав Черевань из полички збан, прехимерно з срѣбла вилитый и що то вже за преукрашеный! Не жаловав грошей для пихи и потѣхи. По боках бѣгли босонож хлопята, — иньше

¹⁾ каторза = турецкїй корабель, на яком звичайно весловали невольники, ²⁾ галера = малый турецкїй корабель, ³⁾ сволок = геренда, ⁴⁾ сагайдак = похва на лук и стрѣлы, а також и на сам лук, ⁵⁾ гаркебузы = пушки.

и в бубен бє; з верху сидѣв, мов живый грецкій божок Бахус. Тым то Черевань и звав сей збан „божком“.

— Шкода менѣ, дѣдусю, твоєъ темноты, — каже кобзареви. — Ось, на лиш, налапай, яке тут диво. Сего божка я у Польщи собѣ доскочив.

— Суєта суєтствій — каже той усмѣхаючись.

— Так отсей чортик зовеся в тебе божком? — пытався Шрам.

— Нехай вон буде й чортик — одвѣтує Черевань, — только кажуть, що в старовину у Греков... Був народ Греки, так, примѣрно, як мы тепер қозаки — нарїд непобѣдимый, от що!... Так у тых то Греков сему божку, кажуть, була велика честь.

— А в тебе вже не така? — пытає Шрам.

— Нѣ, каже, на мене вон не нарѣкати ме, а от, коли бы вы его не зневажали.

И дѣстав мальовану тацу, срѣблом ковану. От на таку то тацу поставив Черевань пять кубків тай почав наливати меду з того божка.

— Ну, брате, — каже, повеселѣвши, Шрам, — загадаюж я тебѣ про твого божка загадку: „Стоить божок на трох ножках — король каже: „Потѣха моя!“ Краля каже: „Погибелъ моя!“

— Як, як? — пытає Черевань; — король на трох ножках, а краля каже: погибелъ моя?

— Не король, а божок на трох ножках, як от и твой. Король значить — тѣло, а краля — душа.

Тут увѣйшла до гостей Череваниха, жѣнка росла, пряма. Підойшла до Шрама під благословене.

— Так, отсе, каже, вы на прощу, пане Шраме? Святе дѣло! От, моя дружино; — обернулась до чоловѣка, — от як добрѣ люде роблять, аж из самоѣ Паволочи идуть молитись Богу. Мы під самым Київом, а ще не були сю весну и одного разу у святих угодників. Аж сором! Вжеж як хочеш, а у мене на завтра ридван вже наготовленый.

Була позна пора, гостѣ уклались на спочинок. На другій день Черевань и гостѣ и дѣдусь — всѣ выбралися на прошу до Київа.

23. Несподіванка.

З повѣсти Виктора Гіго „Нуждаръ“ — перевѣв И. Франко.

Іх було 3500. Они творили фронт довгій на чверть кільометра. Се були люде велитнѣ на конях колюсах. Було их 26 шкадронов, а за собою мали для пôдмоги дивизію Лефебир-Денует, 600 добророзумних жандармов, стрѣльців гвардії числом 1197 людей и пікинерів гвардії числом 880 людей. На них були шоломы без грив и панцирь з кованого желѣза, пистолеты в шкобряних похвах при сѣдлѣ и довгій шаблѣ. Вранцѣ вся армія подивляла их, коли о девятой при музыцѣ, що грава арію *Veillons au salut de l'empire* (*Дбаймо про цѣлобстю цѣсарства*), надойшли збитою колюмною з одною батерією при боцѣ, а з другою бѣля их осередка и розвернулися двома рядами межи гостинцями Женаппа и Фришмонта, а потом заняли мѣсце для битви в той могутній другої линії, так мудро уложеній Наполеоном, яка маючи на своим краю леворуч кирасіеров Келлермана, а на своєму краю праворуч кирасіери в Милгода, мала, так сказати, два желѣзнѣ крыла.

Адютант Бернар завѣз им цѣсарський наказ. Ней добув шпаду и станув на чолѣ. Величезнѣ шкадрони рушили з мѣсця.

Се був страшний вид. Уся та кіннота з пôднятими шаблями, розпущенными на вѣтер хоругвами, мов один чоловѣк, з точностею бронзового тарана, що проламує стѣну, зйшла из взгірья Бель-Алліанс и спустилася в страшну долину, де впало вже столько людей, и щезла вся в димах. Выйшовши з них, она появилаася на другом боцѣ долини, все суцільна й стиснена, и скорым тропом поперек хмары выстрѣлоб з рушниць, що пролѣтали понад нею, почала пôдйматися на страшну болотяну похилобстю высочини Мон-Сен-Жана. Они їхали в гору важкѣ, грознѣ, безстрашнѣ. В хвилях, коли не було чути вистрѣлоб мушкетов та гармат, чути було их колюсальний тупот. Две дивизії їхали двома колюмнами, дивизія Ватіє з правого, а дивизія Дельорда з левого боку. Здалека можна було побачити, як вершок высочини оперезують два величезнѣ сталевѣ вужї. Они перелетѣли через поле битви як чудесна поява.

Нѣчого подобного не бачено од часу здобуття великої редуты пôд Москвою через тяжку кавалерію. Мирата ту не булс, але був Ней. Здавалося, що вся та маса зробилася потвою и мала лиш одну душу. Кождий шкадрон звивався и надувався

як перстень полипа. Их видно було крбзъ густый дым, якого хмара прорывалася тут и там. Сумъш шоломов, криков, шабель, шаленых подскоков коньских задов при грохотѣ гармат та ревѣ войскової музыки, се був страшный голос унятый дисциплиною. В ядрѣ блискотѣли панцирѣ мов луска дракона.

Се оповѣданє описує подѣль не подобнѣ до подѣй инших вѣків. Мабуть щось подобне являлося людям у старых орфичных епопеях про кентавров, пѣв мужа а пѣв коней, тых титанов з людскими лицями и коньскими грудьми, яких гальоп грозвив Олимпови, страшных, незранимых, высоких, богов и звѣрів у раз.

Дивним збѣгом чисел тых 26 шкадронов мало вдарити на 26 баталіонов. Поза верхом площѣ, під заслоною замаскованої батерії ждала на них англійска пѣхота, уставлена в 13 квадратов, по 2 баталіоны в однѣм, и в двох линіях, в першой 7, а в другої 6. Они стояли з кольбами на плечах, спокойнѣ, нѣмѣ, недвиженѣ, ждучи того, що мало надйти. Они не бачили, кирасіеров, а кирасіеры не бачили их. Чули тольки переход сеѧ хмары людей. Чули чим раз голоснѣйше тупот трьох тысяч коней и мѣрове стуканє копыт у скором тропѣ, хрустнє панцирів, брязкот шабель и щось мов великий грбзный подув. Стояла страшна мовчанка, потом нараз на вершку згбря показався довгій ряд піднятых рук, що потрясали шаблями, потом шоломы, трубы, стяги и 3000 сивоусых голов закричали: „Vive l'empereur!“ (Най жиє цѣсарь!) Вся та коннота навалилася на площе з гуком подобным до землетрясеня.

Нараз сталося щось трагичне. Лѣворуч англійскої а праворуч нашої линїї чоло колюмни кирасіеров зупинилося з проразливим вереском. Доѣхавши до вершка сугорба в розгонѣ, обнять фурію, в невздержнѣм бѣгу для знищеня квадратов и гармат, кирасіеры побачили межи Англіїцями и собою рѣв, яр. Се була вивозова дорога до Оены. Хвиля була страшна. Яр був перед ними несподѣваный, широко розявленый, з майже прямыми берегами перед коньскими ногами, глибокїй на два сяжнѣ мѣж двома берегами. Другій ряд попихав первих, третій ряд попихав других. Конѣ ставали дуба, кидалися в зад, падали на хребты, дригаючи ногами в повѣтрѣ, перевертаючи та дусячи ѣздцїв. Не було способу вернутися, бо цѣла колюмна летѣла мов стрѣла. Сила, якої набрали они для знищеня Ан-

глійцъв, нищила их самых. Невмоля яруга не могла перепустити их доти, доки є є всю не заробняли своими трупами. Конѣ и ъездцъ валилися в сумѣш, гнетучи однѣ других, творячи страшенну купу мяса в дебрѣ, а коли вся яруга заповнилася людьми та коньми, решта перейшла по нѣй. Майже третина бригады Дюбуа згила в той пропасти...

24. Микола Джеря.

З повѣсті Ивана Левицкого. — (Частина III. роздѣлу.)

Бурлаки¹⁾ выйшли на гору, глянули з горы на сахарнѣ²⁾) и им стало веселѣйше на души. Постія смердячоѣ казармы, постія смроду од гнилоѣ маласы, од горѣлых костей, од дыму и чаду на сахарнях, свѣт божій як бы смѣявся до них зеленою весняною травою, синим небом та чистым полевым повѣтрем. Бурлаки ишли та ишли, минали здоровѣ села, хуторы, минали багато сахарень, минали лѣсы и ярки. В селах часом принимали их люде на ноч, але бѣльше приходилося им ночовать на дворѣ під корчмами, або в корчмах. Они вже минули Чигиринщину. Лѣсом стало менше, только по долинах простягалися невеликѣ байраки³⁾). Горы и долины зробновалися. Села були чим раз рѣдше, а далѣ перед ними розослався (розпростерся) широкій степ, широкій на всѣ боки, як далеко мож було збагнути оком. Они ишли день, ишли два и не бачили нѣ одного села, нѣ одного хутора по дорозѣ. Молода трава ясно блищала на весняном сонци. Межи травою купами жовтѣли круглѣ квѣтки кульбабы, на небѣ крутились птицѣ и щебетали в широком просторѣ. На бурлак повѣяла широким крылом золота воля, воля од усякого лиха, од усякого безталаня, од усякого страху перед паном, жидом, перед панщикою та рекручиною⁴⁾.

— Господи, як тут просторо, як тут широко — промовив Микола — от бы де сковатися у якому небудь ярку од всѣх наших ворогов.

— Тут уже нас не знайде Бжозовський и не присилує робити панщину! — обозвались бурлаки.

Бурлаки звернули в яр на одпочинок. В том ярку вилася невеличка рѣчечка и ховалася далеко, далеко мѣж горбами. По-

¹⁾ бурлака = вандробник, ²⁾ сахарня = цукроварня, ³⁾ байрак = корчъ,

⁴⁾ рекручина = побобр до войска.

над рѣчкою зеленѣли густѣ очереты, як далеко мож було кинути оком. Декуды межи очеретами и шуваром блищали невеличкѣ плеса воды як зеркала, а кругом плес стояв ровною стѣною густый шувар. На дворѣ вечерѣло, на заходѣ небо почервонѣло и запалило огнем розкиданѣ, легенькѣ хмарки. И степ и шувар облились рожевым свѣтлом.

Бурлаки посьдали над водою, намочили житнѣ сухарѣ и почали вечеряти. Они були потомленѣ. Нѣхто з них и слова не промовив. Велика тиша, рожевый свѣт по зсленому степу замутив и без того их смутнѣ душѣ.

Сонце сѣло. Почало смеркати. Микола назгрѣбав торѣчного сухого шувару, сухоѣ травы и розпалив огнище. Бурлаки полягли кругом огнища на своих свитах¹⁾ и дрѣмали. На далеком плесѣ крикнула качка, зашелестѣла в шуварѣ, збила крылами воду и перенеслася над огнем як грудка чорної землї. Крик завмер и весь степ знов нѣбы завмер в снѣ.

Бурлаки почули легкій шелест в шуварѣ, недалеко од огнища: щось ишло до них. Ход був людскій, трава шелестѣла під ногами. Людина увойшла в ясный кружок, якій розкидовав огонь. Заблищала червоноватым свѣтлом чиясь голова, а далъ забѣльло лицѣ з чорними вусами. Просто до них ишов якісь чоловѣк в чорній старой свитѣ, в подертой шапцѣ, з торбиною²⁾ на плечах.

— Добрий вечер вам, люде добре — промовив чоловѣк. — Чи приймете мене до себе на нôч?

— Доброго здоровля! — тихо й знехотя обозвалися бурлаки, повернувши до того чоловѣка головы — сѣдай, чоловѣче, коло огнища та грѣйся, коли хочеш. Ми й самѣ думаємо ночовати просто неба на землї.

Чоловѣк сѣв на порожнім мѣсци коло огню и поклав торбину коло себе. Огонь блиснув на його лицѣ и проти огню заблищали його чорнѣ, швидкѣ очи, якѣ бѣгали разом по всѣх бурлаках, немов бы вон дивився разом кождому в очи. Короткій, круглій як картофля³⁾, нôс, коротке лицѣ, чорнѣ бровы и блискучѣ, круглѣ, як терен очи, острѣ, маленьке подбороде — все то показувало в нѣм чоловѣка швидкого, проворного, навѣть хижого. Його голова, прикрыта чорною, подертою шапкою, нага-

¹⁾ свита = верхній кабат, ²⁾ торба = тайстра, кобѣлка, ³⁾ картофеля = крумплѣ, бульба.

довала нôчну хижу птицю, птицю з коротким носом, з круглими очами. Бурлаки мовчали и курили люльки, поглядаючи скоса на бродягу.

— Эвôдки вас Бог несе? — спытав чоловѣк, вытягаючи люльку и набиваючи тютюном.

— Здалека чоловѣче! — промовив Микола.

— А куды вас Бог несе? — знов спытав чоловѣк, запаливши люльку.

— И самъ не знаємо, чоловѣче — обôзвався один бурлака.

— Мы йдемо на заробôтки.

— Певно повтѣкали од панôв? — спытав чоловѣк.

— Может й повтѣкали; хто його знає . . . — насилу промовив Микола, не виймаючи люльки з зубôв.

— Та й я втѣк од свого пана и вже блукаю не один рôк по сих степах. Я знаю тут усякъ мѣсця. Коли приймете мене до своеї ватаги, то я вам на степах усюды дорогу покажу.

Бурлаки дивились на чоловѣка и мовчали.

Швидка розмова, швидкѣ очи, проворнѣ руки, проворный рух — все то робило його неподôбним на вѣковѣчного хлѣбороба.

— Кудыж вы йдете? Чи в Крим, чи на Дон, чи на Бесарабію? — знов спытав их чоловѣк лепетливим языком.

— Сказати правду, чоловѣче, мы й самъ ще не знаємо, де пристанемо.

— Я бував по всѣх усюдах в сих краях, був и в Крыму, був в забродских ватагах, на Днѣпрѣ и на Днѣстрѣ, служив и в панôв, а тепер думаю на Бесарабію.

— Чому на Бесарабію? — спытали бурлаки.

— Тому, що тут в степах уже розплодилася сила становых¹⁾, вже геть то почали чеплятися до бурлак за пашпорти, а на Бесарабіѣ не так дуже пытають о пашпорти. Коли хотите, то ходѣм на Бесарабію на заробôтки.

Бурлаки поглянули по собѣ, все чогось не имили йому вѣры.

— Вы погане мѣсце выбрали; тут трохи мокро, а там далѣ над рѣчкою сухше. Я сѣ всѣ мѣсця добре знаю.

Бурлаки курили мовчки та все поглядали на свої клунки²⁾.

— Просимо вечеряти! — промовив чоловѣк, виймаючи з торбы окраєць хлѣба, сôль та цибулю.

— Вечерайте на здоровля — промовили бурлаки.

¹⁾ становий = поліційний урядник, ²⁾ клунок = зайдा.

Полягали бурлаки кругом огнища, поклавши клунки пôд головы, почали дръмати. Декотръ однак попровязовали клунки до рук мотузками и довго не спали, доки незнакомый чоловѣк не впав на траву як куля и не захрапѣв на весь ярок.

Другого дня досвѣта повставали бурлаки, ловлять за клунки: все було на своѣм мѣсци. Бурлаки поумывалися коло рѣчки, помолилися Богу и збудили незнакомого чоловѣка. Вон скопився нѣбы опеченый, протер очи и пôшов вмываться.

— Мене звуть Андрій Корчака. Коли хотите послухати моє рады, то рушаймо на Бесарабію. На степах крутиться богато панов, ще як раз колись натрафимо на своих.

— А що братя! Чи не послухати нам сеъ рады? — спытав Микола в своих товаришъв.

— Як на Бесарабію то й на Бесарабію, абы только зайти як можна далъ — обôзвалися бурлаки.

Всѣ рушили за ватажком Андріем Корчакою.

VII. ОПОВѢДАНЯ, НОВЕЛЯ, ОБРАЗОК, ИДИЛЯ, ГУМОРЕСКА, СМѢХОВИНКА.

25. На винограднику¹⁾.

Михайло Коцюбинській.

Замфир Нерон, славный трийцятилѣтний Молдован, допив из глиняного глечика²⁾ решту вина и встав изза стола. З усмѣшкою задоволеня звернувшись до жѣнки:

— Порайся швидше, Маріоро, бо поїдемо на виноградник, а я тымчасом запряжу конѧ.

— Добре — вôдповѣла молодиця, поправляючи широке мѣдяне наруче³⁾, що саме розщѣбнулося⁴⁾ на єѣ темн旣й, немов спижковой⁵⁾ руцъ.

Але не встигла она ще защѣбнути нарucha, як почула, що круглый стол звалився Ѳий на колъна, а судина з брязкотом розкотилася по сѣнях, де задля хатної духоты звичайно обѣдають у лѣтѣ Молдованы.

— Помалу, вы, потерчата! — скрукнула налякана Маріора, притримуючи стол рукою.

¹⁾ виноградник = винница, ²⁾ глечик = горня, ³⁾ наруче = бранзолета,

⁴⁾ розщѣбнути = розщункати, ⁵⁾ спижковый = металевый.

Виновники төв катастрофы — два хлопчики лѣт семи-осми та пятилѣток — дѣвчинка, — якбы не чули сердитого материального поклику. З искрами радости у чорных оченятах, з веселым криком: — ъдемо, ъдемо, на виноградник ъдемо! — они збрвались изза стола та побѣгли за батьком до стайнѣ, вымакуючи недоѣдеными грудками мамалиги.

— Се кара Божа тѣ дѣти! — выбухнула Маріора, збираючи розкидану по сѣнях судину. — Вы не ъсте, мош-Дѣма¹⁾? — раптом звернулась она до сивого, аж бѣлого дѣда, чоловѣкового батька, що сидѣв за столом, безпритомно усмѣхаючись сивими, мутными очима.

— Нѣ, спасибô, я наѣвся — тихо вѣдовѣв мош-Дѣма, поднимаячи з долобки перекинутый глечик.

Молодиця заметушилася: позбирала судину, внесла до хаты решту мамалиги, вытерла триногій стôл та поставила єго боком пôд стѣну.

Зробивши в хатѣ лад, Маріора перед зеркалом поправила здоровый золотый дукач²⁾ на шиѣ та глянула на свою коротеньку корсетку³⁾ из шнуровицями, наче мъркуючи, чи не треба взяти чого теплѣйшого у дорогу. Але червїцеве⁴⁾ сонце, снопом цѣльм глянувши у вѣкно, пригадало ъй, що на дворѣ спека, а на той спецѣ чекає певно на неї чоловѣк из запряжеными коньми. Маріора вийшла з хаты та глянула зпôд долонѣ в сторону повѣтки⁵⁾.

За хвилину заторохотѣли колеса и Замфир, ледви здержуши горячѣ конѣ, заѣхав пôд хату новым, на жельзных осях, мальованым возом-„каруцю“, з якого выглядали щасливѣ лица дѣтей.

Маріора сѣла — и конѣ, збогнувши вôд натягненых вѣжок⁶⁾ шиѣ, побѣгли улицею, збиваючи цѣлу хмару курявы⁷⁾. Собаки выбѣгали из двороб, зô скаженою гавкотнею бѣгли за каруцю, кидались коням пôд ноги.

Красно прибранѣ задля недѣлѣ Молдоване придивлялись зпôд долонѣ до Замфировоѣ пôдводы⁸⁾, поцмокуючи из задоволеня.

¹⁾ Мош-Дѣма = дѣд Дѣма, ²⁾ дукач = дукат, ³⁾ корсетка = лайбик,

⁴⁾ червїцеве = в червни, в юнію, ⁵⁾ повѣтка = шопа, ⁶⁾ вѣжки = поводы, цворки, дѣплевы, ⁷⁾ курява = порох, пыл, ⁸⁾ пôдвода = вôз.

И справдѣ любо глянути на здорову постать Замфирову, з гордым як у римского патриція обличем, з мѹчным станом и сильными руками, грубыми вôд працѣ жилами. Близкучъ чорнѣ очи Замфировѣ, его довгасте, повне обличе, обросле низко стриженою чорною бородою — так и свѣтяться задово-ленем, так и сияютъ гордощами, якбы звѣщаютъ свѣтови, що Замфир тепер правдивый хозяин, не гôршій вôд других! Отсими самими руками, которыми натягає тепер ремъннѣ вѣжки, заробив в ôн увесь свой статок, все те, що зробнало его з першими хозяями, чому тепер не один заздрить. Тому то так згорда й поглядає в ôн на стрѣчных, так весело посвистує на свои сыть у ремънных шорах¹) конѣ, що вылыскуючи чорною шерстею та круто выгнувши шиѣ, легко, мов яке перце, несуть здорову каруцу помѣж очеретяними тынами²) вузкоѣ улицѣ.

Минули село, Замфир поѣхав берегом Прута. Тут глянув на него изза рѣчки широкій простор зеленых долин, замрѣли в долинѣ закордоннѣ³) села. На румунськом боцѣ три пары волôв тягло шнурами проти воды здорове червоне судно. Бѣла хоругов на щоглѣ⁴) трѣпалась у повѣтрѣ, поблискуючи до сонця. Високій засмаленый⁵) кermанич у червоном феѣ налягав на стерно. Бѣля него сидѣв бѣлый кудлатый пес и дивився на берег. Висше, в далеком колѣнѣ рѣчки пôд крѣслатыми вербами, тихо посувались за водою плоты. Вѣтер доносив звѣдты уривки жвавоѣ коломыйки, якою розважалися на чужинѣ плотарѣ⁶)—Галичане.

Дѣти помѣтили на човнѣ собаку и высунулись из воза.

— Мамо! мамо!... а гляньте, якій гарный песик! На, цюю, на!

— На мѣсце! — скрикнув ураз батько, обернувшись до дѣтей.

Ізза горы same выѣхав другій вôз, наладованый жѣнками та дѣтьми и доганяв Замфира. Молдоване замѣнились поглядом — и вмить, не мов зрозумѣвши один другого, пôдскочили на мѣсци, пустили вѣжки, гукнули на коней. Конѣ почувши волю, шарпнулись из копыта, вытяглися — помчались стрѣлою на выпередки у густой хмарѣ курявы. Лиш часом, коли сильнѣй-

¹) шоры = гамы, ²) тын = плôт, обгород, ³) закордонный = загра-ничный, ⁴) щогла = високій стовп на серединѣ корабля, на якій причѣпляють хоругов (заставу), ⁵) засмаленый = обпаленый сонцем, ⁶) плотарь = той, що спускає долѣ рѣкою плоты, (дерево).

шій вѣтер вѣдноси в на бôк куряву, було видко з oddаленя двѣ каруць, одну близше, другу далѣ, що хиталися з боку на бôк вѣд скаженого гону . . .

Дѣтвора вчепилась руками за драбини . . . Чорнѣ очи блищать щастем . . . Ах, так добре, захоплює дух, летиш, здаєся, кудысь далеко, одоравши вѣд землѣ . . . Вербы, садки наче женуться назад у село, наче кружаться, обхопленѣ якимсь шаленым коловоротом. Мама смѣєся из задоволеня, тато, той добрий „татика“, раз у раз пôдганяє конѣ, вымахуючи рукою та мов вѣтрилом на щогль бѣлим рукавом сорочки . . . Конѣ повитягалися як змиї, запѣнились, а не даються выпередити, хоть задня пôдвода вже близько, от-от черкнеся кônьми передних колѣс . . . Нѣ, таки наши взяли гору, таки мы попереду . . .! Тѣ вже далеко лишилися, спиняютъ конѣ . . .

Замфир стягнув вѣжки, конѣ зменшили бѣг, а врештѣ стали. Замфир вытер рукавом упрѣте чоло, скочив з каруци и з выражом гордошѣв¹) на розпаленом лиціи поплескав горячих коників по шиї.

Приѣхали.

За хвилину дѣти з галасом вскочили у винницю, выпереджаючи матѣр. Замфир розпряг конѣ и пустив на пашу попод садом.

Зараз вѣд дороги починався Замфироб виноградник. Тоненькѣ, штучно выплетенѣ з очерету тыны вѣддѣляли Замфироб виноградник вѣд сусѣдных, а буйна лоза, немов наперекôр²) усѣм межам, перелазила через тыны, сплѣталась вусиками из сусѣдними лозами, по братерськи едналась у зеленому морю виноградників. Здавалось, якась могутня зелена хвиля заляла пôдгôря, пялася до горы до жовтых шпилѣв, що дивились из своєї високости далеко за Прут на рôвнины, на озера, на горла,³) у далекій простôр, повитый сивою имлою⁴) . . .

Зелене море листя грало долѣ всѣми тѣнями барв, вѣд чорно-зеленоѣ до жовто-зеленастоѣ; а з горы второвала той скалѣ барв безглядна гармонія мѣдяных звоників отары⁵) та тужлива⁶) чабаньска сопѣлка.

Замфир дуже любив свой виноградник. Отся десятина землѣ, густо засаджена розкішными кущами, вѣддѣлена вѣд горы сто-

¹) гордошѣ = гордость, ²) на перекôр = наумисно, наэбытки, ³) горло = рѣки, ⁴) имла = мрака, ⁵) отара = стадо, ⁶) тужливый = сумный.

лѣтними волоскими орѣхами, дѣсталась єму ще вѣдь батька. То була дѣдизна, прадѣдизна може. З виноградником сим звязано так богато споминов. Ще дѣтиною бѣгав вон там, з утѣхою смакуючи солодкій виноград, зазираючи пѣдъ кождый кущ, у кождый закуток. Все тут знайоме, все твоє. Там пѣдъ орѣхами сходився вон у свято из стрункою, чорноокою Маріорою, ще дѣвчиною тодѣ — там посадив на щастє якійсь особливий рѣд винограду — от, як розрощся тепер розкішно! А тут, вже хо-зяйном, завѣв молодник.

Замфир присѣдає пѣдъ кущем, обережно з любостею розгортає листя — то деликатне, ясно-зелене,, покрыте знизу бѣлим пухом, то темне, блискуче, якбы поливане. Там пѣдъ листем цѣлѣ скарбы, цѣлѣ купы розкішних грозен так и облѣпили кущ, так и вгинають лозу пѣдъ вагою. Є, зародив Господь; радісно бੋся Замфирове серце.

— Татика, татика! а йдѣть сюды! — кличе старшій хлопець. — Сколько тут „помы“ (винограду) — страх!...

— Сюды, сюды, татика! — кричить з другого боку дѣвчинка — в мене бôльше, навѣть листя не видко!...

Замфир сияє. Не будуть зазирати дѣти за чужѣ тыны, у чужѣ руки, буде своя „пома“, буде й вино. Тут саме вгôде¹⁾ для винограду, звôдси бере вон таке вино як спирт. О, всѣ знають, яке вино у Замфира Нерона; тым то вон и не возить его на торг... самъ купцѣ приїздять з готовыми грoшми, аби йно було що продавати. А доведеся продати бôльшу частину! Ну, та звѣсно, на те й ходиться бѣля винограду, на те й працюєся, щобы мати користь. Дасть Бог, буде продати, буде й для себе. Молдован не лишиться без вина: змалечку звик.

Замфир ходить помѣж кущами, де тичку очеретяну поправить, де лист зайвый²⁾ обскубе, де лозину пôдвяже. Правда сего дня недѣля, не слѣд бы робити; ну та коло винограду не грѣх, бо то хлѣб святий, то дар божій... О, тут гущина, яка сонця не пускає, треба трохи пообщиповати листя... А тут лозина зайва, только соки марно тягне з бѣдного куща. Стяти єї... О так. А ось грозна похилили гилячку, на землѣ лежать бѣднѣ, треба пôдняти, бо то шкода, бо то праця людска.

Ох праця! Сколько то працѣ та клопоту взяв отсей клаптик³⁾

¹⁾ вгôде = полѣток, урожай, ²⁾ зайвый = непотрѣбный, злишний,

³⁾ клаптик = кусок, фалат.

землѣ! Ще батьки, а може дѣды лишили тут свою силу — бач, якъ здоровѣ та розкѣшнѣ кущѣ выплекали! А вон сам — хиба вон мало поклав тут здоровля?

И згадуєся Замфирови, як вон в осени мусить зобрести тички, подчистити лозу, закопати єї в землю. Высоко злѣтає здоровезна сапа,¹⁾ а на мѣсци кущѣв выростаютъ могилки. Спить зимою виноградна лоза, вкрывшиись могилками, а на весну треба вызволити єї, на свѣтъ вывести зпод землѣ, обчистити, на тички подняти... А почнуть кущѣ буряном заростати — знов сапа в роботѣ, знов мозолѣ на руках. И то не раз, не два... Виноград любить, щобы коло него ходити. Иходиться коло него, як коло рѣдної дитини, и годиться єму, за те и звыкаєся до него, бо з ним звязане власне жите, хлѣб и достаток. И такою дорогою стає тобѣ отся гнучка ростинка, що умѣє вбдячити за тяжку працю, за твердѣ мозолѣ.

А пора збираня винограду? — пригадує Замфир. Ну, се вже легка, празникова робота. Цѣла родина бере удѣл у той працѣ. Любо тодѣ глянути на стиглу, прозору ягоду, що ледво стримує солодкій сок у тонкій скропѣ. Дорослѣ з пѣснями стинають стиглѣ китяги²⁾ в коновки та носять до бочки, а весела, засмарована солодким соком дѣтвора глядить попод кущами, вышукує непомѣченѣ грозна. Рѣкою лється солодкій „муст“, починає грati; и тодѣ цѣле село, вѣдь малых дѣтей до столѣтніх дѣдів — на подпитку...

От коли бы Бог допомог зобрести виноград та продати вино! Треба бы взяти у пана яку „фальчу“ землѣ, бо без поля погано у господарствѣ.

Що то Маріора скаже на сю думку. А де она? — скинув очима Замфир по винограднику.

Маріора стояла помѣж кущами, мов у зеленых рамцах, подперши рукою голову из задуманым обличем.

— Маріора, ты чого там зажурилася? Бачиш, Господь послав нам дород. Такого дороду я не помѣчав у наших сусѣдів.

— Хвалити Бога! — зотхнула молодиця.

Ясність веселого червневого дня, широке зелене море, хвилюю листу вкрытѣ скарбы дороду, без журне щебетаня дѣтворы, що з галасом, обмаєна виноградными гилячками, бѣгла до батька скрѣпили Замфирови єго веселый настрой, єго рожевѣ надѣї.

¹⁾ сапа = рогачка, ²⁾ китяги = грозна.

Сонце вже повернуло на вечерний пруг. Маріора загадала збиратись до дому. Хлопці метнулись до коней; и незабаром¹⁾ вóз стояв запряжений, готовий вырушити в дорогу. Горячі коні помаховали обтикаными виноградным листом головами, а дівчинка у вінку з гилячки винограду тягла за собою на вóз кóлька стяtyх батьком довгих лозин из деликатным листом та позакручованими тоненькими вусиками.

Нарешті коні рушили, „каруца“ покотилася берегом Прута и довго ще видко було щасливі облича дітворы та довгі зелені лози, що позвисавши з „каруць“ аж до землі, колыхалися вóд швидкого руху, немов прощаючись из своими подругами на винограднику . . .

26. До Канады.

Образок з гуцульського життя Василя Стефаника.

Вóд коли Ивана Дідуха запамятали в сель газдою, вóд тоді вóн мав усе лиш одного коня и малый вóзок з дубовым дишлем²). Коня запрягав у пôдруку, сам себе в борозну; на коня мав рем'яну шлию и нашийник, а на себе Иван накладав малу, мотузяну шлию. Нашийника не потребовав, бо лъвою рукою спирає може лъпше, як нашийником.

То як тягнули снопы з поля, або гнòй у поле, то однако и на кони и на Ивані жилы выступали, однако им обом пôд гору посторонки натягалися як струны и однако з горы волочилися по землі. До горы лъз кóнь як по леду, а Ивана як бы хто палицею по чолі тръснув, така велика жила напухала єму на чолі. Из горы кóнь выглядав, як бы Иван его повèсив на нашийнику за якусь провину, а лъва рука Ивана обвивалася сътєю синих жил як ланцюхом из синьої стали.

Нераз ранком, ще перед сходом сонця, ъхав Иван в поле пôльною дорожкою. Шлий не мав на собі, лишень ишов из правого боку и тримав дишель як бы пôд паюю. И кóнь и Иван держалися крѣпко, бо оба вôдпочали через нôч. То як им лукалося сходити з горба, то бъгли. Бъгли в долину и лишали за собою слѣды колїс, копыт и широчезных пят Ивановых. Придорожне зѣля и бадиля гойдалося, выхолѣтовалося на всѣ боки за возом и скидало росу на тѣ слѣды.

¹⁾ незабаром = незадовго, ²⁾ дишель = руд.

Але часом серед найбôльшого розгону на самôй серединѣ горы Иван починав полягати на ногу и спиня¹⁾ коня. Съдав коло дороги, брав ногу в руки и слинив, абы найти тото мѣсце, де бодяк забив.

Ивана кликали в селѣ Переломаным. Мав у поясѣ хибу, бо все ходив схиленый, як бы два жельзенѣ гаки стягали тулууб до нôг. То єго вѣтер пôдвѣяв. Вôд сеѣ пригоды Иван ходив усе зôбганый²⁾ у поясѣ, а люде прозвали єго Переломаным. Иван мав поле на горбѣ, бив палѣ, бив колы, выносив на него твердѣ кицки³⁾ травы и обкладав свою частку довкола, абы осѣнѣ и веснянѣ дощѣ не сполѣковали гною и не заносили єго в яруги. Вѣк свой збув на тôm горбѣ. Чим бôльше старѣвся, тым тяжше було єму, поломаному, сходити з горба.

— Такій горб, що стрѣмголов у долину тручає!

Нераз, як заходяче сонце застало Ивана на верху, то неслو єго тѣнь з горбом разом далеко на нивы. По тых нивах залягала тѣнь Иванова, як велитня⁴⁾ схиленого в поясѣ. Иван тодѣ показовав пальцем на свою тѣнь и говорив горбови:

— Отось мене, небоже, зôбгав⁵⁾ у дугу! Але доки мене ноги носять, то мусиш родити хлѣб!

Як прийшôв з вôйска до дому, то не застав нѣ тата, анѣ мамы, лишень хатчину завалену. А всего маєтку лишив єму тато кусень горба що найвишшого и що найгôршого над усе сѣльске поле. На тôm горбѣ копали жѣнки пъсок и зѣвав вôн ярами та печерами пôд небеса, як страшный велитень. Нѣхто не орав єго и не съяв и межѣ нѣякоѣ не було на нѣм. Лиш оден Иван узвався свою пайку копати и съяти. Оба з конем довозили гною пôд горб, а сам уже Иван носив єго мѣшком на верх. Часом на долѣшнѣ нивы спадав з горба єго голосный крик:

— Е-ex, мой, як тобов гряну, тай по нитцѣ розлетишся, якій жесь тяжкій!

Але вѣдав нѣколи не грянув, бо шкодовав мѣха и поволи єго спускав з плечей на землю.

II.

Гостей у Ивана повна хата, газды и газдынѣ. Иван розпродав усе, що мав, бо сыни из жѣнкою наважилися до Ка-

¹⁾ спиняти = стримовати, ²⁾ зôбганый = зôгненый, ³⁾ кицка = дернюка, кусок землї из травою, ⁴⁾ велитень = великан, ⁵⁾ зôбгати = зôгнути.

нады, а старый мусъв вкёнци податися. Запросив Иван цѣле село. Стояв перед гостями и, видко, каменъв, бо слова не го-ден був заговорити.

— Дякую вам, газды и газдынъ, що-сте мене мали за газду, а мою за газдыню . . .

Не договорював, лиш тупо глядѣв навперед себе и хитав головою як бы молитву говорив и на кожде єѣ слово головою потаковав.

То як часом якась долѣшня хвиля выкотить великій камънь из воды и покладе его на берег, той камънь стоить на березѣ тяжкій и бездушный. Сонце лупає из него черепочки давноѣ намулы и малює по нѣм маленькѣ, фосфоричнѣ звѣздки. Блимає той камънь мертвыми бlyсками вѣдбитими вѣд сходу и заходу сонця и камяными очима своими глядить на живу воду и сумує, що не гнѣтить его тягар воды, як гнѣтив вѣд вѣкѣв. Глядить з берега на воду, як на утрачене щастє.

Отак Иван дивився на людей, як той камънь на воду. Потряс сивым волосем, як гривою кованою зѣ сталевых ниток и договорював:

— Та дякую вам красно, та най вам Бог дастъ, що собѣ од него жадаєте. Дай вам, Боже, здоровля, дѣду Михайлѣ . . .

— Куме Иване, дай вам, Боже, прожити ще на сѣм свѣтѣ та най Господь милосерный щасливо запровадить вас на мѣсце тай допоможе ласков своих наново газдов стати!

— Кобы Бог позволив . . . Газды, а прошу . . . Гадав я, що вас за стол пообсажую, як прийдете на весъле сынове, але инакше зробилося. То вже таке настало! Господня воля!

Узяв чарку тай пôдйшов д' жѣнкам, що сидѣли на другом кїнци стола вѣд постель.

— Тимофиҳо, кумо, я хочу до вас напитися. Дивлюся на вас тай ми, як якийсь казав, молодѣ лѣта нагадуються. Ба де, кумо, тотъ роки нашъ! Ануко, выбачайте що-м на старость молодѣ лѣта нагадав. А прошу . . .

Глянув на свою стару, що плакала межи жѣнками и выйняв з пазухи хустину.

— Стара, на, на-ко тобѣ платину та файню об ôтристя, абы я тут нѣяких плачѣв не выдѣв! Гостей собѣ пильний, а плакати ще доста часу, ще так ся наплачеш, що очи ти вытечуть.

Вôдйшов до газдов и крутив головою.

— Щось бым сказав, та най мовчу, най честую образы в хатѣ и въас яко чесных. Але рѣвно не дай Боже нѣкому доброму на жѣночій розум перейти! Ади, видите, як плаче, та на кого, на мене? На мене, газдыне моя? То я тебе выгонив на старобѣсть из твоєї хаты? Мовчи, не хлипай!

— Куме Иване, та лишѣть же собѣ жѣнку, таже она вам не ворог тай дѣтям своим не ворог, та ѿй бanno¹⁾ за родом тай за своим селом.

— Тимофиҳо, як не знаете, то не говорѣть анѣ дзелень! То ѿй бanno, а я туда з высоком ъду?!

Заскреготав зубами як жорнами и бився в груди.

— Оэмѣть та вгатѣть ми сокиру отут у печѣнки, та може той жовч пукне, бо не вытрумаю! Люди, такій туск²⁾, такій туск, що не памятаю, що ся зо мнов робить!

III.

— А прошу, газды, а озмѣть же без церемоніѣ та будьте выбачнѣ, бо мы вже подорожнѣ. Тай менѣ старому не дивуйтесь, що трохи нарѣкаю на жѣнку, але то не за дурно, ой, не

дурно. Сего бы нѣколи не було, як бы не она з сынами. Сыны, уважаете, письменнѣ, та як дѣстали якесь письмо до рук, як дѣстали якусь мапу, та як пôдойшли пôд стару, тай пилили³⁾, пилили, аж перерубали. Два роки нѣчо в хатѣ не говорилося, лиш Канада, тай Канада. А як мене дотиснули, як-ем видѣв, що однако мене будуть отут на старобѣсть грызти, як не пôду, тай-ем продав усе, що до крыхты. Сыны не хотять бути наймитами посля моєї головы тай кажуть: — Ты наш тато, тай заведи нас до землѣ та дай нам хлѣба, бо як нас роздѣлиш, тай не буде з чим киватися. — Най им Бог помогає ъсти тот хлѣб, а менѣ однако гинути. Але, газды, де менѣ, переломаному, до ходôв? Я зробок — цѣле тѣло мозоль, кости дрихлавѣ⁴⁾, що доки их рано зведеш до купы, то десять раз йойкнеш!

— То вже, Иване, пропало, а вы собѣ туск до головы не припускайте. А може як нам дорогу покажете, тай усь за вами пôдемо. За сим краем не варт собѣ туск до серця брати! Ся земля не годна толькo народа здержати тай толькoї бѣдѣ вытритати. Мужик не годен и она не годна, обое вже не годнѣ. И саранчѣ нема и пшеницѣ нема.

¹⁾ бanno = жалко, ²⁾ туск = туга, ³⁾ пилили = перерѣзати пилою,

⁴⁾ дрихлавый = слабый.

— Дякую вам за се слово, але єго не приймаю. А тож Бог не гнєваєся на таких, що землю на гандель пускають? Тепер нікому не треба землъ, лиш вексльв та банкôв. Тепер молодѣ газды мудрѣ настали, що за землев не згорѣли. А дивѣть но ся на ту стару скрипку; таже то дуплава верба, кинь пальцем тай маком сяде! Та гадаєте, що она зайде на мъсце? От, перевернеся десь, тай псы розтягнуть, а нас поженуть далѣ и подивитися не дадуть! Вôдки таким дѣтям має Бог благословити? Стара, а сюдаж!

Прийшла Иваниха старенька и сухонька.

— Катерино, що ты собѣ, небого, у своїй головѣ гадаєш? Де тя покладу в могилу? Чи рыба має тя з'єсти? Та тут порядн旣и рибѣ нема що на оден зуб узяти. Ади!

И натягав скôру на жъночой руцѣ и показав людям.

— Лиш скôра та кости. Куды сему, газды, йти з печи? Булась порядна газдыня, тяжкось працьовала, не гайновалась, але на старобѣсть у далеку дорогу выбралася. Ади, видиш, де твоя дорога тай твоя Канада? Отам!

И показав єй через вôкно могилу.

— Не хотѣлась ити на сю Канаду, то пойдемо свѣтами и розвѣємося на старобѣсть як лист по полі. Бог знає, як з нами буде... а я хочу з тобою перед сими нашими людьми выпрощатися. Так, як слюб мы перед ними брали, та так хочу перед ними выпращатися з тобов на смерть. Може тебе так кинуть у море, що я не буду видѣти, а може мене кинуть, що ты не будеш видѣти, та прости ми, стара, щом ти нераз докучив, щом може тя коли скривдив, прости менѣ и першій раз и другій раз и третій раз.

Цѣлювалися. Стара упала Иванови на руки, а вôн сказав

— А то тя, небого, в далеку могилу везу...

Але сих слôв уже ніхто не чув, бо вôд жъночого стола надбѣг плач як вѣтер, що з помежи острых мечѣв повѣяв та всѣ головы мужикôв на груди похилив.

27. Тиха година.

Осип Маковей.

Се було в лѣтѣ 1915-го року. Я сидѣв в однѣм з чудовых ярбов над Днѣстром и читав якусь стару новинку зперед трохъ тыхднів. На томъ боцѣ Днѣстра були австрійскѣ окопы, а недалеко російскѣ. Пôд вечер збрвалася така стрѣлянина з обохъ боковъ, що я сподѣвався нападу. Тут и крѣсы и скорострѣлы и ручнѣ гранаты и бомбометы и гарматы — цѣла военна музыка заграла. У сей яр залѣтали заблуканѣ кулѣ и стукали по деревахъ, як ковтачѣ.

Коли нараз чую: з берегу над Днѣстром здовж рѣкою и по ярахъ залунав сильный голос, — я не мôг спершу змѣрковати що се: чи звычайна войскова трубка, чи флет, чи кларнет. Найбôльше нагадовало оно кларнет, але дуже сильный кларнет, дзвонкій, голосный — дѣйстно инструмент для степу, а не для салѣ. Першѣ тоны, мов настрашенѣ птахи, збрвалися з землѣ, прошибли собою одностайный, глухій лопот крѣсбов и скорострѣлб и перекричали ихъ. Се був крик страху и розпуки, добутый з инструментбв, крик звязаноѣ, настрашеноѣ смертельно звѣрины, котрой пхають нôж у сердце.

По хвилинѣ сей крик перемѣнився у плач, страшный плач простыхъ людей, котрѣ в розпуцѣ бютъ головою о стѣну, стогнуть тяжко и приговорють жалосливыми словами. Сей плач полетѣв понад Днѣстром и ярами як хмара гайвороновъ, що саме на нôч летѣли у бесарабскѣ лѣсы.

Я зараз зауважав, що в окопахъ понад самымъ Днѣстром стрѣлы замовкли. Уявляю собѣ стрѣльцїв при маленькихъ вѣконцахъ в окопахъ, заслуханыхъ у стукотъ своихъ и чужихъ крѣсбовъ, трохи непритомныхъ вѣд розденервованя, котрѣ несподѣвано чујуть дивный, сильный плач — и на хвилиночку здергуютъ себе у своїй кровавой роботѣ, щобы прислушоватися докладнѣйше, що се за плач. Справдѣ мов бы хто плакавъ, страшно, безнадѣйно плаче, так що й Днѣстровѣ береги розжалобилися и собѣж плачутъ та додають ще свої окремї голоси.

Сонце хилилося уже к заходу и золотою плахтою вкрыло всю околицу. Такъ ясно все освѣтлене. Дивишся на высокѣ береги, де окопы, шукаеш очима, чи не побачши людины — нѣкого не видно. Мертво, пусто, а прецѣнь у земли, в яркахъ, повно людей. Не знати, де грач сидить. Только голосъ его

инструменту чути — и сей голос переходить тепер з плачу у смуток, широкій, степовий смуток опущеных бурлаков без кута, без хаты. Тут щось як украинска думка, як волоска дойна, як циганьско-мадярска туга — то нагадує знан' мотивы, то відсказує від них — очевидно, импровизація грача, в котру вон вкладає свою стрівожену, замучену душу. Вся та туга, тривога и мука о одно только благає: спокою! спокою! спокою!

И що вы скажете? Окопы замовкли, справді замовкли. Десь-не-десь ще лопнув стріл и затих. А голос инструменту ще ширше, ще голоснійше роздався в околицѣ. Декотрій Днів, стровѣ яри такѣ акустичнѣ, що на сотки кроков чути звичайну розмову, а сопілку чути на цѣлі кілометри. Сей предивный инструмент на кручи перевищав голосом всякѣ флейти и кларнеты. Очевидно и в далеких окопах почули его и — забули стріляти.

А грач мов бы відотхнув и повеселійшав по сїй стрілянинѣ и своею грою мальовав далі стан своеї душї. Се, очевидно, був циган, боязливый жовнїр, але музикант, як видногарний. Грав вон з пів години и закінчив, як звичайно по циганьски — веселыми підскочными козачками и шумками. Не диво — небезпека минула.

Коли вон скінчив грати, я зовсім виразно почув оплески з російських окопів. Потом озвалася там ручна гармонія и п'єсня. На те в австрійских окопах заграла цѣла капеля. Уже знаю, хто се! Се один мадярський полковник склав собі цѣлу капелю и держав єї в окопах. А отсей дивний кларнет — се „тарогато“, инструмент ще з часів Раковція — на війнѣ уживали єго. Мадяри оповідали чудеса про єго одушевляючу силу; Австрійцѣ мали єго заборонити в 1849 р. Так електризовав вон синів пушти.

Та не в том дѣло. Отже у сей дивний, лѣтний вечер, коли Дністер вкрывався легким серпанком¹⁾ мраки и познѣ слові ще докінчовали свои веснянинѣ п'єснї на берегах, я додумався, що се музика спровадила тиху годину в окопы, зробила людей красшими хоть на часок и они забули себе убивати. И пригадалася менѣ ще исторична згадка про лютого султана Амурата, который, здобувши Багдат, засудив тысячу полоненых на смерть, але як почув игру одного з невольників на

¹⁾ серпанок = покривало.

шездаръ, так розжалобився, що даровав житя всѣм засуженым. Се выглядає на казку, але я дуже вѣрю у правду сеъ казки. Я думаю, що выховвати людей на красших громадян можна только штукою... Не має доброты без штуки, без розумѣння красы и гармонії.

28. Орися.

Идиля П. Кулѣша.

I.

Орися, дочка сотника Таволги, була вже не дитина, виробвалась и выкохалась, як бѣла тополя в левадѣ.¹⁾ Подивиться було на неѣ старий сотник, порадуєся батьковским серцем, що дождав на старость собѣ такоѣ дочки, а часом и посумує:

„Доспѣла еси, моя ясочко, як повный колос на нивѣ! Та чи знати-ме женчик яку благодать бере собѣ од Господа милосердного? Єсть богато людей, и статочных и значных, що залиュцяються до тебе, та не хотѣлось бы менѣ оддавати тебе в руки сивому дѣдови. Ой, не хотѣлось бы оддавати тебе й за молодого шибайголову, що не поживе довго без степу та коня, поляже в полѣ буйною головою, а тебе оставить горювати з дѣтоньками!“

Так собѣ думаючи та гадаючи, старий Таволга часом тяжко — тяжко засумує, аж сльоза покотиться йому з ока.

А Орися росла собѣ як та квѣтка в городѣ. Повна та хороша на виду,²⁾ маяла то сям то там по господѣ³⁾ в старого сотника, похожала як по меду пчолка и всю господу звеселяла.

Приснився раз Орисѣ предивный сон. Здалось: прийшла до неї з того свѣту покойна панѣ-матка, стала над нею в головах тай каже:

— Дитино моя, Орисю! Не довго вже тобѣ дѣвовати, що день благаю Господа милосердного, щоби послав тобѣ вѣрну дружину.⁴⁾

Встало Орися нѣ смутна, нѣ весела, йде до пан-отця в свѣтлицю, зачервонѣлась як та квѣточка, тай каже: — Пан-оченьку! Позолили⁵⁾ мои дѣвчата платя. Нехай запряжуть нам коней:

¹⁾ левада = майдан, ²⁾ вид = лице, ³⁾ господа = хата, свѣтлиця,

⁴⁾ дружина = муж або жѣнка, ⁵⁾ золити = в лузѣ мочити.

поѣдемо мы до Трубайла¹⁾), пôд Турову кручу²⁾): там вода, чиста як скло, тече по кам'нях.

А пан-отець рече: — Поклич же менъ старого Гриву.

Поскочила Орися до дверей, не довго шукала Гривы, зараз привела єго перед пан-отцем.

А той Грива був старий дѣдизный³⁾ чоловѣк. Знав вон пана сотника ще з малечку; выпестив єго на руках; вывчив и на кони ъездити. Потомъ выходив з сотником у походах ледви не цѣлу Польщу, був з ним и в Крыму, був и на Чорному морю; та вже на старбть не схотѣв бы й панства, абы толко при ньому дожити вѣку. Старий уже був дуже дѣдуган той Грива; бровы на очи єму понасововались и борода сива до пояса.

Увойшов у свѣтлици, вклонився пану сотнику тай каже:

— Добрый день, добродѣю!

— А сотник єму: — Здоров, добродѣю! — Бо они оден другого звикли добродѣями величати.

— Запряжи! — каже, — добродѣю, пару коней, возьми хоч той вôз, що було сухарѣ в походѣ возимо, та повези наших прачок до Трубайла.

— А той єму: — Добре, добродѣю, запряжемо.

И той зараз иде, бере двох хлопців, выкочує зпôд повѣтки⁴⁾ вôз, довгій и широкій, запрягає пару коней, що вже лѣта погасили давно в них той огонь, що кипить у серци, горить з очей и з нôздер и кидає коня сюды и туды, на страх жѣнкам и дѣтям, а доброму козакови на утѣху. Смирнѣ тепер тѣ два бѣлѣ коники ходили пôд рукою сивого Гривы, що вже давно вôдвык вôд козацкого герца.⁵⁾

Отже дѣвчата Орисинѣ несуть сорочки, шитії рушники, настôльники и всяке добро; наклали повен вôз и самъ посьдали; усь в стяжках та квѣтках — Орися помѣж ними — и як мак у городѣ всѣ квѣтки закрашає, так она сидѣла помѣж своими дѣвчатами. Сивий Грива сѣв зпереду; хлопчата кинулись вôдчиняти ворота.

Выглянув у вôкно пан сотник: — Не барися⁶⁾ там, Орисю!
А она: — Нѣ, пан-оченьку!

¹⁾ Трубайло = рѣка, що впадає до Днѣпра, ²⁾ круча = крутый, спадистый берегъ, ³⁾ дуже старый. ⁴⁾ Повѣтка = шопа, куды закочують возы,

⁵⁾ герцъ = жартъ, ⁶⁾ баритися = забавлятися.

Ляснув погонич¹⁾ погою;²⁾ конъ заржали, почувши лугову пашу: потюпали и зникли з очей и з возом, з погоничем и з дѣвчатами.

III.

От уже й луг перед ними. И сюды зелено и туды зелено. Було бо то same на веснѣ як ще трава свѣжа та молода, только що вкрыє землю. Сколько в горѣ сынього неба, столько в низу зеленого лугу. И як ясна зоря в ночи покотиться, палаючи по небу, так тая Орися проїзжала широким лугом з своими дѣвчатами.

Аж ось — шумить, реве Трубайло за левадами. Як розступиться дерево, а сонце як заблищить same в том мѣсци, де вода плыне через кам'яня, то ты сказав бы, що то не вода, а same чисте скло, самый дорогій криштал рине³⁾ з горы и бੋся на дробнѣ склянки об кам'яня. Над рѣчкою Трубайлом стоить высока круча. Вся обросла кучерявым вязом⁴⁾ а кор'яня повисло над самою рѣчкою. Дикій хмель почеплявся за те кор'яня и колышеться кудлатыми жмутками.⁵⁾ А в низу вода рине та рине! Отже то є и Турова Круча.

Дивляться на неѣ дѣвчата та й звѣдують старого Гривы, чого она прозвалася Туровою?

— На що вам знати? — каже Грива.

— Але-ж ты на щось знаєш? Так и нам скажи!

— Ой, мои голубята! Сказав бы вам, та только бôльше не поїдете сюды на рѣчку.

— Щож там таке? Скажи, бо таки нам дѣдусю!

Як узяли просити, не выдержав старый, сѣв на каменъ над рѣчкою тай почав глаголати:

— „Колись то давно, ще до татарского лихолѣття,⁶⁾ правив Переяславом якійсь князь. Тай був собѣ той князь стрѣлець такій, що аби зуздрѣв щось на око, то вже й его. Отже раз поїхав той князь на польованя⁷⁾ та и вôдбивсь у пущи вôд своєї челяди. Иде тай иде пущею, коли-ж дивиться, аж на полянѣ пасеться стадо туроб.

— А щож то, дѣдусю, за туры? — спыталася Орися.

— То, — каже, — були дикѣ туры⁸⁾ з золотыми рогами; тепер уже их нѣгде не зуздиш. Бачить князь тых туроб;

¹⁾ погонич = той, що поганяє конъ, ²⁾ пуга = батог, карбач, ³⁾ ринути = плысти, ⁴⁾ вяз, *Ulmus effusa*, берест, ильма, ⁵⁾ жмуток = клубок, ⁶⁾ татарске лихолѣття = татарскѣ напады, ⁷⁾ польованє = ловы, вадаска, ⁸⁾ тур = дикій бык.

только не дивуєся на их золоті́в роги, а дивуєся, що при них стоить дѣвчина, така, що усю пущу красою освѣтила. Поскочив вон до неї; а вôд неї так сяє, що й приступити не можна. Забув князь и про свою челядь и про те, що заблудив у пуші; вхопила его за серце тая чудовна краса.

— Дѣвчино! — рече, — будь моєю женою!

А она рече:

— Тодѣ я буду тобѣ женою, як Трубайло назад вернеся.
А князь ѿй знову:

— Як не згодишся на моє проханя¹⁾), то я твои тури пострѣляю.

— Як пострѣляєш мои тури, то уже бôльше нѣчого не будеш стрѣляти.

Розсердився князь, взяв лук з плеча и почав стрѣляти золоторогі тури. Сунулись ті́в тури в пущу, так и позваливали дерево; а князь за ними знай пускає стрѣлу за стрѣлою. Прибѣгли над Трубайло а Трубайло тодѣ був не такій узенькій як тепер, прибѣгли над високу кручу и всѣ шубовсть у воду! Але нѣ один не переплив, усь каменем лягли на днѣ, аж рѣчку загатили. Сплеснула тодѣ дѣвчина руками:

— Потопив еси моих золоторогих турôв, блукай же тепер по пущи по всѣ вѣчнѣ роки!

— Отже й блукає, кажуть, той князь до сего часу по пуші и нѣяк не знайде свого Переяслава. А дѣвчининѣ тури лежать и доси кам'нями у водѣ и от прислухайсь: то не вода реве, а ревуть тури глухо пôд водою. Отже, кажуть, буде таке время, що князь приїде на Турову Кручу, повстають тури и пôдуть глядати собѣ диких пущ по Українѣ.

IV.

Слухають дѣвчата та аж сумно им стало; слухає Орися, та вже боиться глянути на кам'ня, що простяглося купою перед рѣчки. Уже и здається, що то справдѣ не кам'ня; и вода шумить якось не так як вода...

Засмутив зовсѣм дѣвчат старий Грива. Не знают уже, чи прати бы то им, чи до дому вбиратись: сором только старого Гриви; поглядає бо на них та только всмѣхається. То було люблять прати на самой быстринѣ, положивши кладку з каменя

¹⁾ проханє = просьба.

на камънь, а тепер вѣдойши дальше вѣд кручъ, де вода ще не дойшла до камъня и плыве тиха и чиста, хоч выглянъся як у зеркало¹⁾. И справдѣ, мов у зеркалъ, видно у водѣ небо и кручу з тыми кудлатыми корѣнями, що переплуталися из хмелем и кучерявѣ вязы, що повыбѣгали на самый край и по-простягали зеленѣ лапы над рѣчкою.

Дивиться Орися у воду, аж у водѣ на кручъ щось зачервонѣло: хтось нѣбы выїхав из пуши на сивому кони и стоить помѣж вязами. Боиться Орися глянути в гору, щобы справдѣ не було там когось; боиться глянути и на камъня: вже ѿй здається, що ось-ось заревуть и посунуть з рѣчки зачарованѣ туры. Смикнула за рукав одну дѣвчину и показала у воду; дивляться дѣвчата, аж на Туровой Кручи князь на сивому кони. Так и обомлѣли. Бо хто ж бы сказал, що то й не князь? Увесь у кармазинѣ, а з пояса золото аж капає.

Не мало-ж, видно, здивовався и козак, стоить на кони нерухомый. Бо хто бы й не здивовався, опинившись над такою кручею? У низу плыне вода через камъня, а над водою сидить нерухомо сивый дѣд на камени, а там стоять нерухомо дѣвчата з пранниками, з мокрыми полотнищами в руках. Чи дѣвчата, чи може русалки повыходили прати сорочки пôводному цареви, що живе в кристалевом будинку пôд водою. Отже-ж мабуть и сам в ôн выйшов з воды погрѣти старіѣ кости на сонци. Задивився козак и собѣ стоить нерухомо; колиж гукне на него старый Грива:

— Гей, гей, козаче. Чого се тебе занесло на кручу? Хиба хочеш пополоскати свои кармазины в Трубайлѣ?

И скоро промовив, — зараз якбы розбив якъ чары. За-соромилися дѣвчата и давай бовтати полотнищами.

А козак одвѣтує дѣдови:

— Та й за те слава Богу, що хоть на кручу выбрався. Скажи, будь ласкав, дѣдусю, як менѣ выїхати ик Вôйтovцям?

— А чого тобѣ треба у Вôйтovцах?

— Через Вôйтovцъ — каже — лежить моя дорога.

— А кудыж лежить твоя дорога?

— Моя дорога — до чийогось порога, моя стежечка до чийогось сердечка.

¹⁾ зеркало = глядало.

— Еге — каже старый Грива: — нехай же тобѣ Господь у добромъ дѣлѣ помагає! Отже куды тобѣ треба выѣхати? Берись у низ, понад берегом; то там трохи низше буде тобѣ дорожка; тою дорожкою выѣдеж ты на рѣчку. Есть через рѣчку й кладочки; возом не проѣдеш, а конем добрый козак перехопиться.

Подяковав за пораду, повернув коня и сховавсь поза деревом, як сховавсь, тодѣ то вже розгулялись наши дѣвчата: розписали козака як на паперѣ: якъ й очи, якъ й брови, як и говорить, як и всмѣхається. Та каже: — Се твой суженый! — А та: — Се твой. — А одна додала: — Не змагайтесь дурно, дѣвчата: чи рѣвня-ж таки вам пышный князь! Се нашої панночукъ суженый!

Почервоњла Орися. — Збожеволѣла, — каже, — ты Параско! Хиба не чула, що вон сказав дѣдови?

— Щож, — каже Параска — що ъде свататися! Суженоѣ и конем не об'ѣдеш!

V.

Попрали дѣвчата сорочки, зложили на вѣз, зеленою пахучою травою прикрыли, посѣдали й поѣхали до дому, свѣжѣ та весельѣ, щебечуть як ластовки. Іще далеко не доѣхав вѣз до сотницкого двора, а у дворѣ вже чутко було, що вертаються.

— Орисю, наша панночко! — крикнули дѣвчата, скоро розчинились ворота. — Чий же то сивый кѣнь у дворѣ стоить? Се-ж того козака, що мы бачили, се-ж твого князя, се-ж твого суженого!

Гляне Орися, а в серцѣ якбы жаром запекло. Чи она злякалась, чи зрадѣла, сама того не знала.

Выглянув у вѣкно из свѣтлицѣ молодый козак; ъде в двір вѣз из старыми кѣньми, из старым сивым погоничем; зелена трава волочиться по боках и беться по колесах; а изза сивої бороды старого Гриви, изза бѣлої зимы, червонѣє лѣто — повен вѣз дѣвчат, у квѣтках та в намистѣ, — Орися як сонце помѣж ними! Выглянув, та аж руками сплеснув: „Се-ж она, се-ж она!“ И ото уже тодѣ почав прямо выкладати свою мову пану сотникови, и хто вон такій и чого приѣхав? Хто-ж вон такій — то се уже пан сотник знов давно: Миргородскій осауленко¹), отаман у своїй сотнѣ, хорошого и богатого роду дитина. А чого при-

¹⁾ осауленко = сын осаула.

ѣхав? Приѣхав подивитися, що там за Орися така, що там за дочка у сотника Таволги на всю Гетманщину¹⁾; а побачивши тай себе показавши, довѣдатися, чи вже надбала шитых ручников у скриню... Про що жутився, чого бажав пан сотник, те єму як из неба впало. Не довго думавши, позвав Орисю. Увйшла в свѣтлицю, червона як калина.

— От, Орисю, тобѣ жених! Чи люб²⁾ в ôн тобѣ, чи може пôдождеш іншого?

Хочбы тобѣ слово промовила, хочбы тобѣ очима зглянула. Стоить сердешненька и головку схилила.

Бачить пан отець, що не дôждеся в ôд не є одвѣту, — бо де-ж таки, щобы дѣвчина сказала, що в не є на думцѣ. Очі хиба скажуть, а сама нѣ.

Чи богато наїхало дружини на весіля, чи бучно в ôдбули гостей, чи довго гуляли — се вже не наше дѣло розказовати.

29. Як дôстав мôй дѣдо фару?

Александер Саксун.

I.

Ой давно то уже было, солодкіѣ братя, коли того сталося; но хотя давнє время, но солодкій час, коли люде братьми держалися, не були такѣ чужѣ собѣ як нынѣ. Грошей мало було, но й великоѣ моды не було. Не знали ще тогды нѣ кочію, нѣ цигара, ще не було й швабликів. И желѣзницѣ люде не знали, анѣ телеграфу, анѣ телефону, и нѣхто анѣ не смѣв думати, що такое даколи вынайдуть. Но ще и порядноѣ пути не було, хиба од Ужгороду до Мукачева почали першу крайську путь правити, а наши Верховинцѣ хиба на верху коней або на воловомъ возѣ ходили — а до Ужгорода, де уже й тогды бывав епископ, треба было и два тыжнѣ ити. Великоє было дѣло пойти до Ужгорода, бо як лишити жену и дѣточки на такій довгій час?

В се время жив мôй небощик дѣдо на земплинськôй верховинѣ на убогôй фарѣ пôд Бескидом. Рôк за роком ишов и в ôн у згодѣ и любви к вѣрникам жив собѣ добре, но пôзнѣйше, коли дѣточки старика пôдросли и до школы треба было их давати — из сеї фары не оставало; тогды роздумовав наш ста-

¹⁾ Гетманщина = Украина пôд властю гетмана, ²⁾ люб = любий.

рик: просити лѣпше мѣсто. Но як? И наш старик засмутився, коли подумав на дорогу. Смутно ходить, роздумує, не любо рѣшиться на таку дорогу, но другу фару мусить просити, коли хоче дѣтей давати учити. Коли сяк роздумує, прийде ко нему Юра Побѣгач и каже:

— Солодкій паночку, чом єсте так зажурилися, чого ходите так смутно?

— Иди геть! — каже старик — що ты знаєш?! И так не поможеш, одступися од мене!

— Ой, я не иду! Мушу знати, що вам хибить, хоть ня и выбете!

Про Юру Побѣгача треба вам знати, що то быв за чоловѣк. Вон носив письма до намѣстника и до нотаря, но ходив и до Березного до склепу принести ладан, а у церкви до лѣвого крилоса носив книжку тай церковникови помагав дзвонити, даколи помог принести воды — одним словом: вон був великий чоловѣк и без него нѣчо великое не сталося в селѣ. Но особливо коло старика услуговав — словом як домашній брат, хотя мало и дурнистый, но повѣренный и рядный быв наш Юра.

За то вон так смѣло отвѣчав старику. Набе пѣпку и знов зачне говор Юра.

— Та, паночку, не знаєте, що я вас не раз из бѣды вывѣв? Таж знаєте, паночку, що Юра Побѣгач великій чоловѣк не лем у Мирнѣм, но и на околици єго знають и ген-ан-то из Бескидця прийшов сам биров ко мнѣ радитися.

Мой старик не знов, що чинити: ци бити Юру, ци жаловати, но подумав, приступив к Юрѣ й каже:

— Юро, коли тобѣ повѣм, що хочу, та ци пойдеш до Ужгороду?

— Куды, куды? — скочив радосно Юра — до Ужгороду? Де то паночку, ци під Москалем, ци то під якими песеголовцями, ци дагде там, де сонце зайде за Сининою?

— Но видиш, ож не можеш менѣ помочи, а як ты наперався? — закричить небощик.

— Овва, пане — скочить сердито Юра — та я не казав: що не йду! Пане, я и на конець свѣта піду, лем я звѣдуся, де, куды то, в котрому боць? А потому, що там чинити?

— Но, слухай, я тебе научу, куда тобѣ ити и що тобѣ чинити... Знаєш: я хочу просити нову фару, а ты понесеш прось-

бу до владыки. Слухай: в Березном ты вже быв — то вже ужгородська столиця, а у той столицѣ є той великій город Ужгород, де живе владыка. Та як прийдеш до Березного, або й на пути, щоби ты нѣкому не казав пощо идёш. Кажи, що хочеш видѣти церков владыки. А письмо щоби ты за свѣт нѣкому не дав до рук, но лиш самому владыцѣ. И доки вон не пôдпишеся, що „айно“, щоби ты не ишов. Ци розумѣєш Юрку?

— Розумѣю, пане — каже Юра и пôдскочить.

— Но — продовжає старик — ты жонко дай єму грудку сыра ай баник на путь, ай оден „гусаш“¹⁾).

— Не треба менѣ того, пане — загойкає Юра — обы мене забили — дайте дрѣбных, а най панѣ адде у гунча ъдло до толькo платкôв зашиють, кôлько разôв треба буде кормитися.

— А туй в книжцѣ зашита просьба, сю лем перед владыкою выйми и обы доти не вернувся ты, доки владыка не пôдпишеся.

II.

... Запѣє когут и Юра устане, пôйде пôд хрест тай помолиться.

— Боже, дай, обы моя путь була щаслива, ай обы и пôп видѣв, що я не хвалибаник, но що я хлоп! — перехрестився тай в дорогу.

Коли у Малом Березном задзвонили на утреню, наш Юра уже там був. Пôшов до монастыря, по одправѣ закликав игумен Юру до себе и зазвѣдає єго: що нового, бо Юру знали у монастырѣ.

— Куда идеш, що там несеш?

— Иду у город.

— По що идеш?

Юра мусить — не мусить, як був научений, казати, що иде попезерати владичну церков.

— Та ци маєш дачто на путь? — звѣдає игумен и позирає: тайстра повна, увидить платки на гунѣ и загойкає:

— А ты коли так роздер гунча?

— Ой, паночку, — одповѣсть Юра — коли мы ходили до Лозного, то превелебный пан застрелили одного вовка, а вовк заїз у терня, то за ним я ишов и роздер гунча, а панѣчка так зашили.

¹⁾ гусаш = 20 крейцарів.

— Та иди з Богом, Юро — казав єму игумен — а як вернешся, то знов зайди до мене.

Юра знов у пути. Иде та иде, якось до Мърчи трафить, а що дуже здушився, там повысше Дубринича найшов оден студник и съв спочивати.

— Та на мое нещастя — приказовав потом Юра — туды йшли наши люде и мене спознали. „Де ты, Юро, туй узявся?“ — Я хотѣв утечи, но ъмили мене и до бесѣды, а оден прискочить тай утятить, що моя тайстра повна. — Хлопцъ! Юра має баник сыра, а мы уже другій день не ъли, бо пôд Темником злодѣѣ все забрали од нас, пойте, є туй що ъсти. — Що було чинити? Вытряс я из тайстры все, а ноги на плечѣ тай утѣкай! — лем пообзерах, ци є книжка. Бѣжу, бѣжу, аж увидѣв я село, но не смѣв до него зайти, лем боком и боком у лѣс. По лѣсѣ блукати я блукав, доста, що того вечера я був на том мѣстѣ, де — ги пôп казав — двѣ горы изойдутся. Думаю собѣ: ту має бути село Перечин. Уже и голоден быв я, но до села боявся я зайти, запхався у скалу тай заспав. Рано чую звон, устану и — наскоро не знаю, куды то горѣ, куды долѣ и залѣз до села.

— Виджу, що люде йдуть до церкви, иду й я, думаю собѣ, у церкви не суть злодѣї. Там була служба за померших, я як вандровник став при дверях тай молюся, ай думаю, що лѣпше було менѣ дома коло панѣ кури скубсти, ги во незнаемых краях бути, но я не хвалибаник — иду як Бог дасть.

— Доста до того, що по сконченю службы роздавали баники, ъсти давали, то єсть гостину тримали, а менѣ лем того було треба, люде думали, що я жебрак та пхали менѣ до кобѣлки¹⁾ не лем баники, но и дутки менѣ давали — так що я знов сътый, кобѣлка повта а єще дутки маю. Смутно, но хоть съто иду дале. Од одного старого чоловѣка зазвѣ даю куды то путь до того города, де быває владыка. — До Ужгороду? — каже вон — чоловѣче, учора був я там, та ты лем сам идеш, то бѣда, бо через Темник треба ити, а там злодѣї, но тебе — бо як виджу, ты жебрак — рушати не будуть. Там — и указує рукою — щобы ты не перейшов воду, там на другом боцѣ є „Погань-дѣвча“ — замок, туды не йди, лем правым боком пôд берегом.

¹⁾ кобѣлка = кошик.

Я подяковав, тай смѣло йду дале. На пути думаю собѣ: мене жебраком тримають... Так я помало лѣз и лѣз, понадвечер вижу я якѣсь домы и вежѣ (турнѣ), яких нѣ у Березном, нѣ Снипѣ не видѣв, то думаю собѣ: ачей тото уже тут той город, де быває владыка. Ой то якійсь великий чоловѣк має быти — що має только домов...

III.

...Хожу, хожу по Ужгородъ, наконець найшов я тоту церков, де найвища вежа, коло церкви такій великий дом, только дверей, окон, що страх, но тепер через котрѣ двери зайти до владыки? Отворю однѣ двери, а там стоить оден чоловѣк одѣтый у червоноє платя, а таку палицу держить у руках! Я напудився, но вон прийшов ко мнѣ та каже:

- Нынѣ жебракам не день, иди геть!
- Ой паночку! — кажу я — я не жебрак, нѣт, я просьбу несус до владыки.
- Та дай гев! — гойкає вон.
- Ой, я то не дав бы, бо вы не владыка. А я лем самому владыцѣ дам.
- Но кедь не даш, то вон! — кричить тот червеняк — и мене за гунча и дручає, но я схилився и вон у тоту бунду заплутався и упав, а я тѣкай удну тай сковався. Ой Боже, як почав вон гойкати, кричати, а я як заяць трясся, що то тепер буде? Сам я не знат, де я, но як я учув, що всюди тихо, тай помало голову выпхаю и вижу, що нѣкого не видно тай зайшов у другї двери.

Раз вийде оден молоденький попик. Я, аби мене не держали за жебрака, вытягся на просто, зняв клебанку тай кажу:

- Паночку, я хочу до владыки ити.
- Маєте письмо? — звѣдує вон.
- Маю.
- Та дайте гев, я понесу до владыки.
- Ой, я не дав бы, лем самому владыцѣ — тым и пойде попик.

. . . Прийшов ко мнѣ оден молодий попик и повѣв мене гори и казав, аби я там дав инстанцію. Зайду я: там широкій ганок, там я поклонюся, звѣдують мене, що я хочу, я кажу, що маю инстанцію, но сю самому владыцѣ дам.

На щастя якось и епископ учув се, выйде на ганок, а Юра глипне на него, видить, що все червене есть на нѣм и хрестик и на головѣ червона шапочка, не чекає, а скоро прибѣг к нему, поцѣловав руки, а доки його владыка звѣдає, чого хоче, Юра ножиком отрѣже платок гунѣ. Книжка выпала и Юра передав инстанцію самому владыцѣ.

Епископови Поповичови, як то вон сам потом говорив, полюбився чоловѣк и епископ став до бесѣды из ним.

- Та ци знаєш, що є у письмѣ?
- Знаю! — каже Юра.
- Та иди, пак на почтѣ пойде одвѣт.

— Ой, паночку, я доти не иду, доки на инстанцію лем тово одно слово не напишете, що „айно“ — одвѣчає Юра. Владыка прикликав секретаря и выдав облеченку, бо и м旤й дѣд був достойный на нову, лѣпшу фару. Епископ ще й похвалив Юрка, що так вѣрно служить свому панови.

А наш Юрко скочив, подяковав, тай гайда до дому. На третій день у вечер був уже у Мирнѣм тай из далеку гойкав:

— Ай, пане, туй є, туй є, обыстте знали, що я не хвали-
баник, но хлоп!

В осени в божій час и перейшли на нову фару ай Юрка везли зѣ собою, который ще довго-довго служив як вѣрный со-
борний поштарь . . .

30. Благословѣть бабѣ Палажцѣ скоропостижно вмерти !

Гумореска: — Иван Нечуй-Левицкій.

Люде добрѣ, що менѣ на свѣтѣ божому робити ? !

Не можна менѣ через бабу Параску не то що на селѣ вдергатись — не можна менѣ через неѣ и на свѣтѣ жити ! Набрѣхує на мене, судить мене по селѣ; як збѣшена собака, бѣгає по дворах, по хатах, та выгадує на мене таке, що и купы не держиться. Кожного дня бѣгає до попа и до дяка. В попа вже є садовлять на стôльцях, горѣвкою частують, а мене и в сѣни не пускають. Господи милостивий та милосердний ! И що я людям заподѣяла ? Сиджу собѣ в хатѣ тишком, нишком та Богу молюся. Моя стежка только од хаты та до церкви. Я нѣколи не зачепила малоѣ дѣтины, за всѣх молюся Богу,

ще й Параску, стару суку, поминаю в молитвах. А она за те пôдняла на мене всю громаду; як бы могла, здаётся, натровила бы на мене всѣ собаки у селѧ. Теперь всѣ люде на селѧ чогось вызвѣрилися на мене; вже не просять мене на обѣды трапезовати, не здоровляться из мною. Збунтовала против мене весь м旤й рôд; намовила мого чоловѣка и пасерба и його жѣнку и мою дочку, яку держить Тимош, єѣ свояк, навѣть мого сына малого хлопця. Вся рôдня мене клене, товче, як жиды гамана. Вже насилу душа моя держиться в тѣлѣ. Я не знаю, що вже далъ буде. Не можна менѣ не то що на селѧ вдергатись, не можна менѣ вже на свѣтѣ жити!

Люде добрѣ! Благословѣть менѣ скоропостижно вмерти. Нехай м旤й грѣх побє Паращину душу.

Що она на мене понабрѣховала! Я сяка и така, и носата, и губата, и горлата, и задрѣпана, и лиса, ще и до того вѣдьма. Боже м旤й! — только до Тебе здоймлю руки. Я собѣ молюся Богу, а Параска бреше по селу, що роблю чары. Чи в недѣлю, чи в свято иду до церкви та гляну, що в мене нечистѣ руки то й зайду до крыницѣ й помью собѣ руки й ноги. А Парашка бреше, що я коло крыницѣ набираю землѣ, нашептую та роблю чары. Як выходжу з хаты по воду, то беру ведра на плечѣ та й починаю на сѣнешному порозѣ: „Мя-ца-й-сына“; идучи пѣшником перемолюсь и „Оче наш, оже єси...“ и „Око на небеси, око на землѣ...“ и „Избави нас од лукавого святого...“, а прийду до крыницѣ, то як раз домолрюся до „Прийдѣмо поклонѣмся“ та стану на колѣна коло крыницѣ тай кладу поклоны на четыри углы. А Парашка плеще громадѣ, що я ворожила, кругом крыницѣ лазила навколошки и била лобом в колючки. Як бы я справдѣ була вѣдьма, я бы найперше показала тобѣ, Парасю, свои чары коло твоих ворôт, а не коло крыницѣ. Я собѣ як выходжу з церкви, перецѣлую всѣ святѣ иконы та выходжу позад усѣх, бо не хапаюся поперед усѣх людей, як дурна Параска, що бѣжить з церкви як та вôвця, поперед малых хлопцїв. Як выйду з церкви, вдарю перед порогом поклона тай дверѣ поцѣлую, а выйду на цвинтарь, то й стѣну против престола поцѣлую. Параска усѣм бреше, що я вѣдьма, бо замки в церквѣ цѣлую. Се чиста сатана, не при людях згадуючи! Не можна менѣ через неї як слѣд по божому закону и Богу помолитись. И покойна моя мати були такѣ бо-

гомольнъ: цѣловали в церквѣ и стѣны. Мабуть Параска через те и мою матѣр зве вѣдьмою: оббрехала мене на все село, а тепер мене и малъ дѣти дражнятъ вѣдьмою, а сусѣды поробили новѣ дверѣ в хлѣвах и замками замыкають на нôч коровы. От такій сором на старбѣсть, як бачите, з доброго дива!

31. Як Каньовскій пробовав дѣдôв.

Народна смѣховинка.

Раз пан Каньовскій побачив на вôдпустѣ богато дѣдôв и казав закликати их до себе. Бачить, що суть межи ними старѣ и молодѣ, хорѣ, калѣки и здоровѣ. И подумав собѣ:

— Чекай, я вас выпробую. — Казав слугам выкопати на выгонѣ ярок на метер широкій и метер глубокій, а потом каже до дѣдôв:

— Слухайте дѣды! Вы всѣ мусите скакати один за одним через сей ярок. А памятайте собѣ: хто перескочить, достане дуката, а хто упаде до ярка, дôстане двадцять пять палиць.

Отже кождый дѣд силується як може. Ну, певно, котрѣ були slabѣ, калѣки, тѣ попадали до ярка, а котрѣ були здоровѣ неробы, тѣ поперескаковали. То Каньовскій tym, що попадали, дав по дукатови, каже:

— Видно, що вы slabѣ, негоднѣ и робити . . .

А до тих, що поперескаковали, каже:

— А вы драбуги, неробы, дармоѣды, годнѣ скакати, а робити нѣ? Хлопцѣ дайте им по двадцать и пять, а потом берѣть их до цѣпа и вилôв, най роблять!

32. Бас и гусль.

Народна смѣховинка.

Як ишов бас на весѣля з гуслями, то гусль кажуть:

— Будем єсти, будем пити, будемо ся веселити!

А бас каже:

— Як Бог дастъ, як Бог дастъ.

Идуть з весѣля, гусль кажуть:

— Не єли мы, не пили мы, не єли мы, не пили мы . . .

А бас каже:

— Мовив я, мовив я . . .

33. Загубленый самоцвѣт (діамент).

Анегдота. — Жан де Тимонед.

Один купець принѣс до неаполитанського короля, в котрого зобралося богато гостей, богато лискучих самоцвѣтів. Продав колька з них добре, але нагло спостерѣг, що бракує єму один з найбільших. И каже:

— Я не сподѣвався, щоби менѣ тут, в присутності вашої королівської високости, пропав найдорожшій самоцвѣт, а пре-цѣнь вони пропав!

Мудрий король казав, щоби єму принесли миску отрубів и наказав, щоби кождый з присутніх впхав замкнену руку до них, а виймив отворену. Сам учинив то само. А коли се всѣ зробили, покликав король купця, щоби той переглянув отруби. И — о диво! — дорогій самоцвѣт знайшов купець в отрубах.

34. Золота ложка.

Жан де Тимонед.

Один господар спостерѣг в часі гостини, що один з єго гостей сховав золоту ложку до кишенї. Вон зробив то саме. Тымчасом зайдов до гостинної колька разов слуга, глядаючи загубленых ложок.

Господар промовив:

— Недбалый, ось тут маєш одну ложку, а другу дастъ тобѣ ось той пан... Мы оба поховали их, щоби выпробовать твою дбалость...

35. И неписьменный має деколи крихту розума.

З Верховини.

Простий чоловік убрався у панське платя та пішов у друге село, чуже, до церкви та запхався на крилос поміж дяки. Там дивилися на него и гадали, що він дяк, та прислали йому апостол, щоби читав. Айно він читати не умів. Як тут выратоватися з біди? Та бо не був глупаком-гуканом тай догадався: зачав мацатися-торбоситися по кишеням повсюда, гейбы хотів окуляри добувати. — Гоп! нема окулярів — шепнув він су-сідам — та не годен єм, не виджу читати. — Тай іс тым ся відговорив від апостола.

VIII. ПОЕТИЧНА ПОВѢСТЬ (ПОЕМА), БАЛЯДА.

36. Иван Вишенській.

Частины з поемы Ивана Франка.

I.

Мов зелена пирамида
На хвилястом синъм морѣ,
На ровнинѣ той блакитной
Велітеньскій измарагд,

Так облита давним морем,
Пôд безхмарным, теплым небом
Зноситься, шумить, пышає,
Спить Атоньская гора.

Спить? Та нѣ! Природа-мати
Ненастанно тут працює,
Ненастанно прибирає
Ту пестъечку свою.

У низу, де з хвиль кипучих
Гранитовѣ сѣрѣ хвилѣ
Гордо, просто в гору пнуться —
Стѣни, кольосы, стовпы. —

Там в низу музика дика
Не вгаває¹⁾ й на хвилину,
Буються хвилѣ об кам'ня,
Бризка' філѣ срѣбний вал.

А в горѣ хребты гôрскії,
Вѣковым покрытѣ лѣсом,
Вѣчну, тиху пѣсню грають
У задумѣ без конця.

Та проте гора дрѣмає;
День и нôч плыве над нею
Мов рожева, легка хмара, —
Крику, гомону не чуть.

Хоть сплелися скрѣзь по горах
Стежечки²⁾), немов гадюки,
Та проте не оживає
Их розмова, спѣв та смѣх.

Хоч розсыпанѣ по горах,
По лѣсах, ярах и скелях,
По полянах пречудовых
И оселѣ и хатки —

То проте глубока тиша
Залягла на тих оселях
И лежить печать мовчаня
На сотках старечих уст.

Тиша скрѣзь и скрѣзь мовчаня,
Сѣрый одяг, хôд повольный,
И худѣ, понурѣ лица,
Непритомный, сонный вид.

Тричи лиш на день по горах.
Пролунає голос дзвонів,
Мов проквилить над горою
Стадо дивных лебедят.

Плачуть жалобно тѣ дзвоны,
Нарѣканя мов, докоры
На людей, що замертвили
Пречудовый сей куток;

Що гнѣздо думок высоких,
Школу поривів геройских,
Пристань для орлів змѣнили
На сумну тюрму для душ.

¹⁾ Не перестає, ²⁾ стежечка = пѣшник.

II.

На Атонѣ дзвоны дзвоняты
У недѣлю по вечернѣ.

Покотилися по горах
Тѣ рыданыя металевѣ,
Оклинулась кожда скеля,
Кождый яр и кождый скит.¹⁾

И вторують им зѣтханя,
И худѣ хрестяться руки,
И несеся тихій шепотъ;
„Со святыми упокой!“

Тѣ рыданыя металевѣ —
Знак, що хтось розстався з свѣтъ-
[том —

Тут нѣкого не тривожать:
Се щоденна новина.

Глянь — у скелях высоченныхъ,
У стромких гранитныхъ стѣнахъ,
Що над валом морским висять,
Чи там гнѣзда ластовок?

Нѣ, се норы жолобленѣ,
Недоступнѣ темнѣ ямы.
В скелѣ съченѣ печеры,
Схованки для мев²⁾ хиба.

Нѣ, се норы для аскетовъ,
Се „останній ступнѣй“ — подвигъ,
Що не має вѣдвороту,
Брама вѣчности вузка!

Хто пройшов новицку службу,
Монастырске строге право,
И важкую, мовчаливу
Працю в тихому скиту, —

Хто бажає довершити
Аскетичный острый подвигъ
В самотѣ, в посту и мовчаню
Слухать голосу душѣ, —

Хто порвав звязки зо свѣтомъ,
Поборов бажаня тѣла,
Чує силу и охоту
В очи вѣчности глядѣть, —

Той за дозволом найстаршихъ
Выбира собѣ печеру,
Выбира могилу, звѣдки
Воротя³⁾ єму нема.

И тодѣ рыдають дзвоны
И тодѣ по всѣм Атонѣ
Тихій шепт⁴⁾ иде старечій:
„Со святыми упокой!“

III.

На Атонѣ дзвоны дзвоняты
У недѣлю по вечернѣ.

Покотилися по горах
Тѣ рыданыя металевѣ.
Оклинулась кожда скеля,
Кождый яр и кождый скит.

Стихли дзвоны, у повѣтрѣ
Довго ще тремтѣв их голос,
И в монастырѣ Зографу⁵⁾
Заскрипѣли ретязѣ.⁶⁾

Вѣдчинилась темна брама:
З монастырскаго подвбрья

¹⁾ скит = самотне мѣсце, в якомъ живуть пустельники, самотный монастырь, ²⁾ мева = птиця, яка живе над морем, ³⁾ воротя = поворот, ⁴⁾ шепт = шепот, ⁵⁾ Зографос = словянський монастырь, оснований на горѣ Атонѣ Болгарами и Сербами, ⁶⁾ ланцухи, якими зачиняли ворота.

Выступає ход церковный,
Монотонный чути спів.

В'ють хоругви червонѣ,
Наче пробліски пожежѣ:
Деревяный хрест з Розпятим
Передом помалу йде.

Йдуть черцѣ все бородатѣ
У фелонах-баграницях:
Йдуть и другѣ рядом довгим —
Бось в простых сѣраках.

Серед них дѣдусь похилый,
Зморщений сивобородый,
В сѣрацѣ на нагом тѣлѣ,
Хрест березовый несе.

Простий хрест: в корѣ береза...
А вѣд моря вѣтер вѣє,
Бѣлу бороду старечу
По березѣ розвѣва.

И плаве старечій голос
И з тым співом монотонным,
Що выводить сумовито:
„Со святыми упокой!“

От скончалися вѣдправы
И останнюю молитву
На колѣнах прошептали,
Всѣ пустынники ѹ черцѣ.

И встає игумен першій
И всѣ встали за чергою
И довкола тихо стало,
Море лиш реве внизу.

И поднѣс игумен голос
И звертаєся до дѣда,

Ось спинився ход церковный
На обрвищу крутому,
Над безоднею страшною,
Глянеш вниз, аж жах бере.

В скелѣ той з долини видно
Штырогранну чорну пляму,
Мов печатку высоченну
В половинѣ высоты.

Се є вхod в живу могилу,
У пустельницку печеру,
Высѣчену там Бог зна ким
И Бог зна кому ѹ на що.

Не дойти туды ногами,
Нѣ драбиною не злѣти,
Лиш на шнурѣ у повѣтрю
Долетѣти наче птах.

У горѣ лиш з краю скелѣ
Ровчачок прорітый шнуром —
Знак нехібний того мѣсця,
Де внизу печери вхod.

Тут спинився ход церковный,
Стали править панаходу...
Деж той мрець, кого ховають?
Де блаженный той аскет?

IV.

Що серед черцїв стояв там
Із березовым хрестом:

„До тепер ты мѣж живыми
Був наш брат Иван Вишеньскій;
Вѣд тепер в житю земному
Змазане имя твоє.

„Так иди в свою дорогу!
Хрест, що маєш у долонях,
Се тобѣ наш дар єдиний,
Інших и не тре¹⁾ тобѣ.

¹⁾ тре = треба.

„Що потрѣбно для поживы
Твому тѣлу, раз на тыждень
Брат-ключарь на посторонку
Спустить вѣдсѧля тобѣ.

„Прощавай! Прийми вѣд мене
Сей останній поцѣлонок
И дай Бог нам пострѣчатись
Швидко в ясности Єго!“

Цѣловав игумен старця,
Иншіѣ черцѣ по тиху
Цѣловали єго руки,
Полы сѣрака єго.

И перехрестився старець,
Над безодню выйшов смѣло,
Сѣв и звѣльна став спускатись
У страшеннюю глубѣнь.

Вѣтер буйно дув вѣд моря,
Бороду єго й волося
Розвѣвав, и вѣн, притисши
Хрест до себе, швидко щез.

V.

„Ой витай, моя домовко,
Тиха пристане по бурях,
До якоѣ ненастанино
Здавна, здавна я тужив.

„Камънь тут довкола мене —
Се тверда, незломна вѣра,
Се м旤й дом и м旤й притулок,
Подушка и накрыття.

„Хрест отсей—то м旤й товариш,
М旤й повѣрник у днѣ смутку,
Оборона вѣд покусы
И пôдпора в смертный час.

„Небо синє, що крѣзь отвѣр
Загляда в мою печеру, —
Се надѣя, що полыне
У той шлях душа моя.

„Сонце ясне, що при сходѣ
На часок в мою домовку
Сыпле золото й порфиру, —
Се великий Божій Дух,

„Що в блаженнїѣ хвилины
Грѣшну, скорбну людску душу
Ущасливлює безмѣрных
Райских роскошей чутем.

„А те море все блакитне,
Що там грѣєся на сонцѣ,
А внизу об скелѣ бєся
И хлюпочеся й реве, —

„Се житя земного образ,
Ясний, тихій та принадний,
Коли здалека дивитись,
А горкій, страшний вблизу —

„Се м旤й свѣт. Усе змѣнчиве
Щезло геть. Затихли крики,
Гомон бою житевого
До мене не долетить.

„Щезло все дробне, болюче,
Що чутя в душѣ ворушить
И увагу вѣдвертає
Вѣд найвишшого ества“.

Говорив так сам до себе
У яскинъ своїй старець,
Що ще вчера звавсь Вишенській,
А сьогодня вмер для всѣх.

И в яскинъ у куточку
Сѣв на каменъ, плечима
Сперся о стѣну холодну,
Голову схилив у низ.

Помѣж небом и землею
Вверх, то вниз душа аскита
Розколысана несеся
Швидше, швидше, розкѣшиш.

VI.

Вечоръє. Тѣнь довжезна
Полягла вѣд скель на море,
А там ген легенькъ хвилъ
Злотом, пурпуром горять.

Из гнѣзда своего старець
Тихо дивиться на море,
З хвиль тых золото-порпурowych
Десь мостить далеко шлях.

Шлях мостить у край далекій
Через горы и долины
Аж на рѣну Україну,
А тым шляхом думы шле.

Аж ось глянь—тым ясним шляхом
Эвбльна барка надплыває,
Брыска зотото й пурпурा¹⁾
Эпѣд весел и зпѣд стерна.

Теплый вѣтерець вечѣрній
Роздуває бѣлый парус¹⁾
И пливе мов лебѣдь барка²⁾
До Атоньскої горы.

Прослѣдив очима старець
Барку ту, поки не зникла,
Не сковалась аж у пристань;
Як сковалась — вон зотхнув.

Знать привидѣлись старому
Жупаны козацкъ в барцѣ.
И шапки червоноверхѣ —
Нѣ, се певно привид був.

VII.

Знову нôч и знову ранок,
И поклоны, и молитва,
И в старой душѣ тривога,
Сумнѣв тяжкій, неспокой.

Аж нараз почувся стукот
На горѣ хтось по закону
В скелю каменем застукав;
Старець стуком вѣдовѣв . . .

И спускається по шнурѣ
Кош з поживою для него,
А на днѣ коша бѣлѣ
Запечатане письмо.

Затряслись у старця руки:
На письмѣ слова знакомѣ,
Украинська є скоропись
И знакомая печать.

¹⁾ парус = вѣтрила, ²⁾ барка = човен.

„Старцю чесному Ивану,
Що в атонской самотинѣ
Шлях важкій, тѣсный верстає,¹⁾
Шлях показаный Христом. —

„Православнѣ з Україны
Зобранѣ у мѣстѣ Луцку
На братерскую пораду,
Шлють благаня и привѣт.

„Богу дякуем святому
Й молитвам тых богомольцїв,
Що тягар хреста на плечѣ
За братовъ своих беруть.

„Ласкою Єго святою
И молитвами богомольцїв
Стоимо ще твердо в вѣрѣ
И не тратимо надїї.

„Обмѣркововали рады,
Як бы нам вѣд сеъ бурѣ
Хоч малесеньким оплотом
Церкву божу захистить.

А на верхнѣм боцѣ карты
Припис був: „Посланцѣ руськѣ
Ждуть на вѣдповѣдь до завтра,
Завтра будуть на скалѣ.“

По пещерѣ ходить старець,
До грудей хрест притискає,
Молитви тихенько шепче
И не думає про лист.

Усю нôч молився старець,
Обливав лице слезами,
До хреста старечѣ груди
Мов до матери тулив.

„И отсе шлемо до тебе,
Чесный батьку наш Иване,
Своих братчиков з благанем:
Будь ты нашим стерником.

„Поверни ты на Вкраину,
Загрѣвай нас своим словом,
Будь мѣж нами, мов та ватра
У кошарѣ пастухов.

„Батьку, батьку! вѣд ударов
Гнуться наши чола и спины,
И отрутою страшною
Накипає нам душа.

„Слухай: рѣдна Украина
Стара мати-жалобница
Голосом плачливым кличе
Своє любее дитя.

„Не згордуй же сим благанем!
Поспѣшай спасати матер!
Може голос твой и ум твой
Все поверне на добро.“

VIII.

А коли воскресло сонце,
Вон сидѣв и ждав тривожно
Поки камънь загуркоче,
Голос кликне из горы.

Ось гуркоче глухо камънь,
Старець разом стрепенувся,
Та рука не простяглася,
Вон на знак не вѣдзыававсь.

¹⁾ Шлях верстати = переходити путь.

IX.

Вечоръе. Наче сизый
Килим тѣнь лягla на море,
А зпоза горы промъня
Скѣсно в морѣ порина.

Золотистый шлях простягся
Вѣд тых хвиль морских рухли-
До верха горы Атона, — [вых
Пѣд горою море гра.

У пещеръ в самомъ входѣ
Сидить згорбленый пустынник
И письмо раз в раз читає
И сльозами полива.

„Слухай: рѣдна Украина,
Стара мати-жалобница,
Голосом плачливым кличе
Своє любее дитя . . .

„Любее, нема що мовить!
Що в найтяжшую годину,
В непрозору, люту скрутu
Свою матѣр покида!

„Чи забув слова Христовъ:
Хто рече. „Я люблю Бога“,
Брата-ж своего не ратує,
На душу неправду взяв?“

И смертельная тривога
Сцѣпила старече серце
И заперла дух у грудях, —
Зимный пѣт лице покрыв.

Вѣн зирнув на сине море,
Де рубцем золототканым
Зарисовався обрис
Вѣд Атоньскоѣ горы.

Глянь — з Атоньскоѣ затоки
Эзвольна барка выплыває
Из отѣненого плаю¹⁾)
Ген на соняшный бѣжить.

Турчин баркою кермує,
Жупаны козацкѣ в барцѣ
И шапки червоноверхѣ, —
Брыска золото з весел.

Ах, посланцѣ з Украины!
В старця серце стрепенулось,
И в тривозѣ и в нетямѣ
Худѣ руки вѣн простяг.

„Стойте! стойте! завернѣтесь!
Я живу ще! По старому
Ще я люблю Украину,
Решту ъй житя вѣддам!

„Стойте! стойте! завернѣтесь!“
Та дарма! Не чують крику.
И по хвилях золотистых
Барка геть плыве й плыве.

И ламає руки старець,
И болюче серце тисне,
И перед хрестом на камънь
Вѣн кидається лицем.

„О Розпятый! Ты-ж лишив нам
Заповѣт отой найвысшій:
Свого ближнього любити,
За рѣдню жите вѣддати!

„Дай менѣ братов любити
И для них жите вѣддати!
Дай менѣ ще раз поглянуть
На свой любый, рѣдныЙ край!

¹⁾ плаї = стежка, пѣшник в горах.

„Глянь — отсе остання нитка
Що мене тягла до праць!
 О, не дай же Ѣй порватись!
 Заверни є є сюди!

„Дай, о дай менъ се чудо!
 Лиш одно на сю хвилину!
 Не лишай мене в розпуць,
 Мов стрѣвожене дитя!“

Так моливсь Іван Вишенський,
 Хрест що силы тис до грудей,
 И нараз почув як дивна
 Польга бôль єго втѣша.

Ясна певність, що послухав
 Бог того єго благаня,
Що настала хвиля чуда,
 Просвѣтлѣне надойшло.

Te, чого вбон ждав так довго,
 Обляло єго, мов леготь,
 Мов гармонія безмежна
 Райскъ паходь святъ.

И вбон радосно пôднявся,
 Три разы перехрестився
 И благословив промънний
 Шлях, що скосно в море йшов.

Вбон нѣчого вже не бачив,
 Тольки шлях той золотистый
 И ту барку ген на моръ
 И ступив — и тихо щез . . .

А в пустельницкой печерѣ
 Только бѣлый хрест лишився.
 Мов скелет всѣх мрій, илюзій —
 И непевный моря шум.

37. Чернець.

Тарас Шевченко.

У Київѣ на Подолѣ
 Було колись; и нѣколи
 Не вернеться, що дѣялось.
 Не вернеться сподѣване,
 Не вернеться... А я, брате,
 Таки буду сподѣватись,
 Таки буду выглядати,
 Серцю жалю завдавати.

У Київѣ на Подолѣ¹⁾
 Козаки гуляють:
 Як ту воду ведром-цебром
 Вино розливають.
 А музика реве, грає,

Людей звеселяє;
 А из Братства те бурсацтво²⁾
 Мовчки выглядає:
 Нема голой школѣ волѣ,
 А то-б' догодила³⁾ . . .!

Когож то там з музиками
 Люде обступили?

В червоных штанах оксамит-
 Матнею⁵) улицю мете — [ных⁴]
 Иде козак . . . Ох, лѣта, лѣта,
Що вы творите? На то теж
 Старий ударив в закаблуки⁶),

¹⁾ Подол, стара частина Київа лежить на горах, новѣйша на долинѣ, над Днѣпром, ся новѣйша и называється Подолъ. ²⁾ на Подолѣ було Братство при церквѣ Богоявленія, яке удержовало школу, при школѣ була бурса для учениковъ, ³⁾ коли-б бурсакам-ученикам було свободно так гуляти як козакам, то они показали-б, що умѣютъ, ⁴⁾ оксамитный = з оксамиту, з баршону, ⁵⁾ матня = задня частина широких козацких сподень, ⁶⁾ закаблуки: запятки при чоботах.

Аж встала курява. Оттак!
Та ще й приспѣвує козак:
„По дорозѣ рак, рак,
Нехай буде так, так!
Дам лиха закаблукам,
Закаблукам лиха дам,
Достанеться й передам¹⁾!
А вже-ж тіѣ закаблуки.
Набралися лиха, муки.
Дам лиха закаблукам,
Закаблукам лиха дам,
Достанеться й передам!“

Аж до Межигорского Спаса²⁾
Протанцював старый,
А за ним и товариство
И ввесь святий Київ.
Дотанцював аж до брамы,
Крикнув: „Пугу, пугу!
Привитайте, святъ ченцъ,
Товариша з Лугу³⁾!“
Свята брама⁴⁾ вôдчинилась,
Козака впустили:
И знов брама зачинилась,
На вѣк зачинилась
Козакови.

Хто-ж се сивый
Попрощався з свѣтом?
Семен Пал'їй Запорожець,
Лихом недобитый.
Ой высоко сонце сходить,
Низенько заходить;
довгой рясѣ по келіѣ
Старий чернець ходить.
Іде чернець у Вышгород⁵⁾
На Київ дивитись

Та посидѣть на пригорѣ
Та хоть пожуритись.
Іде чернець Дзвонковою⁶⁾)
У яр воду пити
Та згадує, як то тяжко
Було в свѣтѣ жити.
Іде чернець у келію
Мѣж стѣны нѣміѣ
Та згадує лѣта свої,
Лѣта молодії;
Бере письмо святе в руки,
Голосно читає,
А думкою старий чернець
Далеко лѣтає...
І тихнуть Божі слова.
І в келії, неначе в Сѣчи,
Братерство славне ожива.
А сивий гетьман мов сова
Черцеви зазирає в очи,
Музыка...танц...и Бердичев...
Кайданы брязкають... Москва...
Боры... снѣги и Єнисей⁷⁾...
І покотились из очей
На рясу слезы...

„Бий поклоны

И плоть старечу усмиряй,
Святе писаніє читай!
Читай, читай та слухай дзвона,
А серцеви⁸⁾ не потурай!
Оно тебе в Сибир водило,
Оно тебе ввесь вѣк дурило;
Приспи-ж єго и занехай
Свою Борзну и Хвастовщину:
Загине все, ты сам загинеш,
И не згадають — щоб ты знат!

¹⁾ передна часть чоботів, ²⁾ монастирь в Київѣ, ³⁾ Луг = Запорожска Сѣч, ⁴⁾ брама = ворота, ⁵⁾ Вышгород недалеко Київа, ⁶⁾ Дзвонкова = криниця недалеко Межигорского монастыря, ⁷⁾ мѣсце засланя Пал'я на Сибирѣ (1704—1708), ⁸⁾ серцеви = серцю.

И старый тяжко заридав,
Читать писаніє покинув,
Ходив по скелівъ, ходив,
А потомъ съвъ и зажурился:
„Длячого-ж я на свѣт родився?
Свою Україну любивъ?“

До утрені завив з дзвоницѣ
Великій дзвон; чернець мой встав,
Надѣвъ клубокъ, взяв патерицу,¹⁾
Перехрестився, чотки взяв
И за Україну молиться
Палъй чернець пошкандибав.

38. Срѣберный дзвон.

Василь Пачовскій.

Ой дзвон дзвонить — сонце
[сходить,
А наш дзвон срѣберный грае;
Де ударить его голос —
Зпод землѣ Русь выкликае!

Ой дзвон дзвонить, робить чуда,
Глухѣ чують, слѣпѣ бачуть —
Нѣмѣ станутъ говорити,
А одступники заплачуть!

Звѣдки-ж в него така сила?
Звѣдайтесь в Богоревицѣ;²⁾
Туй дзвонив вонъ съмсот роковъ
Под землею у темницѣ!

Як на Русь летѣла орда,³⁾
Его скрыли перед нею —
Ай всѣ люде туй пропали,
Дзвон оставилъ под землею!

В третій рокъ война велика
Яла кровлю людску пити —
Подойшовъ вонъ як заклятый
Зпод землѣ народ будити!

Конь бѣг полем тай ударив
В дзвон срѣберный копытами —
Яв дзвонити срѣбный голос
Понад сонными полями.

Вчули люде, що дзвон дзвонить,
Хто жив, бѣг и дивовався;
Цѣлый срѣбный дзвон великий
Серед поля — звѣдки взявся?

Цѣлый срѣбный — руська напись,
Рок за князя Ярослава;⁴⁾
Тисяч тридцатий четвертий —
Ось де, люде, наша слава!

Ярослав, наш князь великий,
Королем слав Уграм зятя —
Даровав той дзвон срѣберный
Срѣбной Руси Подкарпатя!

Настя, дочка Ярослава,
Йшла до Угроб за Андрія —
Привезла той дзвон срѣберный,
Ясний, чистый як лелія!

Привитав народ царевну
Серед спѣву и веселя —
Як зронила вѣще слово
Через злато ожереля;⁵⁾

„Срѣбна Руси, приими в даръ
Дзвон срѣберный Ярослава,
Нехай дзвонить, доки буле
Гомонѣти твоя слава!

¹⁾ клубокъ = чернечій калапъ, патерица = висока палица, ²⁾ Богоревиця = село коло Берегова, ³⁾ орда = Татаре, ⁴⁾ Ярослав Мудрый, князь в Київѣ 1019—1054, ⁵⁾ ожереля = намисто, пацьорки.

„Як з’охабите ту славу,
Не дай Боже, в чужом полѣ“,
Дзвон дзвонити перестане
И завянете в неволѣ!...

„Буде ждати, аж повстане
Нове, горде поколѣня —
И тогда вон знов заграє
Повен блеску и промѣня!“

Ось вон дзвонить: Тысяч років
Тому мы туй пановали —
Де звенѣла наша пѣсня
В церквѣ срѣбнѣ дзвоны грали! И не дався геть донести!

Де звенѣла наша мова,
Наши нивы золотѣли —
Руськѣ города и села
Виноградами лелѣли!

Срѣбна Руси Пôдкарпатя
Де подѣлась твоя слава?
Чуєш, грає над тобою
Дзвон срѣберний Ярослава!?

Люде впали на колѣна,
Люде моляться до дзвона —
Розбогнали их жандармы
И гусаріѣ швадрона ...

А граф Тиса всемогучий
Дзвон до Пешту казав вести,
Та дзвонив вон вздовж дороги
И не дався геть донести!

А дзвонив: Вставайте, люде,
Розкуються ваши пута —
Буде воля, правда буде
И воскресне Русь забута!

Ой дзвон дзвонить — сонце сходить,
Срѣбна Русь у свѣтлѣ грає,
Дзвон свободы чуда дѣє,
Руська слава оживає!

39. Гусова мати.

Йосиф Сватоплюк Махар. — Переклав И. Франко.

Так, бачу ось тебе! Свѣтличка скромненька,
Яка по селах ще й тепер буває,
На лавцѣ жъночка сидить край коминка
И до вікна в задумѣ поглядає.

Рѣдке волосе вже вкрыває высхлу скрань,
Постарѣло лице з турботы й працѣ;
Вниз гнеться збр мягкій и не горить як грань,
А сяє тихим блиском резигнацї.

Св旤й слюбный бачить день. В недѣлю се було,
На небѣ митотѣли вже збрницї.
Танок пôд липою ... Весѣле прогуло ...
И з мужем вперве йшла тут до свѣтлицї.

Ишла заквѣтчана. В долонѣ крѣпкій муж
Стискав єѣ горючу руку нынѣ,
А жар будучих хвиль з обох тых юных душ
Лив румянецъ на личенька невиннѣ.

В дверях спинилися, и сум якійсь и страх
Перед незвѣстным враз притымив душѣ бажанє:
Се крок грядучих днѣв у темных тых кутах
Лунав неначе тихе€ зѣтханє.

З благанем, з вѣрою зложила руки враз,
Палкѣ уста молитву прошептали;
Внизу пищав клярнет, гудѣв поважно бас,
Дѣвчата ще весѣльноѣ спѣвали.

И бачить довгій ряд днѣв, мѣсяцѣв и лѣт,
Те сѣре, одностайне пасмо;
Из ними плыв оттак єѣ маленький свѣт
Без наглых бур и втѣх, повольно, ясно.

При працѣ полевої огрубли руки ѣй,
Чоло поморщилось, лице змарнѣло;
В хозяйствої працї той знайшла собѣ спокой,
И Бог благословив их кожде дѣло.

А лѣтним вечером на лавцѣ край ворот
В кружку жѣнок сѣдала; говорили
Про простый побут свой и про далекій свѣт,
Що з него вѣсти тут аж доходили.

Як цѣсарь велично женивсь четвертий раз,
Яку нова царица силу має:
Подковы гне, в трубу закрутить срѣбный ваз,
И стол ударом пястука ломає.

Побожный цѣсарь є, костел бач, змуровав,
Його вежа самою мѣдью крыта;
Сюды з Нѣмеччины велично даровав
Обрус Вероники, рамя Святого Вита.

В недѣльный день, коли близкучій сонця пруг
В свѣтлицю лив мов золоту обнову,
Сѣдали до стола: она й коханый друг,
Про боже слово ведучи розмову.

Їй любый був Сѣвач, що брав зерно з сѣвиѣ
И съяв: лиш одно зерно з насѣння того
В рôлѣ сковалося и парости буйнѣ
Пустило, й пташки в них хвалу давали Богу.

Їй в серди жаль чомусь було того зерна
Гôрчичного, зернятка дрôбного,
Що вмерти мусъло, щоб парость та буйна
З сторичним плодом выбуяла з нього.

Жите Марії теж любила. Бачила
Єї, дѣвча чорняве, карооке,
Сѣльске, простеньке, та посольством ангела
Пôдняте в небо ясне та высоке.

И бачила єї як матър. Э нею враз
Всѣ втѣхи матери переживала.
Лиш на Голгофѣ болъ єї душою тряс:
„Чом, Боже, скорше мати не сконала?“

И йшов так довгій ряд днѣв, мъсяцѣв и лѣт,
Те съре, одностайнѣ пасмо;
И з ними тихо плыв єї маленький свѣт
Без наглих бур и втѣх, спокойно, ясно.

Часом на слюб ишла до своякôв своих,
На погреб, до хресту — лиш в неї в хатѣ
Було так пусто: тут нечувсь дитячій смѣх,
Плач, тупот ноженят. Немов по стратѣ
Стискалось серце їй, коли осѣнний дух
Став на безплодне подыхати тѣло,
Черствѣли руки, зрѣд волося темный пух,
Запали груди, личко пожовтѣло.

Та змиловався Бог, як у святом Письмѣ
Над Сарою: живе єї дитина!
Се буде пôзній цвѣт в осѣнній борознѣ,
Єї надѣя и любов єдина.

Се певно буде сын. Що Богом даный нам,
То й мы його дамо на жертву Богу;
У слѣд Хрестителя най зветься вон Иван,
Що пристовав перед хрестом дорогу.

Най Богу служить вон, щоб з уст його плыло
Святеє слово, всім потіха в тьмѣ ворожой.
Парафію возьме и все його село
В нїм батька чтити-ме. При службѣ божої

За батька й матеръ вон положить жертви часть,
Прийме Христос у руки преласкавъ
И тым двом душенькам из милосердя дастъ
Куточок у своїй небесноЯ славъ.

Най вдастся в неї вон — не нынѣшню, з тых лѣт,
Коли в лиці цвѣт юности розцвився!
Тѣж карп очи, той волося темный сплѣт,
Що над чолом ъї кучерями вився.

40. Арестованя А. Духновича.

Гренджа — Доњський.

Рипнуло у дверъ, аж стѣны дрожали
И вступив до хаты мадярскій посол,
На дворѣ гук, гомон, багнеты блищали
И вився, гордився новый триколор.

А сестра збѣлѣла, як гомон почула,
На дворѣ повстанцѣ пôд муром кричать,
Сестриця из плачом: „Воля нас минула,
Се кат за тобою, щоб смерти oddать.“

Посланець до нього: „Спѣваче старенкій,
Дай руку на згоду, йди з нами, бо час!“
— Не пойду, бо люблю свой народ миленкій,
Вы долю и волю украли од нас.

— Тепер вы бєтесь, щоб свое дѣстати,
Щоб дух ваш усюды знов запановав,
Щоб гôрше нещасним рученьки вязати,
Щоб народ у гôршом крѣпацтвѣ остав.

— Не дбали за долю бѣдного народу,
Вбѣцяли, дурили через цѣлый час.
Вже мы вас познали и вашу методу,
Ваша цѣль одна: погубити нас!

— Бєтесь за волю й звете до союзу,
Про нашу недолю не є и спомин!
Засвѣтить ще сонце на руську голузу,
Хоть бийте, не бийте помежи нас клин!

— Довгівъ столѣття, тяжківъ кайданы
Уже нам доѣли, уже допекли.
Каты вы, не люде! Лютъ вы тираны,
Нераз кров и слезы рѣками текли!

— Хибаж се свобода — смѣяться з народа?
Де-ж она поправдъ? — Лжепророки вы!
Успѣху не ждѣте, бо успѣх — то згода,
А згода из вами — то море керви!

Посланцъ из хаты, повстанцъ до хаты.
Имили поета, з собою ведуть,
Ведуть го в желѣзъ попод тѣ палаты,
На руках оковы так сумно гудуть . . .

41. Тополя.

Балада Тараса Шевченка.

По дубровѣ вѣтер вые,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан высокій, лист широкій —
Нащо зеленѣе?
Кругом поле, як те море
Широке, синѣе.
Чумак иде, подивиться,
Тай голову схилить;
Чабан¹⁾ в ранцѣ з сопѣлкою²⁾)
Сяде на могилѣ,
Подивиться — серце ние:
Кругом нѣ былины!
Одна, одна, як сирота
На чужинѣ, гине!

Хто-ж выкохав тонку, гнучку
В степу погибати?
Пострѣвайте, все розкажу.
Слухайте дѣвчата.

Полюбила чорнобрива
Козака дѣвчина,
Полюбила — не спинила,
Пôшов тай загинув.
Якбы знала, що покине,
Була-б не любила;
Якбы знала, що загине,
Була-б не пустила;
Якбы знала, не ходила-б
Пôзно за водою,
Не стояла-б до пôвночи

¹⁾ Чабан = пастух овець, ²⁾ сопѣлка = пищалка.

З милым пôд вербою;
Якбы знала! . . .

И то лихо —

Попереду знати,
Що вам в свѣтъ зострѣнеться...
Не знайте, дѣвчата!
Не пытайте свою долю!
Само сердце знає,
Кого любить . . . Нехай вяне,
Поки закопають!
Бо не довго, чорнобривъ,
Карѣ оченята,
Бѣле личко червонѣе,
Недовго дѣвчата!
До полудня — тай зѣвяне,
Бровы полиняютъ . . .
Кохайтесь, любѣтесь,
Як серденько знає.

Защебече соловейко
В лузѣ на калинѣ,
Заспѣває козаченько,
Ходя по долинѣ.
Выспѣвує, поки выйде
Чорнобрива з хаты;
А вон є є запытає:
„Чи не била мати?“
Стануть собѣ, обоймутесь,
Спѣва соловейко,
Послухаютъ, розойдутесь —
Обое раденькѣ.
Нѣхто того не побачить,
Нѣхто не спытає:
„Де ты була? Що робила?“
Сама собѣ знає.
Любилася, кохалася,
А серденько мльло:
Оно чуло недоленьку,

А сказать не вмѣло.
Не сказало, осталася,
День и ноч воркує,
Як голубка без голуба,
А нѣхто не чує.

Не щебече соловейко
В лузѣ над водою,
Не спѣває чорнобрива,
Стоя пôд вербою.
Не спѣває: як сирота,
Бѣлым свѣтом нудить.

Без милого батько, мати —
Як чужіѣ люде;
Без милого сонце свѣтить —
Як ворог смѣнеться;
Без милого скрбъ могила . . .
А серденько бѣться!

Минув и рôк, минув другій,
Козака немає;
Сохне она, як квѣточка —
Нѣхто не пытає.
„Чого вянеш, моя доню?“ —
Мати не спытала.

За старого, богатого
Нищечком еднала¹⁾).
„Иди доню!“ — каже мати,
„Не вѣк дѣвовати.

Вон богатый, одинокий,
Будеш пановати!“
— „Не хочу я пановати,
Не пôду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму!
Нехай попы заспѣвають,
А дружки заплачутъ;
Легше менѣ в трумнѣ лежать,
Анѣж його бачить.“

¹⁾ тихцем намовляла.

Не слухала стара мати,
Робила що знала;
Все бачила чорнобрива,
Сохла и мовчала.
Пôшла в ночи до ворожки,
Щоб поворожити,
Чи довго ъй на съм свѣтъ
Без милого жити?
„Бабусенько, голубонько,
Серце мое, ненъко,
Скажи менъ щиру правду:
Де милый серденько?
Чи жив, здоров, чи вон любить,
Чи забув, покинув?
Скажи менъ: де мой милый?
Край свѣта полину¹⁾!
Бабусенько, голубонько,
Скажи, коли знаеш!
Бо выдає мене мати
За старого за-муж.
Любить його, моя сиза —
Серце не навчити.
Пôшла-б же я утопилась —
Жаль душу згубити.
Коли не жив чорнобривий,
Зроби, моя пташко,
Щоб до дому не вернулась...
Тяжко менъ, тяжко!
Там старый жде з старостами...
Скажи-ж мою долю!“
„Добре, доню; спочинь трошки!
Чини мою волю!
Сама колись д'вовала,
Теє лихо знаю;
Минулося, навчилася;
Людям помагаю.
Твою долю, моя доню,
Позаторок знала,

Позаторок и з'лячка
Для того придала.“
Пôшла стара; мов каламар
Достала з полицъ.
„Ось на тобъ съого дива!
Пойди до крыницъ,
Поки п'внъ не сп'вали
Умылся водою,
Выпий трошки съого з'ля,
Все лихо загоить.
Выпеш — б'жи, яко мога²⁾!,
Щоб там не кричало,
Не оглянься, поки станеш
Аж. там, де прощались.
Вôдпочинеш; а як стане
Мъсяцъ серед неба,
Выпий ще раз; не прийде —
В третє выпить треба.
За першій раз — як за той рок
Будеш ты такою;
А за другій — серед степу
Тупне кônъ ногою.
Коли живый козаченько,
То зараз прибуде.
А за третій — моя доню,
Не пытай що буде!
Та ще чуєш — не хрестися!
Бо все пойде в воду.
Тепер же йди, подивися
На торочну вроду.“
Взяла з'ля, поклонилась.
„Спасибô, бабусю!“
Выйшла з хаты. — „Чи йти, чи нѣ?
Нѣ, вже не вернуся!“
Пойшла, вмылася, напилася,
Мов не своя стала;
В друге, в третє, та мов сонна
В степу засп'вала:

¹⁾ полину = полечу, ²⁾ яко мога = як только можно.

„Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!
Рости, рости, тополенько,
Все в гору та в гору!
Рости тонка та высока
До самоѣ хмары;
Спѣтай Бога, чи дожду я,
Чи не дожду пары?
Рости, рости, подивися
За синее море:
По том бощ — моя доля,
По сѣм бощ — горе.
Там десь милый чорнобривый
По полю гуляє,
А я плачу, лѣта трачу,
Його выглядяю.
Скажи йому, мое серце,
Що смѣются люде;
Скажи йому, що загину,
Коли не прибуде!
Сама хоче мене мати
В землю заховати . . .
А хто-ж є головоньку
Буде доглядати?
Хто догляне, розпитає

На старость поможе?
Мамо моя, доле моя!
Боже милый, Боже!
Подивися, тополенько!
Як нема, заплачеш
До сход сонця ранъсенько,
Щоб нѣхто не бачив.
Ростиж, серце тополенько,
Все в гору та в гору!
Плавай, плавай лебедонько,
По синьому морю.“

Таку пѣсню чорнобрива
В степу заспівала.
Зѣля дива наробило —
Тополею стала.
Не вернулася до дому
Не дождала пары;
Тонка, тонка та высока —
До самоѣ хмары.

По дубровѣ вѣтер выє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.

42. Лѣсовый царь.

Переклад Василя Чайченка з Гетого.

- Хто ъде в негоду¹⁾ тым лѣсом густым?
- То батько, спознivши, и хлопець из ним,
Малого, обнявши, в руках вон держить.
Его пригортає, его вон пестить.
- Чом личко сковає ты, мой сынку малый?
- Ой тату! Чи бачиш? Он царь лѣсовий:
У довгой киреѣ²⁾ в коронѣ — дивись!
- То, сынку, туманы навкруг простяглись.

¹⁾ Негода = непогода, ²⁾ кирея = довгій плащ.

— Мôй хлопчику любый! До мене сюды
На луки зеленъ ты грatisь иди;
В моѣ матусъ є пышнъ квѣтки,
Вышиванъ злотом тобъ сорочки. —

— Ой тату, в ôн кличе на луки ряснъ,
И квѣты и злoto дає в ôн менъ, —
— Нема там нѣчого, мôй сыночку, цыть!
То вѣтер мѣж листем, сухим шелестить!

— До мене, мôй хлопче, в дубровах густых
Побачиш вродливых дочок ты моих;
Вести муть таночек и будуть спѣвать,
Спѣваючи будуть тебе колыхать!

— Ой, тату мôй, тату! Туды подивись:
В танець королѣвны за руки взялись. —
— О нѣ! усе тихо у темрявъ там:
То вербы старіѣ схилились гиллям.¹⁾

— Мене, хлопче, вабить урода твоя:
Хоть хочеш-не-хочеш — в ôзьму тебе я! —
. — Ой тату! вже близъко, в ôн нас дожене!
В ôн давить, в ôн дусить, в ôн тягне мене!

Наляканый батько не ъде — летить,
А хлопець нудьгує,²⁾ а хлопець кричить.
Добѣг в ôн до дому и дивиться в ôн:
В руках уже мертвый лежить его сын.

43. Довбуш.

Юрій Федъкович.

Гей, чи чули, люде добрѣ,
Перед ким то звѣрѣ стигнуть,
А за ким то молодицѣ,
А за ким дѣвчата гинуть?

То наш Довбуш, наша слава,
То капитан на Пôдгôрѣ,
Красный, красный як царевич
Двайцять рокôв и четыри.

Хлопцѣв тысяч єму служить,
Поклонися персд ним краle!
На той топôр єго ясный
Клали Нѣмцѣ много стали,

А на тiѣ порошницѣ
Били Угры злota много,
А той ремѣнь бôльше вартый,
Я у двое царства твого.

¹⁾ гиллям = галузем, ²⁾ нудьгує == нудить свѣтом.

Ясна нôчка в Чорногорѣ,
Мъсяць свѣтить, мъсяць мрѣє
А капитан ходить сумно,
Чогось серце в грудях млѣє,

Нѣ топôрчик вже не пестить
Нѣ кресак¹) не обзирає,
Ходить, ходить по долинѣ,
Клонить голов тай думає.

„Гей капитан, ты наш пане,
Не ялося сумовати!
Я спѣвак є на Пôдгôрю,
Не розкажеш заспѣвати?

„Я умѣю пѣсень много,
Я й з'умѣю затужити!
Капитане, чи не кажеш?
Може хлопцѣв побудити?“

Онде хлопцѣв тысяч двѣстѣ,
Полягали по убочи . . .
Гей, якѣж то буйнѣ, жвавѣ,
А якѣ в них быстрѣ очи!

Бо воды они не пили,
Хиба кров та буйнѣ вина,
Хлѣб их буйный не годує,
Лиш жуброва²) солонина.

А капитан став над ними,
Рве пистоля, зводить скалы,
Грим! А хлопцѣв тысяч двѣстѣ
На ногах вже поставали.

„Що розкажеш, пан катитан?
Чи палити, чи рубати,
Чи якому королеви
Кажеш голов з вязобв зняти?“

„Вража голов не пропаде,
Заки руська не застила,
Але красна, красна Дэвонка
На вечѣрки запросила.

„Вы пôдетe враз зо мною“
„Як розкажеш, и до грани!
Ты капитан в Чорногорѣ,
А мы твои, капитане.“

Ясна нôчка в Чорногорѣ,
Свѣтить мъсяць з звѣздочками,
З легинями тысяч двѣстѣ
Квапить Довбуш облазами.

А сова десь затужила,
Що аж серце в грудях млѣє.
В Чорногорѣ нôчка ясна,
Мъсяць свѣтить, мъсяць мрѣє.

„Капитане, завернися!
Птаха нужду нам ворожить!“
„Хто то каже?“ — крикнув
Довбуш,
„Головою най наложить!“

Тай ухопив за пистоля.
„Осьде стою, пане брате,
Ще раз кажу: завернися!
Осьде груди — мож стрѣляти.“

Так казав Иванчик любчик.
Вы не чули о Иванѣ?
Ей, легинъ то був хорошій,
Першій в ôн по капитанѣ.

А капитан его любить,
Лѣпше май нѣж топôр з стали,
Як поглянув на Ивана,
Бѣлѣ руки єму ввяли.

* * *

¹) кресак = пушка, ²) жубр = звѣр.

„Добрый вечер, красна Дзвонко,
Отвори, пусти до хаты!
Съмсot хлопцъв е зо мною,
А вже час бы вечеряти.

Мы принесли срѣбла, золота,
„Мы принесли меду много,
Будем, ъсти будем пити,
Отвори нам лиш, небого.“

„В мене дверъ тысовіѣ,
Не злодъям до розлому!“
„Що ты кажеш, гей, гадюко ?!“
Крикнув Довбуш гôрше грому.

Тай ухопив за одвѣрки:
Як солому усе крушить.
Дверъ грымли серед хаты,
Аж набой тут в уха глушить.

Ей, набою-ж ты зрадливый,
Ей, набою голосненькій!
З капитана кровця ллеться,
Впав капитан молоденькій.

Впав, конає на муравѣ,
Кров кипяча травы росить,
А капитан кличе хлопцъв
Тай конає тай их просить:

„Як я, братя, вже загину,
Зложѣть мене на топоры,
Несѣть мене, де найкрасше,
Несѣть мене в синѣ горы,
Там де люде не заходять,
Там де пташки не спѣваютъ,
Там мене вы поховайте,
Про мой гроб нехай не знаютъ.“

* * *

В Чорногорѣ сонце сходить,
Чорногора в свѣтлѣ тоне,
А в скалѣ там десь глубоко,
Там сова десь плаче, стоне.

Але Довбуш ъ не чує,
Бо в могилѣ вже не чути,
Анъ пѣсню Довбушову,
Нѣ флояры слезнѣ нуты.

44. Золотъ ключъ.

Василь Гренджа-Доньскій.

Летять з лѣсобов повѣтрулѣ,
Понад полонины,
Глядають золотъ ключъ
Срѣбноѣ краины.

Яких то вже рокоб пятьсот
Надармо шукають
И по горах и по скалах,
За ними блукають.

Вже и замок проминули
Славного Бориса,
А вѣд замку, недалеко
Тече рѣка Тиса.

Долстѣли аж до Тисы,
Над Тисою стали,

Там русалки веселіѣ
Купатись почали.
Звѣдаються повѣтрулѣ:
— Скажѣть нам сестрицѣ,
Ци не знаете за ключъ
Срѣбноѣ землицѣ?

А русалки одповѣли:
— Ключъ пôд водою,
Сюды кинув князъ краины
Власною рукою.

— Але ключъв не здобути,
Кинених у воду,
Поки з мраку не пôдоймесь
Свѣдомость народу . . .

IX. ПРИТЧИ, ПРИПОВѢДКИ, ЗАГАДКИ.

45. Христова притча про съяча.

З Євангелія Марка.

Мовив Христос до народу:
Выйшов съяч съяти.

И сталося, коли вон съяв, инше зерно упало при дорозѣ.
И налетѣли птахи й поклювали його.

Друге упало на каменисте мѣсце, де небогато було землѣ,
зараз зойшло, бо не глубоко було в землѣ. Як только сонце
пôднялось, збояло. И, не маючи корѣнія, посохло.

А инше упало помежи терен, и вырбс терен и заглушив
його и не дало оно плоду.

Інше упало на добру землю и дало плôд, що сходив и рôс,
и вродило інше в тридцять крат, інше в шѣстьдесят, а інше
в сто.

И сказав им: Хто має уха слухати, най слухає.

А як Вон остався на самотѣ, тотѣ, що були коло його
з дванадцятьма, звѣдали єго про притчу.

Вон сказав им: вам дано розумѣти тайни царства божого,
а тым сторонним усе буває у притчах, що они очима дивляться,
та не бачать, ухами слухають та не розумѣють, и тымто они не
навернуться и им не простяться грѣхи.

И каже им: вы не розумѣете сеъ притчи? Якже вам ро-
зумѣти всѣ притчи?

Съяч съє слово.

Що при дорозѣ, то се тѣ, кому съється слово и як они по-
чуваютъ, зараз приходить сатана и одбирає слово, посъяне в серцях их.

А що на каменистых мѣсцих посъяно, то се також тѣ, що,
як тольки почуваютъ слово, зараз з радостю єго приймають и не
мають корѣнія в собѣ тай непостойнѣ; а потом, як трапиться
туга або напасть за слово, то зараз блазняться.

А що помеже терен посъяно, то се тѣ, хто чує слово,
але клопоты въку сего и принада богатства и іншѣ бажаня,
увойшовши, глушать слово и оно не дає плоду.

Але що на доброй землѣ посъяно, то се тѣ, хто чує слово
и приймає и дає приплоду в тридцять крат и в шѣстьдесят
и в сто.

И сказав: Так и царство боже як чоловѣк, що вкине сѣмѧ в землю и спить и встає в ночи и в день, а сѣмѧ сходить и росте, як — вон того не знає.

Бо земля сама з себе родить перше зѣля, потом колос, а далѣ повне зерно в колосѣ.

А як поспѣє врожай, зараз посылає серп, бо настали жнива.

И сказав: До чого приробняємо царство боже? Або до якої притчи приложимо єго?

Оно мов зерно гірчицѣ, що, коли съється у землю, то є найменьше від усіх зерен на землѣ; а як посъється, то виростає и буває більше од усякого зѣля й пускає такї вѣти, що й птахам небесним можна ховатися під тѣною єго.

46. Притча про терен.

Іван Франко.

Як збійшлися колись дерева
На широком роздолѣ:¹⁾
— Обберѣмо собѣ короля
По своїй вольнобій волѣ.

— Щоб' и захист нам з него и честь
И надѣя и підмога,²⁾
Щоб' и пан наш вон був и слуга
И мета³⁾ и дорога. —

И сказали однѣ: — Выбирать —
На одно всѣ мы званѣ.
Най царює над нами во вѣк
Отой кедр на Ливанѣ.

И згодилися всѣ дерева,
Стали кедра благати:
— Ты збайди з своих гордых высот,
Иди до нас царьовати. —

И одмовив им кедр и сказав:
— Вы чого забажали?
Щоб' покинув я сам ради вас
Свои горы и скалы?

¹⁾ Роздол = долина межи горами, ²⁾ підмога = помоч, ³⁾ мета = цѣль.

— Щоб' покинув я сам ради вас
Блиски сонця й свободу,
Бувши вольным — пустився служить
Збиранинъ народу?

— Вы корону менѣ принесли?
Що менѣ се за шана!¹⁾
Я й без неї окраса землѣ
И корона Ливана. —

И звернулися всѣ дерева,
Стали пальму благати:

— Ты мѣж нами ростеш, нам рѣдна,
Иди до нас царьовати. —

И сказала им пальма: — Братья,
Що се вас закортѣло?
Царьовати и порядки робить,
Се моє хиба дѣло?

— Щоб' мѣж вами порядки робить,
Ци-ж я кинути в силѣ
Свои цвѣты пахучѣ та свѣй
Плод — солодкѣ дактилѣ?

— Мало-б' сонце даремно м旤й сок
Выгрѣвати що днины?
Мого плоду даремно шукать
Око звѣря й людины?

— Най царює, хто хоче у вас,
Я на тронѣ не сяду,
Я волю всѣм давать свою тѣнь
И поживу й розраду. —

И погнулися всѣ дерева
Пôд думками важкими,
Що не хоче нѣ пальма, нѣ кедр
Царьовати над ними.

Нумо рожу благать! Та она
Всьому свѣтови гожа,
Без короны — цариця ростин,
Приподобниця Божа.

¹⁾ шана = пошана, честь.

Нумо дуба благати! Та дуб
Мов хозяин богатый,
Своим гилем, корънем и пнем,
Жолудьми був занятый.

Нумо березу благать! Та она
Панна в бѣлому шовку¹⁾
Розпуска свои косы буйнѣ,
Тужно хилить головку.

И сказав хтось неначе на жарт
Отсе слово дѣточе:
— Ще хиба нам бы терна просить,
Може терен захоче. —

И подхопили всѣ дерева
Се устами одными,
И взялися просити терна,
Щоб' царем був над ними.

Мовив терен: — Се добре вам хтось
Подпovѣв таку раду,
Я на вашом престолѣ, як стой,²⁾
Без ваганя засяду.

— Я нѣ станом высокій як кедр,
Нѣ як пальма вродливый,
И не буду, як дуб-самолюб,
Як береза тужливый. —

— Здобувати му поле для вас,
Хоть самому не треба,
И стелитися буду в низу,
Вы-ж буяйте до неба. *

— Боронити му вступу до вас
Спижевыми шпичками,³⁾
И скрашати му всѣ пустырѣ
Молочными квѣтками.

— И служити му зайцю гнѣздом,
Пристановищем птаху,
Щоб' росли вы все красше, а я
Буду гинуть на шляху. —

¹⁾ шовк = гедваб, ²⁾ як стой = дораз, ³⁾ спижевыми шпичками = твердыми колючками (тернем).

47. Приповѣдки.

Изобразив Алексей Павлович.

Бог в помочь тому, кто молиться йому.
 Вола имаютъ за роги, а человѣка за слова.
 Воду вари — вода буде.
 Великое дерево поволи росте.
 За грошъ купиш вшитко, лем майму нѣт.
 Ковалъ клепче, поки желѣзо тепле.
 Корова, которая дуже рычить, мало молока дає.
 Каждому дню прийде вечер.
 Кому не порадити, тому не помочи.
 Когут смѣлый на своим смѣтью.
 Кедъ ты не учиши сам себе, то другъ не учтять тебе.
 Лѣнивый два разы ходить.
 Мудрый нераз прислушуєся, коли глупый бесѣдує.
 Мур не пробѣш пальцем.
 Не хвали день перед заходом сонца.
 На чужой земли не доробишся хлѣба.
 Не купуй що тебѣ треба, лиш без чого не можеш обйтися.
 Од гнилого ябка и здорове згнисе.
 Огонь огнем не загасиш.
 Рука руку утирає, нога ногу подпирає.
 Чуже видить под лѣсом, а свое не видить под носом.

48. Приповѣдки.

Из Ярка, жупы Ужгород.

1. Бѣда бѣду найде, хоть и сонце зайде.
2. Говори, Грицю, Богородицу, а я буду Вѣрю.
3. Обѣцянка ганька, а дурному радость.
4. Добрый кум — за двухъ псовъ стоять.
5. Кум не кум — а з черешнѣ долу.

Из Севлюша:

6. За доброе добро не чекай.
7. Смерть у бубен не бѣ, коли йде.
8. Хто як сїе — так и буде мати.
9. Много цвите, а мало достигать.

Из Тисо-Сирмы:

10. Весна красна цвѣтами, а осень снопами.
11. Прибери пня, буде му имня.
12. Рѣдный край — то земный рай.
13. Меньше говорити, а бѣльше робити.
14. На язык маєш два замки: и губы и зубы.
15. Умна голова сто голов кормить, а безумна и своеѣ однѹх не покормить.
16. Других не суди, на себе смотри!
17. При сонцю тепло — при мамѣ добро.
18. Лѣпше не обѣцяти — як слова не додержати.
19. Одным махом дерева не перетнеш.
20. Не перо пише — а разум.
21. Гулявши много за молоду, умреш под старость з голоду.
22. Чоловѣк учиться до смерти.

Из Киральгазы:

23. Честь за честь, а бриндза за грошъ.
24. Яке корѧня — таке и насьня.
25. Де любов — там и Бог.

49. Загадки.

Из „Нашого Родного Краю“.

1. На земли дерево, на деревѣ коноплѣ, на коноплях глина, на глинѣ Божій дар.
2. В лѣсѣ його рубають, на водѣ вон говорить.
3. Сидить пан на даху — курить собѣ без табаку.
4. У хащи росте, на полѣ пасе, прийде дому — женою трясе.
5. Лѣзу по желѣзу на мясну гору з деревляным верхом.
6. Повна бочка вина, а чопа нема.
7. Одно каже: свѣти, Боже, друге каже: не дай, Боже, третє каже: менѣ як в день так в夜里.
8. На горѣ горував, дрѣбных дѣтей годував, як упав тай не встав, пес и кости не збирав.
9. Веселое дерево весело спѣває, кôнь над бараном хвостом махає.
10. Що то за баран, що у него тысяч ран?

1. = стôл, обрус, миска, ѣдѣнє, 2. = праник, 3. = комин, 4. = сито,
5. = дсѣдланый кôнь, 6. = яйце, 7. = окно, дверь, подвалины, 8. = горнецъ,
9. = гуслѣ, 10. = ковбок, на яком рубають дерево.

Б) Л и р и к а.

а) ЧУТЛИВА.

I. П ъ с н ъ.

50. Не для людей и не для славы.

Т. Шевченко.

Не для людей и не для славы
Мережанѣ та кучерявѣ
Отсѣ вѣршѣ вѣршую я, .
Для себе, братія моя,
Менѣ лекшає в неволѣ,
Як я их складаю,
Зза Днѣпра, мов далекого,¹⁾
Слова прилѣтають
И стелються на паперѣ,
Плачучи, смѣючись,
Мов тѣ дѣти и радують
Мою сѣру душу
Убогую . . .

Любо менѣ,
Любо менѣ з ними,
Мов батькови богатому
З дѣтками малыми.
И радый я и веселый
И Бога благаю,
Щоб не приспав моих дѣток
В далекому краю;
Нехай летять до домоньку
Легенъкіѣ дѣти

Та розкажуть, як то тяжко
Було им у свѣтѣ!
И в сѣмѣ великой, тихой
Дѣтей привитають
И сивою головою
Батько покиває.
Мати скаже: Бодай тї
Дѣти не родились!
А дѣвчина подумає:
Я их полюбила!

¹⁾ = Мов зза далекого Днѣпра (инверзія).

51. Пѣснь земледѣльца весною.

Александр Духнович.

Лѣтай, лѣтай жайворонку,
В воздуху кружи,
Заспѣвай ми и легонько
Щебеч до души.

Возносися надо мною
К солнечным лучам —
Мое сердце за тобою
Взлетить к небесам.

Пой, любезный пташку польный,
Богу в высотѣ.
Що вон дав сей живот вольный
Менѣ и тебѣ.

Проставляй Его за дары.
Що нам тут зослав,
За той дождь из темной хмари,
Що ранком упав.
Бо недовго — и нас скрывают,
Як зерна ось тѣ,
Чорной землею зарывают
В глухой самотѣ.

Дух мой, як ядро зерняти,
Здере земну плѣснъ,
И так буде проживати
Где безсмертна жизнь.

И моли Его смиренно
О всю благодать,
Най дарить Он кождоденно
Нашу землю мать.

Пой, молись — а я посѣю
Здорове зерно,
Чорной землею накрыю —
Не згибне оно.

А як буйно нам походить,
И в дородный час,
Щедро поле Бог зародить,
Подѣлимся враз.

Так, лѣтай же жаворонку,
Веселись, спѣвай,
Доколь нашу родинонку
Видиш в житї май.¹⁾
Но не ровна буде доля
Меж нами тогда:
Мене жде там лучша доля
З тебе нѣ слѣда.

52. Орися, моя ниво . . .

Т. Шевченко.

Орися, моя ниво,
Долом та горою
Та засѣйся, чорна ниво,
Волею ясною!

Розвернися на всѣ боки,
Ниво-десятину,
Та посѣйся не словами —
А розумом, ниво!

Орися ты, розвернися,
Полем розстелися
Та посѣйся добрым житом,
Долею полийся!

¹⁾ в житї май = в маю житї.

53. Пѣсня.

Леся Українка.

Чи є красшѣ мѣж квѣтками
Та над весняніѣ?
Чи є в житю красшѣ лѣта
Та над молодіѣ?

Не всихайте гарнѣ квѣты!
Цвитесть хоть до лѣта!
Пождѣть лѣта, доля приайде,
Не тѣкайте з свѣта.

Двѣчи на рôк гарнѣ квѣты
Та не процвитають,
В житю лѣта найкрасшіѣ
Двѣчи не бувають.

Та ще квѣты не посохли —
Рута зелененька,
Не журися дѣвчинонько,
Ще ты молоденька.

54. На гробѣ милотѣ.

А. Духнович.

Подувай вѣтрику,
Подувай легонько,
Най моя миленька
Спочине тихонько.

Уважно прелети,
Щобы твоя сила
Моей милой покой
Не поколотила.

Румяна розочко
Тихо розвивайся,
На єй тажкій гробик
Зо всѣм не склоняйся,

Бо пôд ним другая
Розочка як ты,
Вѣчно почиває
Лишена красоты.

Лиш дряхла вербочко
Смутно розвивайся,
По зеленой дерни
Щедро розширяйся,

Спусти долѣ тонкѣ
И гиблячѣ лозы,
Щоб там не достигли
Кудрявѣ морозы.

Лиш на узком гробѣ,
На смутн旣 могилѣ
Буде зеленѣти
• Трава в кожд旣 хвилѣ.

Буде буйно рости
Травочка зелена,
Моими слезами
Щедро орошена.

Буде незабудька
Жовто-синя цвѣсти
Моему серденьку
На жалобнѣ вѣсти.

А коли ослабну
Од тяжкой жалобы,
Побѣджен судьбою
Нешасноѣ злобы,

Вы, братя, помните
Мою страстну тужбу,
Учиньте послѣдну
Падшому ми службу:

При миленькой гробѣ
Яму ископите,
Сосхнутое тѣло
При нѣй погребѣте.

Изсѣчте памятник
В кожѣ смутной вербы,
Най буде свѣдѣтель
Двох сердецъ жалобы.

55. Минаютъ днѣ, минаютъ ночи.

Тарас Шевченко.

Минаютъ днѣ, минаютъ ночи,
Минає лѣто, шелестить
Пожовклѣ листя, гаснуть очи;
Заснули думы, сердце спить.

И все заснуло. И не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по свѣту волочусь,
Бо вже й не плачу й не смѣюсь.

Доле, де ты? Доле, де ты?
Нема нѣякоѣ!

Коли доброѣ жаль, Боже,
То дай злоѣ, злоѣ!

Не дай спати ходячому,
Сердцем завмирати,

И гнилою колодою
По свѣту валятись!
А дай жити — сердцем жити
И тебе хвалити
И твой свѣт нерукотворный
И людей любити!

Страшно впасти у кайданы,
Умирать на волѣ,
А ще гірше — спати, спати
И спати на волѣ —

И заснути на вѣк-вѣки
И слѣду не кинуть
Нѣякого! Однаково —
Чи жив, чи загинув.

56. Конвалія.

Олесь.

Нѣжна конвалія очи розкрыла,
И в здивуваню застигла, зомлѣла...
Бо бѣля неѣ не травы шептались,
Бо понад нею не вѣти гойдались —
Мовчки кѣмната пустельна сѣрѣла.

„Деж тіѣ пестоющѣ вѣтру летючого?
 Деж тіѣ квѣтоньки гаю пахучого?
 Деж тіѣ ночи срѣблястѣ, блакитнѣ,
 Деж тіѣ ранки рожевѣ, привѣтнѣ,
 Деж тіѣ усмѣхи сонця блискучого?“

О, не одна ты в нерѣднѣй оселѣ,
 Квѣтко! Прокинувсь и я у пустелѣ.¹⁾
 Снiv я: мене окружати муть люде —
 Глянув — чорнѣють, сѣрнѣють всюди
 Вороны, змії та з каменю скелї.

57. Вѣютъ вѣтры.

Петро Карманьскій.

Вѣютъ вѣтры, вѣютъ буйнѣ,
 Деревина гнеться;
 Попод хату, попод вѣкна
 Чорный сум снується.

Стук! — А хто там? —
 [Я, твой Смуток,
 Одчини вѣконце,
 Поворкуєм, посумуєм,
 Поки встане сонце.

Стук!... Вѣконце одхилилось
 Сум до хаты вѣться ...
 Вѣютъ вѣтры, вѣютъ буйнѣ,
 Деревина гнеться.

58. Поезія.

Богдан Лепкій.

Поезія, друже, всюди є,
 И в людях и в природѣ,
 И поки чоловѣк жиє,
 То ѿй умерти годѣ.

Она у бурѣ, в ревѣ фаль,
 В збожах — ланах на полю,
 Она и там, де остра сталь
 Блищить в борбѣ за волю.

59. Пташка.

За Пушкином — Богдан Лепкій.

В чужинѣ вѣрно бережу
 Родимый мой давнишній звичай
 И волю пташечцѣ даю,
 Коли настане мѣсяць май.

И лекше стане на души,
 (На Бога годѣ нарѣкати),
 Я-ж міг на свѣтѣ хоти одной
 Истотѣ волю дарувати.

¹⁾ пустеля = пустыня.

60. Чи знаєш ти?

Андрій Зайлєр. — З лужицкого перек. Павло Граб.

Чи знаєш ти мою краину милю,
 Чи бачив ти єсть красу та силу?
 Нема нѣ злата в ней, нѣ срѣбла,
 Не водяться роскошнѣ помаранчѣ;
 Як божій сад, як промѣнь сонця в ранцѣ,
 Отак она и сяла и цвила.

Чи знаєш ти мої зеленѣ горы?
 Ми не розбѣглися широко в просторы,
 Бо не точили нищечком ножѣв,
 Не проливали задаремно крови,
 А пробували в згодѣ та любови,
 Без гордовитых лицарѣв-князѣв.

Чи знаєш ти краину сю кохану?
 По вѣк єсть любить не перестану.
 Славяньства галузь — Серби тут живуть...
 Нѣ з чим єсть на свѣтѣ не зробняю.
 Щоб на Нѣмеччину? О, нѣ, не промѣняю...
 Куточек сей Лужицями зовуть.

Мой батьк вскій, рѣднесенькій мой краю!
 Куды пôду з твого святого раю,
 Де свѣт я бачив, вырбс и кохав?...
 Моя весна в тобѣ колись розквѣтла...
 Пышай, красуйся в яркому сяйвѣ свѣтла,
 Дѣтей своих повагою прослав!

61. Яворе, яворе.

Народна пѣсня.

— Яворе, яворе,
 Где з тебе конарѣ?
 — Обломали з мене
 Свидницькѣ конярѣ.

— Яворе, яворе,
 Где з тебе листочки?
 — Обломали з мене
 Свидницькѣ дѣвочки.

62. Щедрівка.

Записав Лукач Демян.

Хлопцеви:

1. Пов'єв Иванко коника в воду —
Не бъгай, коню, шовкову траву не зривай!
А коник ся урвав, все поле зограв —
Не бъгай, коню, шовкову траву не зривай!
2. „Пôди ты, татку, коника ими!“
Не бъгай, коню, шовкову траву не зривай!
А татко пошов, коника не ймив!
Не бъгай, коню, шовкову траву не зривай!
3. „Пôди ты, мамко, коника ими!“
Не бъгай, коню, шовкову траву не зривай!
Ой, мамка пôшла, коня не ймила.
Не бъгай, коню, шовкову траву не зривай!
4. „Пôди ты, братцю, коника ими!“
Не бъгай, коню, шовкову траву не зривай!
Ой, братцю пôшов, коня не имив.
Не бъгай, коню, шовкову траву не зривай!
5. „Пôди ты, сестро, коника ими!“
Не бъгай, коню, шовкову траву не зривай!
А сестра пôшла, коня не ймила.
Не бъгай, коню, шовкову траву не зривай!
6. „Пôди ты, мила, коника ими!“
Не бъгай, коню, шовкову траву не зривай!
Пôшла милейка, коня имила
Не бъгай, коню, шовкову траву не зривай!

63. Приколыскова пъсня.

Народна.

Дитя мое, колышу тя, Поки не вснеш — не лишу тя. А як уснеш, то лишу тя, Калиночков приложу тя.	Калиночка буде цвисти, Мое дитя буде рости. Калиночка розцвятати, Мое дитя доростати.
--	--

64. Вояцкъ пѣснъ.

Записав Лукач Демян.

Ой, кому то, мамко, сорочину шиеш?
 Ой, тобъ то, любый сынку, бо на войну ъдеш.
 Шию єъ сыну, шию, тонкими нитками
 Та все єъ покропляю дробными слезами.

Через гору высокую перевержу берде,
 Вѣдпиши ми, жоно моя, бы лекше на серци.
 Выйди, рыбко, на улицю, най я вѣдклонюся,
 Бо я иду в далекій край, дораз не вернуся.

Бо я иду в далекій край, дораз ся не верну,
 Прииде куля из канона та ся переверну.
 Як ся война починала, сонце ся мѣнило,
 Та у каждой краинонцъ сумно ся зробило.

II. и III. ЕЛЕГІЯ, ДУМКА.

65. Думы мои, думы мои . . .

Тарас Шевченко.

Думы мои, думы мои
 Лихо менъ з вами!
 Нашо стали на паперъ
 Сумными рядами?
 Чом вас вѣтер не розвѣяв
 В степу як пылину?¹⁾
 Чом вас лихо не приспало
 Як свою дитину?

Бо вас лихо на свѣт на смѣх породило,
 Поливали слзы . . . Чом не затопили?
 Не вынесли в море, не размыли в полѣ?
 Не пытали люде, що в мене болить?
 Не пытали, за що проклинаю долю,

¹⁾ пылина = пыл.

Чого нуджу свѣтом?... „Нѣчого робить“
Не сказали-б на смѣх . . .

Квѣты мои, дѣти,
Нащо вас кохав я, нащо доглядав?
Чи заплаче серце одно на всѣм свѣтѣ,
Як я з вами плакав?... Може и вгадав...

Може найдеться дѣвоче
Серце, карѣ очи,
Що заплачуть на сѣ думы —
Я бѣльше не хочу.
Одну слезу з очей карых —
И пан над панами!
Думы мои . . . думы мои
Лихо менѣ з вами!

66. Лѣчу в неволѣ.

Тарас Шевченко.

Лѣчу в неволѣ днѣ и ночи
И лѣк забиваю!
О, Господи! Як то тяжко
Tiѣ днѣ минают!
А лѣта плиуть за ними,
Плиуть собѣ з тиха.
Забирають за собою
И добро и лихо;
Забирають, не вертають
Нѣколи нѣчого . . .

* * *

Каламутными болотами,
Мѣж бурянами за годами
Три годы сумно протекли,
Богато дечого взяли
З моєвъ темної коморы
И в море нишком¹⁾ однесли;
И нишком проковтнуло море

Мое не золото, серебро —
Мои лѣта — мое добро,
Мою нудьгу, мої печалѣ —
Tiѣ незриміѣ скрижалѣ,²⁾
Незримым писанѣ пером . . .

* * *

И четвертый рок минає
Тихенько по волѣ,
И четверту начинаю
Книжечку в неволѣ
Мережати³⁾ . . . Змережаю
Кровю та слезами
Мое горе на чужинѣ.
Бо горе словами
Не розкажеться нѣкому
Нѣколи, нѣколи,
Нѣгде на свѣтѣ! Нема слов
В далекой неволѣ!

¹⁾ Нишком = тихонько, ²⁾ скрижалѣ = таблицѣ, ³⁾ мережати = вышивати, книжечку мережати = писати.

Нема на що подивитись,
З ким поговорити;
Жить не хочеться на свѣтѣ,
А сам мусиш жити!

* * *

Мушу, ось для чого мушу
Жить на свѣтѣ, волочити
В неволѣ кайданы:
Може, ще я подивлюся
На мою Вкраину . . .
Може, ще я подѣлюся
Словами — сльозами
З дубровами зелеными,
З темными лугами;
Бо немає в мене роду
На всѣй Українѣ,
Та все таки — не тѣ люде,
Що на сѣй чужинѣ.

* * *

Гуляв бы я понад Днѣпром
По веселых селах,
Та спѣвав бы свои думы
Тихѣ, невеселѣ.
Дай дожити, подивитись,
О, Боже мой милый!
На ланы тіѣ зеленѣ
И тіѣ могилы!
А не даси, то донеси
На мою Вкраину

Мои сльозы, бо я, Боже,
Я за неѣ гину!
Може менѣ на чужинѣ
Лежать лекше буде,
Як инодѣ в Українѣ
Спогадають люде.
Донеси-ж, мой Боже милый!
Або хоч надѣю
Пошли в душу . . . бо нѣчого,
Нѣчого не вдѣю
Убогою головою;
Бо серце холоне,
Як подумаю, що може
Мене похоронять
На чужинѣ — и сѣ думы
Зо мною сковають,
И мене на Українѣ
Навѣть не згадають!

* * *

А може тихо за лѣтами
Мои мережанѣ сльозами
И долетять коли-небудь
На Україну... и падуть,
Неначе росы над землею,
На шире серце молодое,
Сльозами тихо упадуть.
И покиває головою,
И буде плакати зо мною,
И може, Господи, мене
В своїй молитвѣ помяне!

67. Розпушка.

Маркіян Шашкевич.

Поза тихими водами
Сумно тай смерклося —
О, як голос мѣж горами,
Щастє розбилося!

Летить ворон чорнокрылый,
За ним загудѣло —
Щастє мое, гаразд милый,
На вѣки знидѣло.

Тяжко голубку малому
Горы перебити —
Ой, ще тяжше безрѣдному
На сѣм свѣтѣ жити.

Ты, зазуле сивенькая,
Закуй ми сумненько —
Най розпука тай лютая
Вырве ми серденько.

68. Чи я по торжищах блукаю.

А. С. Пушкин. — Перек. М. Старицькій.

Чи я по поржищах блукаю,
Чи я хожу в людный храм,
И чи з юнацтвом нôч кружляю, —
Я оддаюсь своим гадкам.

Я мовлю скрôзъ: пролинуть роки,
И скольки тут не має нас, —
Всѣ в склепы зойдемо глубокъ,
И чийсь уже наблизивсь час.

Чи бачу в полі дуб могутный, —
Я мыслю: велетню лѣсов,
Переживеш мой вѣк забутный,
Як пережив своих батькôв.

Чи дитинятко я милую, —
Кажу: здорово будь, рости!
Тобъ я мѣсцем постаткую:
Менъ — час тлѣть, тебъ цвисти.

Що божій день и що годину
Мене все думка обляга
Про неодхильну домовину,
Про час, коли є є черга.

И де менъ судила доля
Сконать, — чи в морю серед хвиль,
Чи в сѣчи лютой серед поля,
Чи на степу, де гра ковиль?¹⁾

И хоть студеной труповинѣ²⁾
Байдуже, де-б не зотлѣвать,
А все-ж до рôдної краины
Волъв бы близше я лежать.

¹⁾ Ковиль = степова трава, ²⁾ труповина = труп.

И най до склепу вхôд жалобный
 Житя новѣтне покраша,
 И вхôд байдужій та холодный
 Красою вѣчною пыша!

IV. ОДЫ.

69. До зорѣ.

Т. Шевченко.

Зоре моя вечърная,
 Зойди над горою,
 Поговорим тихесенько
 В неволѣ з тобою.
 Розкажи, як за горою
 Сонечко сѣдає,
 Як у Днѣпра веселочка¹⁾
 Воду позычає;
 Як широка сокорина²⁾
 Вѣти розпустила,
 А над самою водою
 Верба похилилась —
 Аж по водѣ розбостала
 Зеленіѣ вѣти,
 А на вѣтах гойдаются
 Нехрещеніѣ дѣти;³⁾

Як у полѣ на могилѣ
 Вовкулак⁴⁾ ночує,
 А сич в лѣсѣ та на стрѣсѣ
 Недолю вѣщує;
 Як сон-трава⁵⁾ при долинѣ
 В ночи розцвитає...
 А про людей... та нежай им!
 Я их, добрых, знаю,
 Добре знаю!... Зоре моя,
 Мой друже єдиний!
 Ты не знаєш, що дѣється
 В нас на Українѣ;
 А я знаю и розкажу
 Тобѣ й спать не ляжу,
 А ты завтра тихесенько
 Богови розкажеш...

70. Моїй мамѣ.

Стефан Чарнецький.

Пойшов я в свѣт...

Туга за руку вывела из хаты,
 Якась нестремна сила рвала в даль;
 Я йшов престолы царскѣ здобувати,

¹⁾ Дуга, ²⁾ чорна тополя, ³⁾ в народне повѣр'я, що дѣти, котрѣ померли нехрещеными, стають русалками и гойдаться по деревах, або играються над водою, ⁴⁾ вовкулаком називають чоловѣка, що, по народному повѣрю, перекинувся у вовка, ⁵⁾ чарбона трава.

Я вѣрив в себе, вѣрив в свѣт. А жаль
И смуток гордо кинув за собою.
Й Тебе я кинув . . .

А менѣ в дорозѣ
Свѣтило ясно сто промѣнных звѣзд,
И сын твой, мамо, не дрожав в трѣвоѣ,
Йшов смѣло в сонце, до орлиных гнѣзд . . .

И блѣдли мои зорѣ, гасли тихо,
Я сам зрывав их, розбивав, гасив,
Дорогу темѣнь¹⁾ стала залягати.

Одна звѣзда менѣ осталася . . .

Мати!

Та зоря — Ты! Хоть нас дѣлили милѣ,
Шумѣв мѣж нами океан розлуки —
В годинѣ явы, в сна томлячой хвилѣ
Чую на лицах твои добрѣ руки . . .
Тому не вернусь струдженій з дороги,
Хоть як об камѣнь окервавив ноги,
Хоть йдутъ зо мною бур весняных втраты,
Хоть догоняютъ якѣсь тихѣ жалѣ —
И доки будеш Ты менѣ сияти.
Я пойду далѣ.

71. До Болгаріѣ.

Ксенофонт Жинзифов. — З болгарского перек. Павло Граб.

Болгарія, коханый, милый краю,
Забытый Богом, змученый людьми!
Твоим врагам проклятия посылаю,
Що довго так в кайданах ходим мы.

Де молодѣ сыны твои, орлята?
Не вже забули на чужинѣ свѣтъ,
Що й доси встать не здужаютъ на каты,
Лиш здалека сумный даютъ привѣтъ.
Они-б знялись у славному замѣрѣ
Тобѣ служити на зорѣ житя,

¹⁾ Темѣнь = темрява.

Так лиха доля губить душъ щирѣ
Без боротьбы, без славы, без путя.
Конав юнак, а в час смертельный муки
Шептали все slabъ його уста:
„Щезайте швидше, злъ тираны-круки!
Люблю тебе, Болгаріе свята!“

V. ГИМНЫ.

72. Подкарпатскіѣ Русины.

Александер Духнович.

Подкарпатскіѣ Русины,
Оставте глубокій сон ;
Народный голос зове вас :
Не забудьте о своих !
Наш народ любимый
Да буде свободный.
Од него да oddalitъся

Неприятелей буря.
Желаніє руських вождъ:¹⁾
Руський да живе народ,
Просим Бога Вышнього,
Да поддержть руського,
И дасть вѣка лучшого !

73. Руській марш.

А. Духнович.

Русъкъ дѣти вам свитае,
Уж зборничка сходить вам,
Слава мати вас витае
И зоветь к своим рядам.

Нуже, хлопцъ, враз
Поставайте в божій час,
Скоро, скоро пôд знамя
Ставайте в Боже имя,
Летѣте на славы двор,
Ставайте враз пôд прапор.

Слава, слава — наша мати
Пробудилась од сна знов,
Зачинае царствовати,
Взывае храбрых сынов :

Нуже, хлопцъ, враз и проч.

Сильна наша Слава-мати,
Ей золотый крѣпкій щит
Не дастъ сынам погибати,
Она братов помирить.

Нуже, хлопцъ, враз и проч.

Нуже, хлопцъ, в имя Боже
Станем храбро з горы в дол,
Братня сила нам поможет
Защищать славы престол.

Нуже, хлопцъ, враз и проч.

Не боиться Русин врага,
Ему нѣт дороги в зад,
Грудь отверту все без страха
Держить и на кулей град !

Нуже, хлопцъ, враз и проч.

¹⁾ вождъ = церковно-славянська форма : вождѣв.

VI. ПСАЛЬМЫ.

74. Псалом Давида СХХХII.

Тарас Шевченко.

Чи є що краще, лучше в свѣтѣ, Добро тварям¹⁾ земнородним
 Як у купѣ жити, И землѣ и людям;
 З братом добрым добро певне От так людей благих²⁾ своих
 Пожить, не дѣлити?
 Яко росы небесніѣ
 На святіѣ горы
 Высокіѣ Сіоньскіѣ
 Спадають и творять
 Господь не забуде;
 Воцариться³⁾ в домѣ тихих,
 В сем'ї той великой,
 И пошле им добру долю
 Од вѣка до вѣка.

75. Псалом 136.

Степан Руданській.

Зпід неба рôдного в неволю	Изсохни ты, руко лукава,
Над валилоньскѣ береги	Як тiѣ струны колыхнеш,
Нас завели з Єрусалиму	Закаменѣй ты, м旤й языку,
Тяжкiѣ наши вороги.	Як рôдну пѣсню йно почнеш!
Тимпаны, гусль и цимбалы	А ты, кому мы так служили,
На вербах висѣли чужих;	Твои коханiѣ сыны,
Мы гôрко плакали, рыдали —	Поглянь, поглянь на нас из неба
Не було милости у них.	И день нещасный спомяни!
Они на слезы не вважали,	Ты спомяни, як ворог тяжкiй
Они казали без жалю:	Невиннiѣ душi побивав;
— Возьмѣте гусль и цимбалы,	Як руйновав Твою святыню
Заграйте пѣсню нам свою!	И над руинами кричав:
Та як нам грati, як спѣвати	— Копайте стѣны Русалима,
Про славу наших перших днiїв?	Нiвечте Бога и людей,
Нi! ... Не дамо мы свои пѣснi	Ведѣть в неволю молодята
На смѣх заклятих ворогов!	И рѣжте старцiв и дѣтей! —
Розбийтесь, гусль дорогiѣ,	Щасливый будь, кто вам одпла-
Порвѣтесь, струны, всѣ у раз,	Хто й ваши дѣти розпове, [тить,
Як я рукою на чужинѣ	И зо смѣхом, без серця й жалю
Доткнуся тольки йно до вас!	Об першiй камiнь розобрe!

¹⁾ Твар — створѣнne, животина, ²⁾ благiй = добрий, ³⁾ воцаритися (церк. слово) = запановати.

76. Третя псальма Русланова.

Маркіян Шашкевич.

Вѣра серця моего як Бескид твердо постановилась на любови.
— Смуток твой знайдє, а радость слѣды его позмѣтає, а сумна північ буде ясним полуднем и звеселишся, а око твоє заблищить зорничкою в бурній пітьмѣ житя твого и огорнешся зоревою світою тихомиря и линяє над тобою милость Божа, бо надъя из серця твого не втекла — бо хто яко Бог!

Сполошиш ми долю и проженеш щастє, день ми споморочиш и свѣт ми западе, нуждою мя вдариш и нашлеш ми злиднѣ, свѣт ми спустїє и йме вороговати, знайдє радость и плач мя огорне, туга ми ранком и вечером журба, и ноч ми несонна и горюванє з сонцем, вырвеш ми очи и душу ми вырвеш, а не возьмеш милости и вѣры не возьмеш, а не выдреш любови и вѣры не выдреш — бо руське ми серце та и вѣра руська.

VII. СОНЕТЫ.

77. Народна пѣсня.

Іван Франко.

Глянь на криницию тиху, що из стѣн могилы
Серед степу слезою тихою журчить;
В нѣй мов в свѣчадѣ¹⁾ личко мѣсяця блищить
И промѣнь сонця мыєсь в єї срѣбній хвили.

На днѣ єї щось бється, мов таємнѣ жилы . . .
Той рух живый нѣколи не бажа спочити,
Вода єї пречиста тысячѣ живить
Дѣтей весны, що густо в круг єї обсѣли.

Криниция та з живою, чистою водою,
То творчій дух народа, а хоч в сум повитый,
Спѣва до серця серцем, мовою живою.

Як початок криницѣ нам на все закрытый,
Так пѣсня та з жерел таємных ллесь слезою,
Щоб серце наше чистым жаром запалити.

¹⁾ Свѣчадо = зеркало, глядило.

78. Село.

Богдан Лепкій.

Лѣсы дрѣмучѣ, тихѣ, сумовитѣ,
Рѣка з водою, ясною як скло,
Хаты курнѣ, соломою покрытѣ —
То рѣдній край и рѣдніе село.

Збожа кругом; синѣе блават в житѣ,
А паньскій лан як море то одно;
Голодный хлоп, в старой, подергой свитѣ —
То рѣдній край и рѣдніе село.

А там и церков. Хрест на нѣй пôдтятый
До неба зняв блискучѣ рамена;
Докола церкви у недѣлю, свято —

Гурток людей немов сѣмѧ одна
Сердечно Богу дякує за всьо —
То рѣдній край и рѣдніе село.

VIII. ОПИСОВА ЛИРИКА.

79. На старость в рѣднѣм селѣ.

Т. Шевченко.

Мене по волѣ и неволѣ
Носило всюды. Принесло
На старость ледвы и до дому.
Веселее колись село
Чомусь тепер менѣ старому
Здавалось темным и нѣмым,
Таким, як я тепер старым;
И бачиться, в селѣ убогом —
Менѣ так бачилось — нѣчого
Не выросло й не згинуло,
Таке собѣ, як и було:
И яр, и поле, и тополя,
И над крыницею верба
Нагнулася, як та журба
Далеко в самотнѣй неволѣ;

Ставок, гребелька и вѣтрак
Зза гаю крылами махає,
И дуб зеленый, мов козак,
Зза гаю выйшов тай гуляє
Попôд горою; по горѣ
Садочок темный, а в садочку
Лежать собѣ у холодочки,
Мов у раю; мои старѣ,
Хресты дубовѣ посхилиялись,
Слова дощем позаливались ...
И не дощем и не слова
Гладесенько Сатурн¹⁾ стирає!
Нехай святыми спочивають
Мои старіѣ!

¹⁾ Бог плодовитости и побѣ, а також часу.

80. Шумить.

Василь Гренджа-Доньскій.

Шумить быстра поточина,
Поточок маленький,
И по сей бок
И по той бок
Берег зелененький.

А попри ту поточину
Дорога убита,
Тут ще косять,
• Пластя носять,
Там взялись до жита.

Понад косякъв голуб сивый
Весело лѣтає,
А веселка,
Перепелка,
У житъ спѣває.

81. Нôч на Адрії.

Петро Карманьскій.

Нôч. На стоках небозводу
Мерехтять срѣблисти зорѣ,
Чорнѣ пасма скиб на морѣ
Крає востре пароходу
Й бѣлым пухом шумовины.

У каютъ хтось спѣває
Монотонну скорбну думу,
З темноты и стогнѣв шуму
Тиха туга выринає.
Як вода плынуть годины.

82. На небѣ сонце гасне.

Богдан Лепкій.

На небѣ сонце гасне
У хмарѣ за верхом.
Своє промѣнє ясне
Розкидує кругом.

Золотить горам чола,
Перлить мережку фаль
И жалобно спровола¹⁾
Подходить в темну даль.

„Спѣшися, сонце ясне,
Тут смуток и бѣда!“
У хмара сонце гасне,
Надходить нôч блѣда.

На небѣ сонце гасне
В вечѣрнѣй синѣй мль,
Останнє сяйво ясне
Кидає на шпилѣ.

¹⁾ спровола = поволи.

Горяť шпилъ огнями
Як царскій діядем,
Аж зоръ над верхами
Займаются огнем.

Занялись яснѣ зоръ
И мѣсяцъ вырина!
Розкѣшно, пышно в горѣ,
А долом — тишина,

А долом мраки синѣ,
Казав-б ты — море там.
Над морем у долинѣ
Стоить казочный храм.

Э порфирѣв має стѣны
И вежѣ золотѣ
И хрусталевѣ сѣны
И сходы кремянѣ.

Той храм-то хата твоя
Над берегом рѣки.
Цвите в городѣ тоя,
Й „люби-мене“ квѣтки.

На небѣ сонце гасне,
На землю нôчка йде,
Зоряне стадо ясне
По небесах жене.

Идуть збрки юрбою,
А мѣсяцъ серед них,
Як той вѣвчарь з пугою
Серед овець дрѣбных.

„Пасѣться зоръ-вѣвцъ,
Нѣм стане ясный день,
А вѣтер на сопѣлцѣ
Заграє вам пѣсень.

„Гей вѣтре, ты вѣтрило,
Не заводи, спѣвай,
Щобы им було мило
Ити на неба плай!“¹⁾

Горяť на небѣ зоръ,
Вѣд поля, вѣд лѣсѣв.
Несеться у просторѣ
Поезія свѣтѣв.

83. Весна.

Написав Габор Костельник діялектом бачваньских Русинов.

А яр млада рошн€, рошн€ — уж од сна ше будзі,
Патрі шветом, а вон як бі бул ей іще цудзі:
Древа голі, ще през лысцох, лем пуполькі малі
По гранкох спод твардей скоркі повікувалі.²⁾

На около цале польо іще груда гола,
А яр ю зос благім слунком³⁾ на квітан€ вола.⁴⁾
Жем⁵⁾ ю слуха — і травкі ше по ней зжеленелі,
На желені уж пажіці⁶⁾ краві ше гонелі.

¹⁾ плай = стежка, путь. ²⁾ повызириали, ³⁾ сонцем, ⁴⁾ кличе, ⁵⁾ земля,
⁶⁾ мурава.

Па кед рано ше розвідня краваре¹⁾ пукаю,
А газдіны з двора краві на драгу пущаю.
Ще іх скорей до жохтара²⁾ воні подоєлі,
На валов³⁾ іх віпушелі — і так напоєлі.

Мурча краві по ульїці, краваре з пшічкамі⁴⁾
З валалу іх шіцкі гоня — пашу пажіцамі.
За ныма кондаше⁵⁾ трубя і швіні сгонюю,
А ґаздіни з кармікох іх вонка віпущую.

IX. ПОЕЗІЯ В ПРОЗЬ.

84. Хмары.

М. Коцюбинській.

Коли я дивлюсь на хмары, тѣ дѣти землѣ и сонця, що знявшися високо, все висше и висше вандрують блакитним шляхом — менѣ здається, що бачу душу поета.

Я спôзнаю єї. Она плыне чиста и бѣла, спрагла неземных роскошੰв, прозора и легка, з золотым усмѣхом на рожевих устах, тримтяча бажанем пѣснѣ.

Я бачу єї. Велика и тяжка, повна туги й невыплаканых слੰз, ваготна всѣми скорботами свѣта, темна од жалю до нещасної землѣ, она клубочеся⁶⁾ черными филями, важко⁷⁾ дыхає переповнеными грудьми, ховає лицо до сонця и гôрко плаче теплыми слъзами, аж поки не стане ъй лекше.

Я знаю єї. Она... неспокойна, вся насычена огнем, вся палаюча великим и праведным гнѣвом. Мчиться⁸⁾ шалено по небу и пôдганяє лѣниву землю золотою рѣзкою... Вперед... вперед... швидше, в повѣтрѣ... И гукає так, щоб всѣ почули, щоб всѣ прокинулись...

Я розумѣю єї. Вѣчно невдоволена, вѣчно шукаюча, з вѣчним питанем: „на що? до чого?“ — она спустила сѣрѣ крыла над землю, щоб не було видно сонця, щоб потопала в тѣнях земля, и сїє дрôбну мраку суму...

Поете, я не дивуюсь, що любиш хмары.

Але я спôвчуваю тобѣ, коли з тужливою заздростею стежиш⁹⁾ за хмаркою, яка тоне, розплывається и гине в блакитнїй пустынї.

¹⁾ пастухи коров, ²⁾ скопець на молоко, ³⁾ корыто, ⁴⁾ з псами, ⁵⁾ свинарѣ, ⁶⁾ клубочитися = звиватися в клубок, ⁷⁾ важко = тяжко, ⁸⁾ мчatisя = ити скоро, бѣгти, ⁹⁾ стежити = слѣдити, глядѣти.

85. Пѣсня про Буревѣстника.

М. Горкій. — Перек. Р—ко.

Над розлогом сивым моря вѣтер хмары в гурт єднає. Помѣж хмарами и морем згорда рине Буревѣстник, мов бы блискавиця чорна.

То крылом черкне вон хвилю, то шугне до хмар стрѣлою и кричить — и хмары чують радость у том крику смѣлом.

В крику сїм — жаданє буръ! Гнѣва мбць, огонь пристрасти, та и певність перемоги хмары в ньому вѣдчувають.

Чайки стогнуть, вчувши бурю, — стогнуть, скиглять понад морем и на дно його сковати хочуть жах свої що до буръ.

И гаргари сумно стогнуть, — не гаргарам зрозумѣти роскож битви житеовоъ: гуркот бою их жахає.

И пингвин дурний та сыйтый з ляком тулиться пôд скелъ. Тольки гордий Буревѣстник рине смѣливо и вольно понад сивим з шумы морем!

Все хмурнѣйше ѹ низше — хмары опускаються над морем, хвиль-ж вьють и сягають в высочень, назустрѣч грому.

Ось оббіймами мбцными огортає вѣтер хвилъ и метає¹⁾ их з розгону на шпилъ в злобъ непевній, розбиваючи на мраку смарагдовій огромы.

Буревѣстник з криком рине, мов бы блискавиця чорна, мов стрѣла пробе вон хмари, шуму хвиль крылом зрыває.

Ось вон носиться, мов демон, — гордий, чорный демон буръ, — и смѣеться и рыдає... Вон над хмарами смѣеться, се вон з радости рыдає!

В гнѣвѣ грому, — чуйний демон, — вон давно утому чує; о, вон певний, що не вкрайуть хмары сонця, — нѣ, не вкрайуть!

Вѣтер вис... Гром гуркоче...

Синѣм полумям палають зграї хмар над виром моря. Море блискавицѣ ловить и в своїй безоднѣ гасить. Нѣбы змії огневій крутять в морѣ и зникають блискавок сих вѣдбиваня.

— Буря! Зараз вдарить буря!

Се смѣливий Буревѣстник згорда рине мѣж громницѣ, над гнѣвним, ревучим морем; то кричить пророк побѣды:

— Най ще дужше вдарить буря!

¹⁾ метає = мече.

б) ПОУЧНА (ДИДАКТИЧНА) ЛИРИКА.

I. Листы.

86. Хиба самому написать . . .

Т. Шевченко.

Хиба самому написать
 Таки посланіє до себе
 Та все до чиста розказать,
 Усе що треба, що й не треба.
 А то не дождешся його,
 Того писанія святого,
 Свято є правди нѣ од кого;
 Та й ждать не маю од кого.
 Бо вже — здавалося — пора:
 Либонь¹⁾ уже десяте лѣто
 Як людям дав я „Кобзаря“.
 А им неначе рот зашило.
 Нѣхто й не гавкне, не лайнє,
 Неначе й не було мене!
 Не похвалы собѣ, громадо,
 (Без нѣ може обойдусь)
 А рады жду собѣ, порады;
 Та мабуть в яму перейду
 Из москалїв,²⁾ а не дождусь.
 Мене, було,³⁾ аж серце млѣло,
 Мой Боже милый, як хотѣлось,
 Щоб хтонебудь менѣ сказав
 Хоть слово мудре, щоб я знат
 Для кого я пишу, для чого,
 За що я Україну люблю?
 Чи варт она огня святого,
 Бо хоч зостарїюсь затого⁴⁾,
 Я ще не знаю, що роблю.

Пишу собѣ, щоб не мѣняти
 Часа святого так на так,
 Та инодѣ старый козак
 Верзеться грѣшному — усатый
 З своею долею менѣ
 На чорном воронѣ-конѣ.
 А бôльш нѣчого я не знаю,
 Хоть я за се и пропадаю
 Тепер в далекой сторонѣ.
 Чи доля так отсе зробила?
 Чи мати Богу не молилась
 Як понесла мене, що я
 Неначе лютая змія
 Роздоптана в степу здыхає,
 Захода сонця дожидає!
 Оттак я тепер терплю
 Та смерть из степу выглядаю.
 А за що? — єй Богу не знаю!
 А все таки єй люблю
 Мою Україну широку,
 Хоть я по нѣй и одинокий
 (Бо, бачте, пары не найшов)
 А до погибелї дойшов.
 Нѣчого, друже, не журися!
 В дулевину себе закуй!
 Гарненько Богу помолися!
 А в том — як знаєш пане брате:
 Не дурень — сам собѣ мѣркуй.

¹⁾ Либонь = вѣдав, мабуть, ²⁾ москалїв = жовнїри, Шевченко був тоді на засланю на Сибірь в війську, ³⁾ було = бувало, ⁴⁾ затого = для того, зато.

II. САТИРЫ.

87. Идеальный публицист.

Володимир Самойленко.

Вон пише смѣло, не боячись нѣкого . . .

Слабого.

Усе, що вказує єму єго натура . . .

Й цензура.

Вон може написать филипику завзяту . . .

За плату.

Вон скаже, що всюди порядки всѣ лихі . . .

Чужі.

Що стогне ввесь народ, тяжким забитый горем . . .

За морем.

Вон бѣды згадує країв усѣх нещасних . . .

Кром власних.

Вон пише, як зробить, щоб став богатшій кождый . . .

Вельможний.

Вон хоче, щоб народ од малку міг навчатись . . .

Вклонятись.

Вон прагне, щоб и пан придбав потрѣбне знання . . .

Здирања.

Не вмѣє вон брехати и дурно грошъ дерти . . .

По смерти.

88. Гарну радоньку давали . . .

Г. Гайне. — Переклав М. Славинській.

Гарну радоньку давали

Добрый, славный чоловѣче,

Всѣ товаришъ менѣ:

Дав ты ъсти, дав и пить,

„Трошечки зажди ты, друже“

И нѣколи не забуду

Так казали всѣ менѣ.

Я тебе анѣ на мить.

Ждав вѣд них я запомоги

Хтѣв бы я тебе, мой друже,

И без хлѣба я-б пропав,

Моцно, моцно обойнятъ,

Та одна людина добра,

Та не можу, бо не можу

Помогла — и жить я став.

Сам себе поцѣловать.

III. ЕПИГРАМЫ — ЗОЛОТЪ СЛОВА.

89. Сам над собою запануй!

Иван Франко.

Себе самого наперед
Застав робить, що слѣдує,
А лиш потому иных вчи —
Тогда з дороги не схиши.

Ты сам себе таким зроби,
Щоб иных ты навчити мôг,
Сам над собою запануй,
То запануеш над людьми.

Хто сам себе опановав,
Найтяжшу рѣч в ôн доконав;
Хто сам себе оберъга
Той безпечнѣйшій од усъх.

Не кидай власноѣ меты,
Щоб за чужою десь ити,
А власну ясно цѣль спознай,
До неѣ просто поспѣшай!

90. Забудь!

Некрасов. — Перек. Иван Франко.

Забудь! Не тям про днѣ журбы,
Нуды, зневѣры та злобы,
Не тям про бурѣ та про сльозы
Про дикѣ зависти погрозы.

Лиш днѣ, коли тебѣ любов
Яснѣла радосно як май,
И путем смѣло ты ишов,
Благослови — не забувай!

91. Золотъ слова.

Из Шевченка:

1. Раз добром налите сердце
Во вѣк не прохолоне.	5. Чи є що красще, лучше в свѣтѣ
Як у купѣ жити?
2. Наша дума, наша пѣсня
Не вмре, не загине.	З братом добрым добро певне
Пожить, не дѣлити.
3. Не має гôрше, як в неволѣ
Про волю згадовать.	6. Борѣтесь, поборете,
Вам Бог помогає,
За вас сила, за вас воля
И правда сватая.
4. В своїй хатѣ
Своя правда
И сила и воля.	

7. И хочеться, Боже милый,
Як хочеться жити!
И любити Твою правду
И весь свѣт обняти.

8. Учѣтесь, браты мои,
Думайте, читайте;
И чужому научайтесь,
Свого не цурайтесь.

Бо хто матѣр забуває,
Того Бог карає;
Чужѣ люде цураються,
В хату не пускають,
Свои дѣти мов чужії.
И не має злому
На всѣй землѣ безконечн旣
Веселого дому.

Из И. Франка:

1. Дурный, кто помылок лякаючись,
Не смѣе братися до дѣла —
Так як бы я не ъв, лякаючись,
Щоб крышка в голоснику не влетѣла.
2. Книги — морска глубина:
Хто в них пôрне аж до дна,
Той, хоть труду мав досить,
Дивнѣ перлы выносить.
3. Мудрость захована — золото в скрытку,
Однаковѣсенько суть без пожитку.
4. Як той вôз без колѣс
Не покотиться до суду,
Так своеѣ судьбы
Не дойдеш без працѣ й труду.
5. Хто з всѣми добрый хоче буть,
Той швидко втратить добрый путь.
Не може при добрѣ той жить,
Хто хоче злу й добру служить;
Бо хтѣвши догодити обом,
В ôн швидко стане зла рабом.

Из А. Духновича:

1. Знаєш, нѣколи що не насытиться?
Пôдлой хтивости око.
Вкинь всѣ богатства, ще не наповниться
Ямы той дно глубоко!

2. Хто свое не терпить
А за чужим прагне,
Тот свое погубить,
Чужого не найде.

3. Не гордися заслугами,
Свѣтлыми чинами;
Бо суть люде, кои стоять
Повысше дѣлами.
Всякій чин, мнима заслуга
С лестію споена,

Все суєта; тѣми душа
Не буде спасена.

4. Хто для себе самого живе,
Сам совсѣм и умирає;
А хто человѣчеству живе,
Он и по смерти жив буде.
А хто нѣ для себя, нѣ для друго-
го не живе,
Той еще жив умирає.

Из А. Павловича:

Од Попрада аж до Тисы,
под Бескидом горы, лѣсы
Духновича поминаютъ
Ему здравія желаютъ.

Вожд народа знаменитый,
не один вѣк будешъ жити,
земли нашей муж великий.
поживеш в серцах ей вѣки.

Из Олеся:

Ты на ноч не дивись . . .
Яка-б ноч взагалѣ

Не була на земль —
Прийде ранок колись!

Из И. Гуса:

Глядай правду,
Слухай правды,
Учися для правды,
Люби правду,

Говори правду,
Держися правды,
Хорони правду аж до смерти!

Из Ивана Неруды:

У зорях небесных великий закон,
Написаный, золотолитый —
Закон над законы: свой родный край
Над все ты повинен любити.

В) Драматична поезія.

92. РЕВИЗОР.

М. Гоголь.

Перша д'я.

(Рѣч д'єся в повѣтобм м'єсточку в Росії в першої половинѣ XIX в. Подорожного Хлестакова приймають в м'єсточку за визначного, сподвіваного високого ревизора из столицї.)

Друга д'я.

Маленька кїмната в гостинницї: постель, стôл, сакви, порожна фляшка, чоботы, щѣтка для одеждъ и т. п.

Першій виход.

Йосиф, слуга Хлестакова.

Йосиф (*лєжитъ на пановій постелі*). А! най єму чортяка, як хочеся ъсти! В черевѣ так гурчить, як бы цѣлый полк заграв у труби... Таки не доберемось до дому тай годѣ! Щож робити! Другій м'єсяць минає, як покинули Петербург! Пропиндрив у дорозѣ грошъ, а тепер и сидить пôдобгавши хвоста и не журиться. А було-б выстарчило на дорогу, ще й як! Нѣ, кудыж пак! єму заманулось показать себе в кождому м'єствѣ! (*Передражнє пана*) „Гей, Йосифе, бѣжи, знайди де квартирю, та неабыяку! И обѣд замов як найсмачнѣйшій... Я не можу ъсти недоброѣ стравы. Менѣ треба доброго обѣду.“ Ще хочбы щось путнє, а то мизерный регистратишкa! З подорожными знайомиться, а тодѣ в карты! От тобѣ й дogravся! Ех, осточортѣло вже менѣ таке жите. Вже в селѣ красше: хоч нема панства, так за те и журбы менше!... Але всеж таки, як пôде на правду, то жите в Петербурзѣ найкрасше. Аби только грошъ були, а жите деликатне и политичне: театры, псы тобѣ танцюють, и все, чого душа забажа. Розмовляють усѣ так деликатно, як только дворяни ум'ють. Пôдеш бувало на Щукин — купцѣ кличутъ тебе: „пане!“ На перевозѣ на човнѣ съдаєш собѣ поруч з чиновником... Не почуєш нѣколи нечеснаго слова: кождый на тебе каже: вы... Очортѣло ходить — береш вôзника,

ѣдеш, мов пан, а не хочеш заплатить — гаразд: у кождому дворѣ є другѣ ворота — чкурнеш за ворота, а там и нечистый тебе не знайде! Одно только погано: раз наѣсися добре, а в друге — трохи з голоду не луснеш так, як отсе й тепер наприклад. А все вон винен. Що з ним вдѣш? Пришле батько грошъ, так вон не те, щоб зберегти; куды там! Пôшов гулять: ъздити повозками, що дня бѣжи купуй єму билет до театрру; минув тиждень, а там дивись — посылає продавать новый фрак. Часом прогайнує все до остатної сорочки. Бôгме правду кажу! А яке сукно дороге, англійске... Пôвтора сотнѣ самый фрак коштує, а продасть тобѣ на базарѣ за двайцять... А про штаны нема що й говорить — за дурно йдуть. А через що? Через те, що вон дѣла не робить. Замѣсть щобы или на службу, вештаєся по проспектѣ, в карты грає... Ой коли-б довѣдався про се старый пан! Не подививбыся на те, голубе, що ты урядник, а закотив бы сорочку та всыпав бы тобѣ таких горячих, що днів четыри чухавбыся. Коли служити — то служи! От и тепер сказав реставратор, що не дасть нам ъсти, доки не заплатимо за давнє. Ну, а як не заплатимо? (Зôтхає). Ох, Господи, Боже мой! Колибы хоч якогонебудь борщу! Здаєся цѣлый бы свѣт проковтнув!... Щось стукає... мабуть вон. (Зôскакує хутко з постелі).

Другій виход.

Йосиф и Хлестаков.

Хлестаков. На возми. (*Дає єму капелюх и паличку*). А ты знов качався не постелѣ?

Йосиф. Та чого я мав качатись? Не бачив я постелѣ, чи що?

Хлестаков. Брешеш, качався: дивись, як усе покуйовано?

Йосиф. Та нащо оно менѣ? Хиба я не знаю, що таке постель? Я маю ноги, я й постою. Нашо менѣ вашої постелѣ?

Хлестаков (*ходитъ по комнатѣ*). А подивися лишенъ, чи нема там тютюну?

Йосиф. Та звѣдки єму взялися? Атже-ж вы ще четыри дні тому остатній выкурили.

Хлестаков (*ходитъ и на всякий способ кривить губы. Нарештѣ говорить голосно и рѣшучо*). Слухай... Гей, Йосифе!

Йосиф. А що там?

Хлестаков (*голосно, але вже не так рішучо*). Бъжи туды.

Йосиф. Куды?

Хлестаков (*звоствм нерішучо и не голосно, майже притихаючи*). На долину, до буфету... Скажи там, щоб дали менъ обѣдати.

Йосиф. Та нѣ, я и йти не хочу.

Хлестаков. Як ты смѣєш, дурню?

Йосиф. Та так. Чи пôду, чи не пôду, нѣчого з того не буде... Хозяин сказав, що не дать бôльше обѣдати.

Хлестаков. Як вон смѣє не дати? От раз дурниця!

Йосиф. „Ще“, каже: „и до городничого пôду; третій тыждень не платите грошей. Вы обида з твоим паном“, каже „шахраѣ, а пан твôй дурисвѣт. Мы“, каже: „таких пройдисвѣтôв та поганцѣв бачили!“

Хлестаков. А тобъ, дурню, зараз треба усе те менъ повторяти!

Йосиф. Каже: „Так може всяке приїхати, осѣстися, набрати на довг так, що потому и выгнati трудно. Я“, каже: „не буду жартовати, а прямо жалобу та в тюрму.“

Хлестаков. Ну, ну, дурню, годъ! Бъжи, бъжи та скажи ему... Якаж дурна худоба.

Йосиф. Та вже красше я покличу сюды самого хозяина.

Хлестаков. Нашо хозяина!? Иди сам скажи.

Йосиф. Та, ѿй Богу, паничу...

Хлестаков. Про мене, чорт з тобою! Клич хозяина. (*Йосиф виходить*).

Третій виход.

Хлестаков сам.

Хлестаков. Страх, як хочеться ъсти. Пройшовся трохи, думав, чи не перехочеся; нѣ, най єму бѣс, не перехотѣлося. Ох, коли бы я не пропустив грошей у Пензѣ, було бы з чим доїхати до дому... Отой капитан вôд пѣхоты здорово обчистив мене. Посидѣв усього чверть години и все забрав. А все таки дуже кортѣлоб ще хоч раз з ним зйтися. Только не довелось. Ну, якій же поганый городок! У крамницях нѣчого не дають на довг. Се просто таки погань... (*Починає свистати нъ се нъ те*).

Четвертый выход.

Хлестаков, Йосиф и слуга.

Слуга. Хозяин велѣв спытати, чого вам треба?

Хлестаков. Здоров був, приятелю! Ну, що, як здоровле!

Слуга. Дякую, хвалити Бога.

Хлестаков. Ну, що, як у вас у гостинницѣ чи все гаразд?

Слуга. Та хвалити Бога, усе гаразд.

Хлестаков. Богато подорожных?

Слуга. Та, таки досить.

Хлестаков. Слухай, голубе! менѣй доси не приносять обѣдати, так прошу тебе, будь ласка, скажи там, най швидше несуть. Бачиш, менѣ зараз після обѣду треба буде дешо зробити.

Слуга. Та хозяин сказав, що більше не дастъ. Навѣть хотїв ити нынѣ скаржитися до городничого.

Хлестаков. Ет, що там скаржитися! Ты, голубе, сам помѣркуй, що се таке? Менѣ-ж треба ъсти! Бо инакше я можу зовсѣм ослабнути. Менѣ дуже хочеся ъсти... и я се кажу не в жарты.

Слуга. Егеж. Та вон казав: „я не дам єму обѣдати, доки не заплатить менѣ за давнє“. Так вон и сказав.

Хлестаков. А ты пôди та розтолкуй єму, умов его.

Слуга. Щож єму сказати?

Хлестаков. Ты єму розтолкуй, як треба, що менѣ справдѣ треба ъсти... Грошѣ само собою... Вон гадає, що як єму, простакови, нѣчого не станеся, як не попоѣсть якій день, так и іншим також. Ото раз выгадка!

Слуга. Добре, я єму скажу. (*Слуга и Йосиф выходять.*)

Пятый выход.

Хлестаков сам.

Хлестаков. Одначе се погано буде, як вон зовсѣм нѣчого не дастъ ъсти. А страшенно хочеся, ще нѣколи так не хотїлося... А можеб из одежѣ що небудь пустити на торг?... От хочбы штаны або що продати. Е, нѣ, красше поголодовати та приїхати до дому у петербурском одязѣ. Шкода, що Йохим не позичив кареты. А гарно се було бы, ъй Богу, гарно: приїхати до дому в каретѣ, пôдїхати таким чортом до якого небудь сусѣда помѣщика перед ґанок, з лѣхтарями, а Йосифа посадовити позаду у либерії... Уявляю собѣ, як бы всѣ заметушилися! „Хто се,

що се?“ А лакей входить (*вытягается и удаёт лакея*). „Иван Александрович Хлестаков з Петербурга; зволите принять?“ Они, тюхти, и не знают, что то значить: „Зволите принять.“ До них як приїде якій гусак-пом'щик, то так як медвєдь и преся просто в витальню. Пôдойдеш до гарненько Ѹ донечки: „Панно, як я...“ (*Потирає руки и притупчує ногою*). Тъфу! (*Плює*.) Аж нудно, так ъсти хочеся.

Шестий выход.

Хлестаков, Йосиф, опосля слуга.

Хлестаков. А що?

Йосиф. Несуть обѣдать.

Хлестаков (*ляскає в долонь и трошки пôдскакує на стôльци*). Несуть! Несуть! Несуть!

Слуга (*из тарпълкою и серветкою*). Хозянин дає отсе вже в остатнє.

Хлестаков. Ну, хозяин, хозяин... Начхати менъ на тво-го хозяина! А що там таке?

Слуга. Зупа й печеня.

Хлестаков. Тôлько двѣ стравы?

Слуга. Еге.

Хлестаков. От, дурница! Я сего не приймаю. Ты єму скажи, що се таке спрavдъ? Сегож мало!

Слуга. Нѣ, хозяин каже, що сего навѣть богато.

Хлестаков. А сос де?

Слуга. Нема.

Хлестаков. Чому нема? Я сам бачив, як ишов попри кухню — там богато варилося и в ъдалнь нынъ рано якъсь два куценъкъ чоловъчки ъли съомгу и ще богато дечого...

Слуга. Та оно и є... и нема.

Хлестаков. Як то нема?

Слуга. Бо нема.

Хлестаков. А съомга, а рыба, а котлеты?

Слуга. Се для красших.

Хлестаков. Гей, ты дурню!

Слуга. Егеж!

Хлестаков. Порося ты погане!... Чому они ъдять, а я нѣ? Чому ж, побий их чортяка, и я не можу так? Хибаж они не такъ подорожнѣ, як и я?

Слуга. А вжеж не такъ.

Хлестаков. А якъж?

Слуга. Та якъ! Они, звычайно, платять грошъ.

Хлестаков. А я з тобою, дурню не хочу и говорити.
(Наливає зупы и пьсть). Що се за зупа? Ты просто налив воды у миску — нѣякого смаку, ще й тхне чимсь. Я не хочу сеъ зупы, дай менъ ишоъ.

Слуга. Добре, озыму. Хозяин сказав, як не хотите, то й не треба.

Хлестаков (*боронить рукою тарпълку*). Ну, ну, ну, не руш, дурню! Ты звык поводитися так з иншими . . . Я, брате, не такій! Зо мною не раджу . . . (пьсть). Боже мой, що се за зупа! (пьсть далъ). Я думаю, що ще нѣ одна людина на свѣтѣ не ъла такоъ зупы! Якесь пѣре плаває замѣсть масла . . . (Крає курку). Ай, ай, ай, що се за курка! Давай печеню . . . Там зупы трохи зосталось, возьми, Йосифе, собъ! (Крає печеню). Що се за печеня! Се не печеня!

Слуга. А щож?

Хлестаков. А чорт его знає, що таке, только не печеня. Се сокира печена замѣсть телятины. (пьсть). Розбойники, каналіѣ! Чим они годують! Аж рот болить, як з'ыш такій один кусок. (Довбає пальцем у зубах). Поганцъ! Зовсїм як та деревляна кора, нѣчим не вытягнеш и зубы почорнѣють вѣд таких страв. Злодюги! (Вытирає зубы серветкою). Больше нѣчого нема?

Слуга. Нема.

Хлестаков. Каналіѣ! Поганцъ! И хочбы сякій-такій сос або щось солоденьке . . . Ледащо! Только деруть з подорожних! (Слуга з Йосифом забирають зо стола тарпълки и выносять.)

Семий выход.

Хлестаков, потому Йосиф.

Хлестаков. Так, якбы й не ъв нѣчого, только дуже розохотився. Колиб дробнѣ, послав бы на базар купити хоч булку або що. . .

Йосиф (*входить*). Там чогось городничій приїхав та розпитує про вас . . .

Хлестаков (*перелякано*). Ось тобъ й на! Що за бестія отой реставратор, встиг таки поскаржитися. А що буде, як справдѣ впакують мене до тюрмы? Щож? Якбы чесным способом . . .

То я можеб . . . Нѣ, нѣ, не хочу. Та що вон таке? . . . Як вон смѣє справдѣ? . . . Що, хиба я єму купець або ремѣсник якій? (*Байдориться, випрямляється*). Та я єму просто скажу: „Як вы смѣєте? Як вы...“ (*У дверях порушує ся клямка; Хлестаков блідне й трясеся*).

Осьмий виход.

Хлестаков, Городничій и Добчинський.

Городничій (*увойшовши, затримався. Обидва злякано дивляться колька хвилин один на одного, витрощивти очи*).

Городничій (*успокоившия трохи и вытянувши руки по швах*). Добрый день!

Хлестаков (*кланяється*). Мое поважанє!...

Городничій. Выбачте...

Хлестаков. Нѣчого...

Городничій. Моя повинність як городничого сего города дбати про те, щобы подорожным и всѣм благородным людям нѣяких прикростей...

Хлестаков (*зразу задержується трохи, а потому говорить голосно*). Щож робити? . . . Я не винен... Я справдѣ заплачу . . . менѣ пришли з дому... (*Бобчинський¹ заглядає в дверь*). Бóльше винен вон... таку тверду дає телятину, як дерево... А зупа... чорт зна чого до неї всыпав, я мусїв выпити єї за окно. Вон мене голодом мучить цѣлъ днѣ... чай такій поганый, тхне рибою, а не чаєм. За щож я... От ще выгадка!

Городничій (*злякано*). Выбачайте, я справдѣ тому не винен. На базарѣ у мене телятина завсїгды добра. Привозять холмогорскї купцї... Люде тверезї и поведеня чесного. Я не знаю, звôдки вон бере таку. А як що не так, то... Може бы вы переїхали зо мною на іншу кватиру?²⁾)

¹⁾ Бобчинський и Добчинський прийшли з городничим, але городничій не взяв Бобчинського до середини, Бобчинський дуже цѣкавий, заглядає цѣлый час через віконце в дверах, ²⁾ Городничій глухого мѣстечка здирає дуже людей и має на сумлїню много грѣхов. Якось довѣдуєся, що має привезти ревизор з Петербурга, се затръвожило городничого. В том часі доносять йому, що якісь незнайомый сидить уже три тижнї в гостинницї. Городничій иде до гостинницї, щоби мнимого ревизора запросити до себе. Хлестаков думає знов, що городничій прийшов його арештовати, бо вон не платить в гостинницї. З того выходить непорозуміння.

Хлестаков. Нѣ, не хочу. Знаю, що се значить на иншу кватиru: се значить, у тюрму. Та яке вы маєте право? Як вы смѣєте?.. Я... я служу в Петербурзѣ. (Смѣльйше.) Я... я... я...

Городничій (*на бôk*). Ох, Господи, якій же сердитый! Про все дбознався, вже розказали проклятъ купцѣ¹⁾!

Хлестаков (*одважнѣйше*). Та вы хоч из усесю командою, то... не пôду! Я просто до министра. (Стукає кулаками до столу.) Що вы? що вы?

Городничій (*вытягнувшись и трясущися усьм тьлом*). Помилуйте, не губѣть. Жѣнка, дѣти маленькѣ, не робѣть мене нещасным!

Хлестаков. Нѣ, я не хочу. Ото раз! Що менѣ до того? Через те, що у вас жѣнка та дѣти, я маю йти в тюрму? Се менѣ подобаєся! (Бобчинський *выглядає в дверь и злякано ховається*.) Нѣ, широко дякую, не хочу!

Городничій (*трясеся*). Через недосвѣд, ѿ Богу, через недосвѣд, через убожество... Самѣ звольте подумати — державноѣ платы не выстарчає навѣть на чай и цукор. А як що и були якѣ хабарцѣ... то дуже невеличкѣ: щось там з єжи та на одежину. Щож до унтерофицерскоѣ вдовы, перекупки, котору я нѣбы выбив рѣзками, так се брехня, ѿ Богу, брехня. Се выгадали мои вороги: се таکѣ люде, що готовѣ мене в ложцѣ воды утопити.

Хлестаков. Та що таке? То зовсѣм не мое дѣло... (*Роздумавши*.) Одначе я не знаю, пошо вы говорите про ворогов та про якусь унтерофицершу вдову. Унтерофицерша то зовсѣм інша рѣч... а мене не смѣєте выбити, до того вам зась... Дивись, якій знайшовся! Ото раз! Я заплачу, заплачу грошъ. Я через те и сижу, що у мене нѣ шеляга.

Городничій (*на бôk*). Ой, хитраж штука! Ось! якоѣ загнув! Якого тумана пускає! Розбирай, як хочеш. Не знаєш, з якого боку й пôдступити. Ну, та спробую... Що буде, то буде, а спробувати можна. (*Голосно*.) Коли вам справдѣ треба грошей або чого іншого, то я можу зараз допомогти. М旣ий обов'язок допомагати подорожним.

¹⁾ Городничій змушовав купцїв до великих „подарунків“.

Хлестаков. Позычте, позычте менъ. Я зараз розплачусь из реставратором. З мене буде двѣста карбованцїв або на-вѣть и менше.

Городничій (даючи грошъ). Як раз двѣста карбованцїв, не турбуйтесь и перечислювати.

Хлестаков (беручи грошъ). Дякую, дякую. Я вам скоро пришлю з села... У мене се швидко... Я бачу, ви благородна людина. Тепер інша рѣч.

Городничій (на бôk). Ну, хвала Богу, грошъ взяв. Тепер, здає ся, гаразд пôде. А я єму замѣсть двох сот — чотыри вкрутив.

Хлестаков. Гей, Йосифе! (*Входить Йосиф.*) Поклич сюди слугу. (*До городничого и Добчинського.*) Чого ж ви стоите? Съдайте, будь ласка. (*До Добчинського.*) Съдайте, будь ласка.

Городничій. Нѣчого, нѣчого, мы постоимо.

Хлестаков. Прошу, съдайте, будь ласка. Я тепер бачу вашу просту вдачу и вашу щиростъ. А то, признаюся, я вже думав, що ви прийшли, щобы мене... (*До Добчинського.*) Съдайте! (*Городничій и Добчинський спъдають. Бобчинський за-глядає в уверъ и прислухується.*)

Городничій (на бôk). Треба бути смѣлѣйшим. Вон хоче, щобы его уважали инкогнитом. Добре, пустимо ж мы тумана. Удамо, що мы зовсїм не знаємо, що вон за особа. (*Голосно.*) Мы, ходячи по службѣ ось из Петром Ивановичем Добчинським, тутешнїм помѣщиком, зайшли навмысне до гостинницї довѣдатися, чи добре тут подорожним, бо я не так, як іншій городничій, котрому про все байдуже... Я окрім служби маю в душѣ христіянську людяность, хочу, щобы кожду людину добре витали и ось немов у подяку за се доля послала менъ таку приемну знайомостъ.

Хлестаков. Менъ самому дуже приємно. Без вас я, признаюся, довго бы ще сидѣв тут... Зовсїм не мав чим заплатити.

Городничій (на бôk). Ну, ну, говори свое! Не мав чим заплатити! (*Голосно.*) Насмѣлюсь спытать, куды и в яке мѣсце зволите ъхати?

Хлестаков. Я поїду в Саратовску губернію, у власний хутÔр.

Городничій (*на бôк, иронично*). В Саратовску губернію. Ого! И не почервонѣє... О, з ним треба держатися обережно. (*Голосно*). Добре дѣло задумали. А от що до подорожи, то однѣ кажуть, буває прикро, що коней часом нема, а іншому — се розривка для ума. Атже вы мабуть єдете бôльше з причини власної розваги?

Хлестаков. Нѣ, батько мене кличе. Розсердився старий, що я й доси нѣ до чого не дослужився в Петербурзѣ. Вон думає, що, як тôлько приїхав, так зараз і Володимира тобѣ почеплять. Нѣ, я послав бы єго самого потертися трохи по канцеляріях.

Городничій (*на бôк*). Чи бач, як баки забиває, ще й старого батька приплѣв. (*Голосно*). И на довго зволите єхати?

Хлестаков. Напевно не знаю. Мôй батько упертый. Я єму просто скажу: як собѣ хочете, а я без Петербурга не можу жити. За щож справдѣ я маю трохи своє жите з мужиками? Тепер не те бажання, душа моя жадає просвѣты.

Городничій (*на бôк*). Гарно завязав узлика! Бреше, бреше й не спóткнеся. А так на зôр непоказный, низенький: здавалось бы ногтем роздавиш єго. Ну, та пожди. Ты у мене таки пропалакаєшся. Я тебе приневолю бôльше розказати! (*Голосно*). Справедлива увага. Що можно зробити в глушинѣ? Ось хоч бы й тут: ночи не досыпляєш, силы свои покладаєш для отчіны, не жалуєш нѣчого, а нагорода невѣдомо коли ще буде. (*Оглядає комнату*). Здається ся комната трохи вогка?

Хлестаков. Погана комната! А блощицѣ такѣ, яких я ще нѣгде не бачив. Як псы кусають.

Городничій. Дивѣтесь, тякій поважний гôсть и терпить — вôд когож? Вôд якихсь паскудных блошиць, яким и на свѣт не слѣд було родитися. Здається й темно трохи в сїй комнатѣ.

Хлестаков. Ще й як! Зовсїм темно. Хозяин уяв моду не давати сюды свѣчок. Хочеш часом щось зробити, прочитати, або прийде фантазія написати що — не можна: темно.

Городничій. Чи не мôг бы я просити вас... але нѣ, я не достойний того...

Хлестаков. А що?

Городничій. Нѣ, нѣ, недостойный, невартый.

Хлестаков. Та щож таке?

Городничій. Я посмѣв бы... В мене дома прегарна для вас комната, свѣтла, тиха... Але нѣ, я почуваю сам, се занадто велика честь для мене... Не гнѣвайтесь, ѿ Богу я так, по ширости запросив...

Хлестаков. Противно, я з приємностею. Менѣ приємнѣйше у приватном домѣ як у сѣм шинку.

Городничій. Ой, якій же я радый! А як моя жѣнка зрадѣє. В мене така вже вдача: гостиннѣсть з самого дитинства, особливож як гость — освѣчена людина. Не думайте, що я кажу се з лукавства: нѣ, я не з тих, мои слова йдуть просто з душѣ!

Хлестаков! Дякую дуже. И я також не люблю лукавых людей. Менѣ дуже подобаєся ваша прямота и щиробѣсть, и я, признались, нѣчого бôльше не вымагав бы, як тôлько — выявляй менѣ прихильнѣсть и поважанїе, поважанїе и прихильнѣсть...

Девятый выход.

Тъ самъ и слуга разом в Йосифом.

(Бобчинський залирає в уверть).

Слуга. Велѣли кликати?

Хлестаков. Еге, дай рахунок.

Слуга. Яж недавно подав вам другій рахунок.

Хлестаков. Я вже не памятаю твоих дурных рахункôв. Скажи, кôлько там?

Слуга. Вы зволили первого дня взяти обѣд, другого дня тôлько закусити съомги, а опосля усе брали на довг.

Хлестаков. Дурень! Ще заходися вычислювати! Кôлько там всего?

Городничій. Та не журѣться прошу — в ôн пожде. (*До слухи*). Геть вôдси! Тобѣ пришлють.

Хлестаков. Та й то правда. (*Ховає іроши.* Слуга виходить; в дверь виїзирає Бобчинський).

Десятый выход.

Городничий, Хлестаков и Добчинский.

Городничий. А чи не бажали бы вы тепер оглянути деякъ заклады в нашомъ городѣ, от шпиталь, то що?

Хлестаков. А щож тамъ таке?

Городничий. А такъ, подивитися, якъ ведеся, якій лад...

Хлестаков. З великою охотою, я готовый. (*Бобчинский высуває голову в дверь.*)

Городничий. А якъ забажаєте, поїдемо до пов'етової школы; подивитеся, якъ викладають у насъ науки.

Хлестаков. Добре, добре.

Городничий. Опосля, якъ забажаєте, відв'єдати остроги и м'єскъ тюрмы — подивитися, якъ у насъ держать злочинцівъ.

Хлестаков. Та нащо тюрмы? Вже хиба красше оглянемо шпиталь.

Городничий. Якъ хочете. Якъ вы бажаєте єхати — у своємъ екипажѣ чи разомъ зо мною в бричцѣ?

Хлестаков. Та вже красше з вами у бричцѣ.

Городничий (*до Добчинского*). Ну, Петре Ивановичу, для васъ тепер немає м'єсця.

Добчинський. Нѣчого, я й так...

Городничий (*тихо до Добчинского*). Слухайте, вы бѣжѣть бѣгомъ, що духу, и занесѣть двѣ карточки: одну у шпиталь до Земляники, а другу моїй жѣнцѣ. (*До Хлестакова*). Чи можу просити дозволу написати у вашої присутності колька слоб до жѣнки, щобы она приготовилася принятии шановного гостя?

Хлестаков. Та нащо се? А проте, тут и чернило, только паперу — не знаю... Хиба на отсїй карточцѣ.

Городничий. Добре, я тут напишу. (*Пише и разом говорить до себе.*) А от побачимо, якъ пôде дѣло посля сн҃дання. А є у насъ губерска мадера, не показна на позбр, але и слона звалить з ногъ. Абы только дознагися, хто вон такій и до якої м'єры его треба боятися. (*Написавши, віддає Добчинському, который підходить до дверей; але в ту саму хвилю дверь обриваються и Бобчинь-*

скій, що пôслуховав пôд дверима, летить разом з ними на сцену. Всъ скрикують. Бобчинській встає.)

Хлестаков. А що? Не вдарилися часом де небудь.

Бобчинській. Нѣчого, нѣчого, все гаразд, только на носъ невеличка гулька. Я забѣжу до Христіяна Івановича,¹⁾ у него е такій плястер, то оно й загоиться.

Городничій (роблячи Бобчинському докорливий знак, до Хлестакова). Се нѣчого. Уклонно прошу, будьте ласкавъ. А слузъ вашому я сам скажу, щоб перенѣс пакунки. (До Йосифа.) Перенеси, голубе, все до мене, до городничого — се тобъ кожда дитина покаже. Будь ласка! (Пускає поперед себе Хлестакова и сам иде за ним, але обернувшись говорить з докором до Бобчинського.) Вже й вы! Не нашли іншого мѣсця упасти! И простягся, як чорт энає що таке! (Выходитъ; за ним Бобчинській.)

Завѣса спадає.

Третя дѣя.

Оглянувши вази на ѹїшъ институцію в ѹродъ, приходить Хлестаков враз з городничими и іншими урядниками в домъ городничого. Хлестаков по добромъ обѣдѣ є в добромъ іуморѣ и стає оповѣдати про свое значѣнѣ в Петербурзѣ, а видячи, що йому вѣрять, розказує несостворенъ рѣчи: як пише вони книжки, як його зробили директоромъ департамента, як його бояться министри, графы, князъ, як вони що днѧ иду до царя... Йому вѣрать и старайтися зискати прихильнѣсть в єю слуї — Йосифа.

Четверта дѣя.

До Хлестакова приходять урядники йому представитися, а то: судія, поштмайстер, інспекторъ школъ, директоръ богоугодныхъ заведень и два дѣдичѣ: Бобчинській и Добчинській. Од кожного з нихъ позычає Хлестаков по парусот рублїв. По сихъ авдіенціяхъ пише листъ до знакомого в Петербурзѣ, слуга Йосиф радить одїздити, бо може вийти бѣда, коли приїде правдивый ревизор... До Хлестакова приходять купцѣ и городяне из скаргою на городничого и од нихъ приймає Хлестаков грошъ и подарунки.— Хлестаков заручуєся з доњкою городничого, але перед свадьбою мусить одїхати еще до свого батька...

¹⁾ повѣтовый лѣкарь.

Пята дѣя.

В домъ городничего радость и утѣха, що доњку заручили з таким високим урядником. Городничій роздумує, як тепер перейде в Петербург. Купцѣ перепрошують городничого, що скаржилися на него. Урядники приходять из жѣнками зложити свои желаня и просять о протекцію в Петербурзѣ. Начальник почты приносить письмо Хлестакова выслане до Петербурга, з якого выплыває, що вон не є жаден ревизор и в якому высмѣває всіх урядників малого города З'являється жандарм и доносить, що приїхав правдивий ревизор, який завзыває всіх урядників до себе. Усѣ завмирають из страху.

II. дѣл.

Взоры прозы.

Описова и оповѣдаюча,
або исторична проза.

а) ОПИСОВА ПРОЗА
(ОПИСЫ, СПОМИНЫ).

93. Деревлянъ церкви на Пôдкарпатской Руси.

Др. Володимир Залозецкій.

На Пôдкарпатской Руси заховалося ще богато деревлянъх церков, о много бôльше чим пр. в Галичинъ, де бôльшôсть впало жертвою войны. Тъ церкви покривали колись густою сътєю цѣлу Пôдкарпатску Русь, а сучасники згадують, що ще в XVIII. столѣтю було звыж 600 таких деревлянъх церков.

Замѣтнъ суть съ церкви тым, що нема майже двох церков, якъ були бы до себе цѣлком подобнъ. Кожда з них має щось окремъшне, самостойне въ свой будовѣ. И так кожда околиця має свой улюблений тип (рôд) церкви. В Марамароши будовано церкви выдовженъ з вежами при входѣ, якъ суть законченъ так зваными цибульками. Тут всюда мож замѣтити вплывы барокового стиля. В Гуцульшинъ пр. в Яс'ню будовано церкви однобаннъ. Велика середна баня є з круглою купулою и бôчными раменами, якъ суть уложенъ в рôвнораменный хрест. Такъ церкви стрѣчаємо також по тамтому боцъ Карпат. В околици Мукачева стрѣчаємо церкви, в яких суть банъ и вежъ злученъ разом. Найгарнѣйша з тых церков є церква в Шелестовѣ. Коло Хуста и в дорозѣ до Волового стрѣчаємо знов иншій тип церкви. Острѣ, в гору стрѣляючъ дахи и шпичастѣ высокѣ вежѣ. Съ церкви нагадують нам готицкій стиль, який туды зайшов з поблизкого Семигорода. Ще иншій тип иаходиться на Верховинѣ коло Ужока, Веречок и Волôвця. Тут будовано церкви, якъ складаються з трох бань (трохбанинѣ). Се тип церков, якъ заховалися на Бойкôвщинѣ в Галичинѣ, звôдтам його перенесено на Пôдкарпатску Русь.

Деякъ з тих церков суть дуже старѣ. Найстаршѣ походять з початкôв XVI. столѣття, примѣром церква в Апшѣ коло Бычкова. Дуже стара є також церков в Ужку и в Костринах. Бôльшôсть церков походить з XVIII. стол.

Матеріял, з якого будованѣ сѣ церкви, є дуже тревалый. Се по бôльшôй части дубовъ або ясеневъ бельки. Така дубова або ясенева будовля може простояти кôлькасот лѣт.

Не лише на зовнѣ, але и в серединѣ (в нутрѣ) суть сѣ церкви дуже интереснѣ. В нутрѣ в каждой церкви находимо старѣ иконостасы — а на стѣнах старѣ иконы. Окрашованѣ церков иконостасами походить з Византіѣ и вôдтам оно перейшло на Русь. А коли приглянемося близше таким иконостасам, то побачимо, що иконы мальованѣ на византійскій лад. Пôзнаємо се по строгих, патріархальных чертах лиць и по ясных бліскучих фарбах, якѣ наложено на золотых або срѣбных тлах. На иконостасѣ суть розписанѣ по певному закону слѣдуючѣ образы. Долом коло царских ворот розмальованый: Христос и Богородиця, над ними празники, а над празниками дванадцять апостолôв. Над царскими воротами, якѣ ведуть до престола, находится Христос на престолѣ. В горѣ над иконостасом суть медаліоны з Евангелистами.

Тѣ старѣ памятки, яким грозить много небезпек, треба вôд знищення хоронити и берегти их так, як другѣ народы зберѣгають дорогѣ памятки их минувшины.

94. На Тарасовôй могилѣ.

Олена Галичанка.

I.

На Тарасову могилу! Хто ж не пойме сего радôсного зворушеня, з яким мы в сю дорогу выбиралися? Хоть кôлька лѣт з того часу минуло, а менѣ перед очима наче живый сей ясный лѣтний ранок, коли мы на пароплавѣ „Император“ выпливали з київскої Днѣпрової пристанї зпомѣж лѣса суден¹) та без числа дробных лодочек,²) що збитою лавою розмѣстились перед стаційним будинком.

Пароплав суне повольно, тихо. Перед нашими очима пересувається у ранних сонніших промѣнях Володимиrsка гора, Купецкій сад, царскій парк, гень дальше виднѣє Аскольдова могила та високѣ вежѣ церкви и дзвонниця Лавры. Старий Київ з безчисленными золотоверхими церквами, з рôжнобарвными

¹⁾ судно = корабель, ²⁾ лодка = човен.

будовлями, з яскравыми крышами¹⁾) та густыми зелеными садами зникає нам зперед очей. Минаємо и київськъ передмѣстя та поблизкѣ села и выплываємо в чисте поле.

Правым боком Днѣпра горбки вкрыть темным лѣсом, зрѣдка балка²⁾ спускається до воды: осель майже не видно, скрылися за горами. Лѣвый берег — се далеко сягаюча незмѣрима степ-рѣвнина, поросла буйною травою або зеленым збожем.

Як бы в задумѣ над своею славною минувшиною Днѣпро плыве так поважно, що майже не замѣтно, в которую сторону котяться єго філѣ. Незвичайнѣ посухи обнизили воду, поробились мѣлины,³⁾ повыринали жовтѣ островы, денеде рѣка як бы подѣлилась та плыве трома, четырьма рукавами. Через те плавба йде дуже поволи; пароплав з трудом находитъ потрѣбнѣ єму глубокѣ мѣсця; а нам аж зависно дивитись, як маса дробных чайочок⁴⁾ переплыває попри нас скоро, только весла мигають та бризкають водою. Часами пôдплыне сплав дерева враз из шатром и цѣлым хозяйством керманичѣв. Часом и другій пароплав стрѣнеся; але коли се трапиться мѣж мѣлинами, буває трудна справа: довгій час оба то вертають, то знов ѣдуть вперед, заким удастся щасливо обминутися. А капитан, що попиває чай на покладѣ, рад, що минула халепа, кликне одно слово: „полный!“ и хвилину плывемо жвавѣйше.

Посуха, брак воды у Днѣпра, становлять головну тему размовы мѣж подорожными. Молодий, рижій⁵⁾ батюшка в довгой рясѣ з косою заплетеною зеленою биндою впевняє другого, который свое довге волося запльв аж у двѣ косы та звязав до купы неозначенено барви стяжечкою, що за єго дѣточих лѣт Днѣпро выглядав широкій як море, другого берега трудно було доглядѣти, а тепер частѣ посухи высушили воду та вôдсунули єї геть вôд зеленых прибережных лугов. Нам вон и тепер импонує своею величиною; здаєся майже так широкій як Дунай.

II.

Я тону цѣла у гарній природѣ, що приманчиво красуєся скрѣзь берегами. Як раз минаємо прегарний зелений луг з шовковою смарагдовою травою. На краю виднѣє густий лѣ-

¹⁾ крыша = дах, ²⁾ балка = долина межи двома горбками, ³⁾ мѣлина = мѣлке, плытке, не глубоке мѣсце в водѣ, ⁴⁾ чайка = малый човен,

⁵⁾ рижій = черленавый, з черленавым волосем.

сок; высокъ дерева кладуть свои довги чорнъ тѣни. Так хотѣло-б ся покинути розпаленый сонцем пароплав, перебѣгти бosoю ногою сей свѣжій, оксамитный килим¹), скupатись у Днѣпрової водѣ а опосля лягти пôд кущиком лѣшины та снити, снити на явѣ — слухати таємного шепоту Днѣпровых філь... Може бы приснилась колишня доля, може бы причувся вольный козацкій спѣв, загомонѣла-б рôдна мова, рôдна пѣсня...

Але мы плынемо далѣ. Минає перестанок за перестанком: ось Трипôle, Стойки, Ржищъв, Ходорôв. Недѣля; у каждой пристанѣ стрѣчає нас богато народу, що выходить цѣкаво поглядѣти на пароплав. Синѣють широкъ шаравары²) парубкôв, бѣлѣють мережанъ³) квѣтками сорочки жънок, червонѣють на-миста,⁴) наче смѣються весело розкoшнъ квѣтки та стрѣчки на головах дѣвчат. Щось дивно рôдного, знакомого для нас у сѣм народѣ и его бесѣдѣ.

На одном з послѣдних перестанкôв прибиваємо до берега майже в чистом полі. Замѣсть мѣстка з нашого парохода кидають до берега вузку дощечку, а по нѣй сходить вôд нас колькох мысливых из своими псами. За те дoстаемо двох студентôв университету. З горы видимо, як зручно спинаються по импровизованом мѣстку, далѣ зникають у широких воротах пароплава, а за хвилину — вже й мѣж нами. Один високій, дужій мужчина з великою головою, вкрытою ясною, буйною чу-приню; другій меншій, молодшій, з гарним нѣжным, майже дѣточим личком. Мундуры их вылинняли, шапки ледви-ледви нагадують приписану форму й барву; але проте рухи их певнѣ, енергичнѣ, на устах голосна українська бесѣда.

Не треба й казати, що мы скоро познакомились и на мілой розмовѣ швидко збiйшла решта недовгої дороги.

III.

Около четвертої доїхали мы до Канева.

Коли лишили корабель и стаційный будунок, мы опинилися серед юрби перекупнѣв, що тут завели справдѣшний базар з усяким добром. Молоко, бублики, набѣть пахучѣ свѣжѣ ягоды у плетеных з коры коробочках — всего мож дoстати. А за перекупками кольканайцять сѣльских вѣзочкôв чекає на гостей.

¹) килим = покровець, ²) шаравары = ногавицѣ, споднѣ, ³) мережаний = вышиваний, ⁴) намисто = кораль.

Хмара малых лодочек колышеся при березѣ; их керманичъ зараз нас обскочили:

„Може на Тарасову гору?“ А поки мы щонебудь вѣдовѣли, тут уже й вѣзники з батогами в руках продираються через юрбу до подорожных из своим пропозиціями.

Постановляємо поїхати возом. З вѣзників впадає нам в очи симпатична стать старого мѣщанина, що голеною бородою вказує на українське походжене. Без торгу годиться перевести нас за колька десять копѣйок до могилы, пождати и знов вѣзвести до мѣста або до пристанѣ.

— Тут усь знають дорогу на Тарасову могилу? — починаємо розмову з нашими товаришем.

— Якже не знати? Атже день в день когось возиться. Коли сухо, як ось тепер, то долиною, лугами; а як болото, то верхом, горою дорога провадить.

— Хибаж там так часто народ навѣдуєся?

— Як лѣто боже, що днини люде їздять або й пѣшки ходять з Канева або й з подальших сторон.

— Чого ж они там ходять?

Вѣзник поглянув скоса, а далѣ хвильку помовчавши додав:

— Гарно видно звѣдти навкруги, то Каневць люблять ити на Днѣпро дивитися, а дальшѣ — може знакомѣ, може свои йдуть могилу вѣдвѣдати; самѣ лѣпше знаєте, коли приїхали.

Тихо котиться вѣз по мягенькому пѣсочку помѣж зеленый густый луг. Вѣд Днѣпра повѣває легким свѣжим воздухом, заносить запахом цвитучою лозы. По дорозѣ стрѣчаємо богато интелигенцію та мѣщан, що вертають з проходу з руками повными польного цвѣту.

— Се все з Тарасовою могилы, — обяснює вѣзник.

На мостку минає нас гурток селян, спѣваючи на два голосы якусь мельодійну українську пѣсню.

— Вы тутешнѣ, з давна жиете в Каневѣ? — пробуємо навязати дальшу розмову.

— Я таки вѣдси родом, з Монастырця; жилю недалеко могилы. Гей, памятаю, вже бѣльше лѣт сорок тому, я був тодѣ молодым парубком — як Тараса тут привезли и похоронили. Був дуже розливный рок. Тут, де мы їдемо, скрбозь непроходимъ воды стояли. Везли его горами, болото страшене, трудно колесами у возъ обертались; а люде, студенты й паны,

вôдпрягли конъ и самъ тягли вôз з домовиною¹⁾ вкрытою китайкою²⁾. Тож то народа було! Господи!

В'ездимо в сѣльце, а радше передмѣсте Канева. Всюды по при дорогу бѣлъ чистенькъ хаты всмѣхаются привѣтно з зеленъ садочкôв-огородôв. Вôкна обведенъ фарбою, приспы вымазанъ жовтою глиною.

Наш вôзник пôдъздить до одноѣ з них, що стоять у пôднôжа высокоѣ горы и задержуєся бѣля переладу.

— Злашѣть! Попри сю хату йде стежечка, що заведе вас на саму могилу; я пôдожду.

З хатины выходить проти нас гарна молодиця й запрещує до столика, що вкрытый бѣлою скатертю, стоять у садочку пôд яблонкою.

— Може позволите чаю, бариня?

Але надъя, що за хвилину станемо на той святой землъ, що вкрыває останки безсмертного Тараса, не успособлює до єды: тож не теряючи хвилини, спѣшимо в дальшу дорогу.

IV.

Стежка стрôмка и довга, досить утяжлива до ходу.

В прикрѣйших мѣсцях кинена дошечка у вôдступах набито кусниками дерева, що має заступати сходць. Поруче повыхолѣтоване, инодѣ й зовсѣм вôдхилилось вôд стежки. Нѣ слѣду якоѣсь дбалости про выгоды публики, все вказує опущене. Одиноке богатство — се пишний зеленый килим буйноѣ травы, що мягко вкрыває цѣлу гору, густо уквѣтчаний барвными пôльными квѣтками. Де-не-де купка бѣлых плаучих берез, де в тѣни мож вôдпочити та налюбовать гарною природою и чудовым свѣжим воздухом.

Пôд самым вершком звычайна сѣльска хатина. Дверѣ замкненѣ на колодку. Малый хлопчина цѣкаво выглянув изза угла и зник в той же хвилѣ. Але про хату й про него нам байдуже: цѣль нашоѣ далекоѣ дороги осягнена: Перед нами высока могила.

Широким, але збутвѣлыми деревлянными сходами, добре уважаючи, щобы не ступити в дѣру, выходимо на сам верх могилы, обгородженоѣ желѣзными штахетами, засѣяноѣ травою, блаватом, червоным маком та иншим цвѣтом. На серединѣ

¹⁾ домовина = трумна, деревище, ²⁾ китайка = кольорове, звыкло червене, сукно.

високій бѣлый хрест, на ньому з одної стороны буквами одно слово: „Шевченко“ и дата уроженя й смерти, з другої поважний профиль великого поета дивиться сумним, лагодным поглядом на свой милый Днѣпро...

Наоколо нѣ живоѣ душѣ, тихо, спокойно, навѣть вѣтер, що цѣлый день так докучав на пароходѣ, утих и не рухне й стебеною; все якбы здержало вѣддых; нѣчо не перерыває нашоѣ повної глубокого зворушеня задумы. Не говоримо нѣчого. Гадка, що стоимо на могилѣ нашого незабутнього Кобзаря, що дивимось на се, на що єго очи тольки разов з такою любовю дивились, за чим єго серце в чужинѣ — неволѣ не переставало тужити, вытискає нам слезы з очей и млою зворушеня заслонює краєвид, который хотѣлобся затримати в душѣ на вѣки, заховати в памяти як скарб найбѣльшій на дальше жите. Хочеся подивитись на съ зеленѣ покрытѣ лѣсом горы, на съ золото-червонѣ вѣд блеску заходячого сонця, широкѣ воды Днѣпра, на сей, здається, безмежній степ, що мрѣє перед нами широким зеленым морем. Довго — довго не вѣдриваємо очей вѣд чудового виду, аж сторож могили, що тымчасом пôдйшов до нас, будить якбы з чаровного сну, запрошующи вступити до хатки. Ах, правда, час вертати! Сонце вже сковалось, а вечѣрнѣ мраки якбы легким синим серпанком огортають степы, лѣсы, воду й надбережнѣ луги. — Нарвѣть квѣток на спогад! — И крѣзь зелѣну огорожу рвемо жмуток польного зѣля.

V.

В хатинѣ, звычайнѣй сѣльской чистенькой хатцѣ, обширна комнатка. Из стѣни витає нас великий портрет поета (по картинѣ Рєпіна) з незвичайно симпатичним, сердечно-добрим вѣразом лица. Образ украшений вышитыми ручниками та китицями живых цвѣтів. В углѣ золотиста ікона з лямпадкою; на довгом столѣ, прикрытому вышитою скатертею, кобзарь Шевченка и памяткова книга. Сю послѣдну подає нам хозяин для записання наших імен.

На самом початку книжки вложенный друкованый зшиток з просьбою до вѣдвѣдуючих прочитати єго, поки возьмуться до писання в сїй книжцѣ. Там пояснено значене поета для України, зазначено з жалем, що не всѣ тѣ, що тут свои імена записовали, здавали собѣ справу, кому посвячено се мѣсце; в конци

просьба не мазати легкодушно книжки, а хто не розум'є ваги и знач'ня сеъ самотноъ могилы, найлѣпше най не бере пера в руки.

Переглядаємо та перечитуємо книгу та знаходимо побоч мало важных стишків та нѣбы дотепних уваг, написаних видно тими, що звикли видѣти на Тарасовій горѣ мѣсце звицайних лѣтних прогульок, письма тих, що з далеких сторон спѣшили нароком поклонитися памяти великого поета и ясно відчували знач'нє его для всего народа.

Є там примѣром письмо батька, що сам молодым хлопцем відвѣдовав могилу поета, а тепер привѣз своїх малых сынків, щоби поклонились могилѣ того, котрого идею мають им бути провѣдною звѣздою в дальшом житю. Невправнѣ підписы хлопчиків під іменем батька роблять вражѣнє присяги на святе дѣло. Другій російскою мовою каже, що „з далека сюда рвалася мечта моя“, щоби могилѣ славною Тараса „поклон отдать“.

Є немало й Поляків, що складали поклон „wielkiemu piewsu Ukrainy“; и Нѣмцѣ и Жиды підписались, складаючи честь Кобзареви.

Вже добре вечерѣло, коли, переглянувши книгу, мы віддали єѣ з нашими підписами сторожеви. На прощанї ще раз вийшли мы на могилу, щоби в поспѣднє кинути оком на дорогій краєвид, що тоне вже в вечірній імлї. Зриваємо ще пару квѣток та з жалем покидаємо незабуте дороже мѣсце.

б) ИСТОРИЧНА ПРОЗА.

95. Анна Русинка — королева Франції.

Ке де Сент-Емур.

Французскій король Генрик, утративши в 1044. р. свою жѣнку Матильду, дочку імператора Генрика II., яка не лишила ему мужских потомків, довго вагався з выбором другої жѣнки. Труднѣсть знайти непосвоячену жѣнку збільшалася для него задля первого подружя, яке посвоячовало єго майже з усіми володарями Германії.

Даремно глядав Генрик протягом кількох літ способу погодити засады каноничних вимог з бажанем укрѣпiti молоду капетинську династію новим подружем. И ось вон почув похвалы для красоты одної молодої князївни, якої отець пановав на другом кінцi Европы, десь у сусѣдствѣ Византії. Воддалене сего краю и его водокремлене, що чинили его чимось таємничим и майже невѣдомым для народов латинського Заходу, давали королеви на его думку всякої певности, що донька сего пануючого не може бути нѣ безпосередно, нѣ посередно его кревною.

Анна була зрештою з усякого погляду гдна стати подругою внука Гугона Капета.

Она була дочкою Ярослава Володимировича, великого князя Руси, якого Рамбо называє руським Карлом Великим, а якого побѣда над польским королем Болеславом занесла его имя аж до границь західної Европы. Є є дѣд, Володимир Великий, піднявся був на високій ступенії могутності и запровадивши 988 р. християнство в своїм народѣ, поставив той народ у рядъ цивилизованих націй. Є є мати Ингегерда була дочка Оляфа, короля Норвегії, названого Skotkonung (королем Шотландців). Є є тѣтка по батькови, Доброгнѣва, а в хрещеню Марія, вийшла 1043 р. замуж до Кракова за Казимира I. и вступила на трон Польщі, пробувши якійсь час у Франції монахинею в Клюнї.

Із братів Анни старшій оженився з дочкою Гарольда, останнього короля Англії из саксонської расы, вѣдомого из сумного кінця, якому уляг під ударами Вильгельма Завойовника. Третій брат оженився з графинею фон Штадт, сестрою Бурхарда, пануючого єпископа Тревірскаго. Нарештѣ четвертий брат мав стати зятем Константина XII., Мономаха, імператора Византії. Що до дочок Ярослава, то старша вийшла за Гарольда, короля Норвегії, а молодша за Андрія, угорського короля. Сѣ рођнороднѣ подружя, що розгалужувалися від византійського двора аж до Англії, чинили молоду князївну Анну, середушу дочку Ярослава, гдною засѣсти на французькому престолѣ.

Зрештою не було причин сумніватися про могутність и богатство Руси, а що найменше великого князївства київскаго, яке в пору, що про неї говоримо, було головою и серцем усѧ Руси. Було-б великою помилкою думати тому, що доси

не знаходимо у французских лѣтописях нѣякоѣ згадки про Русь, що сей край був тодѣ стороною на пôв варварскою, подѣленою на незалежнѣ племена, ворожѣ однѣ проти одних, якѣ вказує нам історія ще в VIII. вѣцѣ. Противно, полуднева Русь заняла визначне мѣсце на сходѣ. В часѣ Ярослава князѣвство, якого столицею був Київ, було вже монархією суцѣльнѣйшою, просторѣйшою и може й могутнѣйшою вôд королѣства Франції. Руськѣ племена одержали вôд Греків початки цивилизації; их полки нераз вôдносили славнѣ побѣды аж пôд воротами Константинополя й збогачовалися добычами из Византії, яка мусъла окуплювати у них спокой. Коли не ходили в походы проти византійского императора на власний рахунок, то винаймалися єму за добру плату для єго воєнних походів, а нарештѣ в лѣтах, коли не було нагоди воювати анѣ з императором, анѣ проти него, вели зисковну торговлю из византійскими купцями.

Само мѣсто Київ було зборищем купцїв голяндских, угорских, нѣмецких, скандинавских, що мѣстилися в окремих дѣльницях мѣста. Грецкѣ художники окрашовали київськѣ палаты и чотирися київських церков, а один сучасний історик, Адам Бременський, називає Київ суперником Константинополя и славою Руси.

Коли Франція з початку XI. вѣку мала идеал дальшій, огнища цивилизації численнѣйшѣ и здавалося, що она пôде швидше дорогою матеріального и морального поступу, то все таки без уймы для себе она могла взяти собѣ королеву из Руси, особливо, коли ся королева, як се без сумнѣву було з дочкою Ярослава, мала свому мужеви принести в посагу показну суму золотих дукатів, битых у Византії.

Повзявши постанову просити руки дочки Ярослава, король Генрик вислав у посольствѣ туды Готіє Савейра (Мудрого, або Вченого) епископа з Мео, и Госселена де Шалиняка, яким у супроводѣ додав кôлькох інших магнатів. Вирушивши з початку 1048 р. послы прийшли до князѣвни в 1049 р. а весъле одбулося в Ремсѣ 14 мая того самого року в день Зелених Свят.

Анна Русинка, рожена 1024 р., мала тогди 25 лѣт.

96. Исторична сторона „Слова о полку Игоревом“.

З исторів літератури Омеляна Огоновського.

В цѣлой стародавнїй славяньской литературѣ нема памятника важнѣйшого вѣд „Слово о полку Игоревом“. Не толькож поодинокими славяньскими народами, але и мѣж чужинцями, примѣром мѣж Французами и Нѣмцями, найшлисъ учень мужѣ, котрѣ сей памягник wysoko цѣнили и его западливо студіовали. И справдѣ велике се диво, що невеликій письменный твѣр, якій обоймає лиш кѣлька карточок, спонукав знаменитых свѣточѣв славяньских, як Мицкевича, Максимовича, Потебню и інших, заняться его поясненем та выкликав богату литературу в напрямѣ критичном, филологичном, естетичном та историчном. И якаж сему причина, що задля 4—5 карток старорусского литературного твору порушився ученый свѣт в Европѣ? На се питанї мож вѣдповѣсти, що высока поетична вартисть сего памятника, его исторична основа, прикрашена митичным свѣтоглядом, вѣрный образ сучасної культуры и незвычайнѣ трудности в поясненю тексту суть причиною тых глубоких студій, яких пôднялося много талановитых мужѣв в выученю сего руського твору.

„Слово о полку Игоревом“ нависано в XII. вѣку. В нѣм збереглася краса руської поезії, що живе доси в думах и пѣснях нашего люду. Незвѣсный нам по имени автор перенявся так живо тою поезію простонародною, що змалюав чудовий образ давної бувальщины. Его „Слово“ есть справдѣ поемою або историчною думою, писаною на основѣ образов и речень єму сучасної народної поезії.

Поет представляє нещасливый поход Игоря Святославича, князя Новгорода Сѣверского, против поганых Половцѣв, которых звано також Куманами. Из своею дружиною выѣхав Игорь дня 23 цвѣтня (апрѣля) 1185 р. из своего Новгорода в Путиниль и выступив в поход против Половцѣв враз з двома своими сынами, Володимиром та Олегом и з своим братаничом Святославом Ольговичом, князем Рильским. А в Ярослава Всеволодовича, князя Черниговского, выпросив собѣ Игорь помочь боярина Ольстина Олексича з Черниговскими Ковуями¹). Коли-ж князѣ з дружиною в середу 1. мая пôд вечер наблизовалися ид

¹) ковуѣ = oddѣлы вѣйска.

рѣцъ Донцеви, побачили они затымъне сонця. Бояры и дружина похиливши головы, сказали князеви, що не на добро се знамя. Потому перебрили Донець. Прийшовши до рѣки Оскола, дожидав Игорь два днѣ своего брата Всеволода Буй-Тура, князя Трубачевского и Курского, що ишов из Курска инишою дорогою.

Руськѣ войска, йдучи дальше через цѣлу нôч половецкими степами, зустрѣли слѣдуючого дня в пятницю досвѣта половецкѣ полки, що були розложилися по другомъ боцѣ рѣки Сюурлія. И выѣхали стрѣльцї з половецкихъ полкôв, пустили по стрѣлѣ на Русинôв тай стали втѣкати. Русины не встигли ще переправитись через рѣку, як пустились на втѣкача и всѣ прочѣ Половцѣ. Руськѣ передовцѣ погналисѧ за ними, стали их побивати тай брати в полон. Старшѣ князѣ, Игорь и Всеволод, ишли тихо, не розпускаючи войска. Коли-ж Половцѣ утѣкали, то Русины заняли их становища та побрали богато невольникôв. Вôдтак поставали на половецкихъ вежахъ и веселились та чвалились побѣдою.

Коли передовий полк вернувся з погонѣ, Игорь гадав з войскомъ пуститися в дальшій похôд через цѣлу нôч, але Святослав не хотѣв ити, кажучи, що в ôн задалеко загнався за Половцями та що єго конѣ притомилися. Коли-ж и Всеволод єму притакнув, то рѣшено тут переночувати.

Але другого дня досвѣта, в суботу, стали виступати один за другимъ половецкѣ полки. Руськѣ князѣ здивовалися — и хоть их полки втомилися спрагою изза недостачѣ воды, то таки билися хоробро. Русины хотѣли в боротьбѣ дойти до воды, тому позсѣдали з коней и билися з поганцями пѣшки. В той боротьбѣ ранено Игоря в лѣву руку; однако сего дня билися всѣ крѣпко до вечера. Як в недѣлю засвітало, першѣ Ковуѣ пустилися втѣкати. Игорь сидѣв тодѣ з причини раны на кони и старався их повздержати; проте здбаймив свôй шолом, щоби втѣкаючѣ єго спознали и назад вернулисѧ. Та дарма — наполоханѣ воини не здужали вже остановитися. Але съча все ще трѣвала; особливо брат Игоря, Всеволод, боровся мужно, хоть и оружя в руцѣ єму не доставало. Одначе мимо всего розбито Русинôв при рѣцѣ Каялѣ; всѣ князѣ попалися в неволю, а спомѣж бояр и прочої дружины хто впав на поли битви, хто достався до полону, хто втопився в водѣ. Ледво 15 Русинôв и ще менша горстка Ковуѣв спаслася вôд неволѣ и затраты. Ся ка-

тастрофа була справдѣ страшна; Половцѣ повернули з великою побѣдою, а про нещастї Русинов не було кому з рѣднї землю и вѣстки принести.

З Игорем в неволи обходилися Половцѣ людяно, и хоть поставили при нѣм 20 строжжв, то однако позволили єму ъездити з яструбом на ловы. Игорь прикликав собѣ из Руси священника тай свою службу, бо гадав, що буде довго сидѣти в неволи. Але приятелѣ стали намовляти князя до утечі в руську землю. Спершу не мôг Игорь з тою гадкою погодитися. Коли-ж товаришъ недолѣ єму сказали, що рознеслася чутка, що Половцѣ, загадали єго вбити, то Игорь став справдѣ думати про утечу. Вѣн умовився в справѣ утечѣ з выхрестом-Половчанином Лавром и послав пôд вечѣр сказать Лаврови, щобы переїхав з конем на той берег рѣки Тора и чекав на него. Як стало смеркатися, донесено князеви, що Лавор єго дожидає. Игорь вложив на себе хрест, взяв святий образ и пôднявши стѣну втѣк з неволѣ. Сторожа забавлялась весело, гадаючи, що Игорь спить, але вѣн був вже за рѣкою тай пôгнав степами. По 11-и днях достиг до города Донця в Переяславскому князѣствѣ и вернувшись щасливо в свой Новгород. Опосля поїхав до брата Ярослава в Чернигов, а в ôдтак до великого князя Святослава в Київ. Всѣ князѣ зрадѣли радостею задля Игоревої свободы и обѣцяли єму помагати своею дружиною, щобы пôмститися за обиду и в ôдвернути вôд Руси нечесть. Два роки опосля вернувшись в Русь також Володимир Игоревич враз з своею судженою, дочкою хана Кончака. И вчинив Игорь своему сынови свадьбу и вѣнчав єго з Кончаковою.

Отсе исторична сторона „Слова о полку Игоревом“, як она представляється в лѣтописи так званої Несторової по рукописи Лаврентіївської.

97. Митрополит Петро Могила и Київска колегія.

Помѣж мужами, що в XVII. в. причинилися найбôльше до пôднесеня и розширеня просвѣты на Руси, займає перше мѣсце київський митрополит Петро Могила. Сам чоловѣк дуже освѣченый, бо по уkońченю львовскої школы при Ставропигійском братствѣ¹⁾

¹⁾ Так называлося церковне братство при церкви Успенія Пр. Дѣви (волоскої церкви) у Львовѣ. Грецка назва „Ставропигія“ походить вôд знамени того братства: хреста.

бував довшій час по заграничних школах, так званых академіях, та познав, що добро народа звязане тѣсно з єго просвѣтою и що тѣ народы здобувають собѣ свои права и честь и повагу в свѣтѣ, котрѣ здобули собѣ передше як найширошу просвѣту. Правда, на Руси було вже з давна богато школ, основаних заходом церковных братств и богатых вельмож, як от школа Ставропигійского братства у Львовѣ, братска школа Богоявленського¹⁾ братства в Київѣ, высша школа в Острозѣ, заснована Константином князем Острогским и іншѣ; однаке згодом тѣ школы не могли остоятись супроти заграничних школ. Треба було отже и Русинам зреформовати школы, значить урядити свои школы так, щоб они подавали таку науку и просвѣту, як заграницнѣ, та щоби з них выходили ученї и просвѣтителї не толькожного народу, але и чужого.

Сеъ великоѣ задачѣ пôднявся Петро Могила и довершив єъ дуже щасливо.

Петро Могила походив из знатної родини молдавских боярôв. Єго отець и стрый були господарями, се є молдавскими князями, однак Турками позбавленї престола перейшли и осѣли на Руси. Молодий Петро вчився зразу в львівській братской школї, потом в Парижи, а вернувши звбодси служив в польскому войску и боровся з Турками пôд Хотином. В 28. роцѣ житя постригся в черцѣ в Печерской Лаврѣ, де за три роки доступив достоинства архимандрита.

Ставши архимандритом, Могила завѣв красный лад в монастырѣ, вбновив церков, поправив монастырскї печери та приступив до сповнення своєї найважнѣйшої думки: засновання при Лаврѣ высшої школы. Щоби однак придбати для сеъ школы як найлѣпших учителїв, пôслав талановитых (спосѣбных) молодцїв за границю, щоб тѣ, вивчивши в Нѣмеччинѣ та Францїї, могли стати опосля добрыми учителями в нової школї. Тымчасом київскї мѣщане, козаки и Богоявленське братство звернулись до него з просьбою, щоби не заводив нової школы в Київѣ, а взяв в свою опѣку и поправив ту, що вже була при Богоявленському братствї. Могила згодився на се, а тодїшній, що толькож выбраний польскїй король Володислав IV., позволив єму перетворити ту школу на академію, або колегію (найвищу школу).

¹⁾ Богоявленське братство називалось зато так, бо було при церквѣ Богоявлення в Київѣ.

З вдячности за тѣ заходы Могилы выбрали єго русъкъ вельможъ, духовнѣ и козаки киѣвским митрополитом.

Колегія була устроена на взѣр тодѣшних высших школ в Европѣ, особливож на взѣр краковскоѣ академіѣ. В нѣй учили язикѣв: латиньскаго, церковно-славяньскаго и грекскаго, катехизм, аритметику, поетику (науку складанія стихѣв), реторику (вымовы, краснорѣчивости), философіѣ и богословія. Выкладовим языком в колегіѣ був латинський, только славяньскоѣ граматики и катехизму вчили в церковнѣй мовѣ. Латинськой мовѣ признав Могила першенство тому, бо латина вважалася в тѣм часѣ за учену и просвѣтну бесѣду цѣлоѣ Европы. В Польщії уживано єѣ в судах, на соймах и зборах; нею послуговалися духовнѣ в своих письмах и религійных спорах; проте не дивниця, що и Могила уважав потрѣбным ввести єѣ в свою колегію, бо латина конечна була и Русинам на кождом кроцѣ.

Колегіѣ присвятыв Могила всю свою дѣяльнѣсть, свои труды и свое майно. При колегіѣ основав вон монастырь, де були помѣщенѣ черпѣ, що були учителями колегіѣ, дальше друкарню; а для убогих школлярѣв бурсу. Надержане колегіѣ и монастыря призначив два села, належачѣ до Лавры и подаровав свое село Познякѣвку, кромѣ того помагав грѣшими через цѣле свое жите, а перед смертею записав 81,000 зл. поль. и всю свою библіотеку.

Киѣвска Могилянська колегія стала небавом огнищем, з котрого розходилось свѣтло науки не только на цѣлу Русь, але далеко на полудне и північ. Вже небавом по єї отвореню мѣг Могила послали учителїв волоскому господареви, а богато ученых Українцїв выйшло на північ в Москву и засѣвало там зерна высшоѣ, европейскої просвѣты.

98. Жерела освѣты Пôдкарпатских Русинов в XVII и XVIII вѣцѣ.

I.

Унія в Ужгородѣ (1649) подѣлила Русинов на два таборы. Уніятскій епископ назывався мukачевским — але в Мукачевѣ не все мѣг безпечно сидѣти, бо мukачевскій монастырь був в руках православных. Уніятскій епископ був в первих роках по заключеню унії безсталого мѣсця осѣдку. Православный пересиджовав в Мараморошинѣ, але також безсталого мѣсця осѣдку.

Для нас важна борьба межи уніятами и православными — о сколько она відбилася в письменствѣ. Приглянемося, якими культурными засобами була узброєна одна й друга сторона?

В першой хвилѣ по заключеню унії сторонники православя стояли выше. Они мали за собою коли вже не весь народ, то велику єго більшостъ, мали за собою и традицію, помочь ердельских князїв и що єще: на території православя осталася друкарня в Грушовѣ, доки не знищено монастыря.

Але православне духовенство не було в силѣ выкористати (выхосновати) своїх силы: оно було за мало освѣчене. Правда: єще перед заключенем унії в Ужгородѣ були стремлѣніє завести высшѣ школы в Підкарпатській Русі. Се видимо з письма ердельского князя Бетлена до мukачевскаго епископа Ивана Григоровича (1627—1633). В сїм письмѣ позволяє высше згаданий князь епископови „постѣти церкви, школы, семинарії, щоби міг основати новѣ в них держати учительїв славянського, руського, грецького, латинського и єврейского языка“. Подобный дозвол дostaє в 1655-ом році епископ Петро Партеній од графа Другета для основання школы в Ужгородѣ.

Але тих высших школ, які мали бути заложенія на взбранських школах у Львовѣ та в Київѣ, православній мабуть не заложили, бодай про тѣ школы — поза письмом князя Бетлена — не знаходимо нѣгде споминов, анѣ не знаємо нѣ учительїв тих на тѣ часы высоких школ, нѣ учеников, що вийшли бы из тих школ. На плянах вѣдав и скончилось. Православній так и остали без важнѣйших школ и чим далѣ виказовали чим раз низшій уровень освѣтности, якій пробивається в тодїшніх их творах.

Сей низкій уровень освѣтности та якась закостенілостъ, одчуженостъ од нового свѣта та новых ідей так и характеризує той підкарпатський православный рух. Для примѣру належить навести, що православній мали з початком религійної боротьбы — як згадано выше — на своїй території друкарню в Грушовѣ. Якож творы они выдали? Православна Русь, загрожена ширенем унії, змоглася выдруковати всего двѣ чисто літургичнї книжки: „Пентекостаріон“ та „Молитвослов“. Е. Сабов доносить за Кралицким, що выдано ще й „Букварь“, але Др. Г. Стрипскій заперечує истиноване такої книжки.

Уніяты заложили по 1681. році елементарну школу в Мукачевѣ, в якій учено правдоподобно только читаня церковных

книг та церковної одправи. Для науки читаня видав епископ Йосиф де-Камелис в 1699 р. в Тернавѣ „Буркварь языка словенъска“. Для „высшого образованія“ выдав сей епископ рѣк перед тым (1698 р.) „Катехизис для науки Оугоруским людем“.

Не мало трудився на полѣ школыцтва епископ Мануил Ольшавскій (1743—1767). Елементарну школу в Мукачевѣ перетворив вони в першій семинар Підкарпатскої Руси. Було се в 1744 р.

Ся школа складалася з двох оддѣлоб. На першом ученю науки читаня, писаня и численя; учив мѣщцевый поп и дяк. Не треба думати, що на сей оддѣл ходили самѣ малѣ хлопцѣ — з початку були межи учениками „дорослѣ люде, особы — незуки, що вже давно поповали й дяковали по селах“, як каже Др. Г. Стрипскій.

По сконченю першого оддѣлу переходили ученики на другій, богословскій, де учив сам Ольшавскій. На сѣм другом высшом оддѣлѣ ученю: катехизму з книжки, яку видав в 1698 р. Де-Камелис, моральну з книжки Георгія Бизантія (1716—1733) „Краткое припадков моральных или нравных собраніе“ (в Тернавѣ 1727 р.), обрядов и т. п. Що не було книжок до інших наук кромѣ катехизму и книжки до науки моральної, то Ольшавскій диктовав іншѣ вѣдомости из своїх нотаток. Викладовою мовою обох школ була мова руська.

В перших початках учив в высшой школѣ сам Ольшавскій, познѣйше стали учителями высвяченѣ попы, якѣ покончили теологію в Тернавѣ, або Ягерѣ.

Виклады в Тернавѣ и Ягерѣ одбувалися по латинѣ. Знаня латиньскої мовы ставало конечне Русинам, якѣ хотѣли кончiti высшѣ школы та вступати до урядоб. Для поверхового зазнанкомленя з латиньскою мовою видає Ольшавскій в 1746. р. в Коложварѣ: „Elementa puerilis institutionis in lingua latina — Начало письмен дѣтям к наставленію на латинском языке“, в якому поданѣ початки латиньского читаня, а далѣ молитви и числа. Книжка писана по латинѣ. Під кождым латиньским словом відповѣдне руське.

II.

Высшу освѣту побирали Підкарп. Русини в XVIII. вѣцѣ в латинських семинарах в Тернавѣ й Ягерѣ. По розроках в Мараморошчинѣ (1760-ѣ роки) интересується Австрія станом освѣти

руського духовенства. Спостерѣгає, що то духовенство мало освѣчене и стає дбати, щобы поднести освѣту. В 1774 р. основала Марія Тереса генеральну гр.-кат. духовну семинарію в Вѣдни при церквѣ св. Варвары (так зване Barbareum). Русинам з Пôдкарп. Руси призначено в Barbareum 12 мѣсць, а то 10 для мukачевскoї епархiї, а 2 для пôзнiйшoї пряшевскoї. Кромѣ сего призначено для Пôдкарп. Русинôв мѣсця и в унiверситетѣ в Будимѣ.

Науку в тих высших школах подавано по лatinѣ, а що в том часѣ лatinьска мова була ще мовою ученых, то духовники доставали „ключ rozумѣнiя“ науковых творoв, писаних по лatinѣ. Се був межи иньшим той хосен, якiй давали лatinьскѣ школы. Годъ однак не вказати и на тѣ негативnѣ стороны, якъ приносили из собою лatinьскѣ школы. Епископ А. Бачиньскiй пише в своим посланiю 4 сентября (вересня) 1798. р. слѣдуюче:

„С болѣзню сердца вижду: же многих родителей сынове по больше роках из лatinских школ — съмо на ексамен приходящiи и до сану клирического вступити желающiи, в своей руской науцѣ так барз занедбалiи и глупiи невѣжды приходятъ, же ани читати, ани самe еще имя свое написати, из напѣву же или из уставу церковнаго ани уста разтворити отнюд не знают...“ и т. д.

Та помимо тих негативных сторон на загал лatinьскѣ школы причинилися до пôнесеня просвѣты и культуры на Пôдкарп. Руси. Як було вже замѣчено выше, особливо велику ролю одограв унiверситет у Вѣдни, де питомцѣ з Пôдкарп. Руси стрѣчалися з питомцями Русинами з Галичини и иными Славянами, де слухали выкладов ученых славистов та загалом мали нагоду запознатися з tym новым рухом, якiй пильно слѣдив за исторiєю, мовою, археологiєю и народними пѣснями Славян.

Наука в лatinьских школах и студiї у вѣденьском унiверситетѣ дали Пôдкарп. Руси цѣлый ряд ученых, так що Подк. Русини при конци XVIII. вѣку и з початком XIX. мали не толькo у себе одповѣднѣ науковѣ силы, а ще й достарчовали их для Галичини и Росiї. Балудяньскiй Михайло, Орлай, Венелин-Гуца, Иван Земанчик, Петро Лодiй, братя Кукольники та иньшѣ згадуються й нынѣ з почестею в исторiї культуры Галичини и Росiї.

99. Франц Паляцкій.

Іван Гербен.

„Свої до своїх, а за-
всігдя для правди.“

Під памятним Радгоштем, три години од Френштату на захід лежить село Годславичі. Там народився дня 14. червня (юнія) 1798 р. Франц Паляцкій з евангелицьких родичів, потомків Ческих Братів, які за цьсаря Йосифа II. оголосили себе евангеліками авгсбурзького віроисповідання.

Єго батько був учителем. Забавляючися з дітьми, які ходили до єго батька до школи, навчився Франц легко читати, так що вже од пятого року життя читав з бібліє. Потому вчився в латинських школах в Тренчині і в Братиславі, де в двайцятому році життя скончив академію, здобувши собі велику відомості, бо кромъ школьних книг читав пильно й інші.

В добі, коли Паляцкій студіював, чеський народ пробуджувався до нового життя. Коли Франц мав 15 літ, дістав до рук старий річник першого ческого часопису, званого „Hlasatel“ з 1806 року. Там прочитав статю Юнгмана „Розмовы про ческу мову“, в якій Юнгман хвалив красу ческої мови і жалував, що ту дорогу і солідку мову усунено з урядів і шкіл. Тут почувствував і Паляцкій, що вон є Чехом і од тільки хвилі вчився пильно рідної мови і в єго серцю росло бажання помогти угнетеному народові і вести єго до перемоги.

Щоби ту цільсясягнути, постановив показати ческому народові, якій вон був колись сильний і славний і щоби из своєї славної давнини цінив не тільки радісні хвилі, але й силу і щоби був свідомий себе. Так став Паляцкій историком ческого народу. Тому покинув місце учителя в одного шляхтича в Угорщині і удався в 1823. році як худобний письменник до Праги, щоби тут познати і перестудіювати жерела до ческої історії. Особливо хотів описати найславнішу добу, гуситську.

Коли Паляцкій приступив до великого історичного діла, був чеський народ як мала дитина, що зачинає говорити і ходити, слабкий, несвідомий себе, боязкій. И найпершъ просвітитель ческого народу побоювалися о його будучність. А найгірше було се, що чеський народ одлучився од історії своїх предків і подобав по словам Паляцкого до бідного знайди, якій задарить тужить і звідується про своїх родичів і свою родину.

Але коли стала выходити книжка за книжкою, коли зачало розливатися свѣтло по народѣ, змѣнювалися старѣ погляди и булилася в народѣ свѣдомостѣ себе. Ческе поколѣнїя, выховане „Исторію ческого народа“, було вже іньше як то, яке застав Паляцкій в двайцятых лѣтах. Пів столѣття тревала єго праця, доки збрав жерела и написав исторію ческого народа до 1526. року в 11 томах. Ческій народ не стояв вже як той бѣдний знайда, бо Паляцкій вже выявив єму єго славну бувальщину єго славных предкоб. Як шляхтич (немеш) хвалиться предками, так могли тепер и Чехи з гордостею хвалитися своimi.

Свою исторію стався Паляцкій найславнѣйшим ученым в Чехах и Чехи зачислили єго межи найлѣпших ческих письмеників побоч Павла Осипа Шафарика, который списав найстаршу исторію славяньских народоб в книжцѣ „Славяньска старина“.

Паляцкій написав кромѣ Исторії ще много твороб ческою и нѣмецкою мовою, а особливо тритомовий твр „Радгошть“,¹⁾ якій обнимає статѣ историчнѣ и естетичнѣ, бо перше, нѣм став Паляцкій писати исторію, займаєся красным письменством и поезією враз из своим приятелем Шафариком.

Свою исторію стався Паляцкій учителем ческого народа. Сам говорить: „*Исторія народа се єю найдорожіша дѣдовщина, бо она є скарбницею досвѣду, зеркалом чесного и нечесного и осторогою що треба робити, а чого выстерпѣти: є то упомненя, якъ подають батьки своим сынам и внукам*“.

З тої исторії выбирає Паляцкій головне правило для свого дорогого народа; що ческій народ побѣджовав только тоды, коли и свою освѣтою и обычайностю стояв вище од своих ворогоб и що в имѧ тих идеалоб не только утримається, але й піднесеться, а то в имѧ поступа, освѣты и обычайности.

Але Паляцкій був не только вченым, але й державным мужом и политичним проводырем ческого народа. Єму при боцѣ стояли два молодшѣ неустрашимѣ оборонцѣ народных ческих прав: Д-р. Франц Володислав Ригер и Карло Гавлѣчек. Особливо Гавлѣчек, якій выдавав новинки, мав великѣ заслуги, освѣчуочи народ на основѣ засад Паляцкого.

Паляцкій воював також в державнїй радѣ в Вѣдни и в Кромерижи 1848 и 1849 р. за новым устроєм Австрії на основѣ

¹⁾ Радгошть — гора висока на 1125 м. на Моравї на півуднє од мѣста Френштату, з тою горою звязано много народных переказоб и казок.

народноѣ або крайскоѣ федераціѣ, самоуправы и повноѣ рѣвно-правности народов.

Тым засадам остав Палляцкій вѣрный и потому, коли рада була розпущена и знов настав абсолютизм.

Од 1860 р., коли знов надано Австріѣ конституцію, а краям самоуправу, вступив Палляцкій знов до крайскаго сойму, як проводырь ческого народа и до державної рады, куды його покликано як члена палаты панов. Але вже по роцѣ опустили Чехи державну раду, зобачивши, що з Нѣмцями не мож погодитися що до прав ческого народа, а обмежилися на домашній сойм. Од того часу Палляцкій оддався знов бѣльше своїй исторії и освѣтній працї.

Образованя и освѣта були Палляцкому житевыми пытаннями ческого народа. „Вжесе час — говорить вон — щобы знов збудився наш народ и поднѣтьсъ свои очи понад вузѣкъ меќєсть своеѣ батькѡщины. Мусимо и мы бути участниками в свѣтовой торювлѣ и вытягати для себе хосен з всесвѣтного поступу. Мусимо покинуты не стару вѣру и честноту — але стару, вперту оспалость и лѣнивство, якъ е причиною нашої худобности и малодушности.“

Палляцкій сам працював найбѣльше над пôднесенням народної освѣты. Видавав ческій и нѣмецкій „Часопис ческого музея“, дав почин до заложеня ческого „Матицѣ“ в цѣли пôднесення освѣты и ширеня наук и научных ческих твороб; завзвивав рѣшучо, щобы видати ческій научный словаръ, якій потому видав Франц Ригер; заложив товариство „Святобор“ для пôдпоры ческих письменників, налягав на то, аби народ старався о пôднесення школ, особливо фаховых школ; за єго побужденем досягли Чехи, що установлено ческих професороб при празкому университетѣ; вон був и предсѣдателем товариства, яке закладало „Народный театр.“

При всѣх тих працях присвѣчовала Палляцкому певна вѣра в будучність ческого народа, коли вон тольки сам себе не опустить. Коли на початку 19-ого столѣтя деякѣ патріоты писали по нѣмецки, побоючися, чи ческа мова утримається, розгнівався Палляцкій и высказав памятнѣ слова.

„Коли мы всѣ будемо так поступати (значить писати не по свому), тогды same мусить згинути наш народ духовым голодом! Коли бы я був навѣть циганского роду и его

послѣдним потомком, то ще й тогда вважав бы я своим обовязком всѣми своими силами причинитися до того, абы по нѣм осталася ідна памятка в исторіѣ людства!“

А по пятьдесяти лѣтах, мѣсяцъ перед смертью, казав: „Маємо много патріотів, якъ хваляться своим патріотизмом, але нѣчого не роблять в користь батьковщины и своего народа. Наш народ є в великой небезпецѣ, довкруги окруженый неприятелями, але я не сумнѣваюся, а крѣпко вѣрю, що народ зможе всѣх одолѣти, але кождый мусить причинитися, працювати и жертвовати що толькоже може в хосен загальногодобра, особливо тепер, коли треба удержати народнѣсть.“

Палляцкій помер в Празѣ дня 26 мая 1876 р. Погребано його в Лобковицах коло Мельника. Ще коли Палляцкій жив, называв його ческій народ „батьком“ и завсѣгда будуть Чехи вымовляти його имя з найбѣльшою почестю и любовью.

100. Версайль (Versailles).

Дня 18. сѣчня (января) 1871. року проголошено пруского короля нѣмецким цѣсарем. Коронація одбулася в „Зеркальнїй комнатах“ колишної резиденції французских королів палаты Версайль під Парижем.

Не міг зазнати бѣльшого пониженя великий французький народ. Побѣженый своим противником у вѣнѣ мусив знести ще и сю наругу. Пять миліярдів франків воєнного одшкодування, зложених Французами на приказ желѣзного Бисмарка, менше их болѣли.

Версайль — гордость найбѣльших французских королів и сучасної Франції — бачив не одну таку торжественну хвилю. Історія Версайлю — се исторія цивилизації протягом двох столѣть. Звѣдси выходила мода, товарискѣ звичаї, дипломатія, вѣйни, література, штука и та дивна енергія, яка царila через двѣста лѣт над цѣлою Европою.

Коли „великий монарх“, французький король Людвик XIV., яко дванадцятьлѣтний хлопець, одвѣдав незначный тодѣ підмѣскій замок в лѣсѣ коло присѣлка Версайль и там провѣв колька днїв на польованю, Людвикови так подобалося положення того замку, що в якійсь час опосля вон рѣшився будовати

там свою стала резиденцію. А що як раз за єго часобів Франція мала пануючій вплив в цѣлому свѣтѣ и всѣ народы коли не з подивом, то из страхом дивилися на могучості отсеї державы, постановив вони збудовати для себе памятник, якого не мôг поставити собѣ своїми славними дѣлами. И выѣмково се єму вдалося. „Золотий Дом“ римського Нерона не мôг бути навѣть взорцем для Людвіка. Король сипнув щедро грôшми. Окресь школи артистів, будобничих, малярів и рѣзбярів удержановано на се, щоби они доставляли умових роботників для Версайлю. Французький філософ Вольтер обчисляє вартості палати из всѣми додатками и городами, лѣсами, водогряями, мармуровими статуями, пôдземними ходниками, алеями, артистичними мальовилами и т. п. на сто миліонів долярів. Мірабо — герой за часобів великої французької революції — обчисляє видатки на сто сорок миліонов долярів а ще інші беруть сю цифру по-двойно и кажуть, що Версайль мусів стояти двѣста восьмидесять миліонів долярів. В дѣйсності нѣхто не може знати видатків, тому що „великий монарх“ був щедрим джентелменом. Вони платив рахунки сейчас, як их предложено и дер папър на кусники, щоби нѣхто не зневав вартости штуки.

Пляни для цѣлого лѣсу и парку уложив славний архітектор Андре Ле Нотр на спблку з малярем Карлом Лебрен. Се мав бути не звичайний город, а просто рай. И єму дѣйсно вдалося. По єго взорцях и з початку пôд єго проводом працювали тисячі роботників. Сам „великий монарх“ доглядав робот. Єму дуже припав до вподоби выробленый план. Позакладано окресь роботні, а в них выливано и рѣзблено статуї та прикрасы. Цѣлый лѣс перекопано и позакладано штучні пôдземні водопроводы, а також будовано каналы, штучні стави и озера. Коли в 1668. р. замок сей по сѣмох лѣтах працї був майже готовый, прийшла королеви інша думка: замок зруйновано и зачато будовати новий. Первѣсный будобничій Ле Во не дожив к ôнця будовы. По єго смерти йшла праця пôд проводом славного архітектора Мансарда, который до головного пляну додав ще рôжні свои помисли и нынѣшний Версайль — се властиво вже твôр Мансарда.

Коли в 1682. роцї король вже став жити в палатї, то ще тодї працювало 36.000 людей и 6000 коней над выконченем подробиць. Король хотїв зробити з Версайлю свого ідола.

„Держава — се я!“ — говорив вони все. Щойно 1684. року викончено будову палати цілковито. Опосля безнастanco йшли додатки и новѣ прибудовы або свѣжѣ будинки в парку. Кождий з них має окрему исторію.

Що се є властиво Версайль? — Се тяжко описати, а ще тяжче ясно представити собѣ тому, хто там не був. Дещо однак мож спознати на образках. Версайль називають: найбільшим и найвеличавѣйшим теремом в Європѣ. На всякий випадок є вони найбільшим. Довжина цѣлого ряду будинків, получених з собою, виносить 1400 стôп, а ширина в осередку 500 стôп. По обох сторонах зачинаються будинки и правим (пôвнôчним) крилом є каплиця, а за ним, дальше на пôвнôч, є королївський театр. Кожда часть палати має свою назву, в самом осередку з переду є королївска часть, яка ззаду переходить в мармурове подвôр'я. Ся часть збудована на найвишшому вершку горбка и з неї розлягається величавий вид на далекъ города, ставы и лѣсы. Порогами спадає дорога з головної палати в напрямъ парку. Тут в кождой закутинѣ є якісь історичний будинок, збудований на забаганку одного чи другого князя, або на домаганя надворних женщин, якѣ все мали великий вплив на королївському дворѣ; их були цѣлѣ сотки и их удержано державним — „королївским“ — коштом.

Людвик XIV. став жити у Версайлю в 1682. р. и тут скончив своє довге пановання в 1715. р. Сам вони був совѣсним монархом, интересувався пильно державними справами, але своїм замком и выставним житем руйновав державу. Народ, перетяжений по-датками и нелюдским обходженем вельмож, котрѣ глядали ласки в королївському дворѣ, став тратити надїю на полекшу. Коротке и розгульне пановання єго наслѣдника, Людвика XV. було одним нестертым пятном ганьбы на династії Бурбонів. Тому коли потому став пановати зглядно людяный чоловѣк, Людвик XVI., мусѣв вони заплатити не лише за свои провини, але й за провини своїх попередників. Революція, яка вибухла в 1789 р. загнала єго и його жінку Марію Антоанету на шафот.

Серед революції потерпѣв и Версайль, коли товпа вдерлася до королївскої резиденцїи и заволодѣла нею, почала нищити немилосердно и перепродовати цѣннѣ творы штуки. З осередка королївского абсолютизму — Версайлю — розносилися якісь

час революційнѣ кличѣ „свободы, рѣвности и братерства“. Версайль перенято на власнѣсть французского народу.

Наполеон, ставши цѣсарем Франції, не любив Версайлю. Вон був забобонный и вѣрив, що в нѣм товчуться духи бурбонскої династії, якѣ вѣщують лихо кождочасному монархови.

Модерний Версайль, одреставрований в части Людвиком Филипом перед французско-нѣмецкою вѣйною (1871. р.), став музеєм для исторії и штуки. Чужинцѣ з цѣлого свѣта одвѣдують Версайль, подивляють єго будовлю, нагромадженї творы штуки, практично учаться исторії — и лишають свои часто тяжко запрацюванї грошѣ париским мѣщанам. В доходѣ французского народу се неабыяка рубрика.

Дня 18. сѣчня 1919. року оглядав Версайль ще одну історичну подїю: в той день зобралися репрезентанты цѣлого свѣта, включаючи и американського президента, щобы подиктовати побитой Нѣмеччинѣ мир по єї програной найбѣльшої свѣтової вѣйнѣ.

Версайль знов був свѣдком змѣнчивости людскої долї.

101. Славяньскій з'їзд у Празѣ 1848-ого року.

Др. Іван Брик.

Французска революція 1848. р., яка видвигла високѣ кличѣ рѣвноправности народов, рѣвности и братерства, дала початок до боротьбы за новый справедливый державный лад. Отсей подых волѣ мав найбѣльшій, цѣлюющій вплив на тѣ народы, котрѣ вѣдчували на собѣ найтяжше гнет и несправедливостъ чужої влады. Се були славяньскѣ народы Австрії.

Спершу кождый з них зокрема, а передовсѣм Чехи, виступили з домаганем волї и рѣвноправности для своєї народності. Та их голосу не слухали в давнїй Австрії.

Тымчасом революційна Нѣмеччина стремѣла не тольки до здобутя широких прав и свобод, але на соймѣ у Франкфуртѣ над Меном рѣшила створити велику, сильну Нѣмеччину, прилучуючи до неї и землѣ не нѣмецкѣ а ческѣ. Мадяры, якѣ голосили поступовѣ кличѣ французскої революції и здобули собѣ майже повну политично-державну незалежнѣсть, бажали рѣвночансно стати необмежеными панами над немадярскими народами. Они були на словах революціонеры — на дѣлѣ давили славяньскѣ

народы, Хорватов, Словаков и Русинов, а на так званых „деревах свободы“ вѣшали тых, що мали вѣдвуагу домагатися святых прав для своего народу.

Отся нѣмецко-мадярска небезпека, що чорною хмарою нависла над славяньскими народами, выказала потребу тым народам порозумѣтися и злучитися до спѣльноѣ боротьбы за свои права.

Так прийшло до скликаня першого и остатнього славяньского з'їзду в Празѣ 1848 р. Склікати и з'организовати з'їзд взяли на себе Чехи. Мъсцем з'їзду усѣх Славян на спѣльну нараду призначено Прагу. Нѣякій іншій город на се не надавався красше. Ту сходилися нитки літературного и наукового житя всѣх Славян. Ту працювали славнѣ мужѣ: Шафарик, Палляцкій и іншѣ, вѣдси лунали голоснѣ кличѣ славяньскоѣ взаимности Коляра.

И ось з Праги виходить горячій поклик до „братов Славян“, якій кликав их на з'їзд до Праги. Усѣ славяньскѣ народы витають сю думку з правдивым одушевленем.

Не витають його тольки Поляки. Они бажали чогось іншого. Поляки бажали виходиати европейску революцію на те, щоби вѣдбудовати незалежну Польшу в історичных границях. З'їзд поставив собѣ за цѣль рѣвноправнѣсть усѣх Славян. Полякам не те було в головѣ. Они бажали вѣдновити свое шляхотске панованє над іншими Славянами, головно Українцями. Они навѣть не встидалися голосити перед свѣтом такѣ брехнѣ, що в Галичинѣ не є нѣяких Українцѣв, а є тольки Поляки греко-католицкого обряду. Було певне, що з'їзд поставиться остро проти мадярского поступовання. Для Поляков то було невигодно. Они видѣли в Мадярах своїх братанків и сподѣвалися вѣд них оружноѣ помочи для здѣйсненя своїх имперіалистичних замѣрбов. Було очевидне, що з'їзд вѣддастъ провод мѣж Славянами Чехам, а Поляки у своїй хоробливої фантазії вѣрили, що то они покликанї до того.

Якжеж інакше вѣднеслися до з'їзду Українцѣв, котрѣ справдѣ бажали волѣ и для других. Поступоване галицких Поляков зглядом Українцѣв не тольки що було подобне до поступованя Мадяров, але и перевищовало його нетерпимостею и перфидією. И коли іншѣ Славяне вѣдчули потребу з'їзду для злуки и спѣльноѣ працї в боротьбѣ за політичнѣ и національнѣ права, то тым бѣльше вѣдчули ту потребу Українцѣв. Они повитали поклик горячо и вислали на з'їзд своїх делегатов, котрѣ прибули до Праги 29. мая 1848. р.

Чехи повитали славяньских гостей щиро и величаво. Коли в салъ Жофина славяньскъ представники складали привѣт вѣдъ своих народов у своїй рѣднѣй мовѣ, одушевлене зображеных переходило в голосну овацію. Именем галицких Українцѣв промовив мѣсто-голова „Головноѣ руськоѣ Рады“ Иван Борисикович.

Святочне вѣдкрыте з'їзду вѣдбулося дня 2. червня. Члени з'їзду зобралися в „Народнѣм ческѣму музею“. Вѣдси поважный похѣд пошов до Тиньского храму, де перед статуями славяньских первоучителїв, Кирила и Методія, священник Штульц выголосив горячу проповѣдь.

Нарады почалися в салъ Жофина, прибраной в національнѣ прaporы (заставы) усѣх славяньских народов Австрії. З'їзд повитав Палляцкій, якій говорив, що сповнився гарний сон, Славяне братаютися, єднає их почутя волъ, братньоѣ любови и єдности.

Цѣлею з'їзду: пригадати цѣлому свѣтови просту, але вѣдѣчну правду: „Не роби другому, що тобѣ не мило.“

Потом наступили промовы представников поодиноких народов. Вѣдъ Українцѣв промовив Иван Борисикович. Вон выступив проти здеморализованого нѣмецкого урядництва и проти польского гнету. Заявив, що український народ самостойный и домагається тых самых прав и свобод, що их мають іншѣ народы. Жадав рѣвности для всѣх людей и народов и просив принятии Українцѣв у звязок славяньских народов.

Святочне засѣдання закончив сильною промовою Павло Шафарик. Говорив, що революція з'єднала Славян. Власть штиків и шпіонов скончена. Пора нам подумати про нашу будучнѣсть. Наши гнобителї, вороги наших душ, кажуть, що мы не гднѣ повноѣ свободы, только тому що мы Славяне. Покажѣм, що мы до волъ доросли и доведѣм до сего, щобы з правдивою гордостю могти сказать перед народами: я Славянин! Без боротьбы не є дороги з рабства до волъ. Або побѣда и свободна народнѣсть, або чесна смерть, а по смерти слава! На спѣльному обѣдѣ спѣвano „Многая Лѣта“.

Самъ нарады велися в окремых комисіях и секціях. Там Українцѣ выступили з домаганем подѣлу Галичини на українську — східну и польську — західну. Той внесок так не подобався Полякам, що они счилили велику бурю и навѣть загрозили смертю предсѣдникови Сапѣзѣ. Вкінци прийшло до порозумѣння

и списано умову, що запоручовала галицким Українцям повну свободу на их рідній землі.

„Руська Рада“ у Львові задумовала 1849. року перевести сполуку угорської Руси з галицькою. Та ще ранше, бо на з'їзді Борисикович підніс голос в обороні своїх угорських братів. На єго внесок домагання угорських Русинів і Словаків були зобрані в окремій ухвалі. Ось она: „Славяньський сойм у Празі домагається, щоби Мадяри перестали угнетати словацький і руський народ и рѣшає: 1. Словаки и Русини мають бути признані Мадярами за народ и в соймі мають мати рівні з ними права. 2. Съ народы мають мати свои народні соймы, що мають право и обовязок чувати над словацкими и руськими правами и відкидати усі прикази угорского уряду, якъ були бы небезпечні або шкодливі для словацкого и руського народности. 3. Мають право закладати народні и горожанські школы, семинаріи для учителів, гімназії, лицей, академії, політехніку и университет. Мовою науки має бути словацка и руська и в тих школах має бути свободне національне виховане. Словаки и Русини мають право закладати и удержувати товариства для підпори розвитку національного життя. 4. Словаків и Русинів, що боронили своїх народних прав, належить зараз освободити з вязниць, а на будуче не свободно вязнити нікого за оборону прав словацкого або руського народу.“

З'їзд видав ще манифест до європейських народів. Приготовив просьбу до імператора і мав приступити до випрацювання звязку усіх славяньських народів Австрії. Але тимчасом вибухла революційна буря 12. юнія 1848. р. і славяньські гості мусіли на приказ покинути Прагу.

Славяньський з'їзд був першою в історії пробою збратаця славяньських народів. Вони був поважним протестом проти гнету і безправя, доконованого над славяньськими народами. Вони причинився до вияснення руської справи не тільки перед іншими Славянами, але і перед цілою Європою. Скріпив національну свідомість і поглибив приязні відносини між Чехами і Українцями. Українські делегати вели себе на з'їзді гідно, а их промови були переняті засадами демократичними, а навіть революційними.

Коли славяньський з'їзд мав роз'їхатися, Шафарик заплакав. Його плач пригадав учасникам плач пророка Еремії. И спра-

ведливо. Подобна хвиля злукі усіх Славян в історії не повторилася, а Русинів в Галичині и на Угорщині ще більше почали гнобити Поляки и Мадяри.

102. Бачванські Русини.

Др. Гавріил Костельник.

Бачка — се рівний край, незвичайно урожайний, особливо долішня Бачка. Колись, ще перед приходом Мадяров (в 9 ст.), жили тут Славяне. По них осталися деякі славянські назви місцевостей. Так назва комitatу *Бач-Бодрос* походить од назви міста *Бач* и од міста *Бодрос* (нині вже не існує). Назва „*Бодрос*“ походить від славянського слова „бодрый“ а „*Бач*“ правдоподібно походить од славянського пня, від котрого походить наше слово *батько* (*батюшка* — по мадярски: *бачі*). Мадяри поширилися аж до Бългорода (Београд в Югославії) и з часом усе населене в долішній Угорщині стало мадярске. Так було до 1526 р. В тім році Турки (по битві під Могачем) спустошили цілу долішню Угорщину, особливо край між Дунаєм и Тисою. Потому Турки заволоділи цілою долішньою Угорчиною и держалися тут через 150 літ.

Мадярске населене, яке розбіглося в інші сторони Угорщини, вигинуло. Край лишився майже незалюднений. По одній битві Турків (з початком 18. століття) лишилися в краю переважно Серби. Австро-Угорщина задумала скольонизувати незалюднений, з природи богатий край. Справа не була легка и тягнулася через яких 60 літ (1725—1787), стягано кольонистами ріжних націй из ріжних сторін, а Марія Тереса поселила тут наших Русинів.

Перші Русини поселилися в Бачці в 1746. р., але тільки в малом числі. В коротці потому прийшло кілька сот родин и вже в 1751. р. мали Русини свою парохію — *Керестур*. Се перше село в Бачці, в якому поселилися Русини — оно до нині лишилося осередком всіх тамошніх Русинів. Керестур — „сі наш Рим“ — кажуть бачванські Русини. Кром'є сего поселилися Русини також в поблизкому селі *Коцур*; парохія в тім селі заложена в 1765 р.

З Керестура та з Коцура стали Русини (переважно убогі) виселюватися и осідати головно за Дунаєм — в Славонії.

Перша руська кольонія в Слявонії датуєся вôд 1832 р., а то в мѣсточку *Шиг*; небогато молодша є в селѣ *Петровцъ*; потому идуть кольонії *Міклушевцъ*, *Бачінцъ*, *Беркасово* и іншѣ.

Звôдки прийшли бачваньскѣ Русини? Традиція, яка панує межи ними, каже, що они прийшли з горѣшної Угорщины, а писанѣ оригиналнѣ жерела се потверджують. Загал бачваньских Русинôв походить з околицъ Мишкольца, а деякѣ родини прийшли з інших сторôn.

Бачваньскѣ Русини называютъ себе Руснаками (вôд Руснак многе число: Руснацѣ). Их мова зословачена, але ту мову они вже принесли до Бачки з горѣшної Угорщины. Бачваньскѣ Русини поприймали також деякѣ сербскѣ формы, фразы та слова. Не має в их мовѣ „и“ а є тôлько „ї“; „о“ нѣколи не переходить в „ї“. Книжки читають рôжнѣ: сербско-хорвацкѣ, словацкѣ (только новинки), українськѣ (особливо молитвенники); всѣ тѣ мовы они розумѣють, бо мають зносины из тими всѣми мовами.

„Робiц“ (робити) — се слово, яке для бачваньских Русинôв все значить. Нѣчим іншим як тôлько своєю працею стали бачваньскѣ Русини заможнѣ. Тôлько Нѣмцѣ пôд тым оглядом видержують конкуренцію з бачваньскими Русинами. В окличних Сербôв вже стало пословицею: „Де Русин влѣзе в село — там незадовго з'ѣсть цѣле село.“

в) ДИДАКТИЧНА ПРОЗА.

103. Шкôльна карнoсть.

З „Великої Дидактики“ А. Коменского. — Пер. О. Барвѣнського.

Звичайна приповѣдка: „Школа без карности, то млин без воды“ — высловлює велику правду. Бо як млин без воды перестане молоти, так занепаде школа без карности. На невыполненої нивѣ шкôдный бурян заглушає засѣв, необчищенѣ дерева дич'ють и выпускають непотрѣбнѣ нарости. Але з того не выходить, щобы учитель намагав у школѣ криком и битем, а противно потреба лише бачности та уваги и з боку учителя и учеников. Бо шкôльна карнoсть не є нѣчого іншого як розумне поступованє, щобы ученики були дѣйсними учениками.

Учитель повинен отже познати: а) цѣль, б) предмет и в) форму карности, щобы вон добре знат, для чого, коли и як має вон уживати належноѣ строгости. Коли хто допустився якоѣ провини, повинен бути на мою думку покараный; але не для того, що допустився провини (бо що сталося, се вже не відстанеся), лише щобы не допускався того в будучности. Але кары треба уживати без нагальности, злости и ненависти, з такою щиростю и розумом, щобы покараный відчув, що се робиться для єго найбільшого добра и що се виходить з батьківської печаливости настоятеля, — отже щобы се приняв з таким настроєм, як хорый приймає приписаный лѣкарем гіркій лѣк.

Строгѣйших кар повинно уживатися не задля осягненя поступу в науцѣ, але задля морального поведеня; бо наука добре уладжена сама про себе є певною принадою для умов, приманює и порыває питомыми єй приемностями. Коли-ж буває інакше, тодѣ не ученики виноватѣ, але учитель. Коли не з'ум'ємо зацѣкавити учеників відповѣдним способом до науки, то надармо будемо намагатися силою. Битем не впоимо ученикам любови до наук, а противно выклічено лише знеохоту. Скоро отже помътимо у дѣтей неохоту до науки, то лѣпше се усунути умъркованем и лагодными способами, як заострити ще строгими мърами. Про таку мудрость поучує нас само небесне сонце. Оно не відразу припѣкає на молодѣ и нѣжнѣ ростинки на провеснѣ, а пригрѣває спершу лагодно и незамѣтно, а щойно познѣйше розсыпає з цѣлою силою свое промѣнє на підрослѣ ростини, щобы они дозрѣли.

Так само справно поступає садовник; обходиться обережно и лагодно з нѣжnymи деревцями и не уживає стругачки, косы або ножа, бо они не выдержали заподѣяных ран. А коли музыцѣ¹⁾ не годяться струны в цитрѣ, гарфѣ або лѣрѣ, то вон не буде єї товчи пястуками, або кидати до стѣни, але так довго буде уживати своеї умѣlosti, поки не настроить. Так само треба поступати и з выхованцями, щобы им впоiti спокойний настрой и любов до науки, коли не хочемо байдужных зробити упертюхами,²⁾ а тупоумных туманами.³⁾

Як же деколи потреба заохоты и понуки, то треба се робити іншим способом, а не битем. Часом выстарчить острѣйше слово або прилюдный докбр, часом похвала інших. „Гляди, як сей або

¹⁾ музика — тут музикант, ²⁾ упертюх = упертый, ³⁾ туман = дурень.

той уважає, як вон усе добре собі затямив, а ти сидиш тут бездушно!“ Іншим разом можна заохотити, розсмішуючи дітей: „Ось така легка реч, а вон є ї не розумів — чи ти може по-под небеса літаєш своїми думками?“ Можна також завести, щоби ученики навпереймы¹⁾ уб'галися о близьше місце або о на-городу. Але треба зважати, щоби се не вийшло на іграшку або жарт, щоби ученики уб'галися о се з любови до похвалы, з боязни перед докором и щоби ревність понуковала их вы-переджувати других у науці. При всім тім повинен учитель завсігди зважати, щоби справу перев'в поважно и широ, щоби скартав и засоромив лінівих, а похвалив прилюдно пильних.

Строгоїших и острійших середників карності треба ужити проти тих, що допустилися провини проти обычайности. А именно коли маємо: 1. доказы безбожности, або богохульства; 2. опір або обдуману злосливість, коли хтось не зважає зовсім на розпорядки учителя або іншого настоятеля и умысно занедбує се, що має и повинен зробити; 3. коли проявляється гордість або зарозумілість або також зависть и недбалство, коли ученик мимо просьби відказує другому помочи в науці. Поступки першого рода нарушають величість Бога, поступки другого рода підривають підвальні всіх чеснот (покору, послуху), а поступки третього рода спиняють и опізнають скорий поступ в науці. Що є проти Бога, се злочин, котрий треба відпоку-товати найострійшиою карою; се, що чоловік заподіває людям або самому собі, є кривдою, котру можна направити строгим поученем; а провина проти Присціяна²⁾ є хибою, що дається стерти губкою докору. Одним словом: карність повинна змагати до того, щоби у всім и через всю розбуджовано честь Бога, услужність для близьких и ревність до житевої праці и роботи и щоби всі та чесноти скріплялися безнастальною вправою и уживанем.

Найліпшої карности учить нас небесне сонце, котре все тому, що тут росте, подає кождочасно світло и тепло, часто дощ и вітер, а деколи лише ліскавиці и громы, але й все те на пожиток. Наслідуючи се, буде учитель заправляти молодіж до сповню-

¹⁾ навпереймы = на перегони, один перед другим, ²⁾ се значить, по-хібка проти латинської мови. Присціян — латинський граматик з VI. ст. по Хр., котрого „Institutiones grammaticae“, оброблені Грабаном Мавром були вельми розповсюджені в середніх віках книжкою.

ваня обовязків: безнастанными прикладами буде вон спонуковати молодь до всего того, до чого треба єсть наклонювати, а при том всім сам повинен усе бути для неї живим взорцем. Без того всего не буде ніякого успіху; треба поучовати, напоминати а нераз також карати, але при том повинен учитель все тямити, щоби всі бачили, що вон робить се у отцівському намърѣ, чи то вон учить, чи напоминає, чи приказує, або доръкає, щоби в усім проявлявся намърѣ всіх подвигнути, а нікого не знищити. Коли ученик не зрозумів як слід сего намъру и коли вон не зовсім про те переконаний, то буде собі легковажити карноть и выявляти опор противії ней. На останку, коли деякій є такої нещасної вдачі, що для него не вистарчає лагоднійше поступоване, тоді треба ужити сильнійших орудників, щоби не залишити ніякого орудника карности, поки всіх не вичерпається.

Бо може не до одного ще й нынѣ можна віднести, що звичайно говорено: „Фригійця можна направити лише києм.“¹⁾ А коли бы сила такої карности не помогла самому покараному, то се буде корисно для інших, наганяючи их страху. Але треба стерегтися, щоби не хвататися при всякої нагоді безнастаних погроз, не доводити до крайних орудників, щоби не з'ужито тих лъків, якими хочемо запобігти лихови в крайних случаях.

104. Славяне по війнѣ.

Т. Г. Масарик.

1. Здається на першій погляд, що найбільші политичні змѣни принесла війна славяньским народам. Перед війною були четыри славяньскі держави: Росія, Сербія, Болгарія и Чорногора; по війнѣ перші три держави дуже змѣнилися, Чорногора перестала істновати, а крім сего повстали дві нові славяньскі держави: Чехословаччина и Польща. Дальше стали деякі славяньскі частини наполовину независимі: і так Україна стала автономною частиною Росії, а Підкарпатська Русь Чехословаччини. Одинокій, найменьшій славяньскій народ, а то Лужицкі Серби, не були освобождены и лишилися під пануванем Нѣмеччини; частини Югословян є під Італією, Австрі-

¹⁾ Про Фригійців думали несправедливо, що они позно доходять до розуму.

єю и Грецією, частина Українців під Польщею и Ромунією, частина Словаків під Мадярчиною; в Австрії є значна ческа меншість, а в Німеччині є також мале число Чехів и Поляків. Також и славянські держави мають меншості інших Славян: Польща має Українців и Росіян (Чехів и Словаків мало), Чехословаччина має Русинів (Українців) и Поляків, Югославія Болгарів.

Велика зміна настала у внутрішньому складі славянських держав, передовсім Росії. Из царської Росії сталася республіка, тай ще республіка комуністична. Також Чехословаччина и Польща є республіками, а Сербія (Югославія) и Болгарія є монархістичними. Росія змінилася також, що до області: перед війною мала 54·5 проц. Європи, а тепер 40·2 проц. Рівнож и Болгарія є менша, чим була перед війною.

2. Часто приходиться чути ще и нині, що війна була боротьбою славянського світа из германським. Війна повстала через Сербію и через то була спрямована из боку Німеччини и Австрії против Росії; однак згляды на Славян не були рішучими причинами до війни Англії, Америки, Італії, Румунії, Японії и ін. Окупація Бельгії Німцями спонукала Англію до того, що она прилучилася до коаліції, а німецькі воєнні методи привели до рішення Америки. Італія не воювала по раз перший против Австрії, Румунія виступила, щоби з'єдинити романський народ. Загалом не можна сказати, що війна була боротьбою Германа из Славянами. Не позираючи на Болгарію, яка ишла из Німцями, в боротьбі брали участь романські и германські (англо-саскі) народи против Німеччини. Не тільки Славяне, а цілій світ почувався загороженим німецьким народом. Славяне певно не були проводірами, не були рішучим чинником.

Вже Гердер а після него Коляр и інші предсказували упадок Німеччини и загалом германської раси и предвиджували фазу розвою у Славян. Можна припустити, що через війну дістали славянські народи політичну незалежність и можливість користного розвою; але треба також сумніватися, чи приміром розвой Росії можна уважати у всім за поступ. И знова противно: мы не можемо уважати погром Німеччини упадком, упадком дефінітивним, воєнні погроми Німців и Росіян можуть бути для них добром; се що війна зробила, як взагалі повне є є

значѣнія є для всѣх народов, що брали в нѣй участъ, таке велике, що предвиджованія Коляра и Гердера мусимо брати из належною резервою.

3. Война безпосередно и посередно мала великѣ наслѣдки через то, що три великѣ монархистичнѣ державы упали або змѣнилися, то є: Росія, Прусы-Нѣмеччина и Австро-Угорщина.

Упадком абсолютистичных монархій освободилися кромѣ славяньских народов тоже всѣ іншѣ малѣ народы, що живуть межи Нѣмеччиною и Росію. Я звернув вже увагу на пасмо малых народов, котрѣ розпростираються од Північного Ледовитого моря аж на полудне до острова Креты. Європа зовсѣм наглядно розпадається політично, а до певної мѣры також культурно на три часті. На заходѣ маємо пять більших народов и держав: Англію, Францію, Нѣмеччину, Италію и Іспанію. Малых народов и держав маємо на заходѣ мало (три державы: Португалія, Бельгія, Голландія — народы: Португаліцѣ, Фландріандцѣ, як теж останки Кельтів и Басків); на сходѣ маємо велику Росію, а по серединѣ цѣлый ряд малых народов, а тепер держав: Фінляндію, Швецію, Норвегію, Данію, Естонію, Латвію, Литву, Польщу, Чехословаччину, Румунію, Югославію, Грецію, Болгарію, Мадярщину, Альбанію. З тыхто народов були свѣтовою війною освободжені; Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехословаччина. Румунія, Югославія и Греція були збoльшені.

Положення України, Бѣлоруси и Литви не є ще остаточне.

105. Народный принцип.

Т. Г. Масарик.

Жаданя союзників, щоби малѣ народы цѣнити так само як великѣ, выплыває з признання народного принципу. Для зрозумѣння війни и заключення миру є дуже важним, щоби народний принцип був добре обяснений.

Народный принцип входить до житя в Європѣ од 18-го столѣття, а то не лише політично и соціально, але філософично, в літературѣ, штуцѣ и цѣлом житю. Од другої половини 18-го столѣття можна видѣти, як в Италії и в Нѣмеччинѣ виростає стремлѣння для обєднання народов, роздѣленых в середніх вѣках на роїнѣ держави. Рѣвнож стремлять поневолені народы осво-

бодитися: на Балканъ повстають проти Туреччины Сербы, Греки, Болгары, Альбанцъ.

То саме видимо в Австріѣ и в Росії. Од францускоѣ революції пробуджуються Чехи, Словаки, Мадяре, Югославяне и загалом всѣ народы в Австрії, в Росії и де инде, не виключаючи Нѣмцѣв и Італійцѣв. Той народный рух до самостойности є так сильный, що повстають стремлѣння усамостойнити словацкій язык, провансальскій и ишѣ языки и діалекты, котрѣ доси не були уживанѣ в литературѣ. Повстає пытаня флямандске, норске, ирске и инише.

Народне чувство, народна идея выступає в цѣлой литературѣ.

У 18-тому столѣтю напримѣр починаються студії над народными пѣснями, а ученѣ, як Гердер и ишѣ, силуються винайти в народных пѣснях народнѣсть — духа народа. В том часѣ повстають и студії над языками и над их порівняннями. Повстають народнѣ галузы наук: германістика, славистика, романістика. Всюди пильно студіють исторію, щобы зрозумѣти філозофичну основу свого народа, але и чужих народов у всѣх проявах духовного житя и порозумѣти розвиток власного народа и людскости.

Рѣвновож у всѣх народов повстає народна філософія, як в Нѣмеччинѣ пангерманізм, в Росії славянофильство, в Чехах и в Югославії гуманизм, в Польщѣ мессіянізм и в інших державах видимо той народный рух, лише під іншими формами. Народнѣсть є принцип новий, модерний. В середнім вѣцѣ Європа була організована церквою, цѣсарством и державами. Також в старої добѣ народного принципу не було. Поодинокѣ народы стояли против себе як чужѣ против чужих. Аж од реформації и ренесансу починається свѣдомѣсть народна. Народнѣ языки стаються языками богослужебними. Повстають народнѣ литератури, а кожда література стає культурною силою. Під оглядом політичним приходить до силы демократія, а з нею входить до парламентов и адміністрації язык народний.

Філософія 18-го столѣття голосить идеал гуманний, а француска революція проголошує права чоловѣка. Гердер, „апостол чистої людскости“, проголошує народы за природнѣ органы людскости и одкідує державы як штучнѣ органы.

Європа починає політично чим раз більше організоватися на основѣ народного принципу.

106. Ци говорять у нас у кождом селі інакше?¹⁾

Др. Гядор Стрипській.

Нерозважливі люди, необзнатомлені з ділами мовы, готові кождый крок казати: у нас говориться в кождом селі інакше, тому й неможливо у нас завести одностойний, кождому спольшний язык письменний.

Насколько помиляються такі сільські філологи, наглядно показує нам зоставлене примірбов из усіх наших нарічій, што зараз и слідує. Перший и четвертий кусник представляють нам два крайні нарічія наші: 1-ий то казка из найсхіднійшого нашого простору, 4-ий из найзахіднійшого, 2-ий из середини нашої земли, а 3-ий из Верховини.

В понизшом тексті, шість разбов надрукованом, находяться усі свойства поодиноких нарічій; четвертий дає нам добрий приклад, як сесії розличности в літературній мові зливати можно та й треба.

Як їх поставимо одно коло другого, зараз можемо дабачити основні розлуки поміж ними, (друковані они товстими буквами), але з того можемо видіти, што жаден из сих четырех нарічій не розличається занадто од усіх. Они всі близкі собі.

Перший примър представляє найсхіднійше нарічіє з Верхньої Ровни в Марамороши, другий: се діалект Угочансько-Бережанський, третий Ужансько-Земплинський, пятий Верховинський, шестий Шаришський. В середині поміж ними стоїть яко четвертий — *літературна форма*. Неозначені буквы наголошуються правильно, означеніж показують одступність наголосу од правильного. Наголос у шестом стовпці послідовно польсько-словакий: значить на передостатнім складі.

I.

Сходно-Мараморошина.

Бішоў одён худобный вандрувник через ліс дорогов і прыйшоў був до єдноІ велької скалы. Дывыйтса, а но там одна гадюка прытыснута хоче выйти усти, а не може. І кричыт брыдке створіне на него: Высвободы ня чоловіче! Єсли так, то што лыш просыш, я са ты у услужу добре“. *Вун скалу удвалыв та каже: „Ну, побачимо, якы красны слова ты мовыш пуд скалов“.*

¹⁾ Задержана правопись оригиналу.

II.

Угочансько - Бережанщина.

Ішов єдén худобный вандрівник через хащу путьом и прийшов быв ид єднів великий скалі. Никає, а но там єдна гадина притиснена хоче уйти *výttі*, а не може. И кричить брыдкое створіня на нього: „Усвободи ня чоловіче! Кедъ так, то што лише просиш, я ся ти удслужу добрі.“ Він скалу удвалив та каже: „Ну, увидиме, які красні слова ты говориш пуз скалов.“

III.

Ужансько - Земплинщина.

Ішов ѹеден бідний вандрувник через ліс *dragov* и прийшов быв ид єдну велькуй скалі. Посмотрить, а то там ѹеден *tag* притиснутый *xce* выйті с *támag*, а не може. И кричить брыдкое створіня на нього: „Усвободь ня, *чловéче!* Кедъ так, то што лем просиш, я ся ті удслужу добрі.“ Вун скалу удвалив та гварить: „Ну увидиме, які красні слова ты мовиш пуз скалов.“

IV.

Літературна Форма.

Ішов оден бідний вандрòвник через ліс дорогою и прийшов був до одної великої скалы. Дивиться, а там якась гадина притиснута хоче вийти вôдти, а не може. И кричить бридке створінє на него: „Высвободи мене чоловіче! Если так, то што лиш попросиш, я одслужуся тобі добре.“ В ôн скалу одвалив тай каже: „Ну, побачимо, які красні слова ты мовиш пôд скалою.“

V.

Верховинщина.

(Гуцулы, Бойки.)

Ішов оден бідний вандрівник через ліс дорогою і прийшов був ид одній великий скалі. Дивится, а но там одна гадюка притиснута хоче вийти відти, а не може. И кричит бридке створінє на него: „Висвободи ня чоловіче! Если так, то що лиш просиш, я ся *vідслужу* тобі добре.“ Він скалу *vідвалив* тай каже: „Ну побачиме, які красні слова ти мовиш *pіз* скалов.“

VI.

Шаршина.

(Лемки.)

Ішол єден худобный вандрівнік през ліс за драгом і прішов *у* єдній великий скалі. Відіт, же там єден гад прітіснутий *хце* вийти стамады, а не може. І кричить на нього: „Выслебодъ мя чловече; кедз так, то што лем просіш, я ся ті одслужу добрі.“ Він скалу одваліл тай ґваріт: „Ну увідіме, які красні слова ті ґвариши під скалом.“

107. Поезія и малярство.

Іван Франко.

Змысл зору, що одграє велику ролю в поезії, есть жерелом ще колькох родів штуки, що их разом зовемо „пластичними штуками“; з них найважнійші суть малярство и рѣзьба. Які суть односини мѣж поезією и малярством, сими двома найважнійшими галузями людскої артистичної творчости?... Чим подобні, чим рôжні они мѣж собою?

Малярство силкується при помочи ліній и красок, одповѣдно уложеных на таблицѣ (полотнѣ, паперѣ, деревѣ, блясѣ, стѣнѣ и т. п.) передати нам чи то якусь частину дѣйсного свѣта (людске лице, сцену, краєвид), або якусь думку, выявлену постатями взятыми з природы (рôжні алегоричні фігури, историчні та религійні малюнки). Сама природа сеъ штуки жадає того, що все з'ображене нею мусить бути недвижне и неэмбінне; свѣтло и тінь держиться все на одному мѣсци, люде и звѣрѣ стоять чи лежать все в одній позицї, з одним выразом лица, краски лишаються все одинаковѣ, хоть у дѣйсної природѣ все те пôдлягає ненастанным змѣнам, рухови та перемѣнам матерії. Можна сказати, що кождый образ, се частина природы, выхоплена з безнастенного виру житя и закрѣплена на таблицѣ. Малярство рôжниться од дѣйсної природы своею недвижностею.

А яка мета поезії?

Она також питомими собѣ способами зображує якійсь шматок дѣйсности, закрѣплює єго в вузкѣ (в порівнаню до дѣйсности) рамцѣ, пôднимає єго понад водоворот¹⁾ дѣйсного житя и передає без дальшоѣ змѣни потомности. Поезія має таку саму мету — питомими собѣ способами репродуковати в душѣ читача чи слухача тѣ самѣ моменты житя (рухи, ситуації), якѣ закрѣпив в поетичнѣм творѣ єго автор. Значить, вихѣдна точка и мета обох сих форм артистичноѣ творчости зовсѣм однаковѣ.

Та на сему кônчиться подобнѣсть сих двох штук. Бо коли малярство звертається только до зору, то поезія звертається рôвночасно до зору и до слуху а при помочѣ слôв також до всѣх інъших зmysлôв и може викликати такѣ образы в нашїй душѣ, яких малярство нѣjakим чином викликати не може. Та найважнѣйше се, що звертаючись од разу до двох головных наших зmysлôв, до зору и до слуху, поезія лучить в собѣ двѣ, на першій погляд суперечнѣ категорії: простору и часу. Она може показовати нам рѣчи в спокою, розмѣщенѣ однѣ коло других, и в руху, як однѣ наступають посля других. Поет може в кождїй хвилї перескочити з области зорового зmysлу в область всякого іншого зmysлу, а маляр привязаний только до сего одного зmysлу. Задля сего поет малоє іншим способом, нѣж маляр. Бо коли маляревѣ рисы, раз положенї на полотно, лежать на нѣм недвижно и в нашїй уявѣ лишають только недвижнѣ, мов замерзлѣ образы, навѣть коли тими образами символизується рух — то поетовѣ рисы, хоть лежать також недвижно на паперѣ, але в нашїй уявѣ репродукують рух, змѣну, величезну рôжнороднѣсть житевих проявôв. Техника малярства звязана нерозривно только з одним зmysлом зору, коли тымчасом поезія може послуговатися всѣми зmysлами.

¹⁾ водоворот — вѣчна перемѣна воды у всякѣ формы; водоворот: стан, рôвень.

г) РЕТОРИЧНА ПРОЗА.

**108. Промова директора Августина Волошина при
одкритю Руського Театру товариства Просвѣты
в Ужгородѣ дня 15. януаря 1921. року.**

Наша дума, наша пѣсня
не вмре, не загине . . .

Подкарпатска Русь иде на встречу золотому сонцю, сонцю правды, свободы и цивилизації.

Ласкою Всемудрого Творця выкотився уже возик нашего народного житя изпод темноћ, соломяноћ стрѣхи. Дорогу сего возика на початку прикрыває ще густый мрак, мрак, що ще из ночи нашої близко минулости здбаймається над нашою землею.

Но через мраки уже пробиваются промѣння сонця, из далека уже кличе нас приманчивое свѣтло того нового житя.

Кличе нас красota нив и палат вдовж той дороги, кличе богатство науки и штуки, кличе мила — миленька пѣсня, кличе народна сцена, котра розказує про красу житя на сонці и пророчистыми словами малює туту лѣпшу, цивилизовану, народну будучность.

На сїй то дорозѣ не єсть часу оглядатися, а треба робити, ити далѣ, бо з днем и сонце пôднимаеться все висше и висше, завдає нам все новѣйшу задачу и коли завчасу не обробимо нивы душ и сердець, тогди пропаде для нас благотворна теплота сонця.

Нужно нам ревно взятися до роботы, засвѣтити на дорогу, щобы не могли надходячѣ хмары закрыти добрий напрям и щобы не заблудив народ наш в темнотѣ. Нужно запалити огнище истинної, народної просвѣты, котре постоянно указовало бы, куда веде дорога к золотому сонцю.

Се робиме мы днесь: кладеме основный камень под будову нашего руського театра, сеъ дуже важноѣ институції культурної, без котрої народне житя не може розвиватися.

Наш народ любить театр, про що свѣдчить богатство народної литературы вифлеемских игор, мистерій и пес для молодежи, се доказує и той факт, що в серединѣ минувшого столѣття, коли ледво лиш указовалася зоря свободы, тут, в Ужгородѣ,

дораз зачалися вистави сцен Духновича и Коритнянського, вистави перекладів Кирила Сабова и скоро рознеслася и у нас слава первого руського драматурга Ивана Котляревского, автора „Наталки Полтавки“.

Жаль, що в 70-и роках минувшого вѣку, коли найсильнѣйше стала за Карпатами розвиватися українська драма, коли виступив Старицкій, Тобилевич и Кропивницкій, писатель, режисеры и акторы в однѣй особѣ, которых высокохудожнѣ постанови пес обернули на себе увагу цѣлої Росії — тоды у нас замовкло народное житя и наш руський театр жив и розвивався лиш в свободнѣй Америцѣ.

Можемо похвалитися тым, що наш театр нѣколи не заблудив в болото так званых модерных сцен, котрѣ лиш псують смак и тѣшаться самим пороком. Наш народный дух одвертається од гнилѣ крамарства театром и желає служити своїй ідеальнѣй задачи, то є духовому розвитку народа.

„Театр — каже найбóльшій українській драматург Тобилевич (Карпенко Карый) — се священний храм, из котрого як из церкви треба выгнати крамаробв. В театрѣ повиннѣ грati лиш правдиву літературну драму, де страданя людскої душѣ помягчать камяннѣ серця и кору ледяної байдужности на них розбивши ‘проводять в душу слухача жаданя правды и загального добра, а пролитыми над чужим горем слезами обѣляє його душу паче снѣга.’“

И наш „Руський театр“ має бути храмом, котрый проповѣдує правду, чистоту обычаїв, благороднѣ идеали культурної жизни, має бути школою, в котрой можно богато доброму навчитися и котра вказує на наши хибы и на способы, як маємо их усунути, має бути громадяньскою институцією, котра благородно має вплывати на масы, проводити думки духового цивилизованого житя, котра раз смѣхом, другій раз слезами примушує людей думати, розсуджувати над их вчинками, котра слабшого пôдкрѣпляє, а заблудившого направляє на праву дорогу.

Дорогѣ Братя и Сестры!

Потребу и вагу театру признав кождый культурный народ. Уже в старом вѣцѣ в Атенах сама держава удержовала театр, платила акторобв и кромѣ того всѣ горожаны из державної касы доставали грошѣ на вхѣд до театра. А в новѣйших часах —

можна сказати — мѣрою культурности народа признается число театрѣв и развиток театрального искусства.

Хто желає, щоби наш народ не пропав в болотѣ безидейності, но щоби жив свѣдомою, культурною жизнью, той повинен посвятити всѣ свои силы к роботѣ розвиваня сеѧ важної культурної нашої інституції, котру организує нашое первое просвѣтное товариство „Просвѣта“.

Од имени выдѣлу „Просвѣты“ и театральної комисії сердечно витаю Вас и одкрываю отсим першій руській театр и вручаю его ревн旣 и одушевлен旣 подпорѣ всѣх щирых другов нашего народа и народної просвѣты.

109. Промова дир. Августина Штефана на концертѣ Шевченка в Ужгородѣ в 1922. р.

Высокопочтена Громада!

9-го марта сего року минуло 108 років од хвилѣ, як у селѣ Моринцях на Київщинѣ у бѣднїй хатѣ паньского крѣпака уродився найбѣльшій поет Українцѣв - Русинов Тарас Григорович Шевченко.

А 10-го марта року 1861. розойшлася сумна вѣстка по цѣлому славянському свѣту: Шевченко умер ...

Од того часу кожного року земляки Шевченка святкують явно або тайно память сих подѣй. И память про Шевченка не тѣлько не зменьшилася, но робиться чим раз бѣльшою, особливо межи селянством, яке усе лѣпше и лѣпше любить „Кобзаря, що писав им волю и свободу“.

Карпаты, сей китайскій мур, довго не допускали до нас, Підкарпатских Русинов, ідеї, думки, думы Шевченка.

Мы довго, 58 років, не могли oddati йому наш поклон, нашу любов.

Но вже и нам бlyснула зоря свободы и мы стали вольными сынами и так тепер и мы можемо, бѣльше скажу, повиннѣ почестовати себе тым, що пожертвуємо на хвилинку наше серце, нашу душу нашему безсмертному мученику — Кобзареви.

А чому робимо мы се? Чому величаемо, святкуємо, почитаемо сего мужа, про котрого у нас через 58 років мало що знали люде? Котрый — як говорять поєднѣ — между нами не

родився, не жив, коротко: не був автохтоном! Але съ поєднѣ забули, що Підкарпатскѣ Русини прийшли сюди в давних часах из тѣснѣйшої батьківщини Шевченка — из України, що той китайський мур, которым нас наши дотеперѣши гнобителі одтили од наших восточних братів, уже розвалився и що мы принаджимо до тої великої сѣм'ї, за которую Шевченко страдав и о котрої права боровся. Обовязок честовати память Шевченка спочиває на нас тым більше, що Шевченко єсть найбільшим поетом, кобзарем, генієм и учителем не толькож України, не толькож нас, Русинів, не на Українѣ сущих, но Шевченко єсть поетом и борцем за свободу цѣлого славянства. Шевченко крѣпко вѣрить в своїх творах, що настане час, коли всѣ Славяни стануть роїдними братами и сынами сонця правди. Що Шевченко єсть разом и загально-славянським поетом, то признають и Великоросы. На пр. Великорос Піпін підносить його понад усіх поетів славянських, а російський критик Григорієв пише про Шевченка так: „Красою и силою поезії многѣ ставлять Шевченка в ровень з Пушкіном и з Мицкевичом. Ми пойдемо далі: у Шевченка съяє краса народної поезії, котрої у Пушкина и у Мицкевича лишенъ искорки блищать. Шевченко останній кобзарь и першій великій поет нової, великої літератури славянського свѣта.

За се держала петербургска російска імператорска академія наук в році 1911 — з нагоды пятьдесятиліттях роковин смерти Шевченка — святочне засідання. Так само святковала російска академія художеств в Петербурзѣ память свого колишнього ученика. А природний центр російскої держави, Москва, уладила Шевченківське свято а недавно поставила Шевченкови великій памятник.

Почитає Шевченка цѣлый славянський свѣт, розуміється, що и мы, Підкарпатскѣ Русини, не можем остатися позаду, тым більше, що Шевченко єсть кров од нашої крові.

Тому и мы маємо принести жертву нашої любови и oddati поклон його памяти и поклонити нашу голову перед сим великим духом.

А правдиво можемо святковати лиш тым способом його память, коли глянемо у власну совѣсть и спытаемо себе, ци исповняємо мы волю нашого кобзаря, ци так робимо мы, як нас на то наш учитель-кобзарь навчав?

Бо Шевченко то наш правдивый учитель. Учитель в тѣсном значѣнію слова, бо изо всѣх великих письменников цѣлого свѣта только два уважали собѣ за обовязок составити букварь: першій — Шевченко, а другій потом — граф. Л. Толстой.

Наш учитель — кобзарь насамперед навчає нас своим муками переполненным житем, щобы мы боролися против темноты, против неправды. Шевченко, як сын бѣдного крѣпака-мужика лише по тяжких терпѣніях мôг добитися до науки, до волѣ. Ще малым хлопцем натерпѣвся од злоби мачохи и од дяка-пяницѣ, якій учив єго писати и читати. Як отець умер, став пастухом громадских овець, а потом взяли його на службу, з початку до кухнѣ, а познѣйше у покої „на козачка“ до пана-помѣщика. Тарас тужив за наукою и хотѣв бути малярем и зато потайки малював собѣ всякѣ картички-малюнки. Пан, увидѣвши талант свого „козачка“, дав його до маляра, щобы мав из своего крѣпака бoльше хoсna для себе. В Петербурзѣ познакомився Шевченко из земляками и з великими малярами и письменниками, котрѣ выкупили його за 2500 рублїв од пана помѣщика. Тодѣ увидѣв Шевченко на своїй власнoй долї, якоє „ зло творять люде людям, як вяжуть одного, як рѣжуть другого“ и став боротися за вселюдскѣ права, за братов-крѣпаков. Огненными словами докоряє гнобителям, щобы перестали кривдити своих братов. Взыває громадянство давати селянам свободу, просвѣту. Навчає их „чи є они сыны, яких предкoв дѣти“, и без боязни кличе до борбы з ворогами:

„ . . . вставайте,
Кайданы порвите,
И вражою злoю кровю
Волю окропите!“

Сякѣ думки були вже и в первих єго творах, в „Кобзарѣ“, якій появився в 1840. роцѣ.

Кромѣ сихъ загально-людскихъ мотивовъ учить нас и тому нашъ кобзарь, щобы мы любили свое родное и не замѣнивали за чужое. Учить нас особливо, щобы не зневажали мы нашего родного языка, лиш за то, що другъ то кажутъ, що та мова простацка, мужицка. В передмовѣ до Кобзаря так говорить до своихъ земляковъ: „Пишть и друкуйте и труд ваш буде трудомъ честнымъ: а на Москалїв не уважайте, най они собѣ пишуть по своему, а мы по своему: у них народ и слово и у нас народ и слово, а чиє красще — най судять люде.“

Учить нас дальше наш поет и то, що мы невпинно повиннѣ працювати над визволенем нашого народа из темноты и из рабства и не перестати робити и тодѣ, коли за се нас карали бы, або над нами збитковалися бы.

Шевченко выступав в своих вершах проти кожного гнобителя, а тым самим и проти самого царя. За се и тому, що брав участь в тайном товариствѣ „Кирило-Методіївскому братствѣ“, яке хотѣло злучити в самостойных республиках всѣх Славян — арештовали його. За написаня бунтівничих вершів засудили Шевченка на заслання и як звичайного вояка одослали за Каспійськоє морє в дику пустыню, де заборонили йому писати и малювати. Но Шевченко єще и тодѣ не падав духом и навѣть сей страшный удар не мôг знищити його енергію, його могутне слово — не мôг выгасити його талан. И в неволї потайки пише про свободу, про волю и правду. В засланю написав бôльшу часть и то найкращих своих творôв.

И коли послѣ 10 років достане амнестію и вернеся на свободу из зломаным тѣлом, но незломаным духом, пише и робить як переже. ,

Не падав духом аж до смерти, яка скоро його достигла и скосила його в 47. роцѣ его житя.

На 47 лѣт був Шевченко 24 років крѣпаком, 10 років вояком на засланю и толькo 9 років быв на правдивої свободѣ, бо коли вернувся из засланя за 4 роки жив пôд поліційним доглядом. А що цѣле його житя было тернистое и трагичное, доказує, що Александр Кониський, автор найдокладнѣйшої житієписи Шевченка, пише, що поет через 47 лѣт пережив лиш 7 правдиво щасливых днїв.

Так отже бесмертный борець-кобзарь учить нас своим житем, своими дѣлами, учинками и своими творами. Вон оддав весь свой вѣк, труд и безмежну любов своему народови и достав раны, муки и тернистый вѣнок.

А мы, пôзнѣ його внуки, нынѣ, коли не забули мы помянуть Його не злым — тихим словом, принесемо Йому в жертву наши серця и обѣцяємо:

„Будеш, батьку, пановати,
Поки живуть люде,
Поки сонце з неба сяє
Тебе не забудуть.“

Объяляемо, що по його стопам пойдемо вперед, бо лиши так можемо надіятися, що ми и наше дѣло:

„Не вмре, не загине!“

110. Промова Д-ра Томы Масарика дня 17-ого юнія 1902. р. в Чикаго.

Мої виклады будуть мати темою проблем змагань и праць малого народу. Головна єго цѣль: збирати всѣ сили и силенята (silecky — слово Гавличкове), як се поклала своим обовязком ческа народна партія в своїй програмѣ. Основою для сего буде по можности докладне и глубоке усвѣдомленє про власну индивидуальність, одночасно се є окрема задача для кождої одиницї, задача моральна. Наслѣдки такої душевної праць виявляться потому у цѣлому народѣ сами собою. Коли будемо роздумовати над метою власного житя и плекати свою индивидуальну свѣдомость, то через те всѣ наши змагання наберуть глубшого значення. Тому то не конче треба опирати так дуже народну працю на зверхных, формальних організаціях, але більше на внутрѣшній працї думок и на тихої єдності думок всіх роботників. Тихої спокойної працї треба нам найбільше, а се не так легка рѣч. „Чоловѣк не зносить спокою“ — казав Паскаль — усе глядить зворушень, хапається небезпечных проектів, рад важити горлом и жitem. Але то романтизм, манія великої и єї треба поборювати. Народ не потребує одрубаних голов, жертв житя, але спокойної працї. В поривѣ чутя людей легко захопити до агитацій, демонстрацій, революцій, але дуже трудно потягти их до тривалої працї. Чоловѣк не любить думати сам про себе, усвѣдомлювати сам себе, дивитися спокойно и виясняти собѣ свѣтовий порядок, дожидати. Вони волїв бы од разу выиграти велике терно, одним заходом осягнути все. Вони вѣра в чудо, яке мусить менѣ прийти на помоч. Люде оддалиб житя за идею и в той хвили щиро вѣрять в неї, але народови того не треба. Достоєвскій каже: нехай кождый дасть руському народови щѣсть лѣт роботящого житя — и сего буде досить. Про романтичну манію великої говорить Достоєвскій дуже повчаюч් рѣчи в „Винѣ а карѣ“ та „Подростку“ — повчаюч් для Росіян, але не менше важнѣ и для Чехов.

г) ЛИСТЫ.

111. Лист Якова Руссо до одного молодца.

„Вы не знаете, що Вы писали до бѣдноѣ, прибитоѣ нещастем, до того дуже занятоѣ людины, котра може Вам ледви одповѣсти и котра тым менше могла бы з Вами засновати товариство, яке предкладаете. Поважаєте мене, коли думаете, що я можу бути користным для Вас и заслугуєте на похвалу з причины, чому се хочете зробити. Але я зовсѣм не бачу конечностї, щобы Вы перенеслись до Монморанси (Montmorency).¹⁾

Вы не потребуете приносити з так далека основы моралъ. Загляньте до свого серця и Вы єъ там найдете! Я не можу в сїй справѣ сказати Вам бôльше нѣчого, чого бы Вам ще красше не сказала Ваша совѣсть, коли схочете єъ порадитися. Чеснѣсть не есть наукою, яку выучуєся серед таких трудностей. Щобы бути чесним, выстарчає хотѣти ним бути, а як у Вас есть дѣйсно воля до сего — все добре: Ваше щастє есть певне.

За то перша рада, яку Вам даю — се не отдаватись вдумчивому житю, котре в кождом вѣцѣ — а особливо в Вашом — есть только лѣнивством ледачоѣ душѣ. Чоловѣка сотворено зовсѣм не на се, щобы розмѣркововав, лише на се, щобы дѣлав. Трудяче жите, котре Бог наказує Вам, приносить только осолоду серцю чесного чоловѣка, который переймається нею на вид, що сповнив свой обовязок; також Вы дѣстали молодечу силу не на се, щобы єъ марновати в лѣнивых роздумованях.

Працюйте отже на том становищи, на яком Вас примѣстили Ваши родичѣ и Провидѣнїе. Отсе есть головна основа чесноты, до якоѣ хотите стремѣти, а коли, по Вашої думцѣ, дуже тяжко злучити перебуванїе в Парижѣ з нею, вертайте красше до своеї провинції. Жийте в кружку Вашої родины; обслугуйте и дотглядайте Ваших чесных родичїв. Там й выполните задачѣ, якѣ Вам приказує чеснота. Не уважайте для себе за нещастє жити, як жиє Ваш батько, бо нема зовсѣм долъ, як旣 праця, чуйнѣсть (осторожнѣсть), невиннѣсть й вдоволенїе собою не принесли бы полекшѣ; дѣться се тогды, коли пôддаємося нашої долъ з намѣром выполнити свой обовязок.

Отсе й порады, котрѣ мають таку саму вартостъ, як сї,

¹⁾ Мѣсце побуту Руссо.

якъ Вы могли бы дѣстati въ Монморанси. Може не будуть Вамъ въ смакъ и побоююсь, що Вы не рѣшитесь йти за ними; але я певный, що колись сего будете жаловати. Бажаю Вамъ житя, котре не примусило бы Васъ се згадовати.

Приимѣть моє шире поздровленя.

112. Изъ листа Гуса до вѣрныхъ Чеховъ.

(Написано у вязницы въ ночи 10-ого юнія 1415).

Вѣрнъ и Богу милъ, панове и панъ, богатъ и худобнъ! Прошу васъ и напоминаю, що вы Бога слухали, Его слово хвалили и радо Его волю сповняли. Прошу васъ, що вы держалися божоѣ правды, котру я писавъ изъ божаго закона и казавъ и говоривъ изъ святаго письма. Прошу такожъ, що вы каждый зъ васъ, кто од мене коли почувъ на проповѣди, або въ щоденномъ житю щось противъ Божоѣ правды, хотяй надѣюся въ Бозѣ, що того не є — не держався того. Прошу такожъ, що вы каждый, кто видѣвъ мои легкѣ обычаї въ бесѣдѣ або въ дѣйсности, не держався ихъ, лише за мене Бога просивъ, що менѣ велѣвъ то одпустити. Прошу, що вы духовниковъ добрыхъ обычаївъ любили и хвалили, ихъ шановали, а головно тыхъ, котрѣ працюють въ словѣ Божомъ. Прошу, що вы хоронилися подлестныхъ людей, а головно негодныхъ духовниковъ, о которыхъ говорить Спаситель, що суть въ овечої шкурѣ, а внутрѣ мають вовчу прожорливость. Прошу пановъ, що вы худобнымъ милостию чинили. Прошу городянъ, що вы свою торговлю справедливо вели. Прошу ремесельниковъ, що вы чесно сповняли свое дѣло. Прошу слугъ, що вы панамъ вѣрно служили. Прошу учителївъ, що вы учили любовь до другихъ людей — не для свѣтскої хвалы. Прошу студентовъ и учениковъ, що вы своихъ учителївъ въ добромъ слухали и наслѣдовали и що вы вчилися пильно для хвалы Божої и для спасеня себе и иншихъ людей.

113. Въ справѣ народнаго языка.

Иванъ Верхратскій.

... Я чоловѣкъ старшоѣ добы, а частивъ (ходивъ) до гимназій, коли то всюды въ школахъ схѣдноѣ Галичини поручалося плекати старанно руську бесѣду. Рускій языкъ мавъ тогдѣ въ середнихъ школахъ у насъ такое право, якъ и польскій. Та якъ выглядала

тогдѣ тата наука! Пожалься Боже! Найзвычайнѣйшѣ слова перекручовались; именины звалися — тезоименіе, обычай — нрав, даремный — тщетный, старанє — тщаніе, скупый — любостяжательный, травленє — пищевареніе, пожиточный — полезный, якій небудь — какій либо, або — или, коли — когда, бо — ибо и т. д. — не говорячи вже про стиль, который звычайно був дуже дивный, противный духови руського языка. Учителъ говорили ученикам про те, що рѣч „простого народа“ спорчена и скривлена, хоть прямо и не указовали, де належить глядати чистого жерела (источника) бесѣды.

Мимо того ученики таки найлюбѣйше прислушовалися тым творам в читанцѣ Ковальского, котрѣ були писанѣ в народнѣм языцѣ, як творам Маркіяна Шашкевича, Николая Устяновича, Могильницкого и других. Рѣдне слово лелѧло душу молодцїв, дарма хоть и захвалювали старшѣ якусь невѣдому чистоту дуже штучно клееного языка. Вѣрячи в авторитет учительскій, молодѣжь приймала тогдѣ всѣ тотѣ тезоименія, тщанія, нравы и проче. Але то все только мозольно налѣплювалося нам, а прилипало слабо и поверхно. Нам було якось невыгѣдно говорити мѣж собою тою штучною мовою, хоть мы й уживали: пищевареніе, путешественник, воспитательный, благообществовать, дверем затворенным и т. пр. Задачѣ мы всѣ робили при помочи російскаго словаря Шміда, а выписуючи з него „штофная матерія“ мы як раз думали, що так найкрасще по руськи.

Выхованый вѣд дѣтячих лѣт у Львовѣ, я чув довкола себе все лиш польску бесѣду, отож що до руського языка не мੋг собѣ ясно вытолковати, де належить глядати правды. Колиж, маючи 14 лѣт, я поѣхав до моего рѣдного села на Подолѣ и прислушався бесѣдъ селян, менѣ их проста, невчена рѣч здалася далеко красшою од мертвого язычія, яким нас годовано в школѣ. Вже тогдѣ я думав над тым, чому нам велять писати: желтый, шелк, волк, говорил, единственный, позволительно, розглагольствовать — мѣсто: жовтый, шовк, вовк, говорив, единий, можна, размовляти. Збираючи вже тогдѣ — майже дитиною ще — ботаничнѣ назвы мѣж людом, я просто був очарований красою и влучностею людовых терминов.

III.

Додаток.

I. Важнѣйшѣ вѣдомости из стилистики, ритмики и поэтики.

1. Тема, змѣст, диспозиція и стиль.

1. Коли хто хоче загалом писати, мусить писати *о чомъ*. Коли хто хоче описати Ужгород, а другій хоче написати исторію мукачѣвскаго замку, то мы кажемо, що першій выбрав собѣ *тему*: опис Ужгорода, другій выбрав *тему*: исторію мукачѣвскаго замку. Темы можуть бути дуже рѣжнороднѣ, бо темою може бути все, що є доступне людской думцѣ, темою може бути все, що *занимає якій будь простор* (лѣс, горы, мѣста, образы...), все, що *дѣється в чась* (война, праця) и все *що істнует* только в нашої *душѣ*, (чувство, гадки, поняття...).

2. Коли вже маємо тему, мусимо зобрести як найбільше вѣдомостей про ту тему. Чим більше познаємо предмет, про якій маємо писати, чим більше вѣдомостей зберемо о нѣм и чим глубше вдумаємося в него — тым повнѣйшѣ и тым яснѣйшѣ будуть нашѣ думки о нѣм. Зобрести як найбільше вѣдомостей о якмъ предметѣ мы можемо а) власними спостереженіями и дослѣдом, або б) читанем одповѣднихъ творов. Коли маємо описати примѣромъ нынѣшній Ужгород, то мусимо власними очами йому приглянутися. Коли ж маємо написати исторію мукачѣвскаго замка, нам треба як найбільше читати книжок, щоби з них зобрести потрѣбнѣ вѣдомости. Часто треба робити и одно и друге: самому спостерѣгати (обсервовати) и вычитовати, що вже другъ про той предмет писали. То збиране вѣдомостей про тему назвемо: *розвиток темы*.

3. Зѣбраний матеріял мусимо *упорядковати*, бо толькo тогда нас зрозумѣють, коли нашѣ гадки будуть плысти в звязи и послѣдовно.

Коли маємо тему »*описати Ужгород*« и коли вже зберемо одповѣднѣ вѣдомости (обсервацію и читанем) и розвинемо тему, тогда мусимо весь зѣбраний матеріял упорядковати. Упорядковане зѣбраного матеріяла може бути дуже рѣжнородне; прим. можемо описати Ужгород: 1. зближаемося до него од Доманинець и бачимо високѣ вежѣ, замок... Идемо головными улицями и описуємо, що бачимо (уряды, фабрики, населене, торговлю...) и т. д. 2. Ужгородови приглядаемося з винниць, або замку.

3. Уявляємо собѣ, що ластівкою летимо понад Ужгород и т. д.

4. Як довго нашѣ думки лише упорядкованѣ, але ще не висказанѣ, так довго не має єще литературного твору. Щоби повстав литературный твѣр, нашѣ думки мусять бути *висказаніемъ словами* (*списаніемъ*).

До повстання кожного литературного твору потреба отже чотирохъ условій: 1. выбрать тему, 2. розвити тему, 3. упорядковати думки, котрѣ односяться до темы, 4. висказати думки словами. Тому при кождомъ литературномъ твѣр одрѣжняємо.

1. Тему.
2. Змѣст, якій выпливає з більшого або меншого розвитя темы.
3. Диспозицію (упорядковане думок).
4. Стиль, або спосѣб висказанія думок.

2. Стиль.

Щоби наш стиль був добрий, мусить бути ясній, точній, звязкій и чистий.

1. Щоби наш стиль був ясній, мусимо памятати на сказане в попереднѣмъ уступѣ, а именно, що литературный твѣр складається з: 1. темы, 2. розвитя темы, 3. упорядкованя темы и щойно на 4. мѣсци из висказаня думок словами (из стилю). Коли мы не обдумаємо нашої темы, не упорядкуємо єї, а зачнемо писати без приготовання, то будемо плу-

татися в думках и наш стиль выйде *неясный*. Противно: коли мы точно означимо свою тему, коли мы основно розвинемо є́, колы вкёнци зробимо собѣ́ добрий плян — тодѣ́ наші думки будуть як бы самъ од себе, ясно и легко пльсти, тогды и наш стиль буде ясний и легко зрозумълый.

2. Стиль мусить бути *точный*. Щобы стиль був точный, мусимо уживати лише таких слоб, якъ на даномъ мъсци точно одповѣдають нашимъ думкамъ, точно высказують ихъ. Особливу увагу мусимо звернути на слова, якъ рожно звучать, але якъ мають подобне (але не одинакове!) значѣнє. Такъ слова называемо *синонимами*. Такими синонимами суть у нас пр. *старий, давнишній, старинний, стародавній — ворог, неприятель, говорити, казати, мовити, размовляти* и т. д. Не все одно, чи скажемо: *старий Грек* — чи *стародавній Грек*, чи скажемо: мы *говорили*, чи: мы *казали*, чи: *размовляли*. Синонимовъ є дуже богато, ихъ утворено, щобы ними точно оддавати думки, тому и мы ихъ выкористовуймо, щобы ними точно оддавати думку — а не затемнювати є́.

Звертаймо увагу и на *гомонимы*, то є слова, котрѣ однаково звучать, але котрѣ мають *рожне* значѣнє. Примѣр: *вода* (вода и рѣка). Коли напишемо: »село лежить над водою« — то наш стиль не є точный, бо той, що читає, не знає, чи село лежить над потоком, чи над рѣкою, чи над рѣчкою, чи над озером... Таким гомонимом є слово *ити*, пр.: *пойшов* — як пойшов пѣшки? Чи возом, чи кораблем? (ити, ъхати, пльсти...)

3. Наш стиль має бути *звязкій*, то значить, що маємо в говореню и писаню уживати лише только слоб, колько потреба до ясного и точного высказання гадки, а больше нѣ! Коли якусь гадку мож высказати десятъма словами, то той, що ужие пятнайцять слоб, є марнотравным, а его стиль є розволѣклый. Треба уникати *плеонаズмовъ* и *тавтології*. Плеоназмом называемо уживане непотрѣбных слоб. Примѣр в реченью: *якось то* одного разу ишов собѣ *якось то* один чоловѣк до лѣса. — Є 7 плеоназмов (на 12 слоб!). Тавтологію называемо повторюване тыхъ самыхъ думокъ одnymи и тыми самыми або рожными словами. Примѣр: »Прага є столицею Ческословацкої републики. Изъ всѣхъ мѣстъ ческословацкої републики в Прага найважнѣша, тому стала столицею. Столицею ческословацкої републики є Прага.« — Щобы наш стиль був добрий, мусить бути *чистий що до языка*. Учъмся свого языка! Спôзнаймо его богацтво, его граматичнѣ формы, будову его речень!

Кромѣ того выстерѣгаймося:

а) *архаизмовъ*, то є застарѣлых слоб, яких вже нѣхто не уживает в живомъ языцѣ; примѣр: глава — зам. голова, врата — ворота, глас — голос, страж — сторожа, стрѣтеніе — стрѣтенія, аще, ибо и т. д. б) *варваризмовъ*, то є слоб перенятых без потребы з чужихъ языковъ. Деякъ чужъ слова, як пр.: телефон, телеграф, театр и т. д. переняли мы и другъ народы, не маючи на те своихъ слоб, — отже переняли ихъ, бо потребовали. Варваризмами называемо тѣ чужъ слова, якъ перенято без потребы. Примѣр: *варош* — зам. мѣсто, город, *бизовно* — зам. напевно, *киваноковати* — зам. желати, *капура* — зам. ворота, *финджа* — зам. торня; або *стат* — зам. держава, *доволена* — зам. одпустка. Выстерѣгаймося також. в) *провинціонализмовъ*, то є слоб и форм уживанихъ только в деякихъ околицяхъ; пр.: *вюв* (вѣв), *нююс* (нѣс), *кунь* (кѣнь), *пуп* (поп).

3. Роды стилю.

Выше було сказано, що стиль може бути дуже рожнородный (рожнѣ слоба, рожнѣ реченья, рожнїй уклад речень). Так па примѣр: про заразливу хвороту, чуму, один може сказати: »Була чума и на чуму умирало в селяхъ и мѣстахъ дуже много людей...«

Поет Тарас Шевченко про ту саму чуму каже:

»Чума з лопатою ходила
И гробовища рыла, рыла
И трупом, трупом начиняла
И »со Святыми« не сп'яvalа,
Чи городом, чи то селом
Мете собѣ як помелом...

Розлука межи одним стилем и другим є та: першій стиль передає нам только дѣйсній стан рѣчи, дѣйсній факт. В другому стилю не йде так дуже о то, щоби передати дѣйсній факт, як бóльше о то, щоби мы очами видѣли то, що дѣялося. Чуму, якої нѣхто з людей не може видѣти, представляє нам поет як жѣнку, з лопатою, она ходить и рує гробовища. То, що на чуму умирає богато людей, представляє нам поет так, що мы можемо видѣти очами: Чума рує гробовища и начиняє их трупом так скоро, що нѣхто и не одирає похорону (І »со Святыми« не сп'яvalа) и:

Чи городом, чи то селом
Мете собѣ як помелом...

Першій стиль называемо *простым*, другій *образовым*.

Простий стиль называемо також *прозовим*, образовий стиль называемо *поетичним*.

Жерелом одного и другого стилю є наша душа. Суть люде, котрѣ говорять и пишуть первим стилем, (бо така вже их душа), суть однак люде, котрѣ дивлячися на свѣт, бачать образами (як от Шевченко, якій бачив чуму як жѣнку з лопатою) и *пишуть образами*. Про первих людей говоримо, що в их душѣ при писаню найбóльше працює *розум*, про других, що в их душѣ найбóльше працює *фантазія* (уява) и *чуте*.

Образовдстъ то найважнійша прикмета поетичного стилю и поезію загалом.

4. Важнійшѣ тропы.

До прикрасы стилю, причиняються тропы и фігури. Важнійшѣ тропы суть:

1. Епитет, є то прикметник (приложник), который подносить найважнійшу прикмету якогось поняття и тым самим робить то понятé бóльше образовим.

Епитетов уживається часто в прозѣ, а ще частійше в поезії. Пр.:

Попрощалось ясне сонце
З чорною землею,
Выступає круглый мъсяць
З сестрою зорек.

Т. Шевченко.

2. Порівняння уживаємо часто в щоденному житю; кажемо: волосе чорне як круж, полотно бѣле як сніг, очи яснѣ як зорь и т. п. Кожде порівняння складається з трох частей:

1. Предмет, который порівнююмо (волосе, полотно...)
2. Предмет, з которым порівнююмо (круж, сніг...)
3. Подобність межи 1 и 2 (волосе, круж: *чарниль*, полотно, сніг: *бѣль*...)

Щоби порівняння, которых уживаємо, були добре, мусимо уважати: а) щоби межи предметами, котрими порівнююмо, була подобність. Коли хто ужне такого порівняння:

Наши рѣки, наши води плывуть усѣ тихо,

так наша Подкарпатска Русь розвинеся скоро —

То мы скажемо, що то порівняння є зле. (Чому?) б) Цѣль порівняння є, щоби предмет (або понятє) мало знаний або цѣлком не знаний обяснити загальним знаным — а не противно. (Чому?)

Порівнань уживається часто в поезії, они можуть мати ріжну форму. Порівнане може зачинатися від: як, або то як мож пропустити. Пр.: Князь Игорь побіг *вовком* = як вовк. Порівнане може мати також форму *питання*.

Пр.: Що ся в полі забълъло?
Ой чи гуси, чи лебедъ?
Тепер гуси не лѣтають,
А лебедъ не плавають.
То Татары полон женуть...

Порівнане мож бути поєдичне або *розділене*, пр.:

Як моряки в час буръ все з судна
У море мечуть, щоб судно влекшти,
А стихие буря, жаль им стане страт,
Почнуть тужити, —
Так и гнѣвный у лютому розпалъ
Не тямить, що здорове, що боляче,
А гнѣв мене — згадавши, що накоѣв,
За позно плаче. (Іван Франко.)

(Чому то порівнане называемо розширеным?)

3. Метафора. Коли скажемо: »*его слово остре як нож*«, то се є порівнане; порівнююмо 1. слово з 2. *ножем* а 3. подбідьсть: *остре*; але коли мы пропустимо з порівнаня 2. частину (предмет, з которым порівнююмо) і скажемо коротко: *остре слово*, то се вже є метафора. *Метафора або перенесене* полягає на тім, що мы прикмети (свойства) одного предмету (*острый* — прикмета ножа) переносимо на другій предмет, або на друге поняте.

Говоримо: *солодкий* сон, *желъзна* воля, *чорна журба*, *думка лътає*, небо *плачє...* мъсяць кидає *сръбло*, сонце *золото*. (Котръ часті мовы можуть бути метафорою?)

4. Уособлене (personificatio) полягає на тім, що ествам неживотним або понятям абстрактним надаємо прикмети живых людей. Пр.:

Чума з лопатою ходила

И гробвища рыла, рыла и т. д. — де чуму, хвороту, якоѣ не можемо бачити, представив поет як живу особу. В казках говорять, думають и поступають звѣры як люди, в казках розмовляє зима з весною...

5. Алегорія — назва походить з грецкого языка и означає: »що іншого говорити« як думати. Примѣр: В народной пѣсни говорить сын до мамы:

Ой цить, мати, не журися,
Вже бо сын твой *оженився*,
Взяв вон собѣ за *жъночку*
Зеленую долиночку
Ta крутую могилочку.

Отже сын говорить про свадьбу — а повѣдомляє маму про свою смерть.

Алегорій уживається часто в приповѣдках, пр.: Ворона воронъ не викопле ока; брехливого пса дальше чути и т. д. — де під *вороною*, *псом* и т. п. розумѣється людей. Ще частійше виступає алегорія в байках, в яких розказується про звѣрѣв, а на думцѣ мається людей.

6. Метонимія значить замѣна одного слова другим, або одного поняття другим, котре стоить з ним в *тѣсній звязи*. Замѣсть сказати: птицѣ в лѣсѣ спѣвають. — Говоримо часом: *льс* спѣває, отже тут взяли мы а) *льсце* замѣсть того, що на нѣм знаходиться. Так само беремо: б) *матеріял* замѣст того, що з него зроблено (ходити в *золотъ*); в) *імя автора* замѣсть его твору (читати *Духновича*); г) *знак* (символ) замѣсть

того, що вон означає (*хрест однѣс побѣду над мечем*); д) *причини* за наслѣдок, або частїше *наслѣдок* замѣсть причини (вбила єго нерозвага т. з. нерозвага була причиною смерти, *пот* з селянина кормить нас, оберну твою хату в *попіл*).

7. *Иронія* говорить противно як оно є, щоби когось *висміяти*. Примѣр: О, якій ты мудрый!

8. *Евфемія* є тропом, якій має противну задачу як іронія, висказує прикрѣ, неприємнѣ рѣчи *лагодними* словами. Замѣсть: умер — кажемо: *заснув*, замѣсть дурний — кажемо: *дурненький* и т. п.

9. *Гиперболя* (пересада) — приболяшшує або поменьшує якусь рѣч до неможливості, щоби тым способом викликати більше вражѣння. Пр.: з очей течуть *рѣки* слез, огонь сягає аж до неба.

5. Важнѣйшѣ фігури.

Коли говоримо *спокойно*, то нашѣ слова укладаються в правильно збудованѣ речення, коли ми однак *сильно душевно зворушені* (в гнѣвѣ, в радості, в одушевленію...), то не толькожо нашѣ думки будуть вилыватися в небуденых зворотах (тропах), а ще и слова наших реченъ будуть в небуденый спосіб укладатися.

Спокойно говорячи, скажемо: »Боже, поможи менѣ!« в непчастю крикнемо: »Боже, Боже!«

Спокойно скажемо: »Того нѣхто не міг сподѣватися«, але заскоченѣ якимсь нещасним выпадком крикнемо: »І хтоб то сподѣвався?«

Фігурами называемо *незвичайний уклад слоб*, через котрый виска-
зана гадка набирає більшою силы.

Важнѣйшѣ фігури повстають через *пропущене*, через *повторюване*, *переставлене*, *втручене* слоб и т. п.

1. *Пропущене* слоб в наступає коли *живо* описуємо то, що скоро дѣялося. Пр.:

Скрозь пораня: печуть, варять,
Вымѣтають, мують. (Шевченко) — тут про-

пущений злучник *и* (фігура ся называеться: *асиндет*). Але не толькожо злучник *и* опускаємо, опускаємо часто тѣ части речення, которых легко мож догадатися, Пр.: *По нитцѣ до клубка! Старость не радость.* (*Еліса*). Часом урывається речене при самому конці, замовчуємо то, що найважнѣйше, щоби тым способом звернути на него увагу. (*Апосіопеза*). Примѣр: Як не будеш чемянним, я тобѣ...!

2. *Повторюване* злучника *и* (*Полисиндет*). Пр.:

И яр, и гребля, и тополѣ,
И над крыницею верба
Нагнулася, як та журба. (Шевченко.)

Часом повторяються поодинокѣ слова або и більше слоб з *початку* поодиноких реченъ, вершѣв або строф, (*Анафора*), або з *конця* (*Епіфора*). Пр.: З початку:

Без милого батько, мати —
Як чужїй люде,
Без милого сонце свѣтить —
Як ворог смѣється,
Без милого скрözь могила. (Шевченко.)

При конци:

... *Завтра рано*
Заревуть двойници
В Українѣ, — завтра рано
До церкви молиться
Подуть люде, завтра рано
Завысі голодний
Звѣр в пустинѣ...

(Шевченко.)

Особливо в народных пѣснях повторяются поодинокѣ слова або и бѣльше слоб *при конци верша и з початкомъ слѣдуючого* (*Епанастрофа*). Пр.:

У моого коня золота грива,
Золота грива, сребрѣнъ копыта,
Сребрѣнъ копыта, шовковый хвостик,
Шовковый хвостик, очи терновѣ,
Очи терновѣ, ушка листовѣ.

(Нар. колядка.)

Коли цѣлый вѣрш, або якась фраза повторяється *при конци строфы*, то таке повторене называємо *приспівомъ* або *рефреномъ* (франц. слово). Пр.: В колядах повторяється часто приспѣв:

Радуйся, ой, радуйся, земле,
 Сын Божій народився!

3. В тручене (*Парентеза*) короткого речея в друге довше. Пр.:

Кольканайцять лѣт вже тому,
Як мой батько — де, в якому
Мъсци, хто се зна? — нашов
 Славниий скарб. царя Гороха.

(И. Франко: Лис Микита.)

4. Переставлене слоб (*Інверзія*) полягає на тѣм, що з причини лѣпшого выраженя або ритму ставимо якесь слово (або и бѣльше слоб) на інше мѣсце як они повиннѣ стояти. Пр.: Сѣчуть Турків, в пень рубають *вражих*. (М. Старицкій.)

Або: Полюбила чорнобрива
Козака дѣвчина (Шевченко) — замѣсть:

Полюбила чорнобрива дѣвчина козака.

5. З інъших важнѣйших фігур треба ще згадати: а) *оклик*, б) *реторичне питане*, в) *апострофу*.

a) *Оклик*: Схаменѣться, будьте люде,
 Бо лихо вам буде! (Шевченко.)

b) *Реторичне питане*, на яке не ждемо відповѣди, а яким висказуємо наш сумнѣв, або зворушене. Примѣр.:

Выйшла з хаты. Чийти, чи нѣ?
 Нѣ, вже не вернуся! (Шевченко: Тополя.)

v) *Апострофа* або зворот, коли мы, говорячи, звертаємося впрост до себе або кого іншого. Примѣр.:

Подкарпатскій Русини,
 Оставте глубокій сон! (Духнович.)

5. Ономатопоея стараєся звуками людскої бесѣди наслѣдовати звуки, тоны и рух природы. Кажемо: Когут кукуръкис, качка квакає, вовця мякає, гром грыжить и т. д. Примѣр.:

Вътер в гаю не гуляє,
 В ночи спочиває;
 Прокинеться, тихесенько
 В осики спытає!
 Хто се, хто се по сѣм боць,
 Чеше косу? Хто се...?
 Хто се, хто се по том боць
 Рве на собѣ косы?
 Хто се? Хто се? — тихесенько
 Спытає — повѣ... (Шевченко-Утоплена.)

6. Важнѣйше з ритмики.

1. Высказуючи наши думки, можемо вязатися означенными музикальными законами. Примѣром:

Минають днѣ, минають ночки,
 Минає лѣто, шелестить
 Поживкле листя, гаснуть очи,
 Заснули думы, серце спить,
 И все заснуло, я не знаю,
 Чи я живу, чи доживаю... (Шевченко.)

— або можемо не вязатися жадними музикальными законами и говорити свободно. Примѣром:

»Жив собѣ в однѣм лѣсѣ медвѣдь, та такій дужій та лютый, що не приведи Господи! Пойде було по лѣсѣ и дусить та роздирає все, що стрїє...“ (И. Франко.)

Бесѣду, вязану означеними музикальными законами, называемо *вязаною, стихами* (грецка назва) або *вершами* (латинська назва)), бесѣду свободну называемо *невязаною, або прозою*.

2. Законы, якими вязано бесѣду, у рôжних народов и в рôжних часах були рôжнѣ. В европейских мовах — давних и нынѣшніх — маємо отсѣ три важнѣйшѣ способи складання вершів: *метричний, силябичний и тоничний*.

а) *Метричній вершъ* основанъ на правильномъ чергованію *довгих* и *коротких* самозвуковъ. Сего способу уживали стариннѣ Греки и Римляни, бо в них були довгѣ и короткѣ самозвуки. В руській мовѣ не уживано сего способу нѣколи, бо руській языкъ не знає довгих и коротких самозвуковъ.

б) *Силябичній вершъ* основуються на *ровномъ числѣ силяб*. Силябичнѣ вершъ уживаються в тих мовах, котрѣ мають *сталій акцент*, то є на однѣм и том самомъ мѣстѣ, пр.: ческа и мадярска мова мають акцент усе на першомъ складѣ од початку, польска усе на передпослѣднѣмъ, а француска на послѣднѣмъ.

В руській мовѣ акцент *не є сталій*, однѣ слова мають в рускомъ *наголос* (акцент) на 1. складѣ од кônця (вода, воскрес, заспívай...), другѣ на 2. од кônця (сýла читáє, сбонце захбдить...), третѣ на 3., на 4. або павѣть на 5. од кônця (Господи, вечéряти, купованого и т. п.). Довшѣ слова мають в рускомъ *головный* и *побѣдчній* наголос (нáсильнійшій, перевернутi...). З той то причини руська мова не надаєся до силябичных вершів. Правда в XVII. и XVIII. вѣцѣ уживано их в руській литературѣ, але в новѣйших часах уживается майже виключно тоничных вершів.

в) *Тоничній вершъ* опираються на правильномъ чергованію *наголошеных* (акцентованих) и *ненаголошеных* (неакцентованих) складовъ. Наголошений склад важеться з однѣм або двома ненаголошеними и творить *стопу*. Прим.: Стопы, якѣ складаються з одної наголошеної и однїї ненаголошеної:

Хтось мұ || хам на || брехáв,
 Що на || чужý || ив крác || ше жý || ти
 Що слéд || усéм || туды || летé || ти,
 Хто шá || стя тут || не маv. (Глéбов.)

Примéр: стопы, якъ складаються з однъ наголошеної и двох не-наголошених:

Нýво не || брана, || нýво не || съяна,
 Всéми по || кйнута, || всéми за || бутая,
 Нýво крô || вáвыми || слéзьми по || лíвана,
 Нýво ту || маnами || млóю о || кутая... (Чернявській.)

3. Важнѣйшъ стопы суть слѣдуючѣ:

— — (troxei) Пр.: Пъсенько натхнéна,
 Бýдь благословлена,
 Тýхе щáстє вóдиш
 и житé солóдиш... (С. Яричевській.)

— — (якб) Пр.: Я нé люблю тебе, ненáвиджý, беркуте,
 За té, що в грúди ты ховáеш сérце лóте.
 (И. Франко.)

— — — (дактиль) уживаний рѣдко в руських вершах:

Пр. Нá рóднй нýвонцъ,
 Зрытой подкóвáми,
 Кбстымъ засбяндй,
 Кробио поливанdй,
 Схбдить нам зблáчко,
 Яснъ самопрвты... (О. Колеса.)

— — — (амфibrax) Пр.: Як бы моъ дўмы нѣміѣ,
 Та пѣснею стáли без слова,
 Тодѣ они бóльшеб сказáли
 Як вся моя дбвга розмбва. (Леся Українка.)

— — — (анапест) Пр.: У пылу на шляхý наша мбва булá,
 И щаслýва рукá еѣ з пылу ваялá,
 Полюбйла еѣ, обробйла еѣ,
 Положйла на нию усъ сйлы свої
 И в нарбдный вѣнцъ, як в oprávu, ввелй
 И як збрю яснý высше хмár поднеслй.

Стопы лучаться в рядки (вершъ). Рядки могутъ складатися из двух, трех, четырох, пяти або и шести стоп.

Двостопниий рядок (амфibraxi):

Зацвйла || в долинъ
 Червбна || калйна,
 Нѣбы у || смѣхнúлась
 Дѣвчйна || дитйна. (Шевченко.)

Тристопниий рядок (troxei).

Гóмо || нѣли || люде:
 — Тá що || з тóго || бўде?
 Гóмо || нѣли || люде:
 — Мы вже || бмерт || вѣли... (Х. Альчевска.)

Чотыростопниий рядок (troxei):

Тыхiй || сбн по || гóрах || хбдить,
 Зá ру || чéньку || щáстя || вбдить.
 й шум || лять лў || сý все || тыхше,
 Сбн ма || лў квѣт || кй ко || лыше... (О. Маковей.)

Пяти и шестистопнъ вершъ, зато що они є досить довгъ, передълююмо в читаню на двъ части; такій передъл называєся *цезура* (пересѣч). Примѣромъ:

Рáннъ | збръ | сéред | нéба || мéре | хтъли,
Як ле | бéдъ | тíху | вóду || скбóло тýли.
Нé ле | бéдъ | злóпо | тъли || крýлонь кáми,
Вы́хо | дíли | бéднъ | люде || з дéтонь | кáми. (О. Колесса.)

Народнъ ритмы.

В народнй поезій не слѣдуютъ по собѣ наголошенъ и ненаголошенъ склады в точномъ, правильномъ порядку. Часомъ выступає только одинъ наголос постбійно у всѣхъ вершахъ (рядкахъ), инишъ наголосы суть не-постбійнъ.

Изъ русскихъ народныхъ пѣсень є найважнѣйша коломыйка. Она має 14 складовъ, якъ разпадаются на двѣ части, 8+6. Наголосы складовъ въ поодинокихъ рядкахъ не слѣдуютъ по собѣ въ означеномъ, правильномъ порядку, а тольки одинъ наголос, на передостатнѣмъ складѣ, повторяется правильно:

Пр.: Якъ тотъ цвѣты краснъ, || котръ зацвѣтатъ,
Якъ тотъ дѣти щаснъ, || котръ матѣр мають,
Людскъ дѣти, як дѣтоньки, || а я сиротонька.
Людскъ дѣти маму мають, || моя у Богоњка.
Гей, умерла моя мати, || бѣдонькож, бѣдонько,
Вже не скаже, не промовить: || що чиниш дѣвоњко.

Часомъ выступаютъ въ коломыйкахъ трохѣй.

Пр.: Мóй любъ коломыйки, || дé я вás подъю,
Зáнесу вас въ чисте пóле, || тám я вás посью,
Тám як бўде добра доля, || я вас поэзираю,
А як бўде лíха доля, || тó вас занехаю.

Коломыйковый складъ выступаетъ часто въ вершахъ Шапкевича, Кулѣша, Шевченка, Руданского, Франка и иныхъ.

Рим.

Римомъ называємо однозвучнѣсть концевыхъ складовъ у вершахъ. Римы могутъ быти рѣжнѣ: а) *односкладнъ* (мужескѣ), коли *одинъ* концевой складъ верша римується зъ однимъ другого верша. Пр.: *сын* — *тын*, *бѣда* — *вода*.

б) *двоескладнъ* (жѣночѣ). Пр.: *дорога* — *небога*, *жити* — *ходити*, *мыти* — *крыти*.

в) *трискладнъ* (дактиличнѣ). Пр.: *сыноньку* — *былыноньгу*, *люблена* — *згублена*.

г) *четыроскладнъ* — уживанъ рѣдко. Пр.: *поливаную* — *порозбиваную*.

Кромѣ чистыхъ рымовъ выступаютъ часомъ нечистѣ, такъ званѣ *алитерациѣ*. Пр.: *долинъ* — *хвилъ*, *складаю* — *вылѣтаютъ*, *будутъ* — *люде*. Алитерациї выступаютъ часто въ народныхъ пѣсняхъ.

Порядокъ, въ якомъ слѣдуютъ римы, може быти даже рѣжній. Римы мужутъ быти *паристъ* (аа, вв, гг), *перехрестнъ* (авав), *оповитъ* (авва) и т. п.

II. Поетика.

Поетичнѣ творы дѣлимо звычайно на *три* головнѣ роды, на: а) *епично*, б) *лиричн* и в) *драматичн* (эпика, лирика и драма). Каждый з тых родов дѣлиться знов на меньшѣ роды.

А) Епична поезія.

Назва походить од греккого выразу *епос, слово*, передаване з уст до уст. Задачею епичної поезії є *оповѣдати*. Предмет оповѣдання належить звыкло до *минувшины*, до того, що вже було, дѣялося. Епичный поет *оповѣдає супокойно*, стараючися только своим оповѣданем заинтересовать слухачъв або читачъв и в их фантазії выкликати живий образ особа та подѣй, якъ оспѣвуе, про якъ оповѣдає. Не належить отже до задачи епика своим оповѣданем выкликовати в нас чувство, бо се вже задача лирики. А коли и маємо оповѣдання, якими авторы выкликуть в нас жаль, сум, — то съ оповѣдання не є чисто епично, а мѣшанъ: епично-лиричн.

Важнѣйшѣ роды поезії епичної суть:

Казка.

Казкою называемо кожде *фантастичне* оповѣдане, в якомъ выступае дѣйсный, реальный, свѣт и надприродный, выдуманый. Головною особою в казцѣ бувае все чоловѣк, кромъ чоловѣка выступаютъ надприроднѣ силы (вѣдьмы, чорты...) та звѣрата.

Казки дѣлимо на: а) *митичн*, в яких кромъ людей выступаютъ фантастичнѣ надприроднѣ силы (вѣдьмы, демоны, чорты). Съ казки дуже давнѣ, они повстали ще в тых часах, коли люде представляли собѣ силы природы (сонце, вѣтер, дощ, гром...) добрыми, або злыми божествами.

б) *Звѣринн казки*, в яких кромъ людей выступаютъ и звѣрата. Роля звѣрят бувае в казках другорядна, они з'являються звычайно тогды, коли чоловѣк стає безрадиный и немочній супроти накопиченых трудностей та не знає до кого звернутися о помоч. Звѣры помагаютъ чоловѣкови в бѣдѣ и выратовують його. И сей рôд казок повстав в дуже давних часах, коли то чоловѣк думав, що вся природа живе таким самым житем як вони и коли то чоловѣк вѣрив в своїй наивности, що звѣрата думають, говорять и поступаютъ так само як вони.

Одповѣдно до того, хто уложив яку казку, дѣлимо казки на *народн* и на *штучин*. Народнѣ казки повстали в давній давнинѣ серед народа и народ переповѣдав собѣ их з уст до уст, з поколѣння в поколѣннє.

Найбóльше казок повстало у сходных народов: Индів, Персів и Арабів. Найгарнѣйша зборка арабских казок є: *Тысяч и одна нôч*. И руській народ має много народных казок.

Найгарнѣйшѣ штучнѣ казки писав *Андерсен* (Швед), братя *Гримы* (Нѣмцѣ), по руськи *Гиялюк*, *Руданський*, а по чески *Божена Немцова*.

Байка, приказка.

Байкою называемо таке оповѣдане, в якомъ выступаютъ *головно звѣрата*; часомъ выступае в байцѣ и чоловѣк, але його роля є другорядна — як роля звѣрят в казцѣ.

Як казка так само и байка повстала в дуже давних часах, коли чоловѣк вѣрив, що звѣрата живуть и думають як вони.

Из народных байок, то є оповѣдань из житя звѣрят, вытворилася вже в давних часах *дидактична-поучаюча байка* або *приказка*. Она

є звичайно коротка: из житя звѣрят оповѣдається лише тѣлько, коли-ко треба, аби виложити якесь правило житя, або науку. Кромѣ звѣрят виступають в дидактичнїй байцѣ и дерева, ростины та мертвѣ предметы. (Пр.: розмова межи заржавѣлым и блискучим плугом.) Звѣрятам, про яких розказується в дидактичнїй байцѣ, стали вже символами, то є образами людських прикмет, осел — представляє лѣнивого чоловѣка, вовк — сильного але дурного, лисиця — хитрого и т. д.

Найдавнїйшу збірку грецьких дидактичних байок (приказок) приписують *Езопови*, в Римлян писав приказки *Федр*, у Французії *Ляфонтен*, у Великоросії *Крылов*, у нас *Гребінка*, *Гльобов*, *Руданський* и *Федъкович*, у Чехії писав *Фр. Правда*, *Ржига*, *Грушка*.

Легенда.

Легендою называємо фантастичне оповѣдання (казку) из житя І. Христа, Пр. Дѣви та святих. Назва походить од латинського слова *legenda*, то є сс, що має бути читане. Сим словом називано книжки релігійних фантастичних оповѣдань, з яких одчитовано тѣ оповѣдання в середніх вѣках в церквах в часах богослуження.

Історичнѣ оповѣдання, исторична пѣсня, дума, переказ, былина.

Про важнѣйшѣ историчнѣ подѣї, якѣ потрясли цѣлым народом, як примѣром татарскї напады, осталося серед народа богато историчних оповѣдань, пѣсень и дум.

Руський народ має богато гарних *историчних дум*. Они оспівують лицарскї часы, боїни з Турками и Поляками, турецку неволю и утечу з неволі. Од епопеї робіжаться думы тым одним, що суть обємом меншь та що мають в собѣ и лиричнѣ частини.

Переказы суть то також историчнѣ оповѣдання з давніх часів, в якѣ при *переказованю* з уст до уст втручену много *надприродного* и *фантастичного*, чим зближено переказы до казок. Маємо переказы про особи и переказы про мѣсцевості.

В великоруській літературѣ суть ще знанї так званї *былини*. Назва походить од слова быти, отже *былина* оспівuje то, що було, дѣйсність. Але що тѣ пѣснї походять з дуже давніх часів (головно перед нападами Татар), то давна исторична дѣйсність прикрашена в них фантастичним, надприродним елементом. Богатырї *былин* — се великаны, обдаренї надприродною силою.

Історичнї пѣснї, оповѣдання и переказы має кождий народ. Мали их и старинї Греки. На основѣ тих пѣсень и переказів про грецьких богатырїв повстали у Греків довшੀ поемы, якѣ називаємо епопеями.

Епопея.

1. На основѣ коротших и довших пѣсень про важнѣйшѣ историчнѣ подѣї и особи повстала *народна епопея*, то є велике поетичне, в стихах уложене оповѣданє про важну историчну подѣю, в котрой брав удѣл *цілый народ*, або його часть.

В народних епопеях стрѣчаємо много *фантастичного*, *чудесного*, а се тому, що народ вбрив в тѣ фантастичнї оповѣдання, а поєт, передаючи вѣровання народа, передав и тѣ фантастичнї та чудеснї оповѣдання.

В опопеѣ оповѣдається про подѣл спокойно и повольно; поет любить задержоватися довше при важнѣйших подѣях. Часом збочує автор од головної подѣї и оповѣдає про якусь менше важну подѣю, або описує якусь менше важну рѣч. Такѣ втрученї части называються *епизоды*.

Число народных епопеї не є велике. До найважнѣйших належать: двѣ старонідійскѣ: *Магабарата* и *Рамаяна*; двѣ грецкѣ: *Іліада* и *Одисея*; двѣ нѣмецкѣ: *Недоля Нібелюнгів* и *Гудрун*; перска: *Шахнаме* и финьска: *Калевала*.

2. Кромѣ того мають р旤жнї народы меншѣ лицарскѣ пѣсни, котрѣ не представляють цѣлого життя народа якось добы, а толькo важнѣйшѣ хвилї. Такими суть: середновѣчнѣ пѣсни французскѣ про *Карла Великого* и про його паладинов, про *Ролянда*, про короля *Артура* и про лицарїв круглого стола *іспаньска* про *Цида*, руська: *Слово о полку Игоря*, сербскѣ про царя *Лазаря* и *Битва на Косовомъ полѣ*.

3. *Артистична епопея*. Епопеї, котрых авторами суть вѣдомѣ нам по имени артисты-поеты, называючи артистичными або и штуучными. Артистичнѣ епопеї повстали на взбр народных. И они описують важнѣ подѣї в житї народа або цѣлого людства, кромѣ людей вводять много чудесного, втручають *епизоды* и т. п.

Найважнѣйшѣ роды артистичної епопеї сут: лицарска або *исторична*, (*Енеїда* римскаго поета Вергиля, в якой оспѣвано вандровку Енея по збуреню Троя и заложеню римскої державы), *релігійна* (Данта: [XIV. вѣк]: *Божественна комедія* про позагробове житї, Мильтона [XVII. вѣк]: *Утраченый рай* про выгнане Адамы и Евы з раю, Кльопштока [† 1803]: *Месіяды*), *гумористична, звѣринна* (И. Франко: Лис Микита)...

Артистичнѣ епопеї писанї вершами. Вергиль писав гекзаметром, новѣйшѣ авторы уживають уже строф р旤жної будовы.

Повѣсть (роман).

На мѣсце епопеї писаных вершом вже в старинѣ стали развиватися *повѣсти*, писанї невязаною мовою, тому лекшѣ до читаня.

Як в епопеї так и в повѣсти представляє автор обширный образ суспільного житї в якомъ часѣ. Як в епопеї так и в повѣсти виступає одна головна особа (богатырь, герой), коло якого суть угрупованї подѣї; в обоих родах представляєся богатыря в пожитю з іншими людьми, котрѣ богатыреви помагают, або перескаджают в осягненю його стремлѣнї.

В новых часах, особливо вѣд XIX. вѣку, коли жите поодиноких народов стало плысти широким руслом, стали появлятися дуже рожнороднї повѣсти що до змѣсту, способу представленїя, формы и обему. Маємо отже *историчну* повѣсти, або *сучаснї* из житї селян, купцїв, урядников, поетов, священников и т. п. Маємо повѣсти, в яких головну увагу звертаєся на побутове житї (*побутовъ*), суспільне (*суспільни*), на душевне житї людей (*психологичнѣ*), або в яких автор высказує устами и думками представленых осб свои погляди на релігію и фільософію, на науку и штуку (*фільософичнѣ*). Суть повѣсти, в яких представляєся найновѣйшѣ вынаходы на полі техники, найновѣйшѣ способы як ловити злодѣїв и злочинцїв (*криминальнѣ*) и т. д. Коротко можемо сказати, что в наших часах стала повѣсть найбльшѣ розширеным литературным твором, якій представляє нам усь обявы давнаго и сучаснаго житї.

Повѣсть розвинулася в новых часах найперше в Англії и Франції. — Важнѣйшими славянскими повѣстями були: в великоруській

литературъ: Иван Тургенев, Ф. Достоевскій, Лев Толстой, в ческай: Каролина Свѣтла, Єрасек, Голечек, Клостерман, творцем *руською* повѣсти був І. Квѣтка, историчноѣ Кулыш, суспольноѣ Иван Левицкій, Панас Мирный, Иван Франко.

Оповѣдане, новеля, идиля, гумореска, анегдота.

Повѣсть меншого обему называемо *оповѣданем* або *повѣсткою*. До оповѣданя є зближена *новеля*. В новели представляється не образ житя як в повѣсти — а одну важнѣйшу подробицю, один *интересний* випадок, зато она коротка.

Идиля є то вершом або невязаною мовою написане оповѣданя из спокойного, звыкло сельского житя, идиля кончиться погодно.

Гуморескою называемо коротке, веселе оповѣдане. *Анегдотою* (*смъховинкою*) называемо коротке *дотепне* оповѣданя, яке обоймає всего колька або кольканайця рядків.

Поетична повѣсть, баляда.

З помежи менших родів епичної поезії, писаних вязаною мовою, котрѣй повстали на взбр епопеї, є найважнѣйшою *поетична повѣсть*, повстала в XIX. вѣцѣ.

Од епопеї рожниться поетична повѣсть тым, що не малює широкого образу житя народу, а представляє подѣль поодиноких людей, або ї одного богатыря; тому є ї обем менший. Не описує поетична повѣсть так точно подѣль як епопея, та найбільше рожниться од епопеї тым, що має в собї много лиричного елементу.

Балядами називано народнѣ англійскѣ и шкоцкѣ пѣснї, якѣ спѣвано. В XVIII. вѣцѣ выдав тѣ народнї пѣснї Перси (Регесу), они звернули на себе увагу и на их взбр зачали поеты писати *артистичнї* баляды. Нынѣ называемо балядами короткѣ поетичнї повѣстки, основанї переважно на народных переказах; побоч дѣйсного-реального свѣта виступают часто в балядах надприроднї сили (духи померших, ча-рбонницї...).

Кромѣ епичного елементу мають баляды в собї много лиричного, так що часто зачисляють их до поезії лиричної, зглядно лирично-епичної.

Притча, приповѣдки, загадки.

Притча. Коли скажемо: «Як не кожде зерно, котре съємо, сходить, бо одно паде на дорогу и его вызибають птицї, а друге на твердий камѣнь, так и не кожде слово Христової науки принималося в людей» —то се буде порівнане, яке складається з трох складових частей кожного порівнання. 1. Предмету, котрый порівнуємо (слово Христової науки); 2. предмету, з котрим порівнуємо (зерно) и 3. подобностей межи ними (не кожде слово и зерно дає плод). Але коли мы из сего порівнання выкинемо 1. часть, а 2. другу (про съвача и зерно) *розширимо в епичне оповѣдане* и аж при конці згадаємо, що під зерном треба розумѣти слова Христової науки, то таке оповѣдане назовемо *притчою*. Цѣль притчи: поучити.

До епичної поезії належить зачислити також *приповѣдки* и *загадки*. *Приповѣдки* суть то короткѣ, дотепнї висказы, котрѣй по дають *гадки*, правила и правды житевої мудrosti.

Загадки полягають на тѣм, що замѣсть одного предмету представляємо другїй, якій має деякѣ подобнї прикметы (свойства); загадки суть аллегоріями.

Б) Лирична поезія.

Предметом лиричної поезії суть *чувства* або *думки* чоловіка. З огляду на авторство ділами лирику на *народну* і *артистичну*.

До народної лирики зачисляємо тѣ всѣ лиричнї творы, котрѣ повстали серед народа, а яких авторы нам не звѣснѣ.

До артистичної лирики зачисляємо тѣ творы, котрѣ написали поеты звѣснї нам по имени и то на основѣ певных вже виробленых правил.

Як сказано выше в лиричнїй поезії оспѣвuje поет *чувство*, або *думки*, тому можемо подѣлити лирику на *чутливу* и *поучну* (дидактичну).

Роды чутливої лирики.

Важнѣйші роды чутливої лирики суть: *пѣсня*, *ода*, *гимн*, *псалм*, *елегія*, *думка*, *сонет*, *описовъ пѣснъ*.

1. *Пѣсня* (назва походить од давногого слова *пѣти* = *спѣвати*) высказує чувства поета в простой поетичнїй формѣ, богато лиричних пѣсень спѣвається.

2. *Елегія* се лиричнїй твôр переважно *сумний*, *тужливый*.

3. В руському письменствѣ мѣсце елегії заняла *думка*, назва пошла од думання, роздумовання над сумною минувшиною, над нещасною долею.

4. *Ода* є то пѣсня, в якїй поет з *великим одушевленем* прославляє якійсь *високій* предмет. Пр.: Бога, отчину, вызначных заслуженых мужъв, або молодостъ, приязнь и т. д.

5. *Гимн* є величальна пѣснею, яку спѣвали стариинѣ Греки в честь богов, нынѣ спѣваємо гимн в честь державы, або народов (Kde domov тѣj, Підкарпатскїй Русини).

6. *Псалми* називалися пѣснї религійного змѣсту в старом завѣтѣ, а також пѣснї складанї Давидом. Змѣст псалмов звикло чутливий, сумний, форма не конче вѣршована, а часто буває псалм и в невязаної, але ритмичнїй мовѣ.

7. *Сонет* має из усеї лиричної поезії найбóльше сталу, з горы означену форму. Складається сонет з 14 вершів, уложеных в 4 строфы; перша и друга має по 4 вершів, третя и четверта по 3. Першій двѣ строфы римуються звикло *абба* (часом *абаб*), третя и четверта має 2 або 3 римы доволіно збранї (*ввг*, або *ввг*, *ввв*, або *вгв*).

8. До лиричної поезії зачислюємо також *описовъ пѣснъ*, то є пѣснї, в яких поет або оспѣвuje красу природы, або описує єї, щоби таким образом высказать своє чувство, пр.: описом заходу сонця высказує поет свою тугу, описом бурї — неспокой своє душї и т. п.

9. *Поезію в прозѣ* называемо короткї лиричнї творы писанї невязаної мовою. Такї *поезію в прозѣ* писав російскїй письменник *Тургенев*, в руськїй *Мих. Коцюбинський* и і.

Поучна (дидактична) лирика.

Поучна (дидактична) лирика є спорбднена з поучною прозою, бо одна и друга *учить*, высказує правды про Бога, свѣт, жите чоловіка, працу, вартостъ приязни, любови и т. д.

До поучної (дидактичної) лирики належать одинак тѣ поучнї творы, котрѣ выголосує поет в поетичнїй (образовїй) формѣ и котрѣ промовляють до нашого чувства.

Важнѣйші творы поучної лирики суть: 1. *лист* (посланіє), 2. *сатира* и 3. *епиграмматична поезія* або так званї *золотъ слова*.

1. *Листы (посланія)* суть то поучиъ лиричнѣ творы писанѣ до поодинокихъ людейъ, або до бѣльшоѣ громадыъ людейъ, пр.: Шевченка: *Посланіе до земляковъ*.

2. Сатира представляє в смѣшномъ свѣтлѣ людскѣ похибки, недомаганія и проступки, щоби тымъ способомъ одвести людей од злого и навести на добро.

3. Епиграматична лирика. Сюды належать *епиграмы*, то є написи, котрѣ обоймали всіго колька рядківъ, а якъ Греки умѣщовали на надгробникахъ, статуяхъ и т. д. Сюды належить уся обемомъ дробна поучна лирична поезія, належать сюды и всѣ короткѣ цитаты (так званѣ золотъ слова) выбранѣ з бѣльшихъ творобъ.

В) Драматична поезія.

Епична поезія *оповѣдає*, в лиричнїй поезії осігнуве поет свои чувства и промовляє до нашого чувства. Драматична поезія лучить в собѣ прикметы епичної и лиричної поезії, але найважнѣйшо є прикметою є то, що она є призначена до *представлення в театрѣ*.

Драматичний поет не оповѣдає самъ, не высказує безпосередно своихъ чувствъ, а выводить в театрѣ перед очи зрителей особы, якъ одграють задуману поетомъ акцію.

З тої важнѣйшої причини, що драматичнѣ творы представляють в театрѣ, випливають дальшѣ характеристичнѣ прикметы драмы. Найважнѣйшѣ з нихъ ось такъ: 1. епичне оповѣданїе може бути коротке, або ї дуже довге, бо той, що його читає, може його читати одного дня, переврати й читати на другій и третій день. Драму представляють в театрѣ *одного вечера* в протягу около 3 годин; ся обставина визначає з горы обемъ драмы. Коли яка драма є за коротка и єї представляли бы прим. только одну годину, то лучать єї з другою, щоби заповнити вечер. 2. Колиб представлена тягнулося три години без перерви, помучилибся глядачъ, тому дѣлиться драма на части (*акти, дѣль*). Поодинокъ дѣлъ творять бѣльше або менше заокруглену цѣлостъ, а цѣла драма дѣстает в наслѣдокъ того *ясну и точну диспозицію*. Драма має найчастійше 3 або 5 актів. 3. В повѣсти може мѣсце, на якому одбувається подїя, часто, а навѣть дуже часто, змѣнятися, в драмѣ, яку представляється в театрѣ, тяжко переводити дуже частѣ змѣни мѣсця (декораций). Старѣ Греки вимагали од драмы *єдності мѣсця*, то значить: щоби цѣла драма одбувалася на одному мѣсці. В повѣсти може легко перескочити через колька лѣтъ, в драмѣ не може представити того, що дѣялося в колькохъ лѣтахъ а всяке оповѣданїе про то, що сталося за тихъ колька лѣтъ, враждає не мило (бо в театрѣ має подїя дѣлятися, а не мають про неї *оповѣдати*). Тому вимагали стариннѣ Греки од драмы також *єдності часу*. — Кромѣ того вимагати вже стариннѣ Греки од драмы *єдності акції*, то значить, щоби в драмѣ був представлений *початок, розвой и конецъ якоїсь одної акції*. Драма не любить епизодівъ як епопея або повѣсть, а все, що представляється в драмѣ, мусить бути причиною або наслѣдкомъ головної акції. Єдність акції осягається тымъ, що в драмѣ виступає одна головна особа (богатырь), з котрої односинъ и характеру випливає уся акція и до котрої односяться поодинокъ часті драмы.

В нынѣшніхъ драмахъ меньше дбають поеты о єдності мѣсця и часу; але єдність акції є нынѣ в вимогою добреї драмы. 4. В драмѣ, представленої в театрѣ, акторы не толькож говорятьъ, але и дѣлають, театральне представлене дѣлає отже не толькож на наше ухо, але и на наше *око*, тымъ самымъ выкликує оно бѣльше враждѣнє якъ *каждый* другій литературный твѣр.

Одповѣдно до того, яку подїю представляється и якъ (сумно, чи весело?) она кончиться, розрѣжнемо три важнѣйшѣ роды драматичної поезії: 1. *трагедію*, 2. *песу* и 3. *комедію*.

1. Трагедія називалася в давній Греції п'єсня, яку співаво при торжествах винобрання в честь бога Діонізія, при чом жертвовано богови козла. На основі тих релігійних п'єсень і обрядів розвинулася у Греків драма. Назвою »трагедія« називано всі драматичні твори, хотівони кончилися сумно, хотівони весело.

Ныні называемо трагедією таку драму (в ширшому розумінні), котра кончиться сумно. Богатирь не осягає своєї цілі; а паде переможений обставинами, зрезигнований, або й не зрезигнований, але безсильний ввести свої задумы в діло.

2. Комедія — називалася у Греків також п'єсня в честь бога Діоніза, але вже весела і забавна. Из сих веселых п'єсень і веселых обрядів розвинулася комедія. Ныні называемо комедією веселу драму. Та веселості може походити з ріжких жерел: весела тому, бо люди попадають у смішні ситуації (комедія ситуацій), або тому смішна, бо в ній виступають смішні люди (комедія характерів). Комедія характерів може мати на цілі висміяти а тим самим і направити погані хиби і блуди поодиноких людей, або цілою супольності.

Окремим родом комедією є фарса, яка представляє смішні неправдоподібні події.

3. Песа кончиться ані сумно, ані весело — а погодно, лагодно. З початку песи бореться богатирь з обставинами о ідеальній речі (отчина, честь, право, правда), подобно як в трагедії, але при конці не улягає вон силі противных обставин як в трагедії — а відносить победу.

Кром'я драм, в яких виступають особи говорять, суть ще драми, в яких виступають особи співають в супроводі оркестру. Драми, співані в супроводі оркестру називаються опери. Опери можуть бути поважні, або комічні. Суть ще її оперети (або оперетки), в яких тільки деякі часті співаються, інші як в драмі виголошувся.

Розвой драматичної штуки.

Вже в старинних Греків дійшла драматична поезія до високого ступеня розвою; іменно Айсхіль, Софокль і Евріпід видосконалили грецьку трагедію, Аристофан двинув високо грецьку комедію. Римляни любовалися більше в цирках та в боротьбах глядіяторів, меншу увагу звертали на театр, трагедія у них не розвивалася, а комедія писав Пляст і Терентій.

З упадком старинного (грецького і римського) свята, упала і драматична штука. В середніх віках розвинулися так звані мистерії, се в релігійній представлення из життя Христа (Роздво, страсти Христа) та представлення из життя Святих.

Щойно в XVII. віці в Англії поставив Шекспір (1564—1616) драму на висоті, майже доси недостигнімі. Вплив Шекспіра і познання з творами старинних народів причинилося до нового розвою драматичної поезії. Французькі автори як Корнейль (Corneille 1606—1694), Мольєр (Molière 1622—1673) і Расін (Racine 1639—1699) взорвались на класичних творах (грецьких і римських), німецькі автори як Лесінг (1729—1787), Гете (1749—1832) та Шиллер (1759—1805) взорвалися знов на Шекспірі.

Першою руською драмою була оперета Івана Котляревского: Наташка Полтавка, по Котляревському писав драми Грицько Квітка, Іван Франко, Карпенко-Карий, а з наймолодших Володимир Винниченко.

На Підкарпатській Русі написав драму из життя селян Александр Духнович: Добродітель (чеснота) перевищає богацтво і Коритнянський написав комедію: Семейное праздничество.

III. Проза.

Подобно як поезія дѣлиться и проза на три головнѣ роды:

1. оповѣдаюча, або исторична,
2. поучна, або дидактична,
3. краснорѣчива, або реторична.

1. Оповѣдаюча або исторична проза.

Задачею оповѣдаючої, историчної, прозы є оповѣдати про якусь одну подѣю, або цѣлый ряд подѣй, в коротшом або довшом часѣ, котрѣ односяться до одного чоловѣка, бóльше людей або и цѣлого народа, в нынѣшиом часѣ, або в давнинѣ.

С два роды историкоў:

а) Однѣ оповѣдають (або описують) то, що видѣли на власнѣ очи, в чомъ самѣ брали удѣл, або про що чули од наочных свѣдкоб. Сюды належать *памятники або спомини* про пережитѣ подѣй и *враждлия* або *описы подорожей, описи мъсцъ* и т. п. До памятникоб належить: прим.: *Цезаря*: Галійска вѣна, сюды належать також *лѣтописи*, якѣ писали авторы на основѣ того, що самѣ бачили, або про що чули од тих, котрѣ бачили.

б) Другѣ стараються пôзнати *историчну правду* через сумлѣнне и основне розслѣджене всѣх жерел, котрѣ односяться до их предмету, а потом стараються представити то, що дослѣдили и за правду узнали.

З огляду на круг предмету розрѣжняємо:

1. *Исторію* якогось *народа* (пр.: руська, чеська исторія) або *всесвѣтню*.
2. *Монографію*, се є исторію одної только добы, або одного только историчного факту.
3. *Біографію* — се исторію житя одного в исторії важного чоловѣка.
4. *Характеристику* — опис не цѣлого житя — а только характеру одного чоловѣка.

2. Поучна або дидактична проза.

Задачею научної прозы є поучити читача о якѣйсь правдѣ.

З огляду на змѣст розрѣжняємо научнѣ творы: теольогичнѣ, правничѣ, лѣкарскѣ, математичнѣ, фільософичнѣ, естетичнѣ, граматичнѣ, географичнѣ и т. д.

З огляду на обем розрѣжняємо: *научни творы* (великого обему) и *розправы* — меншого обему.

3. Краснорѣчива або реторична проза.

Творы краснорѣчивої прозы, то є *промовы*, суть призначенѣ головно до устного выголосеня. Пôдчас коли розправы и науковы дѣла промовляють головно до розуму, выголосенї промовы промовляють головно до нашої фантазії и чувства. Про научнѣ розправы кажемо, що они нас переконують, а про промовы, що они нас зворушують.

Суть два головнѣ роды краснорѣчивої прозы: *свѣтска* и *церковна*.

За прикладом Грекоб и Римлян, у яких краснорѣчивостъ стояла wysoko, розрѣжняємо три роды свѣтской вымовы: а) *соймову*, б) *судову* и в) *принагодну*.

а) *Соймова вымова* має велике застосування на публичних зборах і засіданнях, де обговорюється важні справи. Бесідник або поручає якусь справу, вважаючи є її доброю і пожиточною, або одраджує од неї, виказуючи є її шкодливість.

б) *Судова вымова* боронить перед судом жите і маєток горожан в імя справедливості і права.

в) *Принагодна вымова* обоймає промови, виголошенні при ріжніх нагодах. Пр.: *Похвальні, погребні, пращальні, повітальні*, і т. д.

Церковна вымова розвинулася з розвоєм християнства: она толкує людям Божі правди, одводить их од злого, а навертає на путь чесноты.

Короткъ житеписи важнѣйшихъ авторовъ, якихъ уступы помѣщены въ книжцѣ для III и IV клясы гимназії.

Андерсен — славный данський байкарь (1805—1875).

Барвѣнський Александр, ур. 1847 року, професор у Львовѣ, писав историчнѣ розвѣдки по руськи и нѣмецки и выдав у Львовѣ кѣльканайцѧть руських читанок для гимназій и учительских семинарій.

Бращайко Михайло, адвокат и публицист в Ужгородѣ. В 1908 роцѣ выдав в Вѣдни „Дасколоќо слів за угоруське народне житя і поезію“.

Верхратскій Иван, був професором у Львовѣ, зaimався руським языкоzнавством и одбував подорожѣ по Підкарпатской Руси, в часѣ яких збирал матеріялы що до языка підкарпатских Русинов. Написав: „Про говор долівский“ и „Знадоби для пізнання угорско-руских говорів.“ II томы.

Вовчок Марко (прибране имя, властиво называлася: Марія з Вилинських Марковичева), жѣнка етнографа Опанаса Марковича, вславилася своими „Народными Оповѣданьями“, якѣ выдано в 3 томах в Петроградѣ в 1858. р. В тых оповѣданях зображує М. Вовчок з реальною правою и мистецкою красою що до формy и языка народнє жите на Українѣ з часом крепацтва. Сѣ оповѣданя переложено на всѣ славянськѣ и европейскѣ языки. (На великоруській язык перевѣв их великий письменник Тургенев.) Померла в 1907. роцѣ.

Волошин Августин, ур. 1874. директор препарандії в Ужгородѣ, выдає од 1899. р. книжки для народных и середних школ, а також пише культурно-просвѣтнѣ статї.

Воробкевич Изидор (1836—1903). Уродився и жив на Буковинѣ. Писав поезіѣ (Над Прутом), баляды и поемы (Нечай, Мурашка), оповѣданя та драматичнѣ творы. Темы брав часто из козацко-турецких боїв.

Вороний Микола (урод. 1871), лиричный поет, якій оспѣвує высокѣ идеалы. Писав також поемы на громадяньскѣ мотивы (Євшан зѣле и иншѣ).

Гавлѣчек Карло (ур. 1821, помер 1856 в Празѣ), основатель чеського новинкарства. Писав пѣснѣ и сатиры (Тирольскѣ елегії, Хрест св. Володимира...) а також епиграмы и критичнѣ статї. Поезії и сатиры К. Гавлѣчка перевѣв на руське Иван Франко.

Гербен Иван, ческій письменник и журналист, уродженый 1857. р. писав исторично-культурнѣ и белетристичнѣ працї.

Гоголь Микола (1809—1852) з роду Українець, але писав по великоруськи оповіданя, повісті и комедії. Оповідання взяті из життя и давнины України (Вечер є близь хутора Диканьки, Вій, Тарас Бульба, Страшна месть) одзначаються романтизмом и гумором. В комедії Ревизор з Петербурга и в повісті Мертв є душ є крізь слези высміває тогдашнє життя и уряд в Росії. Творы Гоголя переведені на всієвропейські мовы.

Головацкій Яков (1814—1888) враз из Маркіяном Шашкевичем и Ivanom Vagilevичем належав до так званої „руської тройці“, яка видала в 1837. „Русалку Дністрову“, першу в Галичинѣ книжку, писану народною руською мовою. Головацкій писав лиричні поезії и перекладав сербські народні пісні, та найбільше вславився своїми цінними на свій час науковими працями: Розправа о языці южноруському и его наречах, Три вступительні преподаванія о русской словесности. Грамматика русского языка и в Москвѣ выданым зборником „Народные пісни Галицкой и Угорской Руси“, в яких помістив між іншими народні пісні зібрані на Подкарп. Руси А. Духновичем, Павловичем и іншими.

Гіго Віктор (1802—1885) найбільший французький поет, писав верші, оповіданя, повісті (з которых найбільша „Нуждар є“) и драми.

Гребінка Евген (1812—1848) писав оповіданя, лиричні поезії та найгарнійші суть єго Приказки, (байки), які вон видав в Петрограді.

Грєнченко Борис (1863—1910), писав лиричні поезії, балади, оповіданя, повісті, (Соняшний промінь, На розпуті, Під тихими вербами...), драми (Ясні зорі, Серед бурі) та много публіцистичних, критичних, исторично-литературних та популярно-наукових праць.

Грушевський Михайло бувшій професор исторії в львівському університеті, автор многих историчных и критичных розв'ядок. Найбільший єго твір: Історія України — Руси, доси видано 8 томів, які обнимают події від найдавнійших часів до початків козаччини.

Гебавер Иван (1838—1908), професор чеського університету в Празі, славний чеський языкоznавець.

Дртіна Франц (ур. 1861), професор чеського університету в Празі, писав статті из фільософії и педагогії (виховання).

Духнович Александер, ур. 1803. в Тополі, помер в 1865. в Пряшеві. Діяльність Духновича досить ріжнородна, писав книжки для народних школ, стихи и драму: Добродітель перевищує богатство. З єго поезій найгарнійші: Я Русин був и Подкарпатскій Русини, обі пісні стали гімнами Подкарп. Русинів. (Гляди біографію в чит. для II кл.)

Езоп, найславнійшій грецький байкар, жив в VI. віці пер. Хр.

Ербен Карло Яромир (1811—1870), ческій поет и историк. Найгарнѣйшою зброкаю его поезій є „Китиця народных баляд“. Баляды Ербена утворенѣ на взѣр народных и одзначаються великим артизмом. — Переложив таксж Ербен з руського Лѣтопись Нестора и Слово о полку Игоря.

Жаткович Юрій був одним з перших в Пôдкарп. Руси, якій од церковнославянщини вернув до народного языка, був членом Наук. тов. им. Шевченка у Львовѣ и мад. истор. товариства в Будапештѣ. Писав по руськи и по мадярски короткѣ историчнѣ стать (Ольшавскій, И. Брадач, Нарис исторії грушевскаго монастыря и іншѣ), збирав етнографичнѣ матеріали и писав оповѣдання. Помер в Стройнѣ 1920 р.

Брасек Альойс, нар. 1851 в Гроновѣ, професор, писав чеськѣ оповѣдання и историчнѣ повѣсти, в яких зобразив славну ческу давнину. Особливу wagу звернув на часы Ивана Жижки и Гуса (Гуситскій король, Братерство и іншѣ). Писав також драмы (Иван Жижка, Иван Гус и п.). Брасек причинився много до розвою народної свѣдомости у Чеховъ.

Караджич Вук Стефанович (1787—1864), основатель народного сербского письменства и нової сербскої фонетичної правописи. Збирав народнѣ сербскѣ пѣснѣ, автор нової Сербскої граматики и научных статей.

Карманьскій Петро, лиричный поет з Галичини, выдав колька зброк лиричных поезій (Ой люлѣ смутку, Alfresco), переведив також поезії италійских та англійских поетовъ.

Квѣтка Григорій (Основяненко). Уродився в 1778 роцѣ в Основѣ пôд Харковом на лѣвобережнїй Українѣ, жив в Харковѣ, де зорганизував театр и був редактором „Украиньскаго Вѣстника“. Писав короткѣ оповѣдання, повѣсти и драмы з народного житя. З повѣстей важнѣйшѣ: Маруся, Сердешна Оксана, Щира любов, Перекотиполе, Салдатскій портрет и ин. З драм: Сватаня на Гончарову (оперета в 3 дѣях), Шельменко волосний писарь (комедія в 3 дѣях), Шельменко денщик (комедія в 5 дѣях) и Щира любов. Помер в 1843 р. в Основѣ.

Ковалѣв Стефан (1848—1920 р.) писав оповѣдання из житя селян и з промислового житя Борислава, славного богатыми нафтовыми жерелами. В оповѣданнях звертав головну увагу на побутову сторону. Важнѣйшѣ: Ройтѣв шиб, Безконечный швиндель, Дрогобицкій Найды и іншѣ.

Кониській Олександер (1836—1900). Працює на полі письменства од 1861-ого року. — Його дѣяльність дуже рôжнородна, писав поезії, лиричнї и епичнї, короткѣ оповѣдання и повѣсти (Юрій Горовенко, В гостях добре, а дома лѣпше, Грѣшники, Непримирена), а також историчнї и литературнї розправы. З його литературно-критичных праць найважнѣйша: Тарас Шевченко, Хроника його житя — в II. томах.

Кодюбинський Михайло родом з Подоля, писав оповідання і повісті з сучасного життя. Оповідання та одзначаються мистецкими образами, тонкою психологичною аналізою і гарною мовою. Одним з важніших його оповідань є: Тіни забутых предків — з життя Гуцулів. Помер в 1913 р.

Кралицький Анатоль (1834—1894) игумен мукачевського монастиря. Збирав ревно давні руські историчні та літературні памятки і пісні і народні оповідання з Підкарпатської Русі. Писав і оповідання: Князь Лаборець, истор. повість из IX. в., в якому малює боротьбу князя Ляборця з Мадярами, Піявица, Иван — оповідання з життя руського народа, в яких представляє силу освіти, кооперативного руху і громадської самопомочі.

Куліш Пантелеймон (1849—1897). На літературному полі виступає вже в сорокових літах і належить до найбільше плодовитих українських письменників. Його твори суть крім того дуже і дуже ріжнородні. Писав лиричні поезії (Досвітки), історичні (Маруся Богуславка), історичні повісті і оповідання (Чорна рада, Орися). Крім цього виступав на полі етнографії (Записки о южній Русі) та оставил кілька історичних праць. Перевів також св. Письмо старого і нового завета і багато творів німецьких та англійських авторів (13 драм Шекспира, Байрона: Чальд Гарольда і багатьох інших). Усі твори Куліша одзначаються чудовою поетичною мовою і великим засобом слів.

Левицький Іван (1838—1918) найбільший український повістярь. Мотиви до своїх повістей брав із життя селян (Микола Джеря. Рибалка Панас. Крут, Дві московки) і життя попів (Поміж ворогами, Старосвітські батюшки і матушки) та світської інтелигенції (Причепа, Хмары, Над Чорним морем). В його повістях виступають і та народи, з якими живе український, отже Москаль, Поляки, жиди. Левицький став творцем супільної повісті і цілою своєю літературною спадщиною причинився до вироблення нашого літературного языка.

Лепкій Богдан (ур. 1872) в Галичині пише ніжні, переважно лиричні поезії і оповідання, оповійті сумом і тugoю. З оповідання важніші: В глухом куті (вид. Просвіта в Ужгороді) Іван Медведь, Кара, Мати і інші. Крім того написав Б. Лепкій „Історію українського письменства“.

Маковей Осип ур. 1867 р. тепер директор учит. семінарії в Заліщицях в Галичині. Пише оповідання і повісті а також лиричні і епичні поезії. Оповідання Маковея переняті легким гумором і повні комічних ситуацій. З повістей важніші „Залісся“ і історична повість з часів борби козаків з Турками „Ярошенко“. Крім того працював на полі науковому і подав науково опрацювані житієписи Куліша і Фед'ковича.

І. С. Махар, ур. 1864, чеський поет, який в своїх коротших

та довших поезіях доторкає економично-суспільного та національного житя ческого народу.

Масарик Тома, ур. 1850 в Годонинѣ, професор університету, тепер президент Чехословацкої Республіки, великий гуманіст і обороноець прав чоловіка і народів. Твори Масарика суть філософичнѣ, суспільнѣ і політичнѣ. Єго ідеали гуманності переведено на руське (у Львовѣ).

Некрасов Николай (1821—1877), великоруський поет, писав поеми епичнѣ та лиричнѣ. З єго епичних поем найкрасша: *Мороз Красный нос*, в якій апoteозує сельську дівчину.

Олесь, псевдоним, виступає в перше з поетичними творами в 1903 р. Єго лиричнѣ поезії дорівнюють мъсцями Шевченковим.

Павлович Александр (1819—1900) збирав народнѣ пѣснї, які випечатав Я. Головацькій в своєму збірнику і поезії из житя сельского народу. Помер в Свиднику. Поезії випущено в Ужгородѣ 1920 п. т. „Вѣнець“.

Пачовський Василь, уродженець 1878. роця в Галичинѣ, тепер професор гімн. в Береговѣ. Писав лиричнѣ поезії, які одзначаються мелодійною мовою і чувством, та драми з давнины України і Підкарпатської Русі (*Сонце руини*, *Роман Великий і інші*) а також поезії з давнини Підкарпатської Русі.

Прохаска Франц, нар. в 1861. роця, писав байки.

Пушкін Александр, ур. 1799. в Москвѣ, помер убитий в двобою в Петроградѣ (в 1837), найбільший великоруський поет. Крім коротких лирических поезій і балад писав і більші твори, в яких виявляється вплив англійського поета Байрона. Сюди належать: *Кавказький пілінник*, *Бахчисарайський фонтан* і і. В 1828. випущав поему *Полтава*, та найважнійшим єго твором є віршованій роман *Евгеній Онтегин*, над яким працював Пушкін сьм літ.

Руданський Стефан (1834—1873) походив з Подоля, скончив медицину в Петроградѣ і був лікарем на Кримі. Писав лиричнѣ поезії повнѣ тури й суму і веселї *Співомовки*. Писав також довші і коротші поеми, як *Віщій Олег*, *Царь Соловей*, *Іван Скоропада*, *Павло Полуботок*. До найгарнійших творів Руданського належать його переклади *Енеїди Вергиля*, *Іліади* Гомера і *Войни жаб з мишами Гомера*. Переводив також з російського і чеського.

Самбіленко Володимир (ур. в 1864 роця) з Полтавщини, пише філософичнѣ поезії (*Непевність*, *Людськість*, *Герострат*) і сатири на хиби громадянського життя. Из сатирических поем найгарнійші: *На печі*, *Патріотична праця*, *Патріот Іван*, *Ельдорадо* і інші.

Старицький Михайло (1840—1904) з Полтавщини, крім поезій і оповідань писав Старницькій драми. Оставил близько 30 драм

побутового и историчного зм'сту, з яких найгарнійші: Не ходи, Грицю, на вечерниці, Тарас Бульба, Не судилось, Богдан Хмельницький. Перекладав також Шекспира (Гамлет).

Стефаник Василь, сучасний руський письменник, пише короткі образки из селянського житя, в яких малює душевні конфлікти и трагедії селянина. Його оповідання мають лиричну закраску, перекладано их на ріжні європейські мови.

Стороженко Олекса (1805—1874), походив из козацького роду з Полтавщини. Писав романтичні, веселі оповідання и историчну повесть Марко Проклятий. Оповідання Стороженка одзначаються чудовою мовою.

Стрипський Гядор, історик письменства Підкарпатської Русі. Важнішими его творами суть: Старша руська письменність на Угорщині (1907), Угороруські літописні записи (Львів 1911), Із старшої письменності Угорської Русі (Львів 1914). В своїх творах слідить Стрипський пильно за давніми творами, писаними народною мовою.

Тургенев Іван (1818—1883), російський повеєстярь, якого збірка оповідань Записки охотника звернула увагу на житє сельське. Творы Тургенєва одзначаються ніжностею, поезією и гуманностею. Важніші: Отці и діти, Дым, Рудини и і.

Толстой Лев — гляди жителись в читанці для III кл., уступ 60.

Уріол Метеор, псевдонім, писав оповідання и поезії, які одзначаються тяжким стилем. Збирав також народні пісні Підкарпатської Русі.

Устянович Микола (1811—1885) був якісь час парохом в Славську коло Сколого в Галичині. Виступає в часах и під впливом Маркіяна Шашкевича. Пише лиричні и епичні поезії и оповідання, з яких найважніше: Месть Верховинця.

Устянович Корнило, син Миколи, писав поезії лиричні и историчні драми (Ярополк, Олег Святославич и інші).

Федькович Осип Юрій (1834—1888) став першій на Буковині писати руською народною мовою. Писав оповідання з житя селян и військового (Люба — згуба, Три як рідні брати...), лиричні вірші, в яких оспівовав тугу жовніра за рідним краєм в часі італійско-австрійської війни (1859 р.) и епичні.

Франко Іван (1856—1916). Побоїч Куліша найбільше плодовитий автор, який виступав на всіх полях письменства: на полі поезії лиричної (З вершин и низин, З бояле листе, Из днів журби...), епичної (Панські жарты, Лис Микита, Абу-казимові капці, Іван Вишеньський, Мойсей...), драми (Украдене щастя, Сон князя Святослава, Учител...), оповідання из житя найнижчих, упослідженых верст суспільности (На дні, В поті чола, Галицькі образки), повеїсти историчні (Захар Беркут), з житя суспільного (Перехрестні стежки, Воа Constrictor...). Перекладав також

Франко много з чужих літератур; з російсько, французько, англійсько, німецько, ческо, італійського. Немало заслуги положив вони також на полях наукового письменства. Сюди належать його творы: Іван Вищеньський, Варлаам і Йоасаф, Студії над укр. нар. п'єсами, Карпаторуське письменство, в яком зібрали творы Підкарп. Руси XVII і XVIII віка. Писаня І. Франка перекладено майже на всі європейські мови, на мадярський язык переклав много Франкових творів Юрій Жаткович.

Чайченко Василь — приbrane име Грънченка Бориса.

Чернявський Микола — сучасний українській поет з катеринославщини, був учителем в духовній школі, його поезії одзначаються свіжістю і ніжним чувством.

Чехов Антон, російський письменник, писав короткі гумористичні оповідання і драми (Медведь и інші).

Шашкевич Маркіян (1811—1843) став першій в Галичині писати руською народною мовою іув'єв є до літератури, головно під впливом письменників з України (Котляревського, Гребінки, Квітки) та під впливом народних п'єсень. В 1837 р. видав в Будинь „Русалку Дністрову“, яку однак сконфіскували австрійська цензура. Писав головно лиричні поезії, крім того також казки і переведив святе письмо і твори інших славянських авторів.

Шевченко Тарас (1814—1861) найбільший український поет. Перші його поезії були романтичні (Причинна, Тополя, Утоплена), побутові (Катерина, Наймічка) і историчні (До Основяненка, Гайдамаки, Гамалія, Іван Підкова, Невольник, Вибір гетьмана і інші). В другій добі звертається Шевченко до національно політичних тем; в поемах Сон, Кавказ, Великий Льох звертається проти абсолютизму і цариту. За ті поеми й заслано його в 1847. р. на Сибирь, де пересидів десять літ — до 1857-ого р. В поемі Посланіє звертається до земляків, щоби не ідеалізували історію і нею не величалися, а взялися до реальної, просвітності праці. На час заслання Шевченка на Сибирь припадають найгарніші його лиричні поезії. Написав також драму Назар Стодоля.

Школиченко Мусій писав поезії і оповідання.

Щурат Василь, ур. 1871 р., ректор українського університету у Львові. Писав лиричні поеми (Вибір п'єсень) і епичні (Зарваниця, Історичні п'єсні). Не мало переклав творів із французького (П'єсня про Ролянда), румунського, італійського, німецького (Тангайзер, Нібелунгі) і латинського (Горацієві оды). Працював також на полях наукового письменства.

З м ъ с т.

I. д ъ л.

Взоры поезіѣ.

A) Е п и к а.

	Сторона
1. Гордый царь. — Из зборника Рудченка	5
2. Мати. — Казка Андерсена	9
2. Б а й к и:	
3. Осел и лис. — Езопа	14
4. Медвежій суд. — Е. Гребѣнка	15
5. Господарь и вол. — В. Самойленко	15
6. Штука и праця. — Фр. Прохаска	16
3. Л е г е н д ы:	
7. Легенда про св. Андрея	16
8. Спѣвак. — Ю. Федъкович	17
9. Мак. — Катря Гриневичева	18
4. Истор. оповѣдане, истор. пѣсня, дума, переказ, былина:	
10. Ишли молодцѣ рано з церковцѣ. — Зап. У. Метеор . .	19
11. Плач невольников. — Народна дума	20
12. Смерть трох братоў — Народна дума	21
13. Степан Мусич. — Сербска народна дума	23
14. Переказ про Довбоша (Наш рѣдный край)	27
15. Королѣвска долина (Наш рѣдный край)	30
5. Епопея; лицарска пѣсня:	
16. Гомеровѣ Иліяды: I. пѣсня. — Перек. К. Климковича .	31
17. Гомеровѣ Одисеѣ: VI. пѣсня. — Перек. П. Нѣшина- скаго	40
18. Пѣсня о полку Игоревом. — Перек. М. Максимовича	49
19. Косове поле. — Сербскѣ лицарскѣ пѣснѣ. — Перек. М. Старицкаго	61
20. Лис Микита. — Звѣринный епос. — Иван Франко . .	77
6. Повѣсть (роман).	
21. Захар Беркут. — Истор. повѣсть И. Франка (уривок)	81
22. Полковник Шрам. — Э повѣсти „Чорна Рада“ Кулъша	85
23. Несподѣванка. — В. Гиго. — Перек. И. Франко . .	93
24. Микола Джеря. — Повѣсть Ивана Левицкого (уривок)	95

**7. Оповѣданіе, новеля, идиля, гумореска,
смѣховинка:**

Сторона

25. На винограднику. — М. Коцюбинський	98
26. До Канады. — В. Стефаник	104
27. Тиха година. — Осип Маковей	109
28. Орися. — Идиля П. Кулъша	111
29. Як дѣстав мой дѣдо фару? — Гумореска. — А. Саксун	117
30. Благословѣть бабъ Палажцѣ. — Гумореска. — И. Левицкій	122
31. Як Каньовскій пробовав дѣдбов. — Народна смѣховинка	124
32. Бас и гуслъ. — Народна смѣховинка	124
33. Загубленый діамент. — Анегдота. — Жан де Тимонед	125
34. Золота ложка. — Анегдота. — Жан де Тимонед . .	125
35. И неписьменный має деколи крихту розума	125

8. Поетична повѣсть, баляда:

36. Иван Вишеньскій. — И. Франко	126
37. Чернець. — Тарас Шевченко	133
38. Срѣберный дзвон. — Василь Пачовскій	135
39. Гусова мати. — Й. Св. Махар. — Перек. И. Франко	136
40. Арестованя Духновича. — Грэнджа Доњскій . . .	139
41. Тополя. — Баляда. — Т. Шевченко	140
42. Лѣсовый царь. — Баляда. — Гете. — В. Чайченко	143
43. Довбуш. — Ю. Федькович	144
44. Золотъ ключъ. — В. Г. Доњскій	146

9. Притчи, приповѣдки, загадки:

45. Христова притча про съяча (з Еванг. Марка)	147
46. Притча про терен. — И. Франко	148
47. Приповѣдки. — Из Алекс. Павловича	151
48. Приповѣдки. — Из Ярка, Севлюша, Тисо-Сирмы, Кирильгазы	151
49. Загадки з Н. Родного краю	152

Б) Лирика.

а) чутлива:

1. Пѣснѣ:

50. Не для людей и не для славы. — Т. Шевченко.	153
51. Пѣснь земледѣльца весною. — А. Духнович	154
52. Орися, моя ниво. — Т. Шевченко	154
53. Пѣсня. — Леся Українка	155
54. На гробъ милоѣ. — А. Духнович	155
55. Минають днѣ, минають ночи. — Т. Шевченко	156
56. Конвалія. — Олесь	156
57. Вѣютъ вѣтры. — П. Карманьскій	157
58. Поезія. — Б. Лепкій	157

	Сторона
59. Пташка, — За А. Пушкином. — Б. Лепкій	157
60. Чи знаєш ти? — А. Зайлєр. — Перек. П. Граб	158
61. Яворе, яворе. — Народна п'єсня	158
62. Щедрівка. — Записав Лукач Демян	159
63. Приколыськова п'єсня. — Народна	159
64. Вояцькъ п'єснъ. — Записав Лукач Демян	160
 2—3. Елегія, думка:	
65. Думы мої, думы мої. — Т. Шевченко	160
66. Лъчу в неволѣ. — Т. Шевченко	161
67. Розпуга. — Маркіян Шашкевич	162
68. Чи я по торжищах блукаю. — А. Пушкин. — Перек. М. Старицький	163
 4. Оды:	
69. До зорѣ. — Т. Шевченко	164
70. Моїй мамї. — Стефан Чарнецький	164
71. До Болгарії. — К. Жинзифор. — Пер. П. Граб . . .	165
 5. Гимни:	
72. Підкарпатскій Русини. — А. Духнович	166
73. Руський марш. — А. Духнович	166
 6. Псальмы:	
74. Псалом Давида СХХХІІІ. — Т. Шевченко	167
75. Псалом 136. — С. Руданський	167
76. Третя псальма Русланова. — М. Шашкевич	168
 7. Сонеты:	
77. Народна п'єсня. — И. Франко	168
78. Село. — Богдан Лепкій	169
 8. Описова лирика:	
79. На старобіль в ріднім селі. — Т. Шевченко	169
80. Шумить. — В. Г. Доњський	170
81. Ноч на Адрії. — П. Карманський	170
82. На небі сонце гасне. — Богдан Лепкій	170
83. Весна. — Г. Костельник	171
 9. Поезія в прозѣ:	
84. Хмары. — М. Коцюбинський	172
85. П'єсня про Буревістника. — Горький. — Перек. Р—ко .	173
 6) Поучна (дидактична) лирика.	
 1. Листы:	
86. Хиба самому написать. — Т. Шевченко	174

2. Сатиры:

Сторона

87. Идеальный публицист. — В. Самойленко	175
88. Гарну радоньку давали. — Гайне. — Переклав М. Славинський	175

3. Епиграмы — золотъ слова:

89. Сам над собою запануй. — И. Франко	176
90. Забудь! — Некрасов. — Пер. И. Франко	176
91. Золотъ слова: Шевченка, Франка, А. Духновича, А. Павловича, Олеся, Гуса, Неруды	176

В) Драма.

92. Ревизор. — М. Гоголь	179
------------------------------------	-----

II. дѣл.

Взоры прозы.

Оповѣдаюча або исторична проза:

а) Описова (описы, спомини):

93. Деревлянъ церкви Подкарп. Руси. — Др. В. Залозецький	195
94. На Тарасової могилѣ. — О. Галичанка	196

б) Исторична проза:

95. Анна Русинка — королева Франції. — Ке де Сент — Емур	202
96. Исторична сторона „Слова о полку Игоревом“. — Омелян Огоновский	205
97. Митрополит Петро Могила	207
98. Жерела освѣты Подкарпатских Русинов в XVII и XVIII вѣцѣ	209
99. Франц Паляцкий. — Иван Гербен	213
100. Версайль	216
101. Славяньскій з'езд в Празѣ 1848 року. — Др. И. Брик	219
102. Бачваньскѣ Русини. — Др. Г. Костельник	223

в) Дидактична проза:

103. Школьна карнoсть. — А. Коменски	224
104. Славяне по вoйнѣ. — Т. Г. Масарик	227
105. Народный принцип. — Т. Г. Масарик	229
106. Ци говорять у нас в кождом селi инакше? Др. Г. Стрип- ский	231
107. Поезія и малярство. — Иван Франко	233

г) Реторична проза:

Сторона

108. Промова директора Августина Волошина при одкритю театру в Ужгородѣ	235
109. Промова дир. А. Штефана на концертѣ Шевченка . . .	237
110. Промова Др. Т. Масарика	241

г) Листы:

111. Лист Якова Руссо до одного молодця	242
112. Из листа Гуса до вѣрных Чехов	243
113. В справѣ народного языка. — И. Верхратскій . .	243

III.

Додаток.

I. Важнѣйшѣ вѣдомости из стилистики и реторики	247
II. Поэтика	256
III. Проза	263
Короткѣ жители авторов	265
